

Irena VASINAUSKAITĖ

Sąjūdžio stalas

Nuotraukos Romualdo Struogos

„TAIP ATSIRADO STALAS

Būtinai reikėjo kalbėtis. Noro, pakantumo – požemiai. Ko reikia, kad būtų kalbamasi? Reikia sukviesti, susodinti. Kur? PRIE STALO. Ko reikia, kad kalba būtų atsakinga ir išsipareigojanti? REIKIA MATYTI KALBANČIOJO VEIDĄ. Kurį partinių darinių atstovą labiausiai reikėtų matyti? OKUPACINIO REŽIMO KOMPARTIJOS ŽMOGŲ. Kodėl? JIS BUVO IŠ SĄJŪDŽIO IR NEBE SĄJŪDŽIO. Norėta jo nepaleisti. Kokio tam reikėjo stalo? APVALAUS. Ar griauti, ar atkurti ir statyti susirinkome? ATKURTI. Ką siekėme atkurti? SAVIGARBĄ, APLINKĄ, VALSTYBĘ. Ar būna tuštuma? BŪNA. Kam jos reikia? KAD AUGTŲ MEDIS. Kur tas medis? STALO VIDURYJE IR ŠIRDYJE.“

Lietuvos Nepriklausomybės Atkūrimo Akto signataras Virgilijus Kačinskas

Šiuos žodžius apie paties suprojektuotą Sąjūdžio stalą šiemet parašė buvęs Šiaulių Sąjūdžio lyderis. Klausiau, gal yra išsaugojęs šio baldo projektą, atsiuntė eilėrašį. Baltąsias eiles. Tinkamesnio palyginimo neradau, nes istorijos tarpsnis anuomet, Atgimimo pradžioje, buvo akinamai baltas. Arba... gal labai norėjome, kad toks būtų, tai neįžiūrėjome kitokių spalvų ir atspalvių.

Prieš 32 metus jis – jaunas vilnietis architektas Virgilijus Kačinskas – su šeima gyveno Šiauliuose.

Čia pateko į istorinio virsmo sūkurį, tvėrė miesto Lietuvos persitvarkymo sąjūdį (LPS) ir tapo jo pirmininku.

Kai šiai organizacijai okupacinė valdžia dabartinėje Aušros alėjos gatvėje 49-uju numeriu pažymėtame name skyrė patalpas, joms reikėjo remonto ir baldų. Juk neposėdžiaus ant grindų atsisėdę 40 pirmųjų, 1988 m. spalio 17 d. Sąjūdžio steigiamos konferencijoje išrinktų Tarybos narių...

Pastarojoje tarėsi pedagogas Kazys Alminas, dailininkas Povilas Anikinas, moksleivis Vaidas Bacys, žurnalistas Petras Balčiūnas, lituanistė Janina Barauskaitė, moksleivis Artūras Bekeris, žaliasis Rimantas Braziulis, inžinierius Eimuntas Buivys, medikas, miesto žydų organizacijos vadovas Vaidas Cinavojus, aktorė Olita Dautartaitė, kunigas Kazimieras Gražulis, inžinierius Aloyzas Gečas, pedagogas Vytautas Greičiūnas, **medikas Albertas Griganavičius**, istorikai Arūnas Gumuliauskas ir Vytautas Jokšas, architektas Virgilijus Kačinskas, ekonomistas Henrikas Karpavičius, **skulptorius Kazimieras Kasperavičius**, inžinierius Jonas Keldušis, profesorius Kęstutis Kriščiūnas, pedagogė Aldona Koskienė, žurnalistas **Vladas Mikalauskas**, inžinierius Zigfridas Orentas, režisierius Gytis Padegimas, **šaltkalvis Petras Petrauskas**, aktorius **Pranas Piaulokas**, profesorius **menotyrininkas Vytenis Rimkus**, žurnalistas

Sąjūdžio tarybos posėdis. Kalba Mindaugas Stakvilevičius. Šiaulių Sąjūdžio būstinė 1988 m.

Juozas Sabaliauskas, medikė Palmyra Sarnaičiškaitė, inžinieriai Algimantas Sėjūnas ir Stasys Sidaravičius, dėstytojas Mindaugas Stakvilevičius, **elektrikas Leonardas Staškevičius**, ekonomistė Galina Staškevičiūtė, **dailininkas Vitolis Trušys**, šaltkalvis Algirdas Ulčinas, teisininkas Petras Urbonavičius, **tautodailininkas Zigmąs Vaišvila**, inžinierius Vaclovas Vingras.

Dešimt (tekste paryškinta – *aut. past.*) Šiaulių LPS pirmosios tarybos narių jau niekada nebeatsisės prie jaukų prieglobstį Bazilionų mokykloje–daugiafunkciame centre radusio Sąjūdžio stalo. Išėjusieji pas Kūrėją sąjūdininkai renka kvorumą Anapus...

Gal tam mano taip suasmenintam baldui, daugiau nei du dešimtmečius transformuota forma dalyvavusiam TS–LKD partijos narių diskusijose, reikia būtent tokio, muziejinės rimties, poilsio. Visokias partines perturbacijas išgyvenęs stalas jau buvo besvyruojąs...

Mokyklos direktoriaus Rimanto Gorio rūpesčiu pradine, originaliąja išvaizda atgaivintas stalas rymo signataro Romualdo Ozolo lituanistikos centre. Pirmoji R. Gorio atsiųsta nuotrauka pažadino prisiminimus, nes, sėdėdama prie jo arba netoli jo, prieš daugiau nei 30 metų pati dalyvavau Nepriklausomos Lietuvos ir Šiaulių miesto atkuriamuosiuose procesuose. Vėliau, vienuoliktaisiais

mano valstybės Nepriklausomybės metais, prie jo buvau svarstoma ir pašalinta iš TS–LKD partijos. Taigi, regis, ir privačių interesų esama...

Architektas Virgilijus Kačinskas – labai kūrybingas, greitų apsakų žmogus. Jei ką sumąstydavo, operatyviai realizuodavo. Nei sau, nei kitiems neleido vėluoti. Jam negaliojo taisyklė: „Gal ne dabar, dar pagalvokim.“

Prisimenu, kaip jis atlėkė į Šiaulių Sąjūdžio būstinę nešinas projektu ir ant standartinio rašomojo stalo paklojęs brėžinį ėmė aiškinti, kokį sumanė Sąjūdžio stalą. Aš – humanitarė, todėl erdvinis mąstymas yra mano silpnoji vieta, tai nė neįsivaizdavau, kaip tas baldas pagamintas atrodytų. Bet argi galėjau slopinti Virgilijaus entuziazmą, todėl džiaugsmingai linkčiojau galvą, rodydama, kad suprantu ir man labai patinka.

Vėliau V. Kačinskas išdūmė į Šiaulių baldų gamybinį susivienijimą „Venta“. Ten buvo įsikūrusi LPS rėmimo grupė. Priminsiu jos narius: kadrų paruošimo inžinierė Ona Andriulienė, inžinierius konstruktorius Kęstutis Bingelis, vyr. inžinieriaus pavaduotojas Algimantas Bujevičius, inžinierius konstruktorius Gediminas Jatulis, meistras David Mžavanadzė, vyr. technologas Stasys Neliupšys, inžinierė Irena Šiupšinskienė, inžinierius įrengimams [grupės seniūnas] Vytenis Šopis, direktoriaus pavaduotojas kadrų Antanas Žlabys.

Po Zigmo Vaišvilos išrinkimo į SSSR Aukščiausiąją Tarybą. Iš dešinės: Virgilijus Kačinskas, Palmyra Vaišvilienė, Zigmas Vaišvila, Algirdas Urbanavičius, Virginija Stankutė. 1989 m. sausio 15 d.

Tokia stipri miesto baldininkų komanda padėjo Šiaulių Sąjūdžio lyderiui labai greitai įgyvendinti projektą ir „Ventos“ sąjūdininkų pagamintas originalios konstrukcijos stolas buvo sumontuotas būstinės pasitarimų kabinete.

Šiandien, kai neišliko (arba dar neatrastas) to stalo projektas, jo autorius V. Kačinskas, paklaustas, kodėl sumanė būtent tokios formos baldą, aiškina labai paprastai: „Šiaulių Sąjūdžio patalpos buvo nedidukės. Tame kabinete geriausiai būtų tikęs apvalus stolas, tačiau tuo metu technologiškai jo nebuvo įmanoma pagaminti. Tiesiog tokio skersmens apvalių stalų „Ventos“ baldininkai nedarė. Kertuota forma – netiko, nes tada ir taip visokių kampų visose gyvenimo srityse buvo pilna. Žmonės praeidami kliuvinėtų. Todėl pasirinkau nestandartinę, universalią aštuonkampę pasitarimų stalo formą, o viduryje palikau tuščią erdvę.“

Prie šio stalo posėdžių metu laisvai keliomis eilėmis tilpdavo 40 pirmosios Šiaulių Sąjūdžio tarybos narių ir svečių.

Sąjūdžio renginiai būdavo atviri, tai kiekvieną savaitės trečiadienį prie originaliojo Sąjūdžio stalo susėsdavo ir po 60 aktyvistų, juolab kad „Ventos“ baldininkai padovanojo būstinei kėdžių.

Prie Sąjūdžio stalo tarėsi vienuolika Nepriklausomybės Akto signatarų: Virgilijus Kačinskas, Algimantas Sėjūnas, Donatas Morkūnas, **Romualdas**

Ozolas, Kęstutis Lapinskas, Zigmas Vaišvila, Egidijus Klumbys, Kazimiera Danutė Prunskienė, **Antanas Račas**, **Gintaras Ramonas**, Egidijus Bičkauskas. Ne kartą prie jo posėdžiavo ir socialiai signatarams prilygintas, tačiau praleidęs ar išvengęs galimybės juo tapti Mindaugas Stakvičius.

Signataras Zigmas Vaišvila – vėliau buvęs pirmosios Vyriausybės vicepremjeras ir Valstybės saugumo departamento vadovas – Šiaulių Sąjūdžio būstinėje apsilankė anksčiausiai, kuomet ir istorinio stalo nebuvo. Prie kiek kitokio šventėme vieną pirmųjų pergalių į dar sovietinę Aukščiausiąją Tarybą (AT), nes Z. Vaišvila, 1989 m. sutriuškinęs Šiaulių miesto komunistų partijos pirmąjį sekretorių Vaclovą Volkovą, tapo Sąjūdžio deputatu AT.

Lietuvos kariuomenės atsargos pulkininkas Jonas Gečas miesto savanoriams aiškino, kad Lietuvos gynybai reikia ginklų, ir mokė, kaip jų įsigyti iš sovietinės armijos dalinių.

Du būsimieji Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo pirmininkai – Nepriklausomybės Akto signataras Kęstutis Lapinskas ir teisėjas Kęstutis Urbaitis – posėdžiavo prie šio stalo, kol dar nebuvo savųjų teisininko karjeros olimpų pasiekę.

Šiaulių merai **Kazimieras Šavinis** ir Vida Stasiūnaitė čia studijavo savivaldos principus Sąjūdžio Savivaldos reikalų komisijoje.

Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio posėdis. Iš dešinės: Jonas Keldušis, Romualdas Ozolas, Aldona Veronika Koskienė, Edmundas Jovaišis, Rimantas Lazdynas. 1989 m.

Pirmasis Nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje Šiaulių savivaldybės tarybos pirmininkas Jonas Tručinskas istorinėms pareigoms irgi buvo patvirtintas prie šio stalo.

Šiaulių žydų kultūros centro, baltarusių bendruomenės nariai, Latvijos Jelgavos miesto lietuvių draugija ir jos vadovas Algimantas Burba yra susipažinę su šio baldo tvirtumu.

Manau, kad atsiras žmonių, skaitančių šias eilutes ir burnojančių, kad be reikalo paprastas baldas taip yra suasmeninamas, o buvę ar esami politikai – vis minimi. Tačiau vertėtų net labai tebepykstantiems ant Sąjūdžio savęs paklausti: „O kur tuo metu buvau aš pats (-i)?“

Dabar istorikai, politologai, visuomeninės raidos analitikai skaičiuoja, kad Atgimimo laikotarpiu aktyviai veikė tik apie 300 000 Lietuvos gyventojų. Tiek drąsių žmonių lankė Sąjūdžio organizuojamus renginius, buvo didžiuliuose mitinguose, rikiavosi „Baltijos kelyje“ ar 1991 metų sausio agresijos metu gynė Parlamentą.

Alvydas Medalinskas, Vytautas Radžvilas, LPS Seimo Tarybos nariai, tada tarėsi prie Šiaulių Sąjūdžio stalo, ir šiandien veikia Lietuvos viešajame gyvenime.

Angonita Rupšytė, Seimo Parlamentarizmo istorijos ir atminties įamžinimo skyriaus vedėja, anuomet koordinavusi Lietuvos sąjūdininkų veiklą,

organizavusi rinkimus, tebesidarbuoja ir šiandien. Galima tik spėlioti, ar ne prie šiauliškių Sąjūdžio stalo pasklidusios nepakartojamos bendrystės nuotaikos iki šiol kviečia ilgtis bendražygių...

Jonas Bartkus, vienas buvusių Šiaulių miesto TS–LKD partijos pirmininkų, irgi prie šito stalo buvo deleguotas į 1-ojo šaukimo savivaldybės tarybą ir iki šiol ten tebedirba. Buvęs Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo viceministras Vaidas Bacys į politikos aukštumas bei švietimo sistemos barus taip pat nuo šio stalo pakilęs išėjo.

Patiesęs ant šio stalo pasiūlymų projektus dėl Sąjūdžio akcijų apipavidalinimo pristatinėjo buvęs Šiaulių miesto vyr. dailininkas Vilius Purnas.

Posėdžiavusieji prie Šiaulių Sąjūdžio stalo dažnai kvietėsi tuometinės sovietinės miesto valdžios atstovus Povilą Morkūną ir Vytautą Beržanskį, kad pastarieji pakonsultuotų ar pateiktų informacijos. Prie jo stovėdami į sąjūdininkų klausimus atsakinėjo Zoknių karinio aerodromo vadovai, vietinio KGB šefas Petras Ridikas, milicijos (dabar – policija) viršininkai.

Beatsikuriančios partijos ar visuomeninės organizacijos, kurios, mūsų valstybę okupavus sovietams, buvo uždarytos, rinkdavosi posėdžiauti būtent prie šio baldo. Ilgai neturėję savo pastogės, čia tarėsi Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių bendruomenės nariai.

Pirmasis Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio mitingas Šiauliuose. 1988 m.

Šiandien Sąjūdžio stalas vadintinas simboliu, telkusių ir iki šiol tebekviečiančių piliečius doram darbui valstybės labui.

Mielai jį būtų priglaudęs Šiaulių „Aušros“ muziejus – ši įstaiga tikrai verta tapti tokio baldo saugotoja. Ir sutiko, nes daug dėmesio skiria Atgimimo istorijai, rengia jubiliejines ekspozicijas, susitikimus ir pan. Tačiau tam, kad jis būtų nuolat demonstruojamas, šis eksponatas „Aušros“ muziejui buvo per didelis, o daugkartinių transformacijų, perstatymų Sąjūdžio stalas, kaip ir V. Kudirkos „Tiltas“ rekonstrukcijų, nebeatlaikytų...

Ir žmonės, ir baldai, regis, turi savo paskutinę vietelę. Šiaulių Sąjūdžio stalui tokia tapo Bazilionų mokykloje įkurtas Romualdo Ozolo lituanistikos centras.

Jauki dabar Sąjūdžio stalo kaimynystė, nes šalia stovi „Atgimimo“ redakcijos stalas. Ir visa tai signataro Romualdo Ozolo Bazilionų mokyklai dovanotos bibliotekos ir asmeninio archyvo fone. Net į nuotraukas žiūrint pavydu darosi, nes be galo svarbūs Lietuvos istoriniai artefaktai sutiks

Irena Vasinauskaitė Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio suvažiavime. Vilnius, 1990 m. balandžio 21 d.

atėjusius mokslo žinių siekti vaikus ir juos išlydės, leidę pajusti realią laiko kaitos dvasią. Taigi, Šiaulių Sąjūdžio ir „Atgimimo“ redakcijos stalai grįžo prie praeityje patirtos prasmingos, kūrybinės veiklos. Ant jų bus išdėstomos proginės ar edukacinės ekspozicijos, vadinasi, jie abu nuolat jaus Bazilionų mokyklos-daugiafunkcio centro bendruomenės rūpestį ir meilę. O ko daugiau reikia, kad išliktum?

Naujausi archeologiniai duomenys apie vėlyvuosius senkapius Šiauliuose

Šiaulių miesto centrinėje dalyje žinoma ne viena vieta, kur yra buvusios įvairių laikotarpių palaidojimų vietos. Vienas iš ankstyviausių – IV–V a. kapinynas Vaisių g., rastas 1961 m. ir ne kartą tyrinėtas¹. Dar tarpukariu daug atsitiktinių archeologinių radinių aptikta teritorijoje, kuri riboja V. Kudirkos, Vilniaus ir Z. Gėlės gatvės. Nors ši vieta netyrinėta, bet radinių gausa leidžia spėti, kad čia II–IX a. buvęs nemažas kapinynas. Gerokai vėlesnis, XIV–XVI a., senkapis rastas 1954 m. Varpo g. ir Gluosnių g. kvartale. Čia aptikti 8 kapai su įkapėmis – peiliais, ietigaliais, skiltuvais, segėmis, žiedais ir monetomis².

Pirmosios krikščioniškos kapinės Šiauliuose įrengtos prie pirmosios medinės katalikų bažnyčios, statytos 1445 m. ir stovėjusios greta dabartinės Šv. apaštalo Petro ir Pauliaus katedros. Ankstyviausi šio katalikiško senkapio kapai gali būti datuojami XV a. antrąja puse³. O masinio laidojimo šventoriuje pabaiga siejama su senųjų kapinių prie Talšos ežero atsiradimu. Čia laidoti pradėta

XVIII a. paskutiniame ketvirtyje, nors neatmes-tina, kad pirmieji palaidojimai galėjo atsirasti dar 1709–1710 m. maro epidemijos metu. Apie pavienių mirusiųjų laidojimą prie bažnyčios žinoma iki pat XIX a. pirmosios pusės⁴.

Apie dar vieną Šiauliuose buvusį senkapį su-žinota 1934 m., kai buvo tvarkoma P. Višinskio ir Pagyžių (dabar Vytauto) gatvių sankryža (žr. 1 pav.). Nukasant čia buvusį nemažą smėlio kalniuką, 70–90 cm gylyje aptikta palaidojimų. Šiaulių „Aušros“ muziejaus bendradarbis archeologas Balys Tarvydas (1897–1980) čia atkasė 11 kapų. Visi mirusieji laidoti mediniuose karstuose, galvomis į rytus. Prie palaidotųjų rastos tik 3 įkapės – kardas ir du kryželiai. Deja, nėra išlikusių jokių išsamesnių šių tyrimų aprašymų, lauko užrašų ar brėžinių, todėl nežinome nei kapų išsidėstymo, nei palaidotųjų lyties, nei tikslesnių vietų, kur kapuose buvo įdėtos įkapės. Šiaulių „Aušros“ muziejuje saugomi Juozo Bagavičiaus negatyvai, kuriuose užfiksuoti kasinė-jimų vaizdai (žr. 6, 7 pav.), o B. Tarvydas kapuose rastus kryželius nupiešė ir įtraukė į archeologinę kartoteką. Trumpa informacija apie tyrimus buvo

¹ Šapaitė A., 1998 m. archeologinių žvalgomųjų tyrimų Šiaulių senajame mieste ir Šiaulių II kapinyne (Vaisių g.) ataskaita, *Šiaulių „Aušros“ muziejaus archyvas*, b. 61.

² Naudužas J., Šiaulių miesto archeologiniai paminklai, *Iš lietuvių kultūros istorijos*, Vilnius, 1959, t. 2, p. 177–187.

³ Šapaitė A., Žvalgomieji tyrinėjimai Šiaulių mieste 1997 metais, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais*, Vilnius, 1998, p. 414–417.

⁴ Jocys V., Šiaulių miesto senųjų kapinių istoriniai tyrimai (rankraštis), Vilnius, 1995, *Šiaulių apskrities P. Višinskio viešoji biblioteka*, 726/Ši-06, p. 30.

1 pav. P. Višinskio ir Vytauto (buv. Pagyžių) gatvių sankryža. 2021 m. vasaris. Rodykle pažymėta 1934 m. atrastų palaidojimų vieta.
Martyno Ostašenkovo nuotrauka

paskelbta leidinyje „Gimtasai kraštas“⁵ (žr. 12 p.). Remdamasis 1860 m. miesto planu ir tuo, kad dar išlikusios karstų liekanos, atrastus kapus jis datavo XVIII a. 1800–1801 m. Šiaulių miesto plane, apie kurį B. Tarvydas dar neturėjo žinių, būsimąją P. Višinskio g. trasą žymi tik sklypų riba, o ties jos sankryža su Vytauto g. užstatymo dar nėra. Taigi, šių kapų datavimas XVIII a. yra visiškai pagrįstas.

Nelabai aišku, kam priklausė palaidojimai. B. Tarvydo nuomone, P. Višinskio ir Vytauto g. sankryžoje XVIII a. galėjo būti laidojami unitai – stačiatikiai, kurie po 1596 m. Brastos bažnytinės unijos perėjo į katalikybę, pripažino popiežiaus valdžią, bet išlaikė savo liturgiją ir bažnytinę slavų kalbą. Praėjo nemažai laiko, kol unitų tikėjimas paplito plačiau. Tik XVII a. unitų parapijų tinklas pradėjo plėstis ir labiausiai prie to prisidėjo vienuoliai bazilijonai⁶. 1749 m. jie buvo pakviesti į Padubysį, Šiaulių r., kur pastatė Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčią, vienuolyną, įkūrė mokyklą. Žlugus Abiejų Tautų Respublikai unitus pradėta varžyti. Apie unitų buvimą XVIII a. Šiauliuose istorinių žinių kol kas neturime.

Prielaidą, kad Višinskio ir Vytauto g. sankryžoje palaidoti unitai, B. Tarvydui iškelti leido du prie mirusiųjų rasti bizantiški kryželiai su maldele, parašyta kirilica. Ilgą laiką buvo manoma, kad šie eksponatai yra dingę. Tik šiais metais muziejaus istorijos rinkinyje pavyko identifikuoti vieną iš senkapyje rastų kryželių (ŠAM I-D 371). Tai 54 mm aukščio vario lydinio lapelio formos stačiatikių kryželis, kurio priekinėje pusėje pavaizduotas aštuoniakampis Golgotos kryžius su ietimi ir lazda šonuose, puoštas augaliniu ornamentu ir dengtas mėlyna emale. Virš kryžiaus užrašas dviem eilutėmis „ЦРЬ СЛВЫ“ (Царь Славы), šonuose monogramos „IC XC“ ir „СНЬ БЖИИ“ (Сын Божий). Kitoje kryželio pusėje – maldos „Да воскреснет Бор“ (Teprišikelia Dievas) žodžiai, parašyti kirilica (žr. 3 pav.). Tokio tipo įvairaus dydžio kryželiai XVIII a. – XX a. pradžioje buvo masiškai gaminti Rusijos imperijos vario liejimo dirbtuvėse. Lapelio formos kryželiai labiau mėgti moterų. Vyrų rinkosi stačiakampius paprastesnių formų kryželius. Būtent toks turėjo būti antrasis Višinskio ir Vytauto g. sankryžoje rastas kryželis, kurio piešinys išlikęs B. Tarvydo kartotekoje. Konfesiniu požiūriu tokio tipo kryželiai taip pat nėra išskirtiniai – juos nešiojo tiek sentikiai, tiek ir stačiatikiai⁷.

⁵ Tarvydas B., Po Šiaulių gatvių grindinių kapai, *Gimtasai kraštas*, Šiauliai, 1934, Nr. 3–4, p. 163–165.

⁶ Černius R., Bažnytinė unija, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius, 2001, p. 89.

⁷ Prieiga internete: http://ostrog.ucoz.ru/publikacii_2/4_100.htm#%D0%A0%D0%B8%D1%81_58.

2 pav. Archeologiniai tyrinėjimai P. Višinskio ir Vytauto (buv. Pagyžių) gatvių sankryžoje.
1934 m. Juozo Bagavičiaus nuotrauka. ŠAM neg. Nr. 761

Pirmieji sentikiai LDK (dabartinės Lietuvos teritorijoje) apsigyveno 1679 m.⁸ Jų imigracija į LDK suintensyvėjo nuo XVIII a. 2-ojo dešimtmečio. Svarbi to priežastis buvo sentikių persekiojimas Rusijoje ir santykinis pakantumas Abiejų Tautų Respublikoje⁹. Dauguma į Lietuvą atsikėlusių sentikių buvo valstiečiai, mažesnę grupę sudarė miestiečiai¹⁰. Sentikių gyvenvietės Šiaulių apylinkėse, egzistuojančios iki mūsų laikų, įkurtos tik XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje¹¹. 1840 m. Šiauliuose gyveno 66 sentikiai, arba 1,9 proc. miesto gyventojų (stačiatikiai kažkodėl neminimi)¹².

Stačiatikių atsikėlimas į Žemaitijos žemes fiksuojamas jau XVI a. rašytiniuose šaltiniuose. Tai buvo LDK slavų bajorai, gavę žemių Žemaitijoje, ir pabėgėliai iš Rusijos¹³. Stačiatikių gerokai pradėjo gausėti nuo XVIII a. pabaigos, kai Jekaterina II padovanojo Šiaulių ekonomiją Platonui Zubovui. XIX a. pirmojoje pusėje į šiaurę nuo Šiaulių, senųjų katalikų kapinių esančioje pailgoje kalvelėje,

įkurtos stačiatikių kapinės. Kada tiksliai čia pradėta laidoti, sunku pasakyti. Spėjama, kad šioje vietoje galėjo būti palaidoti Rusijos imperijos kariai, žuvę per 1831 m. sukilimą¹⁴. 1858 m. Šiauliuose buvo 84 stačiatikiai, kurie sudarė 1,2 proc. miesto gyventojų¹⁵.

Remiantis vieninteliu išlikusiu senkapio radiniu (kryželiu) daryti išvadas apie konfesinę atkastų palaidojimų priklausomybę gana sudėtinga. Vis dėlto labiausiai tikėtina, kad XVIII a. Šiaulių P. Višinskio ir Vytauto g. sankryžoje buvęs senkapis susijęs su pirmaisiais stačiatikiais, kurie Šiaulių apylinkėse galėjo atsirasti jau XVII a. Panašus senkapis 2016 m. tyrinėtas Panevėžyje. Čia aptikti 4 lapelio formos kryželiai, analogiški B. Tarvydo rastajam Šiauliuose. Du iš jų rasti vyrų kapuose, trečias – prie nenustatytos lyties mirusiojo, ketvirtas – iš suardyto kapo. Tai lyg ir prieštarauja anksčiau išsakytai minčiai, kad lapelio formos kryželius daugiau nešiojo moterys. Gali būti, kad Lietuvos teritorijoje jie buvo labiau universalūs. Panevėžio senosiose stačiatikių kapinėse atkasti 55 kapai, kuriuose mirusieji laidoti karstuose, dažniausiai galvomis į vakarus. Remiantis rastomis religinio

⁸ Potašenko G., Sentikiai, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius, 2001, p. 638.

⁹ Potašenko G., *Sentikių bažnyčia Lietuvoje 17–19 a. pradžioje*, Vilnius, 1999.

¹⁰ *Lietuvos sentikiai: istorija, kultūra, dailė*, Vilnius, 2011, p. 16.

¹¹ Селюгин И., *Сохранив старую веру*, Šiauliai, 2004, p. 12.

¹² *Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.)*, Šiauliai, 1991, p. 68.

¹³ Trimonienė R., Konfesinės problemos Žemaitijoje: stačiatikiai XVI a. II pusėje, *Lituanistica*, Vilnius, 2008, Nr. 2 (74), p. 12.

¹⁴ Baristaitė R., Petrikauskas A., *Šiaulių senosios (Talšos) kapinės*, Šiauliai, 1999, p. 21.

¹⁵ *Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.)*, Šiauliai, 1991, p. 68.

3 pav. Lapelio formos kryželis, rastas 1934 m. kape P. Višinskio ir Vytauto (buv. Pagyžių) gatvių sankryžoje. Virginijos Ostašenkovienės nuotrauka. ŠAM I-D371

pobūdžio įkapėmis, nustatyta, kad tirtų kapinių vietoje buvo laidojama XVIII a. – XIX a. pabaigoje¹⁶.

Praėjus daugiau nei septyniasdešimčiai metų nuo B. Tarvydo tyrinėjimų vėl buvo prisiminti P. Višinskio ir Vytauto g. sankryžoje rasti palaidojimai. 2008 m. renovuojant tuometinio Šiaulių universiteto biblioteką (Vytauto g. 84) ir keičiant komunikacijas šiaurės vakarinėje pastato pusėje, ties Vytauto ir Vasario 16-osios g. sankryža buvo aptikta žmonių kaulų. Šioje vietoje, ties Vasario 16-osios g. 21 pastatu, archeologė Audronė Šapaitė (1968–2017) atliko archeologinius tyrimus. Rasti du kapai, orientuoti šiaurės kryptimi, su kelių asmenų palaidojimais – viename kape užkastos dvi jaunos, 18–25 metų, moterys, kitame – vyresnis nei 50 metų vyras nukirsta galva. Kapų aplinkoje buvo dar mažiausiai 6 žmonių kaulų iš suardytų kapų¹⁷. Mirusieji palaidoti be įkapių, nepagarbiai sumesti į pernelyg mažas duobes. Neįprasta laidosena nors ir nėra dažna, bet pasitaiko vėlyvuosiuose senkapiuose. Iš 292 Kernavės viduramžių kapinyne ištirtų kapų išsiskyrė 5 palaidojimai, kur 4 kapuose mirusieji gulėjo kniūbsti ar ant šono, o

vienai moteriai buvo nukirsta galva ir rankos¹⁸. Iš 1 152 Alytaus senkapio kapų tokių buvo 57, iš jų į duobes mirusieji bet kaip sumesti 40 kapų¹⁹. Dažniausiai netvarkingai į duobę sumestų mirusiųjų palaidojimai laikomi neramių laikų palikimu, kai dėl karo, maro ar bado neturėta galimybės juos deramai palaidoti. Maro epidemijos Lietuvoje ypač dažnos buvo XVII a., taip pat karų su Rusija ir Švedija laikais, bet dauguma jų buvo lokaliai²⁰. XIX a. istorikas Mauricijus Hriškevičius užsimena apie marą Šiaulių ekonomijoje 1630 m.: „Randame žinių, kad dvejais metais pirmiaus Zigmantui III mirus (1630) marai Šiaulių ekonomijoje viešpatavo.“²¹

Kadangi jokių įkapių, leidžiančių datuoti kapus, nerasta, buvo atliktas vieno skeleto kaulų radioanglinis datavimas (tai radinio amžiaus nustatymas pagal išlikusios radioaktyviosios anglies (¹⁴C) kiekį

¹⁸ Vėlius G., *Kernavės miesto bendruomenė XIII–XIV a.*, Vilnius, 2005, p. 38.

¹⁹ Svetikas E., *Alytaus kapinynas: christianizacijos šaltiniai*, Vilnius, 2003, p. 151.

²⁰ Baronas D., Ligos ir epidemijos, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius, 2001, p. 298.

²¹ Hriškevičius M., Šiaulių ekonomijos kada tai stalavų gėrybių (dvarų) istoriškas aprašymas nuo jos pradžios lyg į pusei XIX šimtmečio su aprašymu Antano Tyzenhauzo darbų su jo paveikslu ir faksimile, 1850 (rankraštis, 1905, M. Davainio-Silvestraičio vertimas į lietuvių kalbą), *Lietuvos mokslų akademijos Bibliotekos rankraščių skyrius*, f. 267, b. 3709, p. 12.

¹⁶ Petrulis D., Panevėžio senosios stačiatikių kapinės, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2016 metais*, Vilnius, 2017, p. 243–248.

¹⁷ Šapaitė A., Šiauliai, Vytauto g. 84, 2008 m. senkapio archeologinių tyrinėjimų ataskaita, *Šiaulių „Aušros“ muziejaus archyvas*, b. 273.

4 pav. 2020 m. archeologiniai tyrinėjimai Vytauto ir Vasario 16-osios gatvių sankryžoje. Perkastos vaizdas radus 15–19-ą kapus. Karolio Duderio nuotrauka

organinėje medžiagoje ir jos skilimo pusėjimo trukmę), kuris parodė, kad palaidojimas gali būti datuojamas nuo XIV a. pradžios iki 1630 m. Nors data nėra tiksli, bet neabejotinai galima teigti, kad buvo atrastas vėlyvas senkapis. Aptikti kapai yra tame pačiame Vytauto g. kvartale, kaip ir B. Tarvydo 1934 m. ištirti palaidojimai P. Višinskio ir Vytauto g. sankryžoje, apie 120 m atstumu į šiaurės vakarus nuo jų. Todėl tyrinėtoja šiuos kapus susiejo ir padarė išvadą, kad P. Višinskio, Vytauto ir Vasario 16-osios gatvių rajone buvęs vienas senkapis, kurį priskyrė stačiatikiams ir datavo XVI–XVIII a.²²

2020 m. buvo rekonstruojamos P. Višinskio ir Vasario 16-osios g. Jokių palaidojimų P. Višinskio ir Vytauto g. sankryžoje nefiksuota²³, o ankstyvesnis kultūrinis sluoksnis tikriausiai nukastas tarpukariu, lyginant čia buvusį kalniuką ir formuojant gatvės užstatymą.

Vasario 16-osios g., ties jos sankryža su Vytauto g., buvo atlikti didelės apimties archeologiniai tyrimai, ištirtas 340,85 m² plotas, kur rastas sudegusio XVII a. pastato fragmentas su plūkto molio

asla ir puodyninių koklių krosnies liekanomis bei 23 kapai (žr. 4 pav.), iš kurių 14 buvo individualūs, o likę 9 – kolektyviniai²⁴. Individualiuose kapuose palaidoti 6 vaikai, 2 paaugliai, 4 moterys ir 2 vyrai. Dauguma mirusiųjų laidoti galvomis vakarų kryptimi, nors kai kurie guldyti galvomis į rytus.

Tik trijuose kapuose rasta įkapių. Viename kape (13-as kapas) buvo palaidotas 35–44 metų vyras, kuriam ant kairės rankos pirštų buvo užmauti du žalvariniai žiedai, būdingi XVII a. Kitame kape palaidota penkiasdešimtmetė moteris buvo sujuosta diržu, likusi jo geležinė sagtis ir įdėtas geležinis peilis (21-as kapas). Ne vyresniam nei devynerių metų amžiaus vaikui į kapą įdėtas žalvarinis žiedas išplatinta priekine dalimi (22-as kapas), kuris taip pat datuojamas XVII a.

Išskirtiniais laikytini kolektyviniai kapai, kai į vieną kapo duobę, kurios dydis nesiskyrė nuo skirtos vienam žmogui, buvo palaidota po keletą asmenų. Tokiuose kolektyviniuose kapuose, vienoje duobėje, laidota nuo 2 (1-as, 8-as, 14-as, 18-as kapai) iki 6 (12-as kapas) mirusiųjų, guldant juos vieną ant kito. Labiausiai išsiskiria viena kapavietė (12-as kapas), kurioje palaidoti net 6 žmonės: keturiasdešimtmetis vyras, jo glėbyje – jauna,

²² Šapaitė A., Senkapis Šiauliuose, Vytauto g. 84, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2008 metais*, Vilnius, 2009, p. 159–162.

²³ Duderis K., Šiaulių senjojo miesto vietos (u.k. 27097) teritorijos, Vasario 16-osios, Vilniaus ir P. Višinskio g. detaliųjų, žvalgomųjų archeologinių tyrimų ir archeologinių žvalgymų 2020 m. ataskaita, t. III, p. 18.

²⁴ Straipsnio autorė dėkoja archeologui Karoliui Duderui, leidusiam pasinaudoti dar nepublikuotų 2020 m. archeologinių tyrimų medžiaga.

5 pav. 2020 m. archeologiniai tyrinėjimai Vytauto ir Vasario 16-osios gatvių sankryžoje. Rastas 12-as kapas.
Karolio Duderio nuotrauka

30–39 metų, moteris, po jais gulėjo du vaikai – paauglys ir dvidešimtmetis jaunuolis (žr. 5 pav.). Galbūt tai vienu metu mirę vienos šeimos nariai. Dažniausiai šalia suaugusių žmonių vienoje duobėje laidoti ir vaikai. Viename kape (17-as kapas) palaidotas vyras, o jo kojūgalyje paguldyti net 3 vaikai. Kitame kape (11-as kapas) buvo du suaugę vyrai, o prie jų kojų – ne vyresnis nei 10 metų vaikas. Įdomu tai, kad vaikai beveik visuomet guldyti suaugusiųjų kojūgalyje, jų galvas nukreipiant priešinga kryptimi nei vyresnių mirusiųjų.

Nei viename iš kolektyvinių kapų nebuvo aptikta karstų liekanų ar įkapių, kas apsunkina jų datavimą. Reikia manyti, kad šie kapai yra to paties laikotarpio, kaip ir individualūs, todėl taip pat datuojami XVII a. Arčiau Vytauto g. užlaidojimas tankesnis, kas rodo, kad Vasario 16-osios g. atkastas tik XVII a. senkapio rytinis pakraštys. Įdomu tai, jog ant mirusiųjų kaulų nebuvo rasta smurtinio pobūdžio patologijų. Tai leidžia daryti prielaidą, kad šalia pavienių ramaus laikotarpio kapų buvo laidojami žmonės, mirę vienu metu, ir ne po vieną, – tai turbūt lėmė kokia nors liga, gal maras.

Apibendrinus 1934, 2008 ir 2020 m. archeologinių tyrimų Vytauto g. kvartale rezultatus, galima mėginti atkurti šios vietos vaizdą XVII–XVIII a. Tuo laikotarpiu dabartinės Vytauto g. rajone buvusi išraiškinga smėlio kalva, kurią kirto negili loma. XVII a. šioje lomoje buvusi bent viena sodyba su kokline krosnimi ir moline asla. Panašiu laiku šiaurės vakarinėje kalvos pusėje (dab. Vytauto ir Vasario 16-osios g. sankryžoje) buvo įrengtas senkapis, datuojamas XVII a. XV–XVIII a. šiauliečiai buvo laidojami bažnyčios (dabar Šv. apaštalo Petro ir Pauliaus katedra) šventoriuje. Dabartinės Vytauto g. rajonas XVII a. dar buvo užmiestis, todėl šis senkapis galėjo būti skirtas Šiaulių priemiesčio arba netoli miesto buvusio kaimo gyventojams. XVIII a. senkapis jau buvo užmirštas ir jo vietoje abipus nutiestos gatvės atsirado užstatymas, kuris pažymėtas 1800–1801 m. plane. Būtent tuo laikotarpiu – XVIII a. – pietrytinėje, dar neužstatytoje kalvelės dalyje pradėti laidoti kitos konfesijos atstovai, greičiausiai pirmieji Šiauliuose gyvenę stačiatikiai. Taigi, Vytauto g. rajone buvę du tarpusavyje nesusiję XVII a. ir XVIII a. senkapiai.

6 pav. Atrasti kapai P. Višinskio ir Vytauto (buv. Pagyžių) gatvių sankryžoje sulaukė didelio šiaulielių susidomėjimo. 1934 m. Juozo Bagavičiaus nuotrauka. ŠAM neg. Nr. 762

PO ŠIAULIŲ GATVIŲ GRINDINIŲ KAPAI²⁵

B. Tarvydas

Šimet Šiaulių miesto valdyba sumanė išlyginti Višinskio ir Pagyžių gatves. Jų susikirtime buvo bent 2–3 mt. aukštumo kalniukas. Bekasant tą kalniuką, užsidurta ant žmonių palaidojimų. Keletas tų atkasamų palaidojimų teko matyti ir „Aušros“ muziejaus pasiųstiems žmonėms. Iš viso atkasta 11 palaidojimų. Visų karstų liekanos dar labai aiškiai pastebimos. Griaučiai apysveikiai, tik kelių palaidojimų kaukuolės sutrupėjusios. Spėjama, kad jos sutrūkinėjo nuo spaudimo ir trenksmo

gatves grindžiant ir vežant grindiniu sunkenybes. Jos neišlaikė didelio spaudimo ir dėl to, kad į jas dar nesuskubo pribirėti smėlio – viršutinės karsto lentos, kurių puvėsiai kaip žievės sluoksnis laikosi, sulaikė smėlį. Karstų daugumas sukalti medinėmis vinimis per pridamus skersinius. Priedų prie palaidojimų labai mažai terasta: vienas kardas ir 2 kryžiukai. Palaidojimų kryptis iš vakarų į rytus. Daugumos jų galvos į rytus.

Šios kapinės tikrai ramių laikų kapinės. Lai-doti ne iškarto visi lavonai, bet su pertraukomis, per kurias pirmieji kapai galima buvo užmiršti, apleisti. Ir vėlesni palaidojimai patekdavo ant

²⁵ Tekstas neredaguotas. Tarvydas B., Po Šiaulių gatvių grindinių kapai, *Gimtasai kraštas*, Šiauliai, 1934, Nr. 3–4, p. 163–165.

ankstybesnių, karstų galai susidurdavo. Niekur nepastebėta eilės karstų, greta vienas kito gulinčių. Visų lavonų rankos gražiai sutvarkytos, kaip dabar krikščionys daro.

Šių kapų chronologiją sunku nustatyti. Rastieji daiktai rodo tik, kad čia būta krikščionybės laikų kapų. Ne visiškai supuvusios karsto lentos, nepribirėjusios žemės kaukuolės leidžia spėti, kad čia laidota ne anksčiau kaip XVIII amž.: XVII amž. kapuose, kiek aš pastebėjau, jau visur supuvę karstai. Šituose kapuose turėta nustoti laidoti jau XIX amž. pačioje pradžioje, ar net XVIII amž. pabaigoje. Šiaulių miesto plane 1860 m. pažymėtos čia dar tik 3 trobelės, ir Višinskio gatvė tik projektuojama tęsti už Pagyžių gatvės į pietus. Ji užkliūdo ten stovintį namelį. Vadinas, 1860 m. jau šie kapai buvo užmiršti, statomi čia namai, vienos išvestos, kitos projektuojamos gatvės. Mieste, kur žemė brangi, kapinių gerbimas greit užmiršamas. Štai faktas. Dabartinės senosios Šiaulių kapinės pradėtos 1831 m. choleros metu. Iki to laiko jos buvo arti prie šv. Petro ir Povilo bažnyčios. Dabartinių senųjų kapinių rytinė riba susidūrė su stačiatikių kapinėmis. Taip žymima 1853 m. plane, esančiame pas šv. Petro ir Povilo parapijos kleboną, 1870 m. plane, esančiame pas stačiatikių cerkvės kleboną, ir 1860 m. Šiaulių miesto plane. O dabar tarp katalikų ir stačiatikių kapinių yra tarpas, kuriame dar žymu žvyrdubių pėdsakai, dabar pradėta laidoti nepriimtieji į katalikų kapines. Vadinas, ir Pagyžių ir Višinskio g-vių kampe senkapis galėjo būti per tiek pat ar dar mažiau metų užmirštas ir jame trobesiai statomi.

Kieno ten buvo kapinės? Žinoma, krikščionių. Tai rodo rasti kryžiai: vienas bizantiško stiliaus, didokas, rodos, tinkas tik ant rūbų, ne prie nuogo kūno nešioti, kitas vakarietiško stiliaus, koku ir dabar katalikai po rūbais nešioja. Abiejų ornamentai tie patys – lelijos. Ant bizantiško stiliaus kryžiuko yra išrašyta visa maldelė slaviškai. Stačiatikių parapijos klebonas sako, kad tokia forma ir užrašas esąs vartojamas sentikių. Kryžiukų stilių mišinys, jų panašumas į sentikių nešiojamus kryžius, verčia manyti čia buvus laidojamus iš sentikių kilusius katalikus. Tokie buvo unitai. Unitų Šiauliuose atsiradimo ir pranykimo laikai gali visiškai sutapti su kapinių buvimo laiku, – XVIII a. Juos galėjo čia parvežti Lietuvos iždininkas

7 pav. B. Tarvydo rastas kapas P. Višinskio ir Vytauto (buv. Pagyžių) gatvių sankryžoje. 1934 m. Juozo Bagavičiaus nuotrauka. ŠAM neg. Nr. 760

Tyzenhauzas, ypač po 1711 metų bado. Šiaulių, Gardino ir Minsko ekonomijos buvo valdomos Lietuvos iždininko. Tyzenhauzas, rūpindamasis pramonės kėlimu, galėjo kiloti specialistus iš vienos vietos į kitą. Vadinas, galėjo į Šiaulius atsikelti iš Minsko ir Gardino ekonomijų unitai. Rusai po Lietuvos – Lenkijos padalinimo unitus priskyrė prie stačiatikių. Todėl XIX amž. pradžioje arba net XVIII amž. gale turėjo čia nustoti laidoti.

Dar galėtų būti spėjama, kad čia laidojama buvo nepriimtieji į katalikų kapines. Bet tam spėjimui beveik nėra pagrindo. Tokių kapinės esti atskiriamos iš katalikų kapinių ploto ir net bendra tvora aptveriamos. Katalikų kapinės visą laiką, jau nuo šv. Petro ir Povilo bažnyčios pastatymo, 1625 m., buvo prie bažnyčios: šventoriuje ir aplink jį. Pristatant prie bažnyčios koplyčią, rastos prie griaučių monetos: 1556 m. solidas ir 1621 m. palta-rokas. Visoje Švedų gatvėje ir Kapų gatvėje, statant namus, užsikasama ant griaučių.

Kad unitai turėjo atskiras kapines, rodo unito arkivyskupo Juozapato Koncevičiaus byla. Jį Vytebske stačiatikiai nužudė. Mat, jie pasipiktinę Koncevičiaus įsakymu stačiatikių į unitų kapines nepriimti, jei pasilaidotų, net iškasti. Stačiatikiai niekad neturėjo pretenzijų laidoti katalikų kapinėse. Vadinas, turėjo būti unitų kapinės atskiros nuo katalikų.

Seniausi Lietuvos ir jos genčių vardai, pasislėpę asmenvardžiuose

Kokios buvo archajinės lietuvių gentys, iki šiol nežinome, todėl ir vadinamės XIX a. primestu mums baltų vardu, kuris mus automatiškai pririšo prie Baltijos jūros, nukertant galimas mūsų šaknis, jei jos buvo kitoje vietoje. Mes nežinome antikinių savo genčių, nes neišliko rašytinių šaltinių, kad tai patvirtintų, išskyrus Kornelijaus Tacito paminėtus *aiscius* (I a. pabaiga) ir Ptolemajaus minimus *galindus* ir *sūdinus* (II a. pabaiga). Šiame straipsnyje sužinosime, kad tikrasis seniausias lietuvių vardas – *letonės*, o *gelonai*, *budinai*, *teutonai* ir apskritai su priesaga *-onai* / *-ones* greičiausiai buvo antikiniai lietuviai.

Letona – seniausias Lietuvos vardas?

Yra daugybė tautovardžio *Lietuva* kilmės aiškinimų, kurių apžvalgas atliko dauguma kalbininkų, nors galutinai dabar prigijo istoriko Artūro Dubonio kilmės iš *leičių*¹ versija, kuri remiasi Simo Karaliūno kalbine argumentacija². Nors A. Dubonio rašytinių šaltinių faktų nepaneigsi, tačiau jo polemika su kalbininku Zigmū Zinkevičiumi atskleidė šios teorijos trūkumus, kuriuos reikia žinoti, norint suprasti, kad *leičių* kilmės teorija tėra romėnų karių su kognomenu (individualia pravarde) *Laetus*

(iki III a. tariama *Laitus*, o vėliau tariama *Letus*) įsitvirtinimas lietuvių žemėse nuo I a. antrosios pusės. Tai temai bus skirtas atskiras straipsnis, dabar mūsų tikslas – atskleisti dar senesnę Lietuvos vardo kilmės klodą, kuris siekia mažų mažiausiai V a. pr. Kr.

Z. Zinkevičiaus išsakyti pagrindiniai argumentai³:

1. „Mano supratimu, pagrindinė autoriaus [A. Dubonio] klaida yra šaknų *liet-* (*Lietuva*, *lietuvis*), *leit-* (*leičiai*) ir *lait-* (kaimų pavadinimas *Laičiai*) savavališkas suplakimas į vieną, motyvuojant tik istoriniais argumentais, bet ignoruojant kalbos mokslą.“

2. „Žinome, kad baltų prokalbės dvibalsis *ei* rytiniame baltų areale maždaug apie pirmojo tūkstantmečio prieš Kristų vidurį tam tikrais atvejais (greičiausiai būdamas kirčiuotas) buvo monoftongizuotas ir virto ilgu siauru balsiu, panašiu į dabartinį lietuvių *ė*, iš kurio ilgainiui išsirutuliojo *ie*.“

3. „Vakariniame baltų areale *ei* liko koks buvęs. Jeigu šaknis *liet-*, esanti lietuvių kalbos žodyje *Lietuva*, yra iš tikrųjų tos pačios kilmės, kaip ir šaknis *leit-*, esanti žodyje *leitis*, tai pastarasis žodis (*leitis*) negalėjo būti senas lietuvių kalbos veldinys, bet turėjo būti gautas (tiesiog arba per tarpininkus)

¹ Dubonis A., *Lietuvos didžiojo kunigaikščio leičiai: iš Lietuvos ankstyvųjų valstybinių struktūrų praeities*, Vilnius, 1998.

² Karaliūnas S., *Baltų etnonimai*, Vilnius, 2015, p. 349–352.

³ Zinkevičius Z., Dėl Lietuvos vardo kilmės, *Dienovidis*, Nr. 1, 1995-01-06.

iš vakarinių baltų. Savas žodis būtų tariamas ne *leitis*, bet *lietis*. Lietuvos pavadinimas turi šaknį *liet-*, o ne *leit-*. Iš *leit* šiandien turėtume ne *Lietuva*, bet *Leituva*.“

4. „Dubonis prie šaknų *liet-*, *leit-* priskiria dar ir *lait-*, esančią kaimų pavadinime *Laičiai* (šaknies priegaidė kita negu Lietuvos varde). Pastarąjį pavadinimą (*Laičiai*) jis laiko tarminiu, atsiradusiu dėl priebalsio *l* sukietėjimo (kaip *leisti* tarmėje virto *laisti*). Nustatyta, jog priebalsis *l* kietėja tik savuose žodžiuose (veldiniuose), o gautuose iš kitur, ir iš vakarų baltų, jis išlieka minkštas. Tai matyti kad ir iš miestelio *Leipalingis* pavadinimo (tarmiškai nesako *Laipalingis*), gauto iš jotvingių kalbos (vakarų baltų). Taigi žodžius *leisti* ir *Laičiai* galima būtų laikyti esančiais tos pačios kilmės tik tuo atveju, jeigu jie būtų abu savi žodžiai (veldiniai). Bet tuo atveju jie negali būti kilmės požyriū tiesiogiai siejami su šaknies *liet-* (*Lietuva*, *lietuvis*) žodžiais.“

5. „Seniausią vokiečių šaltinių Lietuvos bei lietuvių vardą *Lettowen* (lotynizuoti variantai *Lethovia*, *Lettavia*, *Lettonia* ir pan.), kuriam pradžią davė lietuviška forma *Lietuva* ar *Lietava* (raide *e* pažymėtas dvibalsis *ie*, tai vokiečiams įprasta), savavališkai skaito *Leituva* (*Leitava*). Neatkreipia dėmesio į tai, kad greit įsigalėjo Lietuvos vardo variantai su *lit-* (plg. *Litauen*), atspindėję jau ne lietuvišką, bet slavišką tartį, plg. *Litva*.“

Lietuvos vardo kilmės teorijose pagrindinė problema buvo ta, kad nagrinėjant šaknis *liet-*, *let-*, *lit-*, *leit-* kaip pagrindas buvo imamos priesagos *-uva*, *-ava*, nors patys kalbininkai (pvz., Z. Zinkevičius) pripažino, kad priesaga *-uva*, gimininga senesnei formai *-ava*, yra gana nauja. Verta atkreipti dėmesį, kad latviai lietuvių iš seno vadino *leitis*, dgs. *leiši*; *leišos* ‘pas lietuvių, Lietuvoje’, taigi net neturinčius priesagos *-uva* ar *-ava*⁴. Vadinasi, senų senovėje lietuvių vardas neturėjo tokių priesagų. Reikalinga kita tautovardinė priesaga, kuri siektų mažų mažiausiai antikos laikus – I tūkstantmetį pr. Kr. Iš tikrųjų tokią priesagą lietuvių turi – tai tėvavardinė / patroniminė priesaga *-onis* / *-ona* / *-onė*, kuri, remiantis viduramžių rašytiniais šaltiniais (bažnytinėmis knygomis), būdinga Rytų Lietuvai (žr. 1 pav.). Lietuvos vardas su tokia priesaga pavidalu *Letona* (*Letonia*, *Lethonia*) yra gausiai,

1 pav. Vietovardžių, padarytų iš tėvavardžių, paplitimas Lietuvoje

Šaltinis: Zinkevičius Z., Tėvavardinė asmenvardžių sistema Lietuvoje, p. 154

t. y. ne mažiau kaip trisdešimt kartų, paliudytas Henriko Latvio „Livonijos kronikoje“, kur aprašomi 1184–1226 m. įvykiai. H. Latvio lietuviai slaviškai pavidalu *litowini* paliudyti tik vieną kartą, aprašant 1221 m. įvykius⁵. Z. Zinkevičius savo studijoje „Lietuvos vardas. Kilmė ir formų daryba“ nurodo, kad H. Latvio kronikos lotyniškas lietuvių pavadinimas yra *Letones*, padarytas iš **Leto* (= *Lietā*), kaip *Lyvones* – iš **Lyvo*⁶. Kodėl tautovardis *Letona* / *Letonia* / *Letones* neprigijo? Gali būti, kad dėl padidėjusios slavų įtakos, kurią pastebi kalbininkai, tyrinėdami lietuviškas pavardes viduramžių bažnytinėse knygos. Kita priežastis ta, kad priesaga *-onia* / *-ones* laikoma lotynizuota, t. y. ne vietinė. Ne veltui Z. Zinkevičius dėl priesagos *-onia* siūlo palyginti su kronikoje pateiktais šalių pavadinimais *Lyvonia*, *Estonia*, *Curonia*, *Theuthonia*, *Saxonia*⁷, kurių gyventojams vadinti vartojama priesaga *-ones*, pvz., kuršiai – *curones*. Likimo ironija ta, kad mes dabar oficialiai laikydami kalbininko Kazimiero Kuzavinio Lietuvos vardo kilmės iš Lietaukos upelio hipotezės pražiūrėjome tą faktą, kad XIX a. rašytiniame šaltinyje „Słownik geograficzny“ paliudytas Lietaukos upelis paminėtas pavidalu *Letanka*, kuris, numetus slavišką priesagą

⁴ Zinkevičius Z., Lietuvos vardas. Kilmė ir formų daryba, Vilnius, 2010, p. 27.

⁵ Latvis H., Vartbergė Hermanas, *Livonijos kronikos*, Vilnius, 1991.

⁶ Zinkevičius Z., Lietuvos vardas. Kilmė ir formų daryba, p. 33.

⁷ *Ten pat*, p. 19.

2 pav. Lietuvos upelio ištakos, Jonavos r.
Šaltinis: <https://www.efoto.lt/node/56976>

-ka, virsta seniausiu mūsų tautos vardu *Letana*. K. Kuzavinis tokį upelio vardą palaikė korektūros klaida ir perdarė jį į *Letavka*, kuris, numetus -ka, virsta *Letava*, vardu, paliudytu XX a., ir tai visai natūralu, nes, kai kalbininkas K. Kuzavinis kalbino vietinius gyventojus, jie visi buvo rusakalbiai⁸. Tas upelis teka Jonavos rajone (2 pav.), t. y. Pietryčių Lietuvoje, kur viduramžiais buvo būdinga priesaga -onis, todėl senovinis upelio vardas *Letona* / *Letana* labiau nei tikėtinas.

Priesagos -onis (kartu ir -ūnas) pirmą kartą reikšmė, anot Z. Zinkevičiaus, greičiausiai buvo priklausomybė, plg. *kiemionis* 'kaimo gyventojas', *karaliūnas* 'karaliaus sūnus, t. y. priklausantis karaliui' ir kt.⁹ Kartu Z. Zinkevičius pažymi, kad lenkai tėvavardinę priesagą -onis sistemingai keitė į -anec, pvz., *Vilkonis*, išlikęs sulenkintoje pavardėje *Vilkanec*¹⁰. Priesagos -onis, -ūnas slavinant XVI a.

buvo keičiamos į -ovič, plg. 1597 m. dokumente *Yurgis Yanonis* vadinamas *Yury Yanowicz*¹¹.

Anot Aloyzo Vidugirio, Zietelos (piečiausia vietovė, kur nuo seno vietiniai kalbėjo lietuviškai) apylinkėse „priesaga -(i)onis sutinkama atskiruose žodžiuose, reiškiančiuose asmenis pagal jų gyvenamą arba kilmės vietą, pvz.: *narčonis*, dažniau *narčoniškis*, -ė 'Narčių k. gyventojas', plg. panašios reikšmės ir darybos skolinį *mieščonis* 'miestietis'. Kai kuriuose vietovardžiuose ši priesaga gali būti patroniminės kilmės, pvz.: *Narbutonės*, analogiškai ir *Naradonės* 'Zietelos apyl. kaimai', *Žirmonės* || *Žirmonai* 'Lydos raj. miestelis', kituose – slaviškos, pvz.: *Chadaulonės* || *Kadaulonės*, *Chilmonės* 'Zietelos apyl. kaimai'. Su -(i)oniai sakoma *Sačivlonei* 'Zietelos apyl. kaimas'.“¹²

Anot prof. Antano Salio, priesaga -aitis būdinga vakarinei Lietuvos daliai (Žemaičiai, Mažoji Lietuva, Zanavykai...), -ūnas – vidurinei (į vakarus nuo Nevėžio iki pat Raseinių, Šiaulių, mišriai su -aitis), -onis – rytinei (į rytus nuo Nevėžio...) ¹³.

⁸ Kuzavinis K., Lietuvos vardo kilmė, *Kalbotyra*, 1964, t. X, p. 5–18.

⁹ Zinkevičius Z., Tėvavardinė asmenvardžių sistema Lietuvoje, *Baltistica*, II priedas, 1977, p. 155. Prieiga internete: <http://vardai.vlkk.lt/teavardine-asmenvardziu-sistema-lietuvoje/>.

¹⁰ Zinkevičius Z., *Ar V. Tomaševskis teisus? Lietuvos lenkai kalbos istorijos požiūriu*, 2011 m. balandžio 14 d. Prieiga internete: <https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/zzinkevicius-ar-vmasevskis-teisus-lietuvos-lenkai-kalbos-istorijos-poziru.d?id=44412311>.

¹¹ Zinkevičius Z., Tėvavardinė asmenvardžių sistema Lietuvoje, p. 155.

¹² Vidugiris A., Zietelos tarmės daiktavardis, *Acta Linguistica Lithuanica*, 1969, t. 11, p. 157–158. Prieiga internete: <http://journals.lki.lt/actalinguisticalithuanica/issue/view/117>.

¹³ Salys A., Asmenvardžiai, *Lietuviškoji enciklopedija*, Kaunas, 1933, t. I, p. 1269.

Z. Zinkevičiaus¹⁴ manymu, tai iš esmės patvirtina dabartinių kaimų ir šiaip gyvenamųjų vietų vardų, padarytų iš šias priesagas turinčių asmenvardžių, paplitimas. Ištyrus šiuos vietovardžius matyti, kad priesaga *-aitis* iš seno tikrai buvo būdinga vakarinei Lietuvos daliai, apytikriai iki Nevėžio upės. Į rytus nuo šios linijos iš seno tėvavardžiams sudaryti vartotos lygiagrečiai abi kitos priesagos: *-ūnas* ir *-onis* (žr. 1 pav.). Šiais laikais yra tyrinėtojų, kurie domisi senais Lietuvos vietovardžiais ir asmenvardžiais, užfiksuotais viduramžių rašytiniuose šaltiniuose. Pvz., Kazimieras Garšva tyrė Lietuvos Žiemgalos vietovardžius, tarp kurių buvo daug su priesaga *-onis* / *-oniai*. Ne veltui K. Garšva daro išvadą: „Gyvenamų vietų pavadinimai – daugiausia iš vyriškų pavardžių daugiskaitos sudaryti vardai. Dažniausiai jie turi priesagas *-oniai*, *-ūnai* (plg. *Ruponiai*, *Puodžiūnai*).“¹⁵ Panašų tyrimą atliko Alma Ragauskaitė. Tirdama XVII a. Kėdainių parapišės Šv. Jurgio bažnyčios krikšto metrikas ji nustatė, kad priesagą *-aitis* turi 106 (11,7 proc.) asmenvardžiai, priesagą *-(i)ūnas* – 39 (4,35 proc.) asmenvardžiai, o *-(i)onis* (rašoma: *-anis*, *-(i)onis*) – 9 (0,99 proc.) asmenvardžiai: Samuel Augustynanis, Staniulia Bagonia, Adam Dedzionis, Pawel Jakubonis, Maciey Janionis, Andrzej Mackonia, Jędrzey Paliecionis, Kasper Petranis, Maciey Walulonis¹⁶. Įdomu, kad tais laikais (tiksliau, XVII–XIX a.) Gruzdžių apylinkėse beveik nebuvo žmonių su priesaga *-onis* asmenvardžiais – rasti tik po vieną Waylonis (XVII a.), Skubonis (XVIII a.) ir du šiais laikais: Jurgelionis ir Niauronis¹⁷. Pakruojo parapijos 1804 m. ribų lentelės duomenys – kaimai su priesaga *-(i)onis*: Kapstonių, Nereikonių, Telišionių, Mažeikonių, Poškonių, Šukionių, Rimšonių, Juškonių, Puknionių kaimai¹⁸.

Ar galėjo būti lietuvių tautovardis *Letona*, atsakymą randame pas savo kaimynus latvius.

Anot Agnės Navickaitės-Klišauskienės, „kai kurie priesagos *-onis* vediniai, reiškiantys veikėjų pavadinimus, dabartinėje latvių kalboje konkuruoja su tą pačią reikšmę turinčiais kitos veikėjų pavadinimų priesagos *-ona* vediniais, plg. *blandonis*, *-e* – *blandonā* ‘klajūnas, bastūnas’, *dauzonis*, *-e* – *dauzona* ‘padauža, patrakėlis; mušeika, chuliganas’, *muldonis* – *muldonā* ‘niektauzas’, *iztaponis* – *iztaponā* ‘prisitaikėlis’ ir kt. Palyginus abiejų priesagų vedinius latvių kalbos tekstyne matyti, jog latvių kalboje, ypač šnekamoje, dažniau linkstama vartoti vedinius su *-ona*, pavyzdžiui, *dauzona* tekstyne pasitaikė 9 kartus (*dauzonis* – 1), *muldonā* vartojamas 6 pavyzdžiuose (*muldonis* tekstyne neužfiksuotas), *blandonis* ir *blandonā* pavartoti atitinkamai po 1 ir 2 kartus.“¹⁹ Jei priesaga *-onis* konkuruoja su priesaga *-ona* dabar, reikia manyti, kad tai buvo būdinga ir senovėje, kur, kaip ir viduramžių bažnytinėse knygos, turi galvoje *-ona*, o rašo *-ana* – tokie dalykai kalboje gana inertiški.

Tokios priesagos paminėjimo faktų gali būti *Litanos* miškas (lot. *silva Litana*), net tris kartus paminėtas Tito Livijaus veikale „Nuo miesto įkūrimo (Ab Urbe condita)“²⁰ (216 m. pr. Kr. (L i v i u s XXIII, 24, 6–13) ir du kartus – 195 m. pr. Kr. (L i v i u s XXXIV, 22, 1–3; 42, 2–3). *Litanos* miškas buvo *bojų*, *senonų* ir romėnų paribyje Šiaurės Italijoje prie Apeninų kalnų, Po upės regione. *Senonai* / *Senones* etimologiškai suprantami kaip *senieji onai* ir šiame rajone romėnų yra pavadinti kaip Senigalai / Semigalai²¹ – vardas praktiškai sutampa su senuoju žiemgalių vardu *semigalia*. Kai kas gali pagalvoti, kad tai paprastas sutapimas, bet Žiemgalos žemuma, prasidedanti Joniškio rajono Bilžių kaimo apylinkėse, į šiaurę teka upė *Platonis* (latv. *Platone*) – kairysis Lielupės intakas (įteka į Lielupę Jelgavoje, 72 km nuo jos žiočių). Senovės romėnų istorijos tyrėjai mano, kad labai sunku atskirti tokio tipo vardus kaip *Plaetus* ir *Laetus*. Tą patį galime pasakyti apie žodžius *Latonė* ir *Platonė*. Gal taip yra dėl to, kad paprastai pas keltus pirma vardo raidė *p* nunyksta, t. y. *Partamonas* virsta *Artamonu*; analogiškai *Platonė* virsta

¹⁴ Zinkevičius Z., Tėvavardinė asmenvardžių sistema Lietuvoje, p. 153.

¹⁵ Garšva K., Lietuvos Žiemgalos vietovardžiai, *Žiemgala*, 2019/2, p. 11. Prieiga internete: <http://www.ziemgala.lt/lt/zurnalas-ziemgala/ziemgala-20192/lietuvos-ziemgalos-vietovardziai>.

¹⁶ Ragauskaitė A., XVII a. kėdainiečių asmenvardžių darybos tendencijos, *Baltų filologija*, t. XXVII (1/2), 2018, p. 107–108.

¹⁷ Maciejauskienė V., Gruzdžių pavardės: istorija ir dabartis, *Lietuvos lokaliniai tyrimai*. Kalba. Serija „Lietuvos valsčiai“, 2010, p. 3, 9, 25. Prieiga internete: http://l.lt/pdf/gruzdziai/gruzdziai_pavardes.pdf.

¹⁸ Pakruojo apylinkės, Vilnius, 1996, p. 32–33.

¹⁹ Navickaitė-Klišauskienė A., *Dabartinės latvių kalbos daiktavardžių darybos sistema (nomina agentis ir nomina actionis)*. Daktaro disertacija, Vilnius, 2013, p. 80.

²⁰ L i v i u s – Titus Livius, *Ab Urbe condita*. Prieiga internete: <http://ancientrome.ru/antlitr/livius/index.htm>.

²¹ Matulis R., *Lietuvių tautos kilmė*, Vilnius, 1990, p. 26.

Latone – romėnišku graikų deivės Letos / Letonės vardu. Bet ir pas jotvingius yra *p* raidės žodžio pradžioje nurykimo faktų: žodis *plaukai*, forma *plaugai*, virto žodžiu *laugi*, o žodis *plaukioti* virto *laudt*²². Gal kai kas laikys paprastu sutapimu ir tą faktą, kad tame pačiame Šiaurės Italijos regione, ligūrų teritorijoje, ne per toliausiai nuo bojų pasienio, užfiksuotas legendinis lietuvių miestas Lituba: „Lenkijos, Lietuvos, Žemaičių ir visos Rusios Kronikoje“ rašoma, kad, į dabartinės Lietuvos teritoriją atsikėlus romėnams, „prasti žmonės, nemokėdami savo gyvenamosios vietos vadinti lotyniškai *Littus tubae*, vadino ją *Lituba*, paskui *Lituva*, o ilgainiui *Litva* (atseit Lietuva) – taip tą kraštą, kur dabar Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, praminė visi rusai ir lenkai.“²³ Panašu, kad lietuvių kilmės iš romėnų legenda pirmiausia buvo sukurta ne Baltijos šalių lietuviams, o antikiniams lietuviams, kurie buvo tarp galų, užkariavusių Šiaurės Italijos žemes VI–IV a. pr. Kr. Ne veltui Aischilo prarastoje pjesėje „Išlaisvintas Prometėjas“, parašytoje apie 460 m. pr. Kr., rašoma, kad Dunojus teka per hiperborėjų žemes, o Heraklitas Pontikas IV a. pr. Kr. tuo vardu vadina galus, užpuolusius „graikų“ miestą Romą²⁴. Anot Herodoto, hiperborėjai gyveno šiauriau Skitijos žemių, o juk ten, anot kalbininkų ir archeologų, būta probalčių teritorijos. Istorinį Litubos miestą radau skaitydamas T. Livijaus veikalą „Nuo miesto įkūrimo“. Litubos miesto vieta tiksliai nenustatyta, tačiau jos buvimo regionas aiškus – Ligūrijos teritorija Šiaurės Italijoje, netoli pasienio su bojais ir insubrus. Tiksliau, 197 m. pr. Kr. Roma atkreipė dėmesį į Ligūriją ir dvi kaimynines galų gentis – bojus ir insubrus. Pasak T. Livijaus (L i v i u s XXXII, 29, 6–8), „Q. Minucius in laeva Italiae ad inferum mare flexit iter Genuamque exercitu ducto ab Liguribus orsus bellum est. Oppida Clastidium et Litubium, utraque Ligurum, et duae gentis eiusdem civitates, Celeiates Cerdiciatesque, sese dediderunt“. Tekste sakoma, kad Ligūrijos teritorijoje romėnams pasidavė du miestai, vienas iš kurių Lituba (kai kurie tyrinėtojai mano, kad tai dabartinis *Retovium*

miestas); kartu pasidavė dviejų genčių *Celeiates* ir *Cerdiciates* žmonės. Lot. žodis *Celeiates*, anot A. Dubonio, primena kelaičius (vns. kelaitis) – kelių specialistus, paruoštus tarnybai valdovo elitinių karių leičių / laičių²⁵. Be to, Lietuvoje būdingos pavardės / asmenvardžiai Kelaitis, Kielaitis²⁶. O lot. *Cerdiciates* primena Skerdikus su nurykusia žodžio pradžioje s raide – Lietuvoje, Kėdainių r., yra Skerdikų kaimas. Kalbininkas S. Karaliūnas atkreipė dėmesį į dvikamienį ilyrų asmenvardį *Scerdilaidas* iš III ir II a. pr. Kr., kurio pirmasis sandas įrašuose iš Grahovo (Juodkalnija) paliudytas ir savarankišku asmenvardžiu *Scerdis*, kuris sulyginamas su liet. *Skerdys*, etimologiškai neatskiriamu nuo skerdžiaus – ‘vyriausio piemens’, o pavardė Skerdys žinoma iš Klaipėdos²⁷. Bojų kaimynų ligūrų žemių paribyje su Akvitanija, dabar Prancūzijos teritorija, gražioje Madrės saloje (*Isola Madre*), koplyčios galinėje sienoje išlikęs įmūrytas antkapinis užrašas: -----/ *Etr[---] (?) / Sol[---f(ilio),pa] / truo et +[---] / Albicci f(iliae) matri / et Matuioni / Litonis f(iliae) uxori*²⁸, padarytas I a. pirmojoje pusėje, kur paliudytas asmenvardis *Litonis*, gali būti dėsningai pakitusio antikinio lietuvių vardo *Letonis* versija dėl aplinkinių tautų kalbinės įtakos.

Šaknis *let-* H. Latvio „Livonijos kronikoje“²⁹ paliudyta trijose tautose: Lettijoje – gyventojai lettai (latviai), Lettonijoje – gyventojai lettonai (lietuviai), Lettigalijoje – lettigalai (latgaliai). Panašu, kad ten aprašomi vienos genties *lettų* gyventojai, kurie skiriasi tik pagal teritorinę priklausomybę. Tokio bendro tautovardžio *lettai* egzistavimas istoriškai visiškai pagrįstas, nes čia paminėtos žemės – didžioji dabartinės Lietuvos ir Latvijos teritorijos dalis – įėjo į I–V a. klestėjusią didžiulę pilkapių kultūrą³⁰ (iš kurios vėliau išsirutuliojo žemaičių,

²² Zinkevičius Z., Lenkų-jotvingių žodynėlis, *Baltistica*, 1985, t. XXI (1), p. 75. Prieiga internete: <http://www.baltistica.lt/index.php/baltistica/article/view/66>.

²³ *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, Vilnius, 2001, t. II, p. 505, 539.

²⁴ Коллис Д., *Кельты: истоки, история, миф*, Москва, 2007, c. 18.

²⁵ Dubonis A., *Lietuvos didžiojo kunigaikščio leičiai: iš Lietuvos ankstyvųjų valstybinių struktūrų praeities*.

²⁶ Zinkevičius Z., *Lietuvių asmenvardžiai*, Vilnius, 2008.

²⁷ Karaliūnas S., *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose II*, Vilnius, 2005, p. 336.

²⁸ Poletti Ecclesia E., *Ricognizione sui più antichi manufatti in marmo di Candoglia ed elementi per l'individuazione della lavorazione lapidaria sul lago maggiore nel I secolo d.C., Le vie della pietra. Estrazione e diffusione delle pietre da opera alpine dall'età romana all'età moderna*, Mergozzo, p. 67. Prieiga internete: https://www.academia.edu/38991518/2019_Ricognizione_sui_pi%C3%B9_antichi_manufatti_in_marmo_di_Candoglia.

²⁹ Latvis H., Vartbergē H., *Livonijos kronikos*, Vilnius, 1991.

³⁰ Michelbertas M., *Senasis geležies amžius Lietuvoje (I–IV a.)*, Vilnius, 1986.

žiemgalių, sėlių ir kitos gretimos sritys), todėl visai natūralu, jei jie nuo antikos laikų iki viduramžių vadinosi vienu vardu – lettai.

Išvados. 1. Iš seniausios tėvavardinės priesagos *-onis* su variantais *-onė*, *-ona* kilo tautovardis *Letonai* / *Letonės*, kurį yra pagrindas laikyti seniausiu Lietuvos vardu, *Litana* (lot. *silva Litana*) pavidalu paminėtu bojų, senonų ir romėnų žemių paribyje 216 m. pr. Kr.

2. Remiantis Zietelos šnekta, seniausia patroniminės kilmės priesagos *-onis* versija daugiskaita būtų *-onės*: Žirmonės, Kadaulonės, Chilmonės, Narbutonės, Naradonės, tai leidžia manyti, kad genčių su priesaga *-ones* (daugiskaita) paplitimo Europoje (*pictones*, *teutones*, *senones*, *gelones* ir t. t.) kaltininkais galima laikyti lietuvių protėvius – tai jų palikimas. Vadinasi, gali būti, kad daugiskaitinė priesaga *-ones* yra protobaltiška, o ne lotyniška, kaip įprasta manyti. Dėl šios priesagos

3 pav. Litana miškas (Litana Forest)

Šaltinis: <https://peashooter85.tumblr.com/post/184489042277/the-forgotten-battle-of-silva-litana-autumn-216>

visais laikais iki naujausių laikų lietuviai galėjo būti kildinami iš romėnų, nes romėnai buvo užkariavę tautas – (prancūzų) galus, graikus, keltus, – kurioms būdinga ši priesaga, o ne dėl to, kad kažkas sugalvojo lietuvių kilmės iš romėnų legendą.

3. Legendinis Lietuvos miestas Lituba, į kurią atsikėlė pirmieji romėnai, buvo Šiaurės Italijoje ligūrų žemėje, netoli bojų ir insubrų pasienio. Čia vietiniai Litubos miesto gyventojai, kai juos užkariavo romėnai, buvo ne mažiau suinteresuoti romėniška savo kilme negu viduramžių lietuviai. Panašu, kad Baltijos šalių lietuvių legenda apie romėnų atsikėlimą į Litubą pasiekė iš daug senesnės legendinės mūsų protėvių tradicijos.

Asmenvardžių statistika pagrįstas lietuvių genties *oniai* / *ones* egzistavimas

Šiame tyrime iškilo tėvavardinė priesaga *-onis*, kuri antikiniuose kai kurių genčių varduose pasirodo pavidalu *-ones*, pvz., *pictones* ‘piktonai’; lietuviai vadintųsi *letones*. Ankstesniame straipsnyje³¹ statistiškai buvo įrodyta aisčių vardo kilmė pagal tėvavardinę priesagą *-aitis*, remiantis Z. Zinkevičiaus knyga „Lietuvių asmenvardžiai“. Todėl natūralu tikėtis, kad senų senovėje analogiškai aisčiams, dominavusiems vakarų baltų pasaulyje, rytų baltų kraštuose dominavo *oniai* / *ones* arba tam tikros gentys, turinčios tą priesagą, pvz.: letonai, gelonai ir t. t.

Kad nereikėtų ieškoti ankstesnio straipsnio, dėl to, kas svarbu, pasikartosiu. Senoviniai vardai paprastai būdavo dvikamieniai³², sudaryti iš įvairių dėmenų (kamienų dalių), susijungusių įvairiomis kombinacijomis. Galėjo būti, kad tam tikras kamieninis vardas buvo mažos genties ar kaimo pavadinimas. To kaimo viduje visi jo gyventojai galėjo turėti gentinį kamieninį vardą arba savo viso vardo priekyje, arba gale. Jei kamieninis vardas buvo vardo priekyje, tai viso kaimo / genties žmonės galėjo turėti vardus, kurių pradžia buvo ta pati, pvz., asmenvardžių, prasidedančių šaknimi ar dalimi šaknies *Ged-* Z. Zinkevičiaus „Lietuvių asmenvardžiuose“ yra apie 60. Iš jų susidarytų nemažas kaimas, o jei su kiekvienu vardu padarytume

dar daugiau variacijų, tai gautume ir nedidelę gentį. Nereikia pamiršti, kad tarp asmenvardžių yra dar daug vardų, kurių antroji dalis yra *ged-*, pvz.: Jaugedas, Laigedas, Mingedas, Pamilgedas ir t. t. Praktiškai kiekvieną abėcėlės raidę atitinka keletas tokių asmenvardžių grupių, kurių vardai prasideda ta abėcėlės raide. Taigi kaimo / mažos genties pagrindu galime laikyti asmenvardžių pirmąsias raides. Taip gausime A-... asmenvardžių kaimą / gentį, B-... asmenvardžių kaimą / gentį ir t. t. Tokių tautų, sudarytų iš atskirų kaimų / genčių, modelis panašus į dabartinės Lietuvos suskirstymą į dešimt apskričių ar daugiau mažesnių rajonų. Kiekvieno kaimo / genties dydis priklausė nuo vardų, turinčių tą pačią pirmąją asmenvardžio raidę, skaičiaus³³. Jei *onių* – kuopinės genties, t. y. sudarytos iš kelių genčių, – vardų / asmenvardžių pagrindą sudarė *oniai*, t. y. tėvavardžiai su *-onis* ar *-onas* priesagomis, ir jei tos gentys labai nesimaišė (o taip galėjo būti, nes mūsų kalba išliko labai archajiška, nepakitusi, kas įmanoma tik labai nesimaišant), tai priesagos *-onis* ir *-onas*, kaip gentyje vartojamų vardų pagrindas, galėjo išlikti labai ilgai, t. y. siekti net mūsų laikus.

Tai ištirti galima matematinės statistikos metodais, suskaičiavus asmenvardžių duomenų bazėje esančius vardus, prasidedančius raide A, po to – raide B ir t. t. Tą patį darome ir su *oniais* (*-onis* ir *-onas* priesagas turinčiais vardais) – suskaičiuojame, kiek tarp jų yra vardų, prasidedančių raide A, po to – B ir t. t. Tada palyginame gautus lietuvių ir *onių* abėcėlinių vardų skaičius, surandame empirinę koreliaciją tarp jų. Jei koreliacija bus didelė, t. y. moduliu artima vienetui, vadinasi, *onių* vardų sistema yra bazinė dabartiniams lietuvių vardams ir dabartiniai lietuviai yra tiesioginiai *onių* palikuonys.

Kad įsitikintume, kokia populiari Lietuvoje buvo *-onis* / *-onas* priesaga lietuvių asmenvardžiuose, išrašau visus Z. Zinkevičiaus „Lietuvių asmenvardžiuose“ paminėtus asmenvardžius su ta priesaga: (A) Abramonis, Adomonis, Adrijonas, Adukonis, **Advilionis**, Agatonas, Aguonis, Aidukonis, **Akelionis**, **Akilionis**, Aldonis, Aldonas, Aleksonis, **Alionis**, Aliukonis, Alkonis, Alksmonas, Almonas, Alukonis, Ambrasonis, Ambrazonis, Andrešonis,

³¹ Kanišauskas V., Asmenvardžių statistika pagrįstas *aisčių* vardo kilmės nustatymas, *Padubysio kronikos*, 2020, Nr. 1 (14).

³² Zinkevičius Z., *Lietuvių asmenvardžiai*, p. 24.

³³ Kanišauskas V., Asmenvardžių statistika pagrįstas *aisčių* vardo kilmės nustatymas, p. 51–52.

Andrijonas, Andrijonis, Andrikonis, Andriukonis, **Andriulionis**, Andriušonis, Androlonis, Andronis, Andrukonis, **Andrulionis**, Andrušonis, **Anilionis**, Antanonis, Antonas, **Anulionis**, Armonas, Ašvonis, Augonis, Augustonis, Aukščionis, **Aželionis**, (B) Bacionis, Bačionis, Badikonis, Bagdonas, Bagdonis, Bainionis, Bakonis, Bakučionis, Balčikonis, Balčionis, **Balionis**, Balnionis, Baltramonas, Baltronis, Baltrukonis, Baltrušonis, Baltuonis, Barkonis, Baronas, Barzdonas, Barzdonis, Bastijonas, Baugirdonas, Bauronis, Bautronis, Bekionis, Benonas, **Belionis**, Benionis, Benonas, Bernatonis, Bernotonis, **Berželionis**, **Beržilionis**, **Beržiulionis**, Bešonis, Bylonas, **Blaželionis**, **Blažiulionis**, Blažonis, Blažukonis, Bobonis, **Bolionis**, Brazdžionis, Brazionis, Brazonis, Bražionis, Brukonis, Brunonas, Budrionis, Bugonis, **Bugvilionis**, Burmonas, **Butelionis**, Butionis, Butkonis, Butvydonis, (C) **Cicelionis**, Cipronas, Cironas, (Č) Čepanonis, **Čepelionis**, Čeponis, Čepononis, Čepukonis, **Čepulionis**, Čepulonis, Česionis, Česonis, Čiaučionis, Čiaučionas, Čironis, Čiulkonas, Čiurlionis, Čivonas, (D) Dailidonis, Dailidžionis, Dailydžionis, Dalinonis, Daniejonas, Daučionis, Davidonis, Davydonis, Dėdonis, Degionis, Demedžionis, Derionis, Didonis, Didžionis, Diedonis, **Diedulionis**, Digonis, Dilijonas, Dirgalonis, Domantonis, Dovainionis, Dovidonis, Dovydonis, Dragonas, Druskionis, Drūjonas, Drūjonis, Dubonis, Dūbonis, Dūdjonas, Dūdjonis, Dudonis, Dūdonis, Dvarijonas, Dvarjonas, Dvaronas, (E) Eibutonis, Eidokonis, Eigirdonis, **Eitulionis**, Elijonis, Emilijonas, **Emilionas**, Endrijonas, Endrukonis, Eriksonas, Eriksonis, Ermonas, (F) Fabijonas, Felicijonas, Flavijonas, Florijonas, Frankonis, (G) Gabdonas, Gabrionis, Gaidukonis, Gaidalonis, **Gailionis**, Gaizonis, Galgonas, Galvonas, Garionis, Garjonas, Garjonis, Gasparonis, Gavėnonis, Gečionis, Gedeikonis, Gedonis, Geidukonis, **Gelionis**, Gelmonas, Gelvonas, Gelvonis, Genionis, **Gervelionis**, Gineikonis, Girdžionis, Girionis, Godonis, Gracijonas, Gražionis, Greitjonis, Gricijonas, **Grigalionis**, **Grigelionis**, Grigonis, Grygonis, Griškonis, **Gudelionis**, Gudjonis, Gudonis, Gustonis, Gutonis, Gužonas, Gvidonas, (H) Haidukonis, Hermonas, Hermonis, (I) Ignatonis, Ilonis, **Indrelionis**, Indrikonis, **Indrilionis**, Indrišionis, **Indriulionis**, Indrulonis,

Ivonis, (J) Jackonis, Jačionis, Jagelonis, Jagėlonis, Jakimonis, Jakobonis, Jakonis, Jakovonis, Jakščionis, Jakštonis, Jakubčionis, Jakubonis, Jakūbonis, Jakučionis, **Jakulionis**, Jakutonis, Janašonis, Jančionis, **Janelionis**, **Janilionis**, Janionis, Janišionis, **Janiulionis**, Janonis, Janošonis, Janukonis, **Janulionis**, Janušionis, Januškonis, Janušonis, Jaronis, **Jasilionis**, Jasionis, Jasiukonis, Jasiulonis, Jasiūnonis, Jaskonis, Jasonis, Jasonas, Jasulonis, Jatkonis, **Jatulionis**, Javydonis, Jekimonis, **Jenelionis**, **Jeniulionis**, Jenukonis, **Jenulionis**, Jenutonis, Jeremonas, **Jesilionis**, Jeskonis, Joconis, Jočionis, **Jogelionis**, Jogučionis, Jokavonis, Jokubonis, Jokūbonis, Jokutonis, Jonašonis, Jonatonis, Jonionis, Jononis, Jonušonis, **Joselionis**, **Josiulionis**, Josonis, Josponis, **Josvilionis**, Jotkonis, **Jotulionis**, Jovydonis, Jozaponis, Jukuonis, Jukonis, Junonis, Juočionis, Juodkonis, Juodonis, Juodžionis, Juosponis, Juozaponis, Juozonis, Juozponis, Jurčikonis, Jurčiukonis, **Jurelionis**, **Jurgelionis**, Jurgionis, Jurjonas, Jurkonis, Juronas, Juronis, Juškonis, Jutkonis, Juzonis, Juzukonis, (K) Kačionis, Kairionis, Kajetonas, Kaktonas, Karitonas, Karitonis, Karkonas, Karlonas, Karlonis, Karmonas, Kasijonas, **Kasiulionis**, Kasmonas, Kasparionis, Kasparonis, Kasperonis, Kaukonis, Kaukionis, **Kaziulionis**, Keidonas, Kelmonas, Kelmonis, Kešionas, Kežionis, Kidžionis, Kijonis, Kildžionas, Kilijonas, **Kilionis**, Kiprijonas, Kiškionis, Kišonis, Kyvonis, Klebonas, Klečionis, Kleponis, Klimonis, Klišionis, Kraponas, Kriaučionis, **Krikštelionis**, Kristijonas, Krištaponis, Krištuponis, Kriukonis, Kriūkionis, Krivonis, Krizonis, Kryžonas, Kubjonas, Kubonis, Kucionis, Kukučionis, Kulikionis, **Kumelionis**, **Kulionis**, Kumponas, Kunigonis, Kunionis, Kuprionis, Kupronis, Kurčionas, **Kurkulionis**, Kuronis, **Kurpelionis**, **Kvilionas**, (L) Labonas, Laigonas, Lakščionis, Laurynonis, Laurišonis, Lauryšonis, Laurušonis, Legionis, **Leilionas**, **Lelionis**, Lemučionis, Lenčionis, Lentonis, Leonis, Lesmonas, Levydonis, Levonas, Liaubonas, Libonas, Lieponis, Ligionis, Lijonas, **Lilionis**, Linionis, Linkonis, Linonis, Licijonas, Liukonis, Liutonis, Lukmonas, Lukonas, Lukšonis, (M) Maceikonis, Macionis, **Maciulionis**, Macikonis, Maconis, Mačeikonis, Mačekonias, Mačionis, Mačiukonis, Mačonis, Mačukonis, Magonis,

Maišonas, Makučionis, Maldonis, Meldučionis, Maleikonis, Malinionis, **Malionis**, Malonis, Mantinionis, Mautvilonis, **Marcelionis**, Marcijonas, **Marcilionis**, Marciukonis, Marčionis, Marciukonis, **Marciulionis**, **Marčilionis**, **Marčiulionis**, **Marčulionis**, Marijonas, Marikonis, **Markelionis**, Markonis, Marmukonis, Martikonis, **Martilionis**, Martinionis, Martynionis, Martinonis, Martynonis, Martnonis, **Martulionis**, Masčionis, Masikonis, **Masilionis**, Masionis, Masiukonis, **Masiulionis**, **Maskalionis**, Mašionis, Mateikonis, **Matelionis**, Matikonis, **Matilionis**, Matonis, Matukonis, **Matulionis**, Matušionis, Matuzionis, Matuzonis, Mazuronis, Mazūronis, Mažeikonis, Mažionas, Mažionis, Mažonas, Mažonis, **Mažulionis**, Mažulonis, Mečionas, Mečionis, Medeikonis, Medikonis, Medišonis, Medonas, Medonis, Medžionis, Medžonis, Meironas, Mekionis, **Melionis**, Melnikonis, Merionis, Meronas, Meškonis, **Metelionis**, Mickonis, Miežionis, Miežonis, Migonis, **Mikailionis**, **Mikalionis**, Mikantonis, **Mikelionis**, Mikionis, **Mykolionis**, Miletonis, **Milionis**, **Mingelionis**, **Mingulionis**, Minionis, Mironas, Misikonis, Missionis, Misiūnonis, Misukonis, Mišionis, Miškonis, Mištautonis, Mišulonis, Mociukonis, Mocukonis, Monas, Monis, **Morkelionis**, Mulmonis, Musonas, (N) Naginionis, Nanionis, Napoleonas, Naručionis, Naujonis, Nauronis, Nemaitonis, Nemonis, Neomonas, Nereikonis, Nevainionis, Nevainonis, Neveronis, Niauronis, Nišonas, Noreikonis, (O) Oktavijonas, Otonas, **Oželionis**, (P) Pabartonis, **Pabilionis**, Pacekonis, **Pacilionis**, Paciukonis, **Paciulionis**, Pacukonis, Padonis, Pakonis, Palemonas, Palikonis, **Palilionis**, **Palionis**, Palivonas, Paršionis, Paršonis, Paškonis, Pašukonis, Paulikonis, **Paulionis**, Pauliukonis, **Pavilionis**, Pavilonis, Pecikonis, Peciukonis, **Peciulionis**, Pecukonis, **Peculionis**, Pečikonis, Pečiukonis, **Pečiulionis**, **Pelionis**, Petikonis, Petersonas, Petonis, **Petrelionis**, Petriconis, **Petrilionis**, Petronis, Petronas, Petrošionis, Petručionis, Petrukonis, **Petrulionis**, Petrušionis, Petrušonis, **Pikelionis**, Pilikonis, **Pilionis**, Piliponis, Pilyponis, Pilkionis, Pilmonas, Pintikonis, Plaktonis, Plešonas, Plešonis, Plikionis, Pociukonis, **Poliulionis**, Pošukonis, Poteronis, **Povilionis**, Povilonis, Prankonis, **Prapuolionis**, **Pravilionis**, Pravilonis, Preimonas, Prūsonis,

Pulikonas, Pulmonas, Puronas, Pūronas, Puronis, (R) Rabonis, Radikonis, Radimonas, Radonis, **Radvilionis**, Radžionis, Ragonis, Ramančionis, Ramaškonis, Ramonas, Ramonis, **Ramulionis**, Ranonis, **Rapailionis**, Raudonis, Raulonis, Raulošonis, Rezonis, Rimonas, Rymonas, Rimonis, Rymonis, Rimšionis, Rimšonis, Rodūnionis, Romančionis, Romonas, Ronis, Rudzionas, Rudzionis, Rudžionis, Rukšionis, Rumbonis, Rusonis, **Rutelionis**, Rutonis, (S) **Sabalionis**, Sabastonas, Sabonis, Sadonis, Sajonas, Sakonis, **Salelionis**, Salemonas, Saliamonas, Salmonas, **Samalionis**, Samantonis, **Samolionis**, Samonis, Samsonas, Samsonis, **Samulionis**, Saudonas, Sarmonas, Savaduonis, Saveikonis, **Savelionis**, **Savilionis**, Savonis, **Savulionis**, Sebastijonas, Sebestijonas, Seibutonis, Sejonas, **Selelionis**, Selemonas, **Selilionis**, **Selionis**, Selmonas, Senionis, Senonis, Sereikonis, **Servelionis**, **Silionis**, Simanonis, Simeonas, Simijonas, Siminonis, Simonas, Simonis, Skaivonis, Skaponis, Skersonas, Skutonis, Smetonas, Smetonis, Sodonis, Sovonis, Spiridonas, **Stabulionis**, Stačkonis, Stakionis, Stakonas, Stakonis, **Stalilionis**, **Stalionis**, **Staliulionis**, Stanionis, **Stanulionis**, Staponas, **Stapulionis**, **Stasilionis**, Stasionis, Stasiukonis, Stasiūkionis, **Stasiulionis**, Staskonis, Stašionis, Staškonis, Stavidonis, Stepanonis, Steponas, Steponis, Stepukonis, **Stepulionis**, Stonas, Stonis, Storonas, Stukonis, Subartonis, Sudmonas, Sudmonis, Svirionis, (Š) Šadžionis, Šaivaduonis, Šakionis, Šakonas, Šakonis, Šalmonas, Šaltonis, Šaponis, Šapronas, Šaronas, Ščeponas, Šedeikonis, Šeivaduonis, Šeronas, Šešiaduonis, Šeškonis, Šiknionis, Šileikonis, Šilkonis, Šilonis, **Šimalionis**, **Šimelionis**, Šimkonis, Šimonas, Šimonis, Šimkonis, **Šimulionis**, Šinkonis, Širmonas, Šironas, Šlekonas, Šlekonis, Šlemonas, Šonas, Šukionis, Švaronas, Švenčionis, Švilponis, (T) Talkonis, Tamonas, Tamasionis, **Tamolionis**, Tamonis, Tamonionis, **Tamulionis**, Tamutonis, Tarakonas, Taronis, Targonas, Taručionis, Taučionis, Teličionas, Telišionis, Telyčionas, Tervydonis, Tichonas, Tijūnonis, Tilmonas, Timonas, Titkonis, Titonis, Toljotonis, Tomasionis, Tomonis, Trajonas, Trimonis, Triponas, Triponis, Trumpjonas, **Tumelionis**, Tumonis, Turonis, (U) Ubonis, Ulijonas, Ulonas, Unkonis, Urbakonis, **Urbelionis**, Urbonas,

Urmonas, Usonis, Ūsonis, Užkamonis, Užkuronis, (V) Vackonis, Vagonis, Vaicekonis, **Vaickelionis**, **Vaickulionis**, Vaičekonis, **Vaičelionis**, Vaičikonis, **Vaičilionis**, Vaičionis, Vaičiukonis, **Vaičiulionis**, **Vaidulionis**, Vaidulonis, Vaidžionis, Vaikantonis, **Vailionis**, Vainaronis, Vainekonis, Vainikonis, Vainonis, Vainoronis, Vaiškonis, Vaitekonis, **Vaitelionis**, Vaitiekonis, Vaitikonis, **Vaitilionis**, Vaitonis, **Vaitulionis**, Valančionis, Valantonis, **Valelionis**, Valentonis, Valentukonis, Valerijonas, Valikonis, **Valilionis**, **Valionis**, Valiukonis, Valmonis, Valonis, Valuntonis, Vardonis, Vareikonis, Vargonas, Varkutonis, Varonis, Vargirdonis, Vasikonis, Vasiukonis, Vaskonis, Vaškonis, Vazgirdonis, Vaznonis, Veidmonas, Vekonis, Velikonis, **Velionas**, **Velionis**, Veckutonis, Venskutonis, Veronis, Vežonas, Vydžionis, Viešartonis, Vikmonas, Vikonis, **Vilionis**, Vilkonis, Vilmonas, Vilmonis, **Vingelionis**, Viržonis, Viškonis, **Vištelionis**, Vitkonis, Vitonis, Vytonis, Vizgonis, Vongonis, **Voitelionis**, Voronis, Vosikonis, Voskonis, (Z) **Zabulionis**, Zaronas, Zenonas, Zymonas, Zimzonis, Zizonis, Zonas, Zujonis, (Ž) Žadeikonis, Žakonis, Žalčionis, Žaleduonis, Žaliaduonis, **Žalionas**, **Žalionis**, Žalonis, Žaronas, Žegonis, Žekonis, Žėkonis, **Želionis**, Žemonis, Žibartonis, Žybartonis, Žideikonis, Žydeikonis, Žydonis, Žiedonis, Žiemionis, Žikaronis, **Žilionis**, Žironas, Žironis, Žudonis, Žulonas, Žvironas, Žvyronas, Žvyronis.

Z. Zinkevičiaus „Lietuvių asmenvardžių“ duomenų bazėje yra pateikti 29 367 asmenvardžiai, iš kurių raide A prasideda 1202 asmenvardžiai, žym. A(1202), raide B prasideda 2035 asmenvardžiai, žym. B(2035) ir t. t.: C(71), Č(314), D(1323), E(385), F(61), G(1850), H(40), I(213), J(1479), K(2732),

L(1422), M(2381), N(773), O(130), P(2069), R(1497), S(2920), Š(1388), T(1075), U(412), V(2408), Z(324), Ž(863).

Suskaiciuojame ir matome, kad „Lietuvių asmenvardžių“ duomenų bazėje yra 967 *oniai* (asmenvardžiai su *-onis* ir *-onas* priesaga), iš kurių raide A prasideda 43 vardai / vienetai, t. y. A(43), analogiškai B(57), C(3), Č(15), D(36), E(12), F(5), G(43), H(3), I(9), J(98), K(66), L(32), M(120), N(16), O(3), P(75), R(36), S(88), Š(38), T(34), U(12), V(85), Z(8), Ž(30). Tie duomenys pateikti 1 lentelėje.

Dabar kiekvieną abėcėlės raidę atitinka skaičių pora (X_i, Y_i) , $i = 1, 2, \dots, 25$. Ištirsime, ar tarp tų skaičių yra priklausomybė, skaičiuodami empirinį koreliacijos koeficientą.

1 lentelės duomenis surašome į formulę:

$$R(\text{Liet.}; \text{Oniai}) = \frac{\sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})(Y_i - \bar{Y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2 \sum_{i=1}^n (Y_i - \bar{Y})^2}} = 0,88 \approx 0,9.$$

Gavome, kad empirinis koreliacijos koeficientas $R = 0,9$, t. y. artimas vienetui. Tai rodo stiprią tiesinę priklausomybę tarp duomenų. Analogiškai ištyrę *onių* koreliaciją su *aičiais* gauname koreliacijos koeficientą $R(\text{Aičiai}; \text{Oniai}) = 0,89 \approx 0,9$. *Onių* asmenvardžių koreliacija su *lietuviais*, *aičiais*, *lionais*, *geliais*, *budinais* ir *tautais*:

$R(\text{Oniai}; \text{Lietuviai}) = 0,88$, $R(\text{Oniai}; \text{Aičiai}) = 0,89$,

$R(\text{Oniai}; \text{Lioniai}) = 0,95$,

$R(\text{Oniai}; \text{Geliai}) = 0,53$, $R(\text{Oniai}; \text{Budiniai}) = 0,26$,

$R(\text{Oniai}; \text{Tautai}) = 0,32$.

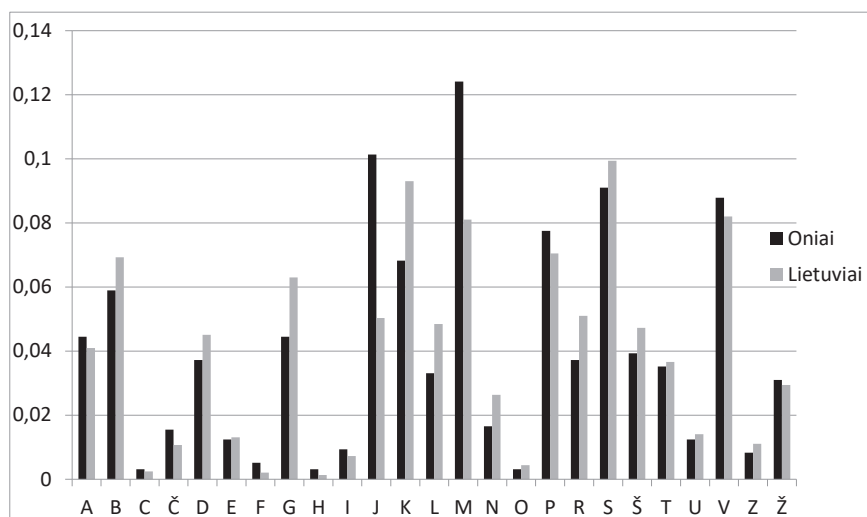
Iš pateiktų skaičių nesimato tos stiprios priklausomybės, nes lietuvių asmenvardžių skaičiai pagal pirmąsias raides yra daug didesni už *onių* asmenvardžių atitinkamus skaičius. Kad taip nebūtų, sunormuosime 1 lentelėje esamus skaičius,

1 lentelė. Lietuvių ir onių asmenvardžių skaičiai pagal pirmąją raidę

	A	B	C	Č	D	E	F	G	H
Oniai (X_i)	43	57	3	15	36	12	5	43	3
Lietuviai (Y_i)	1202	2035	71	314	1323	385	61	1850	40
	I	J	K	L	M	N	O	P	R
Oniai (X_i)	9	98	66	32	120	16	3	75	36
Lietuviai (Y_i)	213	1479	2732	1422	2381	773	130	2069	1497
	S	Š	T	U	V	Z	Ž		
Oniai (X_i)	88	38	34	12	85	8	30		
Lietuviai (Y_i)	2920	1388	1075	412	2408	324	863		

2 lentelė. Asmenvardžių skaičių proporcijos pagal pirmąją raidę

	A	B	C	Č	D	E	F	G	H
Oniai	0,04447	0,05895	0,00310	0,01551	0,03723	0,01241	0,00517	0,04447	0,00310
Lietuviai	0,04093	0,06930	0,00242	0,01069	0,04505	0,01311	0,00208	0,06300	0,00136
	I	J	K	L	M	N	O	P	R
Oniai	0,00931	0,10134	0,06825	0,03309	0,12410	0,01655	0,00310	0,07756	0,03723
Lietuviai	0,00725	0,05036	0,09303	0,04842	0,08108	0,02632	0,00443	0,07045	0,05098
	S	Š	T	U	V	Z	Ž		
Oniai	0,09100	0,03930	0,03516	0,01241	0,08790	0,00827	0,03102		
Lietuviai	0,09943	0,04726	0,03661	0,01403	0,08200	0,01103	0,02939		

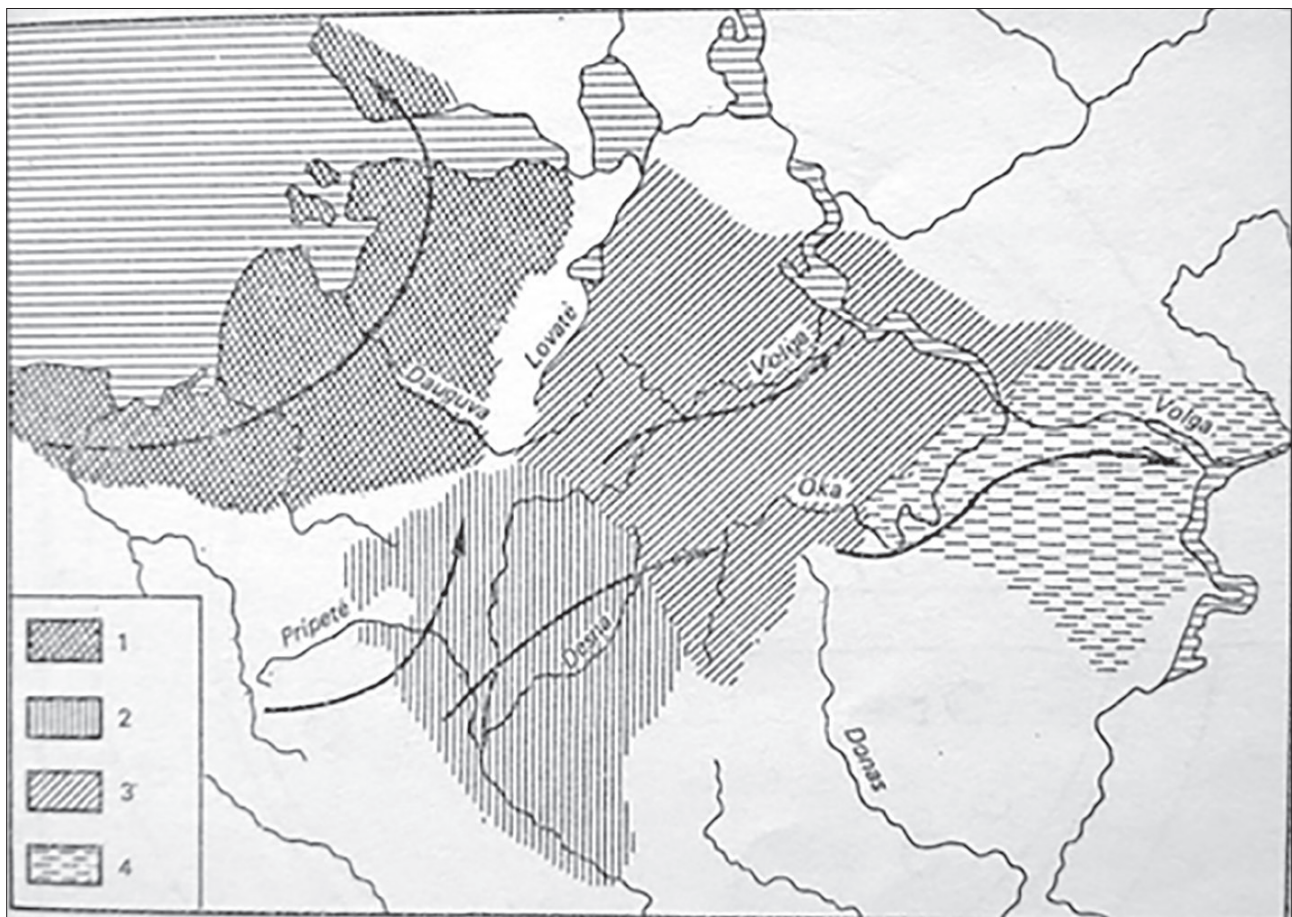
4 pav. Lietuvių ir onių asmenvardžių skaičių proporcijos pagal pirmąją raidę

visus lietuvių asmenvardžių skaičius dalydami iš jų sumos – 29 367, o *onių* asmenvardžių skaičius dalydami iš jų sumos – 967. Rezultatas pateiktas 2 lentelėje ir 4 diagramoje. Matome harmoningą priklausomybę ir panašias proporcijas. Tai rodo, kad *oniai* buvo tiesioginiai dabartinių lietuvių protėviai, ir tais antikiniais laikais, kaip ir dabar, tautos žmonių vardų pagrindą sudarė tėvavardžiai su *-onis* ir *-onas* priesaga.

Paryškinti vardai tarp anksčiau išrašytų asmenvardžių rodo *lionių* (su priesaga *-lionis*, *-lionas*) gentį. Panašu, kad tai vadų vardai, nes Herodoto „Istorijoje“ yra paminėtas karalius Deukalionas, mes turėjome Šiaulių žemės valdovus kunigaikščių giminę Bulionus – visi jie turi baigmę *-lionai*. *Lionių* genties ar grupės žmonių koreliacija su *onių* gentimi yra $R(Lioniai; Oniai) = 0,95$, t. y. labai didelė tiesinė priklausomybė. „Lietuvių asmenvardžių“ duomenų bazėje yra 171 *lionis* (asmenvardžių su *-lionis*, *-lionas* priesagomis), iš kurių raide A prasideda 9

vardai / vienetai, t. y. A(9), analogiškai B(10), C(1), Č(3), D(1), E(2), F(0), G(6), H(0), I(3), J(18), K(9), L(3), M(28), N(0), O(1), P(20), R(4), S(22), Š(3), T(3), U(1), V(19), Z(1), Ž(4). *Lionių* asmenvardžių koreliacija su *lietuviiais*, *aičiais*, *geliais*, *budiniais* ir *tautais*: $R(Lioniai; Lietuviai) = 0,78$, $R(Lioniai; Aičiai) = 0,77$, $R(Lioniai; Geliai) = 0,45$, $R(Lioniai; Budinai) = 0,22$, $R(Lioniai; Tautai) = 0,22$.

Priesaga *-onis* / *-onas* buvo būdinga ir antikiniam graikų pasaulyje, kur ją turėjo ir dievai, karaliai, ir ištisos gentys. Herodoto „Istorijoje“, I–IV knygos, paminėti vardai: Argonas, Eetionas, Kolofonas, Arionas, Apolonas, Solonas, Amonas, Deukalionas, Krestonas, Alkmeonas, Aristonas, Agamemnonas, Askalonas, Sikionas, Sarpedonas, Pandionas, Gerionas, Gelonas, Poseidonas, Brauronas, Lakedemonas, Jasonas, Tritonas, Strimonas ir gentys: meonai, makedonai, isedonai, alizonai, peonai, edonai, sirioponai, tilonai. K. Tacitas savo „Germanijoje“ (I a. pabaiga) paminėjo *-onai* / *-ones*

6 pav. Probaltiškios kultūros variantai tarp Baltijos jūros ir Volgos vidurupio (2500–2000 m. pr. m. e.): 1 – Pamarių ir Rytų Baltijos šalių virvelinė, arba laivinių kovos kirvių, kultūra su Narvos substrato palikimu; 2 – Dniepro aukštupio ir vidurupio; 3 – Fatjanovo Volgos aukštupio baseine; 4 – Balanovo Volgos vidurupio baseine (strėlės rodo apytikrą plitimo kryptį)
Šaltinis: Gimbutienė M., *Baltai priešistoriniais laikais*, p. 51

vietose V a. pr. m. e. graikų istorikas Herodotas savo „Istorijoje“ paminėjo *gelonų* ir *budinų* gentis: „Skaitai, nutarę, kad vieni neįstengs atviroje kovoje atremti Darijaus kariuomenės, išsiuntinėjo pasiuntinius pas savo kaimynus. Kaimynų karaliai tuo metu susirinkę svarstė, ką daryti, kad atžygiuoja didelė kariuomenė. Ten buvo suėję taurų, agatirsų, neurų, androfagų, melanchlenų, gelonų, budinų ir sauromatų karaliai.“³⁵ Mus pirmiausia domina *gelonai*, nes dėl priesagos priklauso *ones* žmonių grupei. Gelonai turi šaknį *gel-*, kuri taip pat būdinga lietuvių asmenvardžiams. Tuos asmenvardžius statistiškai ištirkime tokiu pat būdu, kaip tyrėme *aičius* ir *onius*.

„Lietuvių asmenvardžiuose“ paminėti *geliai*: (A) Abugelis, Ailgėlas, Angelas, Angelė, Angeleika, Angelina, Angelis, Angelius, Angelskis, (B) Bargelas,

Bargelis, Bingelis, Bingelis, Birgela, Birgelas, Būgėla, Būgėlas, Būgėlas, Bugelevičius, Bugelis, Bugelskas, Burgelas, (D) Dagelis, Dangelaitis, Dangėlas, Dangelevičius, Dangelis, Dargela, Dargėla, Dargelas, Dargėlas, Dargelis, Dargelys, Daugėla, Daugelaitis, Daugelas, Daugėlas, Daugelavičius, Daugelevičius, Daugelis, Degelas, Degelis, Dergelas, Dergelis, Dirgėla, Dirgelas, Dirgėlas, Drungėla, Drungelas, Drungėlas, Drungelis, Džiugelis, (E) Eigėla, Eigėlas, Eigelis, (G) Gaigelaitis, Gaigelis, Gagelis, Gedgėla, Gedgėlas, Gegelevičius, Gegelis, Gelaitis, Gelas, Gelažėlė, Gelažinis, Gelbutas, Gelbutis, Gelčis, Gelčius, Gelčys, Gelda, Geldauskas, Geldešiutis, Geldinaitis, Geldinis, Geldotas, Geldutis, Geležė, Geležėlė, Geležėvičius, Geležinis, Geležiuonas, Geležius, Geležnikas, Gelgaudas, Gelgautas, Gelgudas, Gelgudis, Gelionis, Gelys, Gelkantas, Gelmanaitis, Gelmanas, Gelmanovičius, Gelminas, Gelmonaitis,

³⁵ Herodotas, *Istorija*, Vilnius, 1988, p. 241.

Gelmonas, Gelmonavičius, Gelonis, Gelūnas, Gelutis, Gelvanauskas, Gelvydas, Gelvonas, Gelvonis, Gergėlas, Gergelis, Gergelys, Gogelis, Grigelaitis, Grygelaitis, Grigelevičius, Grigelionis, Grigelis, Grygelis, Grigeliūnas, Gurgelaitis, (J) Jaugėla, Jaugėla, Jaugėlas, Jaugėlas, Jaugelis, Jogėla, Jogėla, Jogėlas, Jogėlas, Jogelavičius, Jogelevičius, Jogelionis, Jogelis, Jurgelaitis, Jurgelėnas, Jurgelevičius, Jurgelionis, Jurgelis, Jurgelys, Jurgeliūnas, (K) Kargėlas, Kargelis, Karigėla, Karigėlas, Klauzgėla, Klauzgėlas, Kogėlas, Kugėlas, Kugelevičius, Kugelis, Kugeliūnas, Kunigėlis, (L) Lungelevičius, Lungelis, (M) Magelinskas, Mangėla, Mangėlas, Margelevičius, Margelis, Margeliūnas, Mazgėlas, Mazgelis, Megėlas, Megelinskas, Mengėla, Mengėlas, Mingėla, Mingėlas, Mingelevičius, Mingelionis, Mingelis, Mingėlis, Mosgėlas, Mosgelis, (N) Nagelė, Nagelis, Nargėla, Nargėla, Nargėlas, Nargėlas, Nargelavičius, Nargelėnas, Nargelevičius, Nargelis, Norgėla, Norgėla, Norgėlas, Norgėlas, Norgelavičius, Norgelėnas, Norgelevičius, Norgelis, (P) Pagėlas, Pagelis, Paspirgelis, Pažygelis, Pogelis, Purgėlas, Purgelis, (R) Ragelevičius, Ragelis, Ragelskis, Raugėlevičius, Raugelaitis, Raugėlas, Raugelė, Raugelis, Raugelskis, Regelskis, Rengėlas, Rengelevskis, Rengeliauskas, Rengelis, Ringėlas, Rigelis, Rygelis, Rigelskis, Rygelskis, Ringėla, Ringėlas, Ringelė, Ringelevičius, Ringelis, Rozgelis, Rugelis, Ruzgelis, (S) Sagelis, Sangėla, Sangėlas, Sangėlas, Sangelis, Sangėlis, Sargėlas, Sargelevičius, Sargelis, Saugėla, Saugėlas, Saugelis, Sirgėla, Sirgėlas, Skęzgėlas, Skirgėla, Skirgėlas, Skįsgėlas, Skįzgėlas, Skyzgėla, Skysgėlas, Skyzgėla, Skyzgėlas, Stangėlas, Stangelevičius, Stangelis, Strungelevičius, Strungelis, Surgėla, Surgėla, Surgėlas, Surgėlas, Surgėlis, Surgelis, (Š) Šmigelskas, Šmigelskis, Špangėla, Špangėlas, Špangėlis, Švitrigėla, Švitrigėlas, (T) Tangėlas, Taugėla, Treigėlas, Treigelis, Turgelis, (U) Uodegėlė, Uogėla, Uogelė, (V) Vaisgėla, Vaisgėlas, Vaišgėla, Vaišgėla, Vaišgėlas, Vaizgėla, Vaizgėlas, Vaižgėla, Vaižgėla, Vaižgėlas, Vaižgėlas, Vargėlas, Vargelis, Važgėlys, Vasegėla, Vasegėlas, Vasegėlas, Vaselevičius, Vašgėla, Vašgėlas, Vašgėlas, Vazgėla, Vazgėlas, Vazelevičius, Vážgėla, Vážgėlas, Vážgėlas, Vegėlaitis, Vegėlas, Vegėlas, Vegėlė, Vegėlė, Vėgėlė, Vegelevičius, Vėgėlevičius, Vegelis, Vegėlis, Vėgelis, Vėgėlis, Vėgėlys, Visgėlas, Visgelis, Vizgėlas, Vizgelis, Vergėla, Vergelis, Vigėla, Vygėla, Vigelis,

Vygelis, Vygėlis, Vigelskas, Vingėla, Vingelaitis, Vingėlas, Vingėlas, Vingelevičius, Vingeliauskas, Vingelionis, Vingelis, Vingėlis, Vingelys, Vogėla, Vogėlas, Vosgėla, Vosgėla, Vosgėlas, Vosgėlas, Vosgėlis, Vozgėla, Vozgėla, Vozgėlas, Vozgėlas, Vozgėlis, Vuogėla, (Z) Zingelevičius, (Ž) Žagėlas, Žagėlis, Žegelevičius, Žegelis, Žygelaitis, Žygelėlas, Žygelavičius, Žygelevičius, Žigelis, Žygelis, Žingėlas, Žingėlas, Žingelis, Žiogelis, Žugelaitis, Žugėlas, Žugelavičius, Žvingėla, Žvingėlas, Žvingėlas, Žvingelis.

„Lietuvių asmenvardžių“ duomenų bazėje yra 372 *geliai* (asmenvardžiai su *-gel-* ir *-gėl-* dalimi), iš kurių raide A prasideda 9 vardai / vienetai, t. y. A(9), analogiškai B(13), C(0), Č(0), D(30), E(3), F(0), G(63), H(0), I(0), J(20), K(12), L(2), M(21), N(18), O(0), P(7), R(27), S(35), Š(7), T(5), U(3), V(75), Z(1), Ž(21). Iš *gelių* ir *onių* gauname gelonus, kurie, kaip rodo atliktas statistinis tyrimas, buvo mūsų protėviai. *Gelių* vardų koreliacija su *lietuvių, onių, lionių, aičių, tautų* ir *budinų* gentimis yra tokia: $R(\text{Lietuviai}; \text{Geliai}) = 0,62$, $R(\text{Oniai}; \text{Geliai}) = 0,53$, $R(\text{Lioniai}; \text{Geliai}) = 0,45$, $R(\text{Aičiai}; \text{Geliai}) = 0,51$, $R(\text{Tautai}; \text{Geliai}) = 0,32$, $R(\text{Budinai}; \text{Geliai}) = 0,19$.

„Lietuvių asmenvardžiuose“ yra 356 vardai su *-bud-*, *-būd-*, *-būt-*, *-but-* dalimi. Iš jų norėčiau paminėti: Albutas, Arbutas, Alžbutas, Ambutas, Anbutas, Balbutas, Buda, Budaras, Budėnas, Budginas, Budikas, Budila, Budinas, Budys, Budivydas, Budokas, Budra, Budraitis, Budreckas, Budrėnas, Budrikis, Budrionis, Budrūnas, Budvaišas, Budvidas, Budvila, Budvitas, Budzilas, Buta, Butautas, Buteika, Butelionis, Butėnas, Butenis, Butgedas, Butginas, Butigeidas, Butilabas, Butionis, Butys, Butkelis, Butkūnas, Butkus, Butneras, Butnoras, Butoldas, Butovtas, Butrimas, Butvainas, Butvydas, Butvilauskas, Butvinas, Butvirdas, Butvainas, Cibutis, Daubutas, Derbutas, Dargbutas, Eibutas, Eibutonis, Elzbutas, Gaibutas, Gailbudas, Galbutas, Gelbutas, Gedibutas, Geidbutas, Gembutas, Gerbutas, Gimbutas, Gributis, Jasbutas, Josbutas, Kasbutas, Kaibutas, Kalbutas, Kaributas, Kibutas, Kirbutas, Kobutas, Korbutas, Koributas, Kubutaitis, Kubutas, Kurbutas, Kubutis, Labudis, Labutis, Laibutas, Laibutis, Lembutas, Lembutis, Mažbutas, Mažibutas, Milbutas, Minbutas, Narbuta, Narbutaitis, Naibutas, Narbutas, Narbutis, Nybudas, Nybudis, Nobutas, Narbutas, Narbūtis, Norbudas, Neibutas, Norbudas, Norbuta, Norbutis, Noributas,

Noributaitis, Norbūtavičius, Norbūtis, Olbutas, Pabūdaitis, Pabūdys, Pabutas, Priebutas, Preibutas, Rimbutas, Rumbutas, Rumbutis, Seibūtas, Seibūtėnas, Seibutis, Sabutis, Seibutas, Seibutavičius, Seibutėnas, Seibutonis, Sirbutas, Sirbutavičius, Serbutas, Serbutis, Sirbutas, Sirbutavičius, Skirbutis, Skrabutas, Skrabutėnas, Skrabutenis, Skrabutis, Skrobutas, Skubutas, Skubutis, Skurbutis, Sobutas, Stabutis, Stebutas, Stributas, Stributavičius, Svirbutas, Svirbutavičius, Svobutas, Skirbutas, Krebutaitis, Krebutas, Krebutėnas, Steibutas, Steibutavičius, Škobutas, Škobutis, Taibutas, Taibutis, Taubutas, Taubutis, Tributas, Tributavičius, Tributis, Tvirbutas, Tvirbutavičius, Urbutavičius, Urbutis, Užbutas, Užbutėnas, Užbutėnis, Vaibutas, Vainibutas, Vaišbutas, Vaišibutas, Vaižbutas, Vambutas, Vambutis, Varbutas, Velbutas, Vembutas, Vilbudas, Vilbudis, Vilbudys, Vilbutas, Vimbutas, Vinbutas, Virbutas, Virbutavičius, Visbutas, Vizbutas, Vosbutas, Vosbutis, Vozbutas, Vozbutis, Vosbūtas, Žibuda, Žibudas, Žibutaitis, Žibutis, Živinbudas, Žibūda, Žibūdas.

„Lietuvių asmenvardžių“ duomenų bazėje yra 356 *budinai* (asmenvardžiai su *-bud-*, *-būd-*, *-būt-*, *-but-* dalimi), iš kurių raide A prasideda 12 vardų / vienetų, t. y. A(12), analogiškai B(159), C(1), Č(0), D(3), E(3), F(0), G(16), H(0), I(0), J(3), K(22), L(6), M(4), N(27), O(1), P(5), R(3), S(38), Š(2), T(9), U(5), V(30), Z(0), Ž(7). *Budinų* vardų koreliacija su *lietuvių*, *onių*, *lionių*, *aičių* ir *tautų* gentimis yra tokia: $R(Budinai; Geliai) = 0,19$, $R(Budinai; Lietuviai) = 0,4$, $R(Budinai; Oniai) = 0,26$, $R(Budinai; Lioniai) = 0,22$, $R(Budinai; Aičiai) = 0,41$, $R(Budinai; Tautai) = 0,1$.

Vokiečiai viduramžiais vadinosi *teutonais*. Įdomu sužinoti, ar tai nebuvo gilioje senovėje mūsų gentis, nes turi mūsų šaką segmentą *-onai*. Dabar sužinosime, kiek populiarius lietuvų asmenvardžiuose yra segmentas *tautai* (asmenvardžiai su dalimi *-taut-*). „Lietuvių asmenvardžiuose“ yra 168 vardai su *-taut-* dalimi. Iš jų norėčiau paminėti: Bartautas, Bertautas, Bitautas, Butautas, Cirtautas, Dartautas, Eitautas, Gantautas, Gaštautas, Gatautas, Geištautas, Geitautas, Gentautas, Gerštautas, Gitautas, Gintautas, Girstautas, Girtautas, Gitautas, Gortautas, Goštautas, Gotautas, Grintautas, Gutautas, Jostautas, Jotautas, Juntautas, Jurtautas, Kantautas, Kastautas, Kentautas,

Kęstautas, Kirstautas, Kirtautas, Kytautas, Knis-
tautas, Kontautas, Kuntautas, Letautas, Maitautas, Mantautas, Mastautas, Matautas, Mentautas, Miltautas, Mintautas, Mištautas, Montautas, Moštautas, Nartautas, Nortautas, Notautas, Nutautas, Prietautas, Rastautas, Ratautas, Rimtautas, Rintautas, Seltautas, Santautas, Sautautas, Sintautas, Sirtautas, Stirtautas, Tautas, Tautaras, Tautėnas, Tautgailas, Tautginas, Tautgirdas, Tautinis, Tautivilas, Tautkus, Tautmantas, Tautminas, Tautrimas, Tautšas, Tautulas, Tautušis, Tautvaišas, Tautvaldas, Tautvidas, Tautvilas, Vaištautas, Vastautas, Vintautas, Vytautas, Vostautas, Zastautas, Zoštautas, Žintautas, Žutautas.

„Lietuvių asmenvardžių“ duomenų bazėje yra 168 *tautai* (asmenvardžiai su *-taut-* dalimi), iš kurių raide A prasideda 0 vardų / vienetų, t. y. A(0), analogiškai B(7), C(1), Č(0), D(1), E(2), F(0), G(28), H(0), I(0), J(5), K(14), L(2), M(21), N(7), O(0), P(1), R(5), S(9), Š(0), T(48), U(0), V(8), Z(4), Ž(5). *Tautų* vardų koreliacija su *lietuvių*, *onių*, *lionių*, *aičių*, *gelių* ir *budinų* gentimis yra tokia: $R(Tautai; Lietuviai) = 0,36$, $R(Tautai; Oniai) = 0,32$, $R(Tautai; Lioniai) = 0,22$, $R(Tautai; Aičiai) = 0,3$, $R(Tautai; Geliai) = 0,32$, $R(Tautai; Budinai) = 0,1$.

Išvados. Asmenvardžių statistinis tyrimas parodė, kad antikinės bazinės gentys buvo *aičiai* ir *oniai*, nes jų koreliacija su *lietuviais* lygi 0,89. Panašu, kad viena iš jų savo veiklą buvo nukreipusi į vakarus – *aičiai*, o kita į rytus – *oniai*. Prie bazinių genčių, o gal greičiau vadų grupės, reikėtų priskirti *lionius*, kurių koreliacija su *lietuviais* lygi 0,78, su *aičiais* – 0,77, o su *oniais* – 0,95. Kita pagal reikšmę yra *gelonų* gentis, kurios segmento *geliai* koreliacija su *lietuviais* yra 0,62, o su *aičiais* – 0,51. Dėl prielagos segmento *-onai gelonų* gentis turi būti priskirta trečiajai bazinei antikinei lietuvių genčiai, juo labiau kad tai visiškai patvirtinta antikinė gentis, ir dar dėl to, kad turime lietuvių atsiradimo iš pusdievio Gelono legendą³⁶. *Budinai*, kurių koreliacija su *lietuviais* ir *aičiais* lygi 0,4, išlaiko svarbios lietuvių antikinės genties statusą, nors galbūt ir ne pagrindinės. Panašiai yra su *tautais*, kurių koreliacijos su *lietuviais* ir *aičiais* (atitinkamai 0,36 ir 0,3) rodo, kad tai buvo labai sena lietuvių gentis, kuri buvusi lietuvių žemių pakraštyje, iškeliavusi į

³⁶ Jurginis J., *Legendos apie lietuvių kilmę*, Vilnius, 1971, p. 48–55.

Vidurio Europą per teutonų ir kimbrų žygį II a. pr. Kr. pabaigoje ir, akivaizdu, susilpnino savo ryšius su antikinė Lietuva, o jos vardą – *teutonai* – perėmė germanų gentys.

Antikinės graikų deivės Letonės galimi ryšiai su antikinė Lietuva

Pirmiausia noriu paminėti, kad graikai V a. pr. Kr. Apolono ir Artemidės motiną Letą vadino ir Letonės vardu: vieną kartą Apolono motina Lėtonės vardu pavadinta prieš Herakliui atliekant savo žygius: „Pitijos lūpomis Lėtonės sūnus išpra-našavo Herakliui, jog jis taps nemirtingu, jei atliks Euristėjo įsakymu dvylika žygdarbių.“³⁷ Antrą kartą Lėtonė, kaip Apolono motina, paminėta Homero Iliadoje³⁸: „<...> Jis Apoloną galingą, gražplaukės Lėtonės gimdytą <...>.“

Kaip matome iš asmenvardžių statistinio tyrimo, Herodoto V a. pr. Kr. rašytoje „Istorijoje“ minimos skitų šiaurinės kaimynės gelonai ir budinai yra antikinės lietuvių gentys. Pažiūrėkime, ką apie tas gentis sako Herodotas: „Budynai – didelė ir gausi gentis. Visų jų akys mėlynos ir plaukai rudi. Jų šalyje yra viena medinė tvirtovė vardu Gelonas. Kiekvienos jo sienos ilgis 30 stadijų. Tos sienos aukštos ir medinės. Namai ir šventyklos taip pat medinės. Šventyklos helėniškos, helėnų dievams skirtos. Jose stovi medinės statulos, aukurai. Kas treji metai jie švenčia Dioniso šventę ir rengia bakchanalijas. Mat gelonai kilę iš helėnų: išvyti iš pajūrio prekybos vietų, apsigyveno pas budynus. Jų kalba yra skitų ir helėnų kalbų mišinys. Budynų ir kalba skiriasi nuo gelonų kalbos, ir gyvenimo būdas kitoks. Mat senieji gyventojai budynai yra klajokliai. Tik jie vieni iš visų tos šalies gyventojų maitinasi eglių kankorėžiais, o gelonai dirba žemę, valgo duoną, augina vaismedžius. Jie nepanašūs į budynus nei savo išvaizda, nei odos spalva. Bet helėnai ir gelonus vadina budynais. Tai neteisinga. Jų visa šalis apaugusi įvairiais tankiais miškais. Tų miškų tankumyne yra didelis ežeras, o aplinkui – nendrių priaugusios pelkės. Tame ežere veisiasi ūdros, bebrai ir kitokie žvėreliai keturkampiu snukiu. Jų kailiukus prisisiuva prie kailinių, o jų vyriškus lytinius organus vartoja kaip

7 pav. Letonė / Latona ir jos vaikai

Šaltinis: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Latona_and_Her_Children,_Apollo_and_Diana_MET_136001.jpg

vaistus iščioms gydyti.“³⁹ Iš tų aprašymų matyti, kad antikiniai gelonai ir budinai gyveno toje pat religinėje ir mitologinėje erdvėje, kaip ir graikai / helėnai, todėl jie turėjo garbinti ir analogiškus dievus, tarp kurių Leta / Letonė ir jos sūnus Apolonas akivaizdžiai buvo vieni iš svarbiausių, nes to laikotarpio žmonėms buvo svarbu žinoti, ką dievai apie juos galvoja. Ne veltui jie dėl kiekvieno svarbaus reikalo traukdavo į Delfų šventyklą sužinoti Apolono nuomonę apie tai. Anot K. Būgos, lietuvių protėvynės reikia ieškoti greta latvių protėvynės ir tose vietose, kur auga daug miškų. Tam tinka visa Gudo šalis (Baltarusija), nes ji turi devynias galybes lietuviškos kilmės vietų ir vandenų vardų⁴⁰. Kaip minėjo Herodotas, gelonų visa šalis apaugusi įvairiais tankiais miškais, kas, anot K. Būgos, atitinka lietuvių ir latvių protėvynės galimą vietą.

Budinų ir gelonų šiauriniai kaimynai buvo isedonai (dar vieni *oniai* ir galbūt *išeidonai* – išėdinėjantieji, t. y. daug keliaujantieji), o toliau, iki jūros, – hiperborėjai: „Prokonesietis Aristėjas, Kaistrobijo sūnus, savo epe pasakoja, kad jis, Apolono įkvėptas, buvęs nuvykęs į isedonų kraštą; už isedonų gyvena vienaakiai arimaspai, toliau už jų – auksą saugantys grifai, o dar toliau, iki pat jūros, – hiperborėjai.“⁴¹

³⁷ Heraklio žygdarbiai. Prieiga internete: https://lietuvai.lt/wiki/Heraklio_žygdarbiai.

³⁸ Homeras, *Iliada*. Prieiga internete: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LB00/Homeras._Iliada.LB2400.pdf.

³⁹ Herodotas, *Istorija*, p. 242.

⁴⁰ Būga K., *Rinktiniai raštai*, Vilnius, 1958, I tomas, p. 546–550.

⁴¹ Herodotas, *Istorija*, p. 216–217.

8 pav. Litijos miestas, Slovėnija
Šaltinis: <https://levstik.si/3979/rudnik-sitarjevec/>

Panašu, kad hiperborėjai gyveno ne taip toli šiaurėje, nes, anot Herodoto, kasmet siųsdavo dovanų į Delą ir labai garbino Letą bei jos vaikus Apoloną ir Artemidę. Gali būti, kad hiperborėjai buvo viena iš antikinių lietuvių genčių, kurie tais tolimesiais laikais galbūt net buvo vadinami letais / letonais, nes atsirado naujų tai patvirtinančių faktų. Reikia atkreipti dėmesį, kad Johnas Collis savo knygoje „The Celts: Origins, Myths, Inventions“, kurioje aptaria keltų pradžią rašytiniuose šaltiniuose, nurodo, kad iš pradžių keltai buvo vadinami hiperborėjų vardu, nes Aischilo prarastoje pjesėje „Išlaisvintas Prometėjas“, parašytoje apie 460 m. pr. Kr., rašoma, kad Dunojus teka per hiperborėjų žemes, o Heraklitas Pontikas IV a. pr. Kr. tuo vardu vadina galus, užpuolusius „graikų“ miestą Romą⁴². Anot Herodoto (IV, 227), didžiausia skitų upė yra Istras (Dunojus), o mes turime daugybę senų dainų, kur apdainuojamas Dunojėlis. Tose dainose paliestas labai senas klotas, nes mes dabar nebegyvename prie Dunojaus upės. Čia nereikia painioti panašiai vadinamas kaimynų upes, kurios yra per mažos, kad jas apdainuotų. Tame Dunojaus ir Gintaro kelio susikirtime kaip tik ir galėjo gyventi antikiniai hiperborėjai letai, nes tame regione (Čekija, Slovakija, Austrija, Slovėnija)

yra daug Letos upių, miestelių ir net kalnų⁴³. Nereikia pamiršti, kad antikiniai sudinai, laikomi baltais tame regione, Ptolemėjaus aprašyti II a. pabaigoje. Kita vertus, nurodymas, kad antikiniai hiperborėjai buvo keltai, yra per drąsus, nes niekas iš archeologų nėra nurodęs keltų šiauriau skitų žemių, kur, archeologų tvirtinimu, baltų žemės buvo net III tūkstantmetyje pr. Kr. Todėl visiškai realu, kad IV a. pr. Kr. galams puldinėjant Romą čekų, slovakų ir slovėnų susikirtimo regione prie Dunojaus buvo pavienės probalčių gentys, kurias vėliau asimiliavo kaimynai. Jos galėjo turėti letų / letonos vardą, kuris išlikęs to regiono upėse ir net netoli Liublianos – Slovėnijos sostinės, už 37 km nuo jos Litijos mieste (žr. 8 pav.), kur antikos laikais minima *latovicų* (9 pav.) gentis, kurios vardas pažodžiui lotyniškai reiškia *latų* kaimą, nes lot. *vicus* 'kaimas'. Radome antikinę *lat-* šaknį greta vietovardžių ir hidronimų su *let-* šaknimi!

Jei tie patys hiperborėjai VI–IV a. nuo Dunojaus atsikraustė į Šiaurės Italiją, tai jie galėjo atnešti Letonės vardą į tas vietas, kur tą žymi Litanos, Litonis ir Litubos išlikę, rašytiniuose šaltiniuose paliudyti, vardai. Gal ir Latonės vardas buvo jų

⁴³ Kanišauskas V., Lituba/Lituva – senobinis/senovinis Lietuvos vardas, *Šiaulių kraštas, Atolankos*, 2019-03-29. Prieiga internete: <http://old.skrastas.lt/?data=2019-04-26&rub=1146671142&id=1553781302&pried=2019-03-29>.

⁴² Коллис Д., *Кельты: истоки, история, миф*, с. 18.

atneštas, nes kalbininkai dar nesugalvojo, kaip iš Lettos vardo, paliudyto Henriko Letto / Latvio, jie gavo Latvijos vardą, t. y. su šaknimi *lat-*. Pavyzdžiui, norėdamas išsisukti dėl Latvijos vardų, kalbininkas K. Būga sako, kad buvo dvi upės su vardais **Leta* ir **Lata*⁴⁴. Gal mes ne ten ieškome *lat-* sąsajų su *let-*? Pagal graikų mitologiją, Palemonas – tai Heraklio jaunystės vardas. „Būtent Palemonu jis vadinamas iki pat savo (Heros atsiūsto) beprotybės priepuolio, kurio metu jis nužudo šešis savo vaikus, palaikęs juos priešininkais, ir dar du jų žaidimų draugus, po to, jam atgailaujant, Delfuose pitija pirmąsyk kreipiasi į jį Heraklio vardu, šį vardą (nuo Heros) jam suteikia Apolonas.“⁴⁵ Anot Herodoto, Heraklis atkeliavo į skitų kraštą, vadinamą Hilėja, kur susitiko pusiau merginą, pusiau gyvatę, kuri nuo Heraklio susilaukė trijų vaikų: Agatirso, Gelono ir Skito. Kadangi Skitas atliko Heraklio duotą užduotį, tai jį motina pasiliko vadovauti skitams, o kitus vaikus – Agatiršą ir Geloną – išvarė⁴⁶. Tas pasakojimas rodo, kad buvo tam tikro gelonų ir skitų giminystės ryšio. Kitoje vietoje Herodotas, pasakodamas apie skitų kilmę (IV, 5, 6), sako, kad skitų karaliai vadinami *paralatais*, o bendras visų pavadinimas – *skolotai*⁴⁷. Skitų kaimynai trakai žodžiu *para* vadino kaimą⁴⁸, vadinasi, *paralatai* yra *vadų kaimas*, o *latai* yra *vadai*. Ne veltui pagal keltišką etimologiją **lato* žymi *herojų, kovotojų*. Panašu, kad *paralatai* gali būti tie patys *latovicai* Panonijoje (9 pav.). Taigi *Latona* = *lat-* + *ona* pagal savo vardo sandarą yra latų vaikas / dukra. Kadangi jos vardas sutampa su Letos romėnišku analogu Latonė, tai ir jos kilmės gal reikėtų ieškoti tose tautose, kurių tautovardžiai turi šaknį *lat-*. Tokią tautovardinę šaknį turi latviai ir jiems labiau būdinga priesaga *-ona* – išvada peršasi pati savaime. O apie slavų paveiktos tautovardinės šaknies *lit-* atsiradimą tegu kalba patys kalbininkai. „Kazimiero Būgos nuomone, slavai su Lietuvos vardu turėjo susipažinti dar tuomet, kai buvo tebetariama **Lētuva*, taigi su tarpiniu *ē*, kilusiu iš dvibalsio *ei*, bet dar nevirtusiu *ie*, nes tik iš tokios formos tegalėjo atsirasti r. *Łutwa*(6)ba, lenk. *Litwa*. Tai turėjo atsiti

9 pav. Latovicų gentis Pietvakarių Panonijoje (pažymėta autoriaus)

Šaltinis: <https://mittelalter.fandom.com/de/wiki/Pannonien>

dar prieš slavų dvibalsių, tarp jų ir *ei*, galutinį suvienbalsėjimą, greičiausiai jam tebevykstant. Daugelis tyrėjų mano, kad tasai suvienbalsėjimas vyko apie V amžių po Kristaus.⁴⁹ Tačiau toks teiginys apie V a. po Kr. prieštarauja kitam Z. Zinkevičiaus teiginiui, kad „dėl dvibalsio *ei*, kurį rytų baltai tam tikrais atvejais (greičiausiai kirčiuotą) suvienbalsino maždaug pirmojo tūkstantmečio prieš Kristų viduryje ir pavertė ilgu siauruoju balsiu, panašiu į dabartinį lietuvių *ė*, iš kurio ilgainiui išsirutuliojo *ie*“⁵⁰. Vadinasi, V a. prieš Kr. antikiniai lietuviai graikų deivę Letą vadino Lėtona / Lėtone, taip kaip kartais ir graikai ją vadino (žr. anksčiau minėta), nors pas antikinius slavus jau galėjo egzistuoti suslavinta lietuvių tautovardinė šaknis *lit-* ir Lėtonos vardo variantas Litona, kuris, kaip ir bažnytinėse LDK viduramžių knygose, galėjo būti užrašytas vardu Litana, pvz., kaip buvo su Litanos mišku Šiaurės Italijoje III a. pr. Kr., kuris buvo ne taip toli nuo antikinių venedų žemės Veneti (3 pav.), juos Jordanas VI a. laikė sklavenais, taigi galimais slavų protėviais.

Gali būti, kad mūsų Letonė turi istorinį ryšį ir su Letono miestu (10 pav.). Letonės garbei buvo įkurtas Likijos karalystės miestas Letonas (gr. Λητώον, turk. *Letoon*) – jis dabar Turkijoje. Senovės miesto

⁴⁴ Karaliūnas S., *Baltų etnonimai*, p. 359.

⁴⁵ Beresnevičius G., *Palemono mazgas. Palemono legendos periferinis turinys*, Vilnius, 2003, p. 43.

⁴⁶ Herodotas, *Istorija*, p. 215–216.

⁴⁷ *Ten pat*, p. 214.

⁴⁸ Duridanov I., *The Language of the Tracians*, IV. Prieiga internete: http://groznijat.tripod.com/thrac/thrac_4a1.html.

⁴⁹ Zinkevičius Z., *Lietuvos vardas. Kilmė ir formų daryba*, p. 21.

⁵⁰ *Ten pat*, p. 28.

10 pav. Letono (turk. Letoon) liekanos Turkijoje
Šaltinis: <https://www.triphobo.com/places/fethiye-turkey/letoon>

liekanos yra pietvakarinėje Anatolijoje, šalia Ksanto, 40 km į pietryčius nuo Fetijos, 150 km į pietvakarius nuo Antalijos ir 5 km nuo Viduržemio jūros. Šis archeologijos paminklas 1988 m. įtrauktas į UNESCO pasaulio paveldo sąrašą. Deivė Leto, kurios vardas kilęs iš likiečių kalbos žodžio *Lada* – moteris, yra Anatolijos deivės Kibelės įpėdinė. Pagal senovės graikų mitologiją, nimfa Leto, titano Kojaus ir Febės dukra, buvo Dzeuso mylimoji. Pavydi Dzeuso žmona deivė Hera nuolat persekiojo Leto ir nedavė ramybės. Ieškodama ramios vietos, kur pagimdyti Deuso vaikus – dvynukus Apoloną ir Artemidę, ji sustojo prie šaltinio atsigerti. Bet vietos piemenys neleido atsigerti. Nuo troškulio ją išgelbėjo vilkai, parodę jai kelią prie Ksanto upelio girdyklos. Vilkų garbei ši vietovė buvo pavadinta Likija (gr. *Λύκος* – vilkai). Po sėkmingo gimdymo Leto grįžo atgal prie šaltinio ir nubaudė piemenis, kurie neleido jai atsigerti, paversdama juos varlėmis. Miesto istorija skaičiuojama nuo VII a. pr. m. e. Letonas buvo Likijos konfederacijos miestų-valstybių religinis, kultūrinis ir politinis centras. Mieste, už turgaus aikštės (gr. *áγορά*), buvo pastatytos trys šventyklos: į vakarų pusę – Leto, rytinėje pusėje – kolonomis apsuptas Apolono ir Artemidės, o per vidurį – Artemidės. Persijos imperijai užėmus Likiją, Letonas išsaugojo miesto statusą. IV a. pr. m. e. pabaigoje regione prasidėjo nuosmukis ir tik II a.

pr. m. e. pradžioje Likijos miestai susijungė į Likijos lygą, kurią sudarė 23 miestai. 43 m. Likiją prisijungė Romos imperija ir Letonas tapo Likijos provincijos miestu. Po Adriano apsilankymo Letone priešais aukų altorių buvo pastatyta imperatoriaus salė. 380 m. Teodosijui uždraudus pagonišką kultą, šventyklos buvo sugriautos, o aukų altoriaus vietoje pastatyta bažnyčia, kuri buvo naudojama kaip krikštykla (baptisterija). Bizantijos laikais Letonas buvo didelis krikščionybės centras, bet, VII a. pradedus arabų puldinėjimams, miestas buvo apleistas. Kraštą užėmus arabams, duomenų apie Letoną neišliko. Iš naujo Letonas atrastas tik 1840 m. Britų archeologas Čarlzas Felouzas (angl. *Charles Fellows*) surado miesto liekanas, bet archeologiniai kasinėjimai prasidėjo tik 1962 m.⁵¹

Kaip šio skyrelio išvadą norėčiau paminėti Rimanto Matulio žodžius: „Patikimiausia laikau savo teoriją, kad Lietuvos vardas yra tos pačios kilmės, kaip ir graikų dievo Apolono motinos deivės Letos vardas. Mat senovės graikai ne kartą rašė, kad šių dievų kultą į Graikiją atnešė hiperborėjai, t. y. gyvenę „už šiaurės vėjų“. Kaip dabar aiškėja, tai didesne dalimi turėjo būti baltų arba jiems giminingų tautų apgyvendinta teritorija.“⁵²

⁵¹ *Letonas*. Prieiga internete: <https://lietuvai.lt/wiki/Letonas>.

⁵² Matulis R., Kas trukdo spręsti lietuvių kilmės problemas?, *Sava Lietuva*, 2008-01-12. Prieiga internete: <https://on.lt/kas-trukdo-tirti-lietuviu-kilme>.

Jonas SIREIKA

Juozas Valančius – sumanus provizorius prie miesto vairo

Išsilavinimas, karjeros pradžia ir pirmoji jos pusė

Tarpukariu ilgiausiai, net septynerius metus, Šiaulius valdė Juozas Valančius, tragiško likimo žmogus, kurio gyvenimo baigtį lėmė pirmoji sovietinė okupacija.

Ieškodami informacijos Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje, jo pavardės neradome, nors žmogus užėmė svarbias pareigas. Gerokai senstelėjusioje Lietuvių enciklopedijoje, paprastai vadinamoje Bostono enciklopedija, šiek tiek pateikta informacijos, bet yra ir klaidų. J. Valančius gimė 1891 m. rugpjūčio 9 d. Sutkūnuose¹, kaime, esančiame netoli Šiaulių, prie kelio į Joniškį, ūkininkų šeimoje. Nuo mažumės jis siekė mokslo, 1811 m. J. Valančius baigė keturias Šiaulių berniukų gimnazijos klases ir nusprendė būti vaistininku. Carinėje Rusijoje lengviausias kelias tapti vaistininku, jei to norėjo neturtingas jaunuolis, buvo įsidarbinti kokioje nors vaistinėje, pradėti nuo vaistinės mokinio veiklos². Siekdamas svajonės išsipildymo, dvidešimtmetis jaunuolis išvyko į Rusiją, kur vienoje Maskvos vaistinių gavo mokinio vietą ir išlaikymą. Po vaistinės

mokinio praktikos jis toliau mokėsi prie Maskvos universiteto veikusiuose vaistininkų padėjėjų kursuose: „Išlaikė egzaminą ir gavo vaistininko padėjėjo pažymėjimą.“³ Siekdamas aukštesnės kvalifikacijos, J. Valančius studijavo farmaciją Maskvos universitete ir 1917 m. gegužės 9 d. įgijo provizoriaus⁴ diplomą⁵.

Tuo metu vyko Pirmasis pasaulinis karas, rusai kariavo su vokiečiais ir austrais vengrais, todėl kelias į Lietuvą buvo užkirstas. Imperijoje prasidėjo neramumai, rudenį bolševikai įvykdė perversmą. Tik 1918 m. kovo 3 d., Rusijai pasirašius su Vokietija Brest Litovsko sutartį⁶, atsirado galimybė daugeliui lietuvių, kurie karo metu pasitraukė į Rusiją, grįžti namo. Sugrįžo ir J. Valančius, Šiauliuose įsidarbino provizoriaus K. Kazlausko vaistinėje. Kadangi vyko Nepriklausomybės kovos, patriotiškai nusiteikęs, tikriausiai dar ir trokšdamas gauti žemės*, 1919 m. pradžioje jaunuolis išėjo tarnauti savanoriu

¹ Valančius Juozas, *Lietuvių enciklopedija*, Boston, t. 32, p. 522.

² Pagal tuometę praktiką porą metų mokinius atlikdavo labai paprastus, mechaninio pobūdžio darbus ir tik trečiaisiais metais jam jau duodavo užduočių, susijusių su vaistų gamyba.

³ Rulinskas L., Šiauliečiai vaistininkai ir ypatingas jų likimas. Juozas Valančius – vaistininkas, Šiaulių miesto burmistras, visuomenininkas, kalinys, *Šiaulių naujienos*, 2018-09-28 (toliau – Rulinskas L., Šiauliečiai vaistininkai ir ypatingas jų likimas).

⁴ Provizorius – aukščiausios kvalifikacijos vaistininkas, turintis aukštąjį išsilavinimą.

⁵ Rulinskas L., Šiauliečiai vaistininkai ir ypatingas jų likimas.

⁶ Makauskas B., *Lietuvos istorija*, Kaunas, 2000, p. 279.

* Pagal Lietuvos ministro pirmininko M. Sleževičiaus 1919 m. sausio 4 d. kreipimąsi į šalies piliečius kariuomenės savanoriams buvo pažadėta duoti žemės.

į Lietuvos kariuomenę⁷. Suprantama, kad siųsti į frontą tokio išsilavinimo savanori būtų buvę kvaila, todėl J. Valančius paskyrė į Kauno karo ligoninės vaistinę, o sėkmingai ten padirbėjus ir karui jau pasibaigus, – „po metų, centrinio vaistų sandėlio vedėju, dar vėliau, 1921 m., Karo sanitarijos skyriaus farmacijos dalies viršininku“⁸. Prasidėjo sėkminga J. Valančiaus kaip profesionalaus vaistininko karjera.

Iškilus aukštojo mokslo diplomų, gautų užsienio valstybėse, pripažinimo klausimui, 1922 m. J. Valančius baigė Aukštuosius kursus⁹ Kaune¹⁰, pakartotinai įgijo provizoriaus kvalifikaciją.

Kaip savanoris gavęs žemės, J. Valančius priklausė jaunųjų ūkininkų rateliui¹¹. Tikriausiai įgyta žemė buvo priežastis nutraukti sėkmingą karjerą ir vėl grįžti namo. 1924 m. Šiauliuose jis nusipirko bankrutuojančių pirklių Nurokų gana įspūdingai atrodžiusį pastatą Vilniaus gatvėje. Juos pertvarkęs apsigyveno pats ir įkūrė vaistinę, pavadintą „Naująja aptieka“¹². Tiesa, L. Rulinskas rašo, kad prieš tai J. Valančius norėjęs įsteigti vaistinę Panevėžyje, bet tam pasipriešinę ten buvusių vaistinių savininkai¹³. Šis teiginys kelia abejonių, nes, viena, J. Valančius nebuvo eilinis vaistininkas, o, antra, siekiant įsteigti vaistinę, reikėjo ne vietinių vaistininkų, o valdžios leidimo.

1924-ieji metai J. Valančiaus gyvenime buvo neeiliniai, tam tikras lūžio laikas. Tais metais jis sukūrė šeimą, vedė Sofiją Laikūnaite. Ji buvo baigusi žymaus Lietuvos farmacininko Jono Makauskio įsteigtus Vaistinės mokinių kursus¹⁴. Išlaikiusi egzaminą vaistininko padėjėjo kvalifikacijai gauti, dirbo Šiauliuose, K. Kazlausko vaistinėje¹⁵.

J. Valančius įstojo į Lietuvos tautininkų sąjungą, tapo ką tik įkurto Šiaulių miesto skyriaus¹⁶ nariu¹⁷, pradėjo aktyvią politinę ir tęsė Rusijoje pradėtą visuomeninę veiklą.

Kaip vaistininkas ir žmogus, turintis organizacinių, vadybininko gebėjimų, J. Valančius tuomet jau buvo žinomas Lietuvoje, turėjo autoritetą. Be kita ko, tai liudija ir faktas, kad 1924 m., parengus farmacijos įstatymo projektą, rūpintis, kad jis būtų priimtas, buvo sudaryta keturių asmenų komisija, kurios vienas iš narių buvo J. Valančius¹⁸. Vargu, ar abejotina, kad, rengiant projektą, jis taip pat dalyvavo.

1926 m. gruodžio 17-ąją, kai tautininkai įvykdė valstybės perversmą, politiškai aktyviems sąjungos nariams, turintiems dar ir dalykinių gebėjimų, durys į vadovaujančius postus buvo plačiai atvertos. 1929 m. J. Valančius buvo paskirtas Šiaulių apygardos ligonių kasos direktoriumi¹⁹. Ligonų kasos, pradėjusios veikti 1928 m. rudenį, teritorija apėmė ne tik didelę Šiaulių apskritį, bet ir Raseinių apskrities, Kelmės bei Kėdainių apskrities Baisogalos, Grinkiškio ir Gudžiūnų valsčius²⁰. Ligonų kasai priklausė visi pramonės įmonių darbininkai. J. Valančiui pradėjus dirbti valdybos pirmininku, Šiaulių apygardos ligonių kasa turėjo 4 300 narių²¹. Ji užtikrino dirbančiųjų sveikatos draudimą, turėjo teikti pagalbą ir kasos narių šeimoms. Vadinas, nuo J. Valančiaus veiklos priklausė medicinos pagalba tūkstančiams darbininkų, jam tekdavo spręsti nelengvus kasos valdymo klausimus, ypač dėl reikalingų lėšų nuolatinio trūkumo. Kartu būsimasis miesto savivaldybės vadovas galėjo sukaupti nemažai patirties, kuri jam labai pravertė tapus burmistru.

Tarp vaistininkų ir ligonių kasų pasitaikydavo nesusikalbėjimo, tarpusavio santykių problemų, todėl Lietuvos vaistininkų draugijos suvažiavime 1929 m. kovo 9 d. J. Valančius pasiūlė provincijose kurti draugijos skyrius, o Kaune – centrinį skyrių. Jis sakė: „Tuo būdu išsirištų visi klausimai, kaip su

⁷ Rulinskas L., Šiauliečiai vaistininkai ir ypatingas jų likimas.

⁸ *Ten pat.*

⁹ Aukštieji kursai Kaune – 1920–1922 m. Kaune veikusi būsimoji Lietuvos universiteto įkūrimo parengimo įstaiga.

¹⁰ Valančius Juozas, *Lietuvių enciklopedija*, Boston, t. 32, p. 522.

¹¹ Sutkūnai – kaimas šalia Šiaulių. *Graži tu mano*. Prieiga internete: http://www.grazitumano.lt/wiki/index.php/Sutk%C5%ABnai_-_kaimas_%C5%A1alia_%C5%A0iauli%C5%B3 [žiūrėta 2020-10-20].

¹² Rulinskas L., Šiauliečiai vaistininkai ir ypatingas jų likimas.

¹³ *Ten pat.*

¹⁴ Makauskis Jonas, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga internete: <https://www.vle.lt/straipsnis/jonas-makauskis/>.

¹⁵ Rulinskas L., Šiaulių miesto vaistinių ir vaistininkų praėjusių akimirkos, *Šiaulių naujienos*, 2016-02-13. Prieiga internete: <http://www.snaujienos.lt/index.php/sveikatos-kodas/634-siauliu-miesto-vaistiniu-ir-ju-vaistininku-praeities-akimirkos-2>.

¹⁶ *Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.)*, atsak. red. L. Mulevičius, red. A. Gumuliauskas, Šiauliai, 1991, p. 136.

¹⁷ Rulinskas L., Šiauliečiai vaistininkai ir ypatingas jų likimas.

¹⁸ Artimiausioji užduotis, *Farmacijos žinios*, 1924 m. liepa, Nr. 4, p. 1.

¹⁹ Valančius Juozas, *Lietuvių enciklopedija*, t. 32, p. 522.

²⁰ Sondeckis J., Mano gyvenimo stotys, *Gyvenimas Lietuvai*, sud. ir atsak. red. J. Sireika, Šiauliai, 1993, p. 165.

²¹ *Ten pat*, p. 166.

Juozo Valančiaus „Naujoji apteika“ buvusiame pirklių Nurokų name Vilniaus g. 1924 m. Nuotrauka iš Petro Kaminsko archyvo

ligonių kasa, taip ir bendrai visais kitais reikalais.“²² Šiauliečio pateiktas pasiūlymas priimtas vieningai.

Provizorius tampa sėkmingu burmistru

Kai tautininkai pradėjo valdyti Lietuvą, daugelyje šalies savivaldybių stiprias pozicijas turėjo kairieji politikai – socialdemokratai ir valstiečiai liaudininkai, taip pat krikščionys demokratai. Suprantama, kad Prezidento Antano Smetonos ir ministro pirmininko Augustino Voldemaro netenkino tokia padėtis. Jiems buvo nepriimtina nei apskritai gana didelės miestų savivaldybių tarybų teisės, nei kairiųjų vyravimas miestų, ypač Kauno ir Šiaulių, savivaldybių tarybose. Skirtingai nuo anksčiau buvusiųjų, naujoji Lietuvos valdžia vietos savivaldybes laikė valstybinio aparato dalimi, kurioje, remiantis A. Voldemaro deklaracija, paskelbusia naują vietos savivaldos politiką, „yra daugybė netvarkos, kurioje šeimininkaujama partiškai, o ne valstybiškai“²³. Įgyvendindami sau naudingus šalies centralizacijos ir autoritarizmo principus, tautininkai po kelerių valdymo metų parengė naujus vietos savivaldos įstatymus (1929 m. – valsčių ir

apskričių, 1931 m. – visų grandžių savivaldybių²⁴). Pagal juos Prezidento A. Smetonos valdžia galėjo organizuoti vietos valdžios rinkimus taip, kad jų rezultatai būtų palankūs valdantiejiems. Esminis dalykas siekiant norimų rezultatų buvo labai sumažintas rinkėjų ratas – užkirstas kelias balsuoti gana jauniems, neturtingiems, neišsilavinusiems piliečiams. Buvo įvestas aukštas amžiaus cenzas – 24 metai, vienu metų sėslumo cenzas, nustatyta, kad rinkėjas moka ar privalo mokėti nekilnojamojo turto, prekybos, pramonės, amatų, asmens pajamų, buto mokesčius arba yra valstybės arba savivaldybės įstaigos tarnautojas²⁵. Šie apribojimai paliko daugumą piliečių už savivaldybių tarybų rinkėjų rato ribų.

Nuo 1925 m. Šiaulių miesto taryboje daugumą sudarė kairieji, pirmiausia socialdemokratai, ir jų sąjungininkai. Burmistru dirbo jaunas, aktyvus socialdemokratas, ką tik baigęs aukštuosius mokslus Halės universitete, Vokietijoje, ekonomistas Jackus Sondeckis (1893–1989). Jam teko prisitaikyti prie naujosios valdžios, pademonstruoti tam tikrą lankstumą, kad galėtų dirbti be didesnių komplikacijų.

²² Lietuvos vaistininkų draugijos visuotinio metinio susirinkimo, įvykusio 1929 m. kovo 9 dieną, protokolai, *Farmacijos žinios*, 1929 m. kovas–balandis, Nr. 2 (32), p. 18.

²³ 3-iasis Seimas, *Stenogramos*, 69 posėdis, 1927-02-25.

²⁴ Sireika J., Vietos savivaldybių reformos pirmosios Lietuvos Respublikos laikais, *Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai*, Vilnius, 2003, t. LVII, p. 55.

²⁵ Vietos savivaldybės įstatymas, *Vyriausybės žinios*, 1931-05-02.

Šiaulių burmistras Juozas Valančius 1931–1938 m. ŠAM T-N5572/2

Nors pagal 1921 m. kovo 11 d. savivaldybių rinkimų įstatymą burmistro J. Sondeckio kadencija turėjo pasibaigti 1928 m., bet tautininkų valdžia tuomet dar neturėjo sau palankaus savivaldybių įstatymo, todėl rinkimų nerengė. J. Sondeckis miestą valdė toliau, iki 1931 m. vidurio.

Nauji rinkimai į miesto tarybą įvyko tik 1931 m. birželio 15–16 d. Kadangi tautininkai, įsitvirtinę valdžioje, ignoravo demokratijos principus, įskaitant rinkimų visuotinumą, laisvą politinių partijų kandidatų kėlimą, o opozicinės partijos, gerokai susilpnintos valdžios politikos, rinkimus boikotavo, partinių sąrašų nesudaryta. Juos pakeitė nepartiniai sąrašai. Iš viso buvo septyni sąrašai, iš kurių du – žydų²⁶. Po nepartinių sąrašų „kepurėmis“ slėpėsi ir kai kurie partijų, daugiausia Tautininkų sąjungos, veikėjai. Į 21 vietas miesto tarybą pretendavo 124 kandidatai²⁷. J. Valančius dalyvavo rinkimuose – buvo įrašytas į Pirklių, pramonininkų, laisvųjų profesijų atstovų ir tarnautojų kandidatų sąrašą Nr. 2²⁸. Beje, tai jam nesutrukdė ir vadovauti miesto rinkimų komisijai, kurioje tautininkai turėjo tris vietas iš penkių. Nebuvo daugmaž normalios rinkimų agitacijos, kaip kad ankstesnių rinkimų metu, vien tik stipri tautininkų oponentų,

pirmiausia socialdemokratų, kritika, jog pastarieji būtų užblokuoti, nepatektų į miesto tarybą. Balsuoti atėjo 4 693 balsavimo teisę turėję rinkėjai (76 proc.)²⁹. Už provizorių, Tautininkų sąjungos narį J. Valančių savo balsus atidavė 1 405 šiauliečiai³⁰. Pagal gautų balsų skaičių iš tautininkų kandidatų į tarybą jis buvo antras, o apskritai – trečias po daugiausia balsų gavusio žinomo visuomenės veikėjo, eksburmistro, tautininko Kazio Ubeikos (1 792 balsai) ir šiek tiek mažiau populiaraus, taip pat eksburmistro, valstiečio liaudininko Juozo Orlauskio (1 595 balsai)³¹, kurie buvo įtraukti į sąrašą Nr. 1, pavadintą „Šiaulių miesto nekilnojamojo turto savininkų draugijos kandidatų sąrašu“. Miesto tarybos nariais tapo 15 lietuvių ir 6 žydai³².

Dauguma jų buvo pasiturintys ir išsilavinę šiauliečiai, nemažai priklausė Lietuvos tautininkų sąjungai. Nors Šiauliai pirmiausia garsėjo žymiais kairiųjų pažiūrų savivaldybininkais ir visuomenininkais, taryboje jų arba bent prijauniančiųjų kairiesiems, išskyrus vieną kitą (teisininką Peliką Bugailiškį, Juozą Naujalį), nebeliko. Nebuvo ir žymių krikščionių demokratų veikėjų. Užtat į

²⁹ *Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.)*, p. 141.

³⁰ Savivaldybės rinkimai praėjo. Balsavimo rezultatai atrodo šitaip, *Šiaurės Lietuva*, 1931-06-21.

³¹ *Ten pat.*

³² *Ten pat.*

²⁶ *Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.)*, p. 140–141.

²⁷ Šiauliečiai, dėmesio, *Šiaurės Lietuva*, 1931-06-14.

²⁸ *Ten pat.*

miesto tarybą pateko keletas stambių lietuvių pramonininkų (mėsos apdirbimo fabriko savininkas Boleslovas Stankus, saldainių fabriko „Rūta“ įkūrėjas ir savininkas Antanas Gricevičius), labai spalvinga asmenybė, knygų leidėjas*, komersantas, menininkas, rašytojas, aktorius vienu metu Liudvikas Jakavičius, atsikėlęs iš Rygos, kartu čia perkėles ir savo verslą.

Tautininkams pirmą kartą atsirado galimybė netrukdomai į burmistro pareigas iškelti savo žmogų. Patikimesnio ir geresnio kandidato nei J. Valančius jie neturėjo, todėl 1931 m.** liepos 2 d. pirmajame miesto tarybos posėdyje tautininkai ir jų šalininkai balsavo už provizorių, kad jis taptų burmistru. Tiesa, savo kandidatūrą buvo iškėlęs ir ambicingasis K. Ubeika, vienas Tautininkų sąjungos Šiaulių miesto skyriaus kūrėjų. Bet kaip kandidatas jis turėjo didelį trūkumą – anksčiau aktyviai veikė Darbo federacijoje, artimoje krikščionims demokratams, buvo tos partijos narys. Supratęs, kad būdamas kaip ne visai savas negaus pakankamo palaikymo iš daugumą taryboje turinčių tautininkų, K. Ubeika ją atsiėmė ir per burmistro rinkimus balsą atidavė J. Valančiui. Kaip rašo savaitraštis „Šiaurės Lietuva“, J. Valančiaus kandidatūrą parėmė visi tarybos nariai³³, netgi dešiniųjų atžvilgiu visada kritiškas P. Bugailiškis. Tai, kad J. Valančius buvo išrinktas vienu balsu, nutiko pirmą kartą miesto savivaldos istorijoje ir buvo nulemtas to meto politinės situacijos. Taip pat svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad pagal naująją Vietos savivaldybės įstatymą³⁴ J. Valančius buvo išrinktas ne trejų, kaip buvo iki tol, o net septynerių metų kadencijai***. Burmistro padėjėju, pagal

dabartinę pareigų klasifikaciją viceburmistru³⁵, vėl tapo gimnazijos išsilavinimą turintis žydų atstovas Samuelis Petuchauskas³⁶ (1894–1941). Kad jis būtų išrinktas, žydai tarybos nariai turėjo balsuoti už J. Valančiaus kandidatūrą. Taryba burmistrui nutatė atlyginimą – 1 200 Lt ir jo padėjėjui – 700 Lt.

Išrinktasis miesto vadovas J. Valančius Šiaulių apygardos ligonių kasos patalpose, savo darbo kabinete, davė pirmąjį interviu tautininkų savaitraščiui Šiauliuose „Šiaurės Lietuva“³⁷. Jis pranešė, kad turės didesnius įgaliojimus nei ankstesnieji miesto vadovai, nes pagal naująją Savivaldybės įstatymą atsakyta savivaldybės valdybos, pabrėžė, kad atlyginimai vadovams galėtų būti ir didesni, bet „mes norėjome laikytis ekonomijos“³⁸. Atsakinėdamas į žurnalisto klausimus dėl savivaldybės personalo permainų, galimų reformų, ateities planų, J. Valančius nesimėtė kaltinimais politiniams priešininkams, kaip tai buvo įprasta tautininkų oficiozui „Šiaurės Lietuva“, buvo nuosaikus ir apdairus. Jis tvirtai pažadėjo sumažinti elektros kainas, tuo aiškiai parodydamas, kad tesės tautininkų duotus pažadus rinkėjams.

Liepos 16 d. burmistras J. Valančius davė iškilmingą priesaiką³⁹. Jis pradėjo eiti miesto savivaldos vadovo, turėjusio kur kas daugiau teisių ir atsakomybių nei ankstesnieji vadovai, kadangi naujuoju Savivaldos įstatymu⁴⁰ buvo panaikinta miesto valdyba, pareigas. Nors problemų mieste nestigo, o 1931 m. Lietuvoje prasidėjusi ekonomikos krizė, sukelta pasaulinės ekonomikos krizės, kitaip dar vadinamos Didžiąja depresija, ūkio ir socialinę, kultūrinę padėtį dar pablogino, J. Valančiaus veiklą lengvino ta aplinkybė, kad miesto taryboje opozicijos jis neturėjo iki pat 1935 m. Ir nors 1935 m. po kairiesiems sėkmingų savivaldos rinkimų, kai į naujos sudėties tarybą grįžo dalis žymių kairiųjų pažiūrų veikėjų (Kazimieras Venclauskis, Vaclovas Bielskis, J. Sondeckis), jie tikros opozicijos tautininkams nesudarė, bet tarybos posėdžiai tapo labiau

* L. Jakavičius buvo unikalus tuo, kad pats rašė, pats leido ir pats pardavinėjo knygas. Taigi buvo savotiškas knygų karalius Šiauliuose. Beje, tarsi pamėgdžiodamas romėnų literatūros klasiką Ovidijų, kuris, rėmdamasis savo audringa patirtimi Eroto laukuose, parašė patarimų knygeles vyrams ir merginoms, moterims, L. Jakavičius taip parašė ir išleido panašaus pavadinimo ir turinio knygeles, pritaikytas savo laikui, pvz., „Kaip prisivilioti sau mergelę arba išsirinkti žmoną: patarimai vyrams, norintiems patikti dailiajai lyčiai (moterims)“.

** Lietuvių enciklopedijoje esančioje J. Valančiaus biografijoje klaidingai rašoma, kad burmistru jis išrinktas 1930 m.

³³ *Šiaurės Lietuva*, 1931-07-05.

³⁴ Vietos savivaldybės įstatymas, *Vyriausybės žinios*, 1931-05-02.

*** S. Petuchauskas burmistro padėjėju dirbo nuo 1920 m.

³⁵ Šiaulių miesto valdybos narių, išrinktų sulig miesto tarybos nutarimo š. m. liepos 5 d., *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 379, ap. 2, b. 538, l. 8.

³⁶ Tuomet jo pavardė buvo Pietuchovskis.

³⁷ Jur. Sa., Trumpas interviu su naujuoju Šiaulių miesto burmistru, *Šiaurės Lietuva*, 1931-07-05.

³⁸ *Ten pat*.

³⁹ Antras miesto tarybos posėdis, *Šiaurės Lietuva*, 1931-07-19.

⁴⁰ Vietos savivaldybės įstatymas, *Vyriausybės žinios*, 1931-05-02.

Buvęs Bačiūnų elektrinės pastatas. Nuotrauka iš Romualdo Ozolo lituanistikos centro archyvo

dalykiški, klausimų svarstymas – visapusiškesnis, gilesnis. Bendrą miesto situaciją lengvino tuomet pasibaigusi ekonomikos krizė, miesto biudžetas kasmet gerokai pasipildydavo.

„Šviesos diena“, „nauja era“ Šiauliuose

Kai J. Valančius užėmė miesto savivaldybės vadovo postą, padėtis mieste buvo gana sudėtinga. Po J. Sondeckio valdymo liko 45 000 Lt skola⁴¹, ekonomikos krizė vis labiau veikė visas gyvenimo sritis, didėjo nedarbas, skurdas, gyventojai ir įmonių savininkai reiškė didžiulį nepasitenkinimą aukštomis elektros kainomis. Teko galvoti, ką daryti su kai kuriais socialdemokratų paliktais projektais, pirmiausia, muziejaus-bibliotekos rūmų statyba.

Tapęs burmistru, skirtingai nei buvęs miesto šeimininkas J. Sondeckis, J. Valančius galėjo naudotis šalies valdžios parama ir pagalba. Atsižvelgdama į tai, miesto taryba, vadovaujama burmistro, jau 1932 m. pradžioje parengė gana ambicingą 1932 m. veiklos programą, kurią patvirtino vasario 25 d. Jos turinį atskleisime vėliau.

Pirmiausia pasirūpinta atpiginti elektrą, nuo kurios naudojimo mastų labai priklausė gyventojų būstų sąlygos, miesto įmonių išgyvenimo galimybės esant krizei, gatvių apšvietimas, pramonė, prekyba,

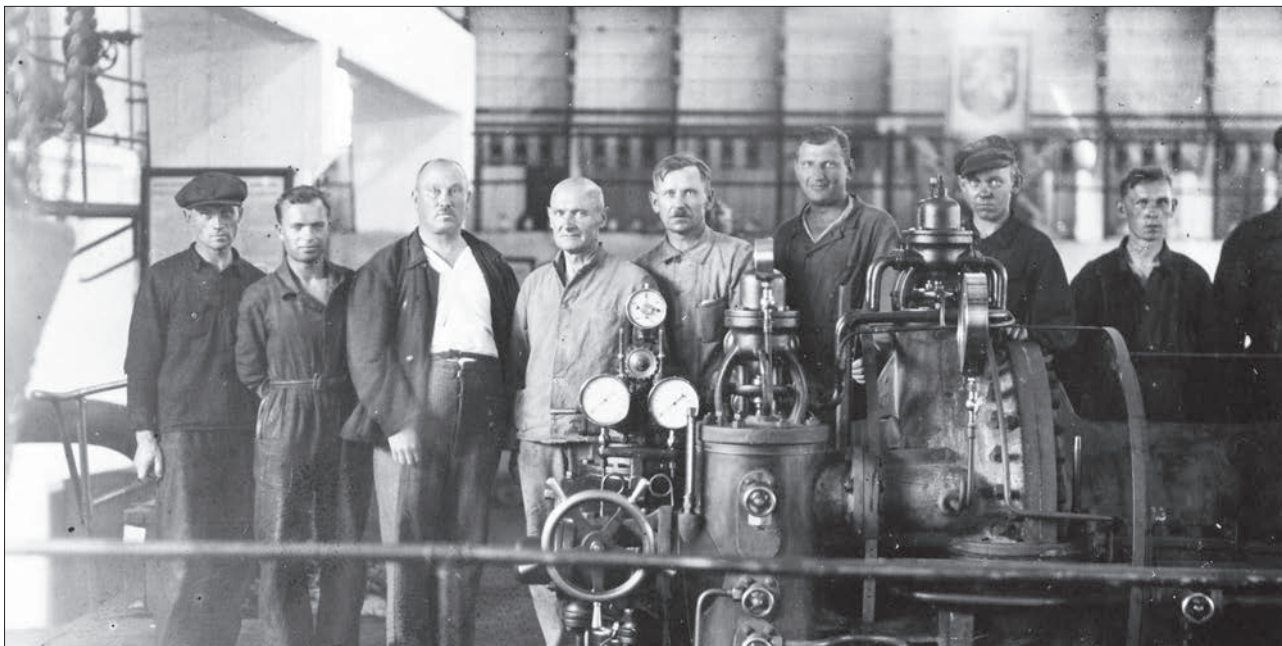
švietimo ir kt. įstaigos. Ekonomikos krizės metu tai buvo ypač aktualu. Mat Amerikos lietuvių akcinė bendrovė, 1922 m. pastačiusi Bačiūnų šiluminę elektrinę, ją 20 metų koncesijos teise išnuomojo miestui nepalankiomis sąlygomis. Pagal sutartį buvo nustatytos aukštos elektros kainos, apie 1,5 Lt už kilovatvalandę. Miesto savivaldybė ilgai nieko negalėjo padaryti, kad būtų sumažinta kaina, bet 1932 m. problemą pagaliau pavyko išspręsti.

Ūkininkaudama neekonomiškai bendrovė įbrido į skolas, jai grėsė bankrotas, miestui – elektros energijos tiekimo nutrūkimas. Reaguodama į tai, savivaldybė nutarė perimti elektrinę. 1932 m. vasario 25 d. miesto taryba suteikė burmistrui reikalingus įgaliojimus deryboms vesti, o kovo 11 d. nutarė elektrinę su visu turtu ir žeme nupirkti⁴². J. Valančius gavo Vyriausybės pritarimą dėl Bačiūnų elektrinės perėmimo, o Lietuvos bankas suteikė savivaldybei didelę, daugiau kaip 4 mln. Lt, paskolą 15 metų su 4 proc. palūkanomis.

Bačiūnų elektrinės perėmimo proga kovo 31 d. buvo paskelbta „Šviesos diena“, surengtos pompastiškos iškilmės. Iliuminuota miesto savivaldybė ir Bačiūnų elektros stotis. Į iškilmingą miesto tarybos posėdį atvykstančią gausią vyriausybės delegaciją, vadovaujamą paties ministro pirmininko,

⁴¹ Artinantis mūsų miesto tarybos rinkimams, *Šiaurės Lietuva*, 1931-05-24.

⁴² Burmistru pranešimai. Šiauliai, *Savivaldybė*, 1932, Nr. 12, p. 36.

Bačiūnų elektrinės darbuotojai 1937 m. birželio 27 d. Nuotrauka iš Petro Kaminsko archyvo

Prezidento A. Smetonos svainio Juozo Tubelio⁴³, geležinkelio stotyje pasitiko ir iki savivaldybės padėjo orkestras, kuris prieš tai gatvėse linksmino miestiečius⁴⁴. 20 valandą J. Valančius pradėjo neeilinį tarybos posėdį, pasakė ilgą, politinio pobūdžio, gerai apgalvotą, prie svarbaus momento pritaikytą kalbą. Padėkojęs ministrams, ypač premjerui J. Tubeliui ir vidaus reikalų ministrui S. Rusteikai, kurio vadovaujama ministerija kuravo ir kontroliavo savivaldos reikalus, kitiems aukštiems svečiams iš laikinosios sostinės ir apskrities, į renginį pakviestiems savivaldybių vadovams, miesto tarybos nariams, burmistras trumpai apžvelgė elektros klausimą Šiauliuose ir Bačiūnų elektros stoties perėmimo proga paskelbė „Šiaulių miesto savivaldybės šviesos nepriklausomybės šventę“⁴⁵. Burmistras pabrėžė, kad nepaisant to, jog „visur kalbama apie krizę, apie sunkią ekonominę padėtį“, „šiauliečiai <...> atlieka šiais metais rekordinius statybos darbus bei kitus sumanymus“⁴⁶. Naudodamasis puikia proga atkreipti visuomenės dėmesį į jo vadovaujamos savivaldybės veiklą, J. Valančius dar kartą paskelbė 1932 m. veiklos programą, kurią miesto

taryba buvo patvirtinusi anksčiau, vasario 25 d., apėmusią socialinę politiką, ekonomiką, švietimą ir miesto tvarkymą. Burmistras pasigyrė: „Vargiai kas atsimesna tokius metus, kad Šiaulių miesto savivaldybė būtų kada nors užsimojusi tiek darbų atlikti.“⁴⁷ Burmistras diplomatiškai paaiškino, kad taip yra todėl, jog vyriausybė ištiesė pagalbos ranką, taryba dirba vieningai, nepolitikuoja ir jam „lieka malonus ir lengvas darbas tuos nutarimus įgyvendinti“⁴⁸. Kalbą J. Valančius baigė trimis *Valio!* Prezidentui, Vyriausybei ir tarybai.

Po iškilmingo posėdžio garbingieji svečiai atsipalaidavo raute, surengtame Pociui priklausančiame name, kur veikė Šiaulių piliečių klubas. O 24 valandą Bačiūnų elektros stoties iluminacijai užgesus, išsižiebė savivaldybės iluminacija ir, pasak burmistro, miesto savivaldybei prasidėjo nauja era: „Savivaldybė atverčia savo gyvavimo naują istorijos lapą.“⁴⁹

Nors burmistras ir premjeras kalbėjo tik apie Šiaulius, iš tiesų tai buvo suprantamas kaip Lietuvai reikšmingas įvykis, parodantis, kaip sėkmingai tautininkai sugeba spręsti dideles problemas. Tautininkų valdžia norėjo pasiųsti žinią visai Lietuvai. Tai, be kita ko, liudija ne tik Vyriausybės taip

⁴³ J. Tubelis buvo Prezidento A. Smetonos svainis, vedęs Prezidento žmonos Sofijos seserį.

⁴⁴ *Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.)*, p. 153.

⁴⁵ Šviesos diena Šiauliuose, *Šiaurės Lietuva*, 1932-04-03.

⁴⁶ *Ten pat.*

⁴⁷ *Ten pat.*

⁴⁸ *Ten pat.*

⁴⁹ *Ten pat.*

Burmistras Juozas Valančius pradžios mokyklos statybvietėje Šiauliuose 1937 m. Kazimiero Skerstono nuotrauka. ŠAM T-N 1945

sureikšmintas vizitas į Šiaulius, bet ir faktas, kad su aukštais politikais mieste lankėsi pats Lietuvos tautininkų sąjungos sekretorius, žurnalistas Vincas Rastenis.

Kaip matome, tautininkų valdžia tiek šalies, tiek ir miesto mastu sumaniai pasinaudojo šia proga pagerinti savo prestižą. Tačiau po „Šviesos dienos“ pompastikos sumažinti pernelyg aukštų elektros tarifų, kurie buvo triskart didesni nei Rygoje⁵⁰, neskubėta, bijantis biudžeto skylių. Tik, kai 1933 m. pavasarį sukruto kauniečiai ir marijampoliečiai, kurie iš pradžių nusprendė boikotuoti elektrą, ir pradėjo masiškai pirkti žibelines lempas, žvakes⁵¹, o paskui pradėjo boikotą, ir Kaunas pavirto „į kažkokį žvakyną ir lempyną“⁵², į reikalą įsikišo šalies vyriausybė. Pasiskubino ir Šiaulių miesto taryba priimti reikalingus sprendimus. Pagaliau balandžio 28 d. miesto taryba atpigino elektrą jos naudotojams namų ūkyje 20 proc., o vėliau – dar daugiau. Pigesnę elektrą gavo ir įmonės, įstaigos.

Bačiųnų elektrinės įsigijimas strategiškai buvo puikus žingsnis. Sutvarkius elektrinės veiklą, ji dirbo labai pelningai. Savivaldybei kartkartėmis mažinat elektros energijos kainas naudotojams,

gaunamas pelnas tik augo, nes naudotojų sparčiai daugėjo.

1930 m. kovo 16 d. Šiaulių kraštotyros draugijos, kuriai priklausė „Aušros“ muziejus, įkurdintas netinkamose patalpose, valdyba nusprendė statydintis muziejaus rūmus, kurių dalį patalpų nutarė laikinai skirti ir miesto viešajai bibliotekai. Netrukus buvo įkurtas muziejaus bibliotekos rūmų statybos komitetas, sudarytas iš žymių visų pagrindinių politinių jėgų atstovų, kuriam vadovavo P. Bugailiškis⁵³. Komitetas, išrūpinęs Finansų ministerijos paskolą ir raštu gavęs nemažai privačių asmenų pasižadėjimų finansiškai remti rūmų statybą, 1931 m. pavasarį pradėjo statybos darbus, kuriems vadovauti apsiėmė miesto savivaldybė, kad atsieitų pigiau. Dviejų aukštų pastatas, suprojektuotas gabaus inžinieriaus* Karolio Reisono**, turėjo išdygti Zubovų parke, Aušros alėjos gatvėje. Tačiau birželio mėnesį pasikeitusi miesto valdžia, kurioje dominavo tautininkai, nepanoro

⁵³ Bugailiškis P., *Gyvenimo vieškeliais*, p. 376.

* Tuo metu *architekto* terminas nevertotas.

** K. Reisonas (1894–1981) – latvis, po mokslų baigimo Peterburge negavęs darbo savo tėvynėje, atvyko į Šiaulius ir įsidarbino savivaldybėje. Vadovavo Statybos skyriui. Čia jis suprojektavo daug visuomeninės ir privačios paskirties statinių, iš kurių bene žymiausi yra Venclauskių namai, dabar vadinami rūmais. Vedęs lietuvę visiškai nutautėjo ir 1930 m. jam buvo suteikta Lietuvos pilietybė. Nuo 1930 m. Kauno miesto inžinierius.

⁵⁰ Šiaulietis, 1,35 lt., ar pigiau?, *Šiaurės Lietuva*, 1933-04-23.

⁵¹ *Ten pat.*

⁵² A. Te., Iš elektros fronto, *Šiaurės Lietuva*, 1933-05-07.

įgyvendinti socialdemokratinės valdžios palikimo, motyvuodama tuo, kad krizės metu toliau vykdomos statybos būtų lėšų švaistymas ir Zubovų parko darkymas. Nepaisant didžiulio suinteresuotų visuomenininkų nusivylimo ir pasipiktinimo, pradėta statyba negailestingai nutraukta, suvežtos medžiagos panaudotos pradžios mokyklos statybai. Įdomu tik, kur dingo kapsulė, kuri buvo įdėta į pamatus su informacija būsimosioms kartoms?

Visgi burmistras J. Valančius parodė politinį lankstumą ir, kai mokyklos pastatas buvo baigtas, savivaldybė dalį jo patalpų skyrė muziejui⁵⁴, bent iš dalies patenkindama jo poreikius ir sumažindama kilusią įtampą.

Socialinė politika

Pasaulinė ekonominė krizė Lietuvos ekonomikai kirtu vis smarkiau, todėl mieste labai išaugo bedarbių skaičius. 1932 m. pabaigoje darbo neturėjo apie 700⁵⁵ asmenų. Vis sunkesnis ir sunkesnis darėsi varguomenės gyvenimas. Nors dar 1931 m., prieš miesto tarybos rinkimus, tautininkai piktinosi, kad socialdemokratų kontroliuojama savivaldybė didžiąją biudžeto dalį skiria „neribotam šelpimui“⁵⁶, kad „miesto valdyba išsigimė į kokią tai globos komitetą“⁵⁷, patys turėjo vykdyti aktyvią socialinę politiką, padėti bedarbiams ir remti varguomenę. Tai buvo daroma ne tik dėl krizės sukeltų pasekmių, bet ir siekiant parodyti, jog tautininkams rūpi ne tik pasiturintys žmonės. Neužmirškime, kad pačios Tautininkų sąjungos ideologijos pagrindas buvo tautos vienybės idėja.

Kad nors dalis bedarbių galėtų užsidirbti, 1934 m. savivaldybė įkūrė Viešųjų darbų fondą, į kurio sąskaitą kasmet pervesdavo 60 000 Lt. 1937 m. bedarbių skaičiui pasiekus 1 200, jų situacija žiemą tapo kritiška, nes darbo turėjo tik apie 200 asmenų, o Vidaus reikalų ministerija Šiauliuose buvo sumažinusi lėšas šiam reikalui finansuoti. Labai susirūpinęs burmistras organizavo pasitarimą šiuo klausimu, po to kartu su apskrities viršininku nuvyko į Kauną pas ministrą prašyti padidinti finansavimą ir leisti daugiau darbų dirbti

žiemą. Dėl šio vizito buvo įdarbinta dar apie 200 bedarbių⁵⁸.

Savivaldybė taip pat rūpinosi benamiais, beraščiais, neturtingų tėvų besimokančiais vaikais – skyrė jiems drabužių ir maisto produktų. 1932 m. šelpė 299 neturtingas šeimas⁵⁹. 1934 m. savivaldybė maisto produktais šelpė net 700 senelių ir vaikų⁶⁰. Žinodamas, kad savivaldybės ir bedarbių šelpiančios Šv. Vincento a Paolo draugijos finansinės galimybės buvo gana ribotos, o situacija – sunki, 1934 m. kovo 4 d. susirūpinęs burmistras jautriai kreipėsi į visuomenę⁶¹. Jis rašė, kad „vaikai nedavalgę, išbalę, nuogi sėdi šaltuose butuose“⁶², o „savivaldybė bei labdaringos organizacijos be visuomenės paramos bejėgės kovoti su skurdu ir vargu“⁶³. Apeliuodamas į gailestingumo jausmą, burmistras pakvietė miestiečius į Liaudies namuose* savivaldybės organizuojamą pasitarimą šiam opiam klausimui aptarti, rasti papildomos pagalbos būdų ir priemonių⁶⁴.

Ankstesnė socialdemokratų miesto taryba į buvusio Rėkyvos dvaro, nacionalizuoto Žemės reformos metu, centrą perkėlė senelių prieglaudą. Joje, burmistro J. Sondeckio duomenimis, paskutinius savo metus leido apie 30 senelių⁶⁵. Buitinės sąlygos ten netenkino globojamų žmonių, pastatas nebuvo pritaikytas prieglaudai. Išplėsti prieglaudą, vykdyti kitų socialinės pagalbos sumanymų savivaldybė negalėjo, nes pusę buvusio dvaro teritorijos valdė privatus asmuo, o kitą pusę savivaldybė tik nuomojo iš Žemės ūkio ministerijos. Visgi išeitis buvo rasta: 1932 m. kovo 6 d. miesto taryba vienbalsiai nutarė išsimokėtinai išpirkti nuomojamą žemę (50 ha) už 40 000 Lt, Rėkyvoje „koncentruoti senelių ir vaikų prieglaudą“⁶⁶. Priimtas

⁵⁸ Rūpinasi Šiaulių bedarbiais, *Įdomus mūsų momentas*, 1937-02-07.

⁵⁹ Sireika J., Prie miesto vairo – tautininkas, *Šiaulių naujienos*, 1992-08-06.

⁶⁰ Valančius J., Į Šiaulių visuomenę!, *Įdomus mūsų momentas*, 1934-03-04.

⁶¹ *Ten pat.*

⁶² *Ten pat.*

⁶³ *Ten pat.*

* Dabar Liaudies namai yra jungtinio savivaldybės pastato dalis, kurioje anksčiau, Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę, vykdavo miesto tarybos posėdžiai.

⁶⁴ *Ten pat.*

⁶⁵ Sondeckis J., Mano gyvenimo stotys, *Gyvenimas Lietuvai*, sud. ir atsak. red. J. Sireika, Šiauliai, 1993, p. 159.

⁶⁶ Faustas A., Miesto taryba posėdžiavo, *Šiaurės Lietuva*, 1932-03-06.

⁵⁴ Vėliau visos buvusios pradžios mokyklos patalpos, esančios Aušros alėjoje, atiduotos „Aušros“ muziejui.

⁵⁵ Šiaulių miestas, *Savivaldybė*, 1932, Nr. 12, p. 30.

⁵⁶ Artinantis mūsų miesto tarybos rinkimams, *Šiaurės Lietuva*, 1931-05-24.

⁵⁷ *Ten pat.*

Senelių namų atidarymo iškilmės Rėkyvoje 1932 m. Nuotrauka iš Romualdo Ozolo lituanistikos centro archyvo

ir sprendimas statyti senelių namus. Sudaryta 94 500 Lt statybos darbų sąmata. Dalį reikiamos sumos, 39 000 Lt, savivaldybė skyrė iš savo lėšų, o dėl likusių pinigų nusprendė imti paskolą penkeriems metams⁶⁷. Gražioje vietoje, ant ežero kranto, buvo pastatytas modernus dviejų aukštų senelių prieglaudos pastatas. Vėliau ten apsigyveno ir pamestinukai.

Senelių namais, kuriuose įsikūrė apie 100 senolių, neapsiribota. Įgyvendinant 1932 m. vasario 25 d. tarybos nutarimą dėl naujų mokyklų⁶⁸, buvo paimtos didelės paskolos šešių kompleksų mūrinės ir keturių kompleksų medinės pradžios mokyklų statyboms.

Miesto tvarkymas, naujos infrastruktūros kūrimas

Kitaip nei ankstesni burmistrai, J. Valančius, pradėjęs vadovauti savivaldybei, rado jau atstatytus ir gerokai aptvarkytus Šiaulius, ypač centrinę dalį. Tačiau iki jo ne viskas buvo padaryta: miesto pakraščiai pavasarį ir rudenį skendėjo purve, nebuvo apšviesti. Miestui sparčiai augant savaime daugėjo tvarkymo darbų. Nors ekonomikos krizė iki 1935 m. ir savivaldybės skolos gerokai trukdė įgyvendinti įvairius projektus, sumanymus, tačiau, miesto

biudžetui didėjant, galimybių skirti lėšų miesto tvarkymo ir infrastruktūros vystymo darbams taip pat atsirado daugiau.

Pirmaisiais J. Valančiaus valdymo metais, 1932 m., savivaldybė ėmėsi didelių projektų, miesto tvarkymo darbus atidėdama į šalį. Liepos 6 d. savivaldybės tarybos posėdyje jos Kontrolės komisijos pirmininkas K. Ubeika kritiškai vertino tai, sakydamas, kad „miesto savivaldybė labai mažai dėmesio skirianti miesto tvarkymui <...>. Reikia jau pagalvoti apie miesto išgrindimą tašytais akmenimis, kanalizaciją, vandentiekį ir kt.“⁶⁹ 1934 m. ir vėliau buvo skirta nemažai lėšų, pradėti intensyvesni darbai. Akmenimis pradėta grįsti Basanavičiaus gatvė, išgrįstas geležinkelio stoties peronas ir jo aplinka. Naujame, prie miesto prijungtame Gubernijos rajone sausinta žemė, žymėtos gatvės, pradėti žvyruoti, o kai kur ir grįsti keliai⁷⁰. Tuo pat metu buvo nukasta žemė P. Višinskio⁷¹ ir Žvyryno gatvėse, kad tų gatvių danga būtų lygi. Darbus trukdė kai kurių namų savininkai, kurie bijodami, kad nebūtų pakenkta jų namams, skundė savivaldybę. Tirti skundo kartą buvo atvykę valdininkai

⁶⁹ Jonis M., Šiaulių ligoninė – skerdykla, *Įdomus mūsų momentas*, 1933-07-09.

⁷⁰ *Šiaulių miesto istorija iki 1940 m.*, p. 151.

⁷¹ Carų laikais atsiradusi gatvė buvo vadinama Kalno (rus. Горная) gatve.

⁶⁷ *Ten pat.*

⁶⁸ *Ten pat.*

Šiaulių „Prūdelis“ apie 1930 m. Nuotrauka iš Petro Kaminsko archyvo

net iš Kauno. Orientuojantis į didžiuosius miestus, kurių pagrindinių gatvių danga buvo grindžiama ne paprastais, bet tašytais akmenimis, tokie darbai pradėti ir Šiauliuose. Tašytais akmenimis pradėtas kloti Tilžės gatvės grindinys⁷². Toliau tvarkytos aikštės, parkai, skverai.

Ypač aktualus tapo poilsio vietų klausimas. Dar XIX a. pradžioje, pratęsiant dabartinę Vilniaus gatvę Radviliškio link, supylus pylimą, buvo užtvėnkta Kulpė, atsirado tvenkinys. Pylimu ėjo kelias. Amžiaus pabaigoje, susikūrus Ch. Frenkelio įmonei, užtvankos pylimas buvo paaukštintas. Sukurtas tvenkinys, pavadintas rusiškai „Prūdu“, lietuviškai – „Prūdeliu“, XX a. 3–4-ojo dešimtmečio pradžioje ne tik netiko poilsui, bet ir dvokė, buvo stipriai užterštas, vanduo drumzlinas. Prūdelį su Rėkyvos ežeru jungianti Kulpės upė, kurios natūrali vaga buvo iš dalies paversta kanalu, o XIX a. 7-ajame dešimtmetyje, tiesiant Liepojos Romnų geležinkelį, dalis kanalizuoja, atsidūrė po žeme⁷³, ji, daug metų neprižiūrėta, nešvari, nebepajėgė gaivinti stipriai užteršto Prūdelio.

Miestiečiams labai trūko poilsio vietų, ypač maudyklos. Savivaldybė užsimojo plačiai. Nutarta

Prūdelį išvalyti, krantus sutvarkyti, pažvyruoti, įrengti pliažą su persirengimo kabinomis, šalia kurio planuota pastatyti rūbinę, kioską ir bufetą. Žiemomis ketinta įrengti čiuožyklą ir nusileidimo rogutėmis nuo Limanto kalno trasą.

Nuleidus vandenį, buvo išvalytas dumblas, o dugnas išklotas moliu, ant jo užpiltas paprasto smėlio sluoksnis⁷⁴. Iš Talkšos Rėkyvos⁷⁵ ežero prileista švaresnio vandens. Valymo darbams finansuoti 1933 m. buvo skirta net 50 000 Lt⁷⁶. Tais pačiais metais paskubomis įrengta maudykla, bet tolesni tvarkymo darbai strigo. Mat valyti tvenkinį nuleidus vandenį reikėjo ir vėliau. Bet tai buvo sudėtinga, nes visiškai nuleisti vandenį, gerai išvalyti Prūdelį trukdė viena svarbi aplinkybė – Frenkelio fabrikas, turėjęs sutartį su savivaldybe. Jis kas savaitę Prūdelio vandenį imdavo savo reikmėms. Nepavyko, kaip planuota, sutvarkyti krantų, įrengti rogučių trasos. Sutrukė ne tiek šaltiniuotas šlaitas šiaurės vakarų pusėje, kur buvo įrengtas pliažas, bet, svarbiausia, kad dalis Prūdelio pakrantės žemės priklausė privatiems asmenims. Savivaldybė norėjo nusipirkti kelis sklypus, bet savininkai

⁷² Maudyklės, nauja mašina, abejingi sklypų savininkai..., *Įdomus mūsų momentas*, 1937-06-13, p. 4.

⁷³ Šiaulių „Aušros“ muziejus. Prieiga internete: <https://www.ausrosmuziejus.lt/kulpes-upe/>.

⁷⁴ Miesto taryba perka Salduvės kalną, *Įdomus mūsų momentas*, 1935-06-09.

⁷⁵ Šiaulių miesto istorijoje, p. 151, klaidingai rašoma, kad vandens prileista iš „iš Talkšos ežero“.

⁷⁶ Pliaže bus rūbinė, bufetas ir kt., *Įdomus mūsų momentas*, 1933-08-27.

*Šiaulių miesto ir apskrities Ligonų kasos valdyba 1929–1930 m. Juozas Valančius sėdi trečias iš kairės.
Bero Abramavičiaus nuotrauka. ŠAM poz. Nr. 287/I*

užkėlė kainą. Antai viena jų, Čepulienė, kuriai priklausė plažo teritorija ir Limanto kalno šlaitas, reikalingas savivaldybei, už savo sklypą reikalavo net 60 000 Lt. Tokių pinigų savivaldybė neturėjo, o imti dar vieną paskolą burmistras nenorėjo. Miesto taryba netgi kreipėsi į Vidaus reikalų ministeriją, prašydama reikalingą sklypą nacionalizuoti miesto reikmėms, bet atsakymo nesulaukė. Neįgijus nuosavybės teisės, žemę plažui teko nuomoti. Dalies plažo žemės savininkė Čepulienė pirmaisiais metais tenkinosi 200 Lt, antrais – 600 Lt, o trečiaisiais metais pareikalavo 1 000 Lt⁷⁷.

Po ketverių metų nuo darbų pradžios, kai savivaldybė jau buvo išleidusi 123 000 Lt⁷⁸, Prūdelio situacija vis dar netenkino nei miestiečių, nei savivaldybės. Plažė net nebuvo gelbėjimosi rato, vanduo neatitiko higienos poreikių. Tarybos narys Valerijonas Knyva (1909–1940) miesto tarybos posėdyje⁷⁹ 1937 m. birželio 3 d. sakė, kad Prūdelyje plaukioja įvairios atmatos, o griovys (t. y. Kulpė – aut. past.), kuriuo vanduo atiteka iš Rėkyvos, užterštas, reikėtų primokėti plažo sargui, kad jis stropiau valytų teritoriją⁸⁰. Tarybos narys Juozas

Orlauskis išreiškė abejonę dėl Prūdelio maudyklos naudojimo apskritai⁸¹. Mat Kulpė, tekėdama per Piktmiškio durpyną, kasmet prinešdavo daug dumblo, kurio visiškai išvalyti Prūdelyje nebuvo įmanoma. Be to, Prūdeliui banguojant dugne esančio molio dalelės per paprastą smėlį lengvai prasiskverbėdavo, kildavo aukštyn ir drumsdavo vandenį. Į tai burmistras sureagavo jautriai. Jis pasakė: „Apie Prūdelį spiečiasi visa biednuomenė, Prūdelis kaip maudyklės, reikalingas daugeliui gyventojų.“⁸² Burmistras, dėjęs daug pastangų dėl Prūdelio, tikriausiai šiek tiek nusivylė ir pradėjo galvoti, o vėliau ir planuoti, apie tuomet, atrodo, nerealią dalyką – Talkšos ežero išvalymą, maudyklos perkėlimą ten.

Siekdama sukurti daugiau poilsio vietų miestiečiams, miesto taryba 1935 m. birželio 3 d. nutarė už 16 000 Lt pirkti sklypus prie Salduvės piliakalnio⁸³. Prieš tarybai priimant nutarimą, burmistras pagrindė žemės prie Salduvės pirkimo būtinumą: „Salduvės kalnas – viena geriausių vietų, kur būtų galima įrengti tinkamą poilsio vietą. Ten būtų galima įrengti parką, gražiai sutvarkyti turintį

⁷⁷ Miesto taryba perka Salduvės kalną, *Įdomus mūsų momentas*, 1935-06-09.

⁷⁸ Maudyklės, nauja mašina, abejingi sklypų savininkai..., *Įdomus mūsų momentas*, 1937-06-13, p. 1.

⁷⁹ *Ten pat.*

⁸⁰ *Ten pat.*

⁸¹ *Ten pat.*

⁸² *Ten pat.*

⁸³ Miesto taryba perka Salduvės kalną, *Įdomus mūsų momentas*, 1935-06-09.

istorinės reikšmės kalną⁸⁴. Vėliau buvo galvojama per Talkšos ežerą nutiesti 12 m pločio pylimą, padaryti pėsčiųjų taką, apsodinti pylimą medeliais. Kad ežeras nebūtų aklinai padalytas į dvi dalis ir Kulpės vanduo pratekėtų, gaivintų taip pat Ginkūnų ežerą, pylime planuotos vandens pralaidos. Skaičiuota, kad pylimui supilti prireiktų 70 000 kub. m žemės. O tai kainuotų net 150 000 Lt⁸⁵. Nutiesus pylimą kelias iki Salduvės būtų sutrumpėjęs nuo 4 iki 1,3 km⁸⁶. Darbus planuota pradėti 1938 m., bet, pasikeitus miesto vadovui, o neilgai trukus prasidėjus ir okupacijai, sumanymas taip ir liko neįgyvendintas.

1922 m. tuometis miesto burmistras J. Orlauskis pradėjo rūpintis 1863–1864 m. sukilimo istorine atmintimi, apleistu Sukilėlių kalneliu, kur buvo užkasti caro kareivių žiauriai nužudytų ir išniekintų 11 sukilėlių palaikai. Rengiantis paminėti pirmąjį Nepriklausomybės dešimtmetį, buvo sudarytas specialus komitetas Sukilėlių kalneliui sutvarkyti⁸⁷, kuris turėjo rūpintis paminklo pastatymu. Jo vadovu tapo Šiaulių mokytojų seminarijos direktorius J. Orlauskis, kuris dirbo nuo 1931 m., glaudžiai bendradarbiaudamas su burmistru J. Valančiumi. 1931 m. paminklas sumontuotas iš granito blokų, išpjautų iš vieno akmens.

J. Valančiaus vadovavimo miesto savivaldybei laikais buvo užbaigti Kalnelio aplinkos tvarkymo, apsodinimo medeliais darbai. 1935 m. gegužės 30 d. mieste įvyko didelės iškilmės nužudytiems sukilėliams pagerbti, rastiems jų palaikams palaidoti ir paminklui atidengti. Į Šv. Petro ir Povilo bažnyčią buvo atgabenta urna su trijų sukilėlių kaulais. Įvyko pamaldos, o po jų buvo organizuota eisena su tautinėmis vėliavomis nuo bažnyčios į Sukilėlių kalnelį. Urna su sukilėlių palaikais vežė automobiliu, kaip įprasta daryti tokiais atvejais Europoje. Urna palaidota paminklo papėdėje. Kunigui kan. Sarapui pašventinus paminklą, pavadintą

Nepriklausomybės paminklu (skulptorius K. Reisonas)⁸⁸, jis buvo atidengtas. Kalbėjo visuomenės ir kariuomenės atstovai. Atidengimo ceremonijoje dalyvavo ir J. Valančius, bet jausmingą kalbą pasakė gydytojas dr. D. Jasaitis. Sukilėlius pagerbė apie 5 000 šiauliečių, atvykusių į iškilmės⁸⁹.

Kiekvienam miestui svarbus dalykas yra centrinė, reprezentacinė aikštė, kurioje vyksta įvairūs visuomeniniai ir politiniai renginiai. Šiaulių centrinės aikštės (dabar – Prisikėlimo) vietoje nuo miesto įsikūrimo pradžios buvo turgavietė, vadinama rinka. Turgus, kurio pakraščiuose stovėjo neišvaizdžios parduotuvės ar kioskai, ne tik nepuošė miesto, bet dar daugiau – su arkliais suvažiavę kaimiečiai prišiukšlindavo, priteršdavo miesto centrą, priešais katalikų šventovę, Šv. Petro ir Povilo bažnyčią. Ūkininkų vežimai, nesutilpę turgaus teritorijoje (maždaug 1 ha ploto), grūdosi gretimose gatvėse, jas užkimšdavo, paralyžiuodami judėjimą miesto centre.

Turgų būtinai reikėjo iškelti į miesto pakraštį, ne vienam ligtoliniam burmistru dėl to galvą sopėdavo, bet tam stipriai priešinosi parduotuvių, įsikūrusių prie turgavietės, savininkai. Pasak ankstesnio burmistro J. Sondeckio, jie „šaukte šaukė, kad subankrutuos“⁹⁰. Visgi J. Valančius, sutaręs su taryba, šį sunkų, ilgai atidėliotą klausimą pagaliau ryžosi spręsti. 1936 m. pabaigoje taryba priėmė nutarimą dėl turgaus iškėlimo. Artinantis iškėlimo datai, kilo „baisus triukšmas: laksto žmonės po krautuves, po gyventojų butus, skaito didžiausius memorandumus, renka parašus, vieni už turgavietės palikimą senoje vietoje, kiti už iškėlimą naujon vieton“⁹¹. Pasisakantys prieš iškėlimą surinko apie 800 parašų, jų priešininkai – 1 500. Keli nepatenkinti pirkliai parašė skundus vidaus reikalų ministrui. Vienas žydų tautybės prekybininkas, miesto tarybos nario V. Knyvos pakalbintas turgaus klausimu, pasakė: „Tikėk manimi, aną dieną čia rinko parašus tie antisemitai, kurie nori nuo mūsų

⁸⁴ *Ten pat.*

⁸⁵ ID, Kas šiemet numatyta Šiaulių pagražinimui ir sutvarkymui, *Idomus mūsų momentas*, 1937-01-17.

⁸⁶ Miesto taryba perka Salduvės kalną, *Idomus mūsų momentas*, 1935-06-09.

⁸⁷ *Miesto burmistru, pedagogui J. Orlauskiui – 130.* Prieiga internete: <http://savb.lt/lt/krastieciai/virtualios-parodos/virtualios-parodos/miesto-burmistru-pedagogui-juozui-orlauskiui-130>.

⁸⁸ 1863 m. sukilimo istorinė atmintis. Prieiga internete: <https://www.ausrosmuziejus.lt/1863-m-sukilimo-istorine-atmintis>.

⁸⁹ Sukilėlių kaulai palaidoti, *Idomus mūsų momentas*, 1935-06-02.

⁹⁰ Sondeckis J., Mano gyvenimo stotys, *Gyvenimas Lietuvai*, p. 154.

⁹¹ Knyva V., Triukšmas dėl Šiaulių turgaviečių, *Lietuvos žinios*, 1937-11-04, p. 7.

Turgaus aikštė Šiauliuose apie 1931 m. Nuotrauka iš Petro Kaminsko archyvo

biednų žydelių paskutinį duonos šmoteliuką atimti, mūsų biznį sugriauti.“⁹²

Reaguodamas į sukeltą triukšmą, burmistras kreipėsi į miesto visuomenę, išplatino pareiškimą, kuriame argumentuotai, gana aštriai sukritikavo turgaus iškėlimo priešininkų veiksmus. Jis pranešė, kad savivaldybė naujai turgavietei įrengti jau išleido per 300 000 Lt. Burmistras piktinosi, kad miesto tarybai daromas neleistinas ir neteisėtas spaudimas: „Negalima leisti grupei siauražiūrių prekybininkų versti vaikais tarybos narius, kuriuos miesto gyventojai savo reikalams tvarkyti išrinko.“⁹³ Protestuotojai nieko nepešė.

Nuo 1938 m. sausio 1 d. senojoje turgavietėje nebeprekiavta, turgus perkeltas į naują vietą⁹⁴. Prieš tai daugiau kaip 3 ha sklype savivaldybė parengė žemę naujai turgavietei įrengti, dalis teritorijos (1 ha) buvo išgrįsta, nutiesti privažiavimo keliai.

1938 m. pavasarį senosios turgavietės teritorijoje pradėti jos demontavimo darbai, kuriuos atlikus pagal miesto inžinieriaus V. Bitės planą turėjo būti įrengta miesto centrinė aikštė su miesto rotuše. Tie darbai, išskyrus rotušės statybą, kuri taip ir nebuvo

pradėta, užbaigti vėliau, vadovaujant jau naujam burmistrai Petriui Linkevičiui.

Pradėjęs valdyti miestą, J. Valančius siekė, kad stačiatikių cerkvė, stovėjusi priešais katalikų bažnyčią*, būtų nugriauta, nes carų laikais (1867 m.) savivaldybės žemėje buvo pastatyta neteisėtai. Kadangi stačiatikių bendruomenė geruoju nesutiko to padaryti, teko bylinėtis. Pagaliau byla pasiekė Aukščiausiąjį Teismą – Vyriausiąjį Tribunolą – ir buvo laimėta. Pagal savivaldybės Statybos skyriaus leidimą stačiatikiai gavo teisę pasistatyti naują šventovę savo kapinių teritorijoje, panaudoti nugriauto pastato plytas, langus ir duris⁹⁵. Taip jie ir padarė.

Mieste, sparčiai didėjant gyventojų ir augant pramonei, būtinai reikėjo turėti kanalizaciją ir vandentiekį. Kanalizacijos, kuri buvo labai svarbi miesto švarai ir gyventojų higienai palaikyti, reikalais pradėta rūpintis dar 1922 m. Išlaidos nemažai kanalų lietaus vandeniui ir srutomis nuleisti. Sistemingi centralizuotos kanalizacijos sistemos įrengimo darbai pradėti tik 1935 m. Dėl patogios geografinės padėties lietaus kanalizacijos sistemos ašimi tapo kanalizuoti Rudės upelis, į kurį nutiesti kanalizacijos vamzdžiai iš Vilniaus, P. Višinskio, Tilžės, Dvaro, S. Dariaus ir S. Girėno (dabar Vasario

⁹² *Ten pat.*

⁹³ Miesto burmistro pareiškimas, *Įdomus mūsų momentas*, 1937-11-08.

⁹⁴ Kas šiemet numatyta Šiaulių pagražinimui ir sutvarkymui, *Įdomus mūsų momentas*, 1937-01-17.

* Dabartinio skvero šiaurės rytinėje dalyje.

⁹⁵ *Ten pat.*

Kanalizacijos tiesimo darbai Šiauliuose apie 1935 m. Nuotrauka iš Petro Kaminsko archyvo

16-osios g.) gatvių⁹⁶. Pastatyta užteršto vandens valymo stotis ir įrengtas vandens nusodintuvas tarp Talkšos ir Ginkūnų ežerų. Kanalizacijos, ne tik lietaus vandens, bet ir fekalijų, įvedimo darbams vadovavo savivaldybės inžinierius Vladas Bitė (1901–1969), kuris tam buvo teoriškai ir praktiškai gerai pasirengęs. Nors ir buvo kilęs iš Kėdainių krašto, gimnaziją baigė Šiauliuose. 1930 m. Lietuvos universiteto Technikos fakultete parengė, po to sėkmingai apgynė diplominį darbą „Šiaulių miesto kanalizacija“⁹⁷. J. Valančius, atėjęs į miesto valdžią, nuo 1935 m. kanalizacijos darbus išplėtė, padidino jų apimtį. Iki 1938 m. pagrindinės kanalizacijos linijos buvo užbaigtos. 1932 m. 238 butai turėjo „vaterklozetus“, o 1938 m. – jau 430⁹⁸.

Tuo pat metu buvo pratęsti dar burmistro J. Sondeckio pradėti paruošiamieji vandentiekio įrengimo darbai. Sunkiai sekėsi rasti vietą, kur būtų daug geros kokybės vandens. Pagal Berlyno universiteto

profesoriaus Briks⁹⁹ nurodymą už geležinkelio, prie Pabalių kaimo esančio žvyro karjere, buvo padarytas gręžinys. Vandens rasta 10 m gylyje, bet tas vanduo buvo netinkamas – nešvarus ir kietas¹⁰⁰. Gręžta iki 69 m gylio, bet vandens nerasta. Tolesni darbai laikinai sustabdyti, nutarta vandens ieškoti buvusio Aleksandrijos dvaro laukuose. Ten, prie Salduvės, rasta tinkamo vandens, bet iš miesto centro, Pagyžių (dabar Vytauto gatvėje pradėtas statyti vandentiekio bokštas), Salduvės link, vandentiekio trasa buvo pradėta tiesti tik 1939 m. Visgi prieš tai prie Pabalių tinkamo vandens rasta 5–18 m gylyje. 1937 m. Rėkyvos link išgręžta 17 šulinių¹⁰¹, kurie buvo sujungti, prie Pabalių pastatyta siurblinė ir nutiesta vandentiekio trasa Pakartuvės bei Vilniaus gatvėmis¹⁰². J. Valančiui baigiant savo kadenciją vandentikiu tiekiamu vandeniu aprūpinta dalis fabrikų ir miesto centre esančių gyvenamųjų namų. 1938 m. Šiauliuose vandenį turėjo 652 butai

⁹⁶ Geležinkeliai, tuneliai, alėjos... Pasikalbėjimas su inžin. V. Bite, *Įdomus mūsų momentas*, 1935-03-24.

⁹⁷ Petrulis V., *Lietuvos miestų ir miestelių modernizacija: Šiauliai*. Prieiga internete: <https://www.bernardinai.lt/2020-04-28-lietuvos-miestu-ir-miesteliu-modernizacija-siauliai-1>.

⁹⁸ *Šiaulių vandenys. Istorija*. Prieiga internete: <https://www.siauliuvandenys.lt/istorija>.

⁹⁹ Burmistro J. Sondeckio kvietimu 1929 m. į Šiaulius atvyko Kauno miesto inžinierius Steponas Kairys su Berlyno aukštosios technikos mokyklos profesoriumi Briks aptarti vandentiekio įvedimo klausimo.

¹⁰⁰ Kas šiemet numatyta Šiaulių pagražinimui ir sutvarkymui?, *Įdomus mūsų momentas*, 1937-01-17.

¹⁰¹ *Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.)*, p. 152.

¹⁰² Kokie vieš. darbai numatyti Šiauliuose, *Įdomus mūsų momentas*, 1937-08-15.

Derliaus šventė Šiauliuose 1937 m. Kazimiero Skerstono nuotrauka. ŠAM T-F 1992

iš 7 907¹⁰³. Tai sudarė vos 8,2 proc., tačiau reikšminga pradžia buvo padaryta.

Kad miesto oras būtų švaresnis, vasarą miestiečius mažiau kamuotų dulkės, 1937 m. nupirkta gatvių laistymo mašina¹⁰⁴. Mašina išbandyta kitų metų balandžio 4 d. buvusios turgavietės vietoje. Pasižiūrėti šio „stebuklo“, kurio rezervuaro talpa buvo 4 t vandens, atvyko pats burmistras, vice-burmistras, miesto inžinierius V. Bitė, susirinko daug smalsuolių. Galinga mašina veikė puikiai, galėjo būti panaudota ir gaisrams gesinti. Paleistos srovės nuotolis buvo beveik per visą aikštę. Savo stipria srove ji švariai nuplaudavo ne tik gatvę, bet ir šaligatvius. Vienas iš žioplinėjančių žiūrovų pajuokavo: „Ot būtų gražu, jei tokia mašina sekmdienio vakare pasirodytų Vilniaus gatvėje, manau, visi „šlifutojai“** išbėgiotų.“¹⁰⁵

Miesto teritorijai gerokai padidėjus, opi darėsi susisiekimo problema, kuri iš dalies išspręsta

pirmą kartą miesto istorijoje: 1938 m. savivaldybė susitarė su verslininku Geimanu, sudarė koncesijos sutartį penkeriems metams dėl reguliaraus keleivių vežiojimo. Keleivius veždavo 4 autobusai dviem maršrutais – nuo geležinkelio stoties iki Nurokų fabriko Tilžės gatvėje** ir nuo Frenkelio fabriko iki kareivinių Basanavičiaus gatvėje. Bilietai atitinkamai kainavo 40 ir 50 ct, jei keleivis važiuodavo visą kelią. Buvo galima įsigyti nuolatinius bilietus ir bilietus moksleiviams¹⁰⁶. Taip pat išspręsta ir susisiekimo su poilsia vietėmis problema – šiauliečiai autobusais galėjo pasiekti Rėkyvą, Bubius ir Pageluvį¹⁰⁷.

Prie burmistro nuopelnų miestui tenka priskirti ir sporto laikinojo stadiono įrengimo darbus pačioje jo kadencijos pabaigoje, senojo parko*** išplėtimą, jo sutvarkymą, apšvietimą elektros lempomis.

Visuomenės veikėjas

Šiauliai po kelių okupacijų ir sugriovimo XX a. pradžioje santykinai greitai atsigavo. Tarpukariu sparčiai plėtojosi ekonomika ir kultūra ne tik dėl kelių palankių objektyvių veiksnių, bet palyginti

¹⁰³ Petrulis V., *Lietuvos miestų ir miestelių modernizacija: Šiauliai*. Prieiga internete: <https://www.bernardinai.lt/2020-04-28-lietuvos-miestu-ir-miesteliu-modernizacija-siauliai-1>.

¹⁰⁴ Maudyklės, nauja mašina, abejingi sklypų savininkai..., *Įdomus mūsų momentas*, 1937-06-13, p. 4.

* Nuo carų laikų gyvavo tradicija Vilniaus gatvėje, tarp dabartinės Vasario 16-osios ir Dvaro gatvių, vakarais vaikščioti poromis, demonstruoti madas ir porų santykius.

¹⁰⁵ Pirmas šiauliečių krikštas vandeniu, *Įdomus mūsų momentas*, 1938-04-10.

** Ten dabar PC „Tilžė“.

¹⁰⁶ Šiauliai turės susisiekimą, *Įdomus mūsų momentas*, 1938-04-03.

¹⁰⁷ Ten pat.

*** Tai yra buvusio Zubovų parko.

sėkmingai veikusios savivaldos, nemažo būrio įvairių profesijų kvalifikuotų specialistų, taip pat išsilavinusių, patriotiškai nusiteikusių, pasiaukojančiai dirbusių, sumanių šiauliečių visuomenininkų, kurių dauguma buvo kairiųjų pažiūrų inteligentai, veiklos. Išskyrus vieną kitą atvejį, tie žmonės iškilo, savo autoritetą pelnė dar carų laikais kovodami už laisvę. Šiauliuose jie sukūrė ir daugumą svarbių visuomenės organizacijų ar jų skyrių. J. Valančius, apsigyvenęs Šiauliuose tik 1924 m. ir įstojęs į Tautininkų sąjungą, prie kairiųjų dominuojamų organizacijų neprisidėjo. Netapo jis ir toks populiarus kaip savivaldybininkai S. Lukauskis, V. Bielskis, P. Bugailiškis, buvę burmistrai K. Venclauskis, J. Sondeckis, K. Ubeika. Visgi XX a. 4-ajame dešimtmetyje J. Valančius tapo įtakinga figūra ir kaip visuomenės veikėjas. Jo veiklos laukas gerokai skyrėsi nuo senesnės kartos visuomenininkų, kurie daugiausia reiškėsi kultūros, švietimo ir kraštotyros baruose. J. Valančius visuomeniniais pagrindais daugiausia dirbo su farmacijos įmonėmis, verslininkais, organizacijomis, užsiimančiomis neturtingųjų globa, pagalba jiems.

Poreikis visuomeninei veiklai atsirado gana anksti. L. Rulinsko turimais duomenimis, kurių dalis nėra visai patikimi, dar gyvendamas Maskvoje, jis priklausė 1917 m. gegužę įkurtai Lietuvių farmacininkų sąjungai ir kitų metų sausio 1 d. buvo išrinktas kandidatu į valdybos narius¹⁰⁸. 1920 m. įkūrus Lietuvos farmacininkų sąjungą, J. Valančius tapo jos valdybos nariu, vienu iš pirmininkų¹⁰⁹. 1922 m. buvo įsteigta Lietuvos vaistininkų draugija, 1931 m. J. Valančius įstojo į ją ir 1934 m.* buvo išrinktas į draugijos valdybą, dirbo vicepirmininku¹¹⁰. 1935–1940 m. buvo Lietuvos vaistininkų draugijos Centro valdybos vicepirmininku ir Lietuvos prekybos, pramonės ir amatų rūmų Vaistininkų sekcijos pirmininko pavaduotoju¹¹¹.

Tapęs politiku ir vadovaudamas miesto savivaldybei, J. Valančius dar aktyviau įsitraukė į visuomeninę veiklą, ypač savo kadencijos paskutiniaisiais metais. 1937, 1938 m. labai padaugėjo bedarbių, o nepaprastai šalta žiema jų situaciją

ypač komplikavo. Pačios savivaldybės teikiamos pagalbos nebeužteko. Todėl, siekiant suburti neabejingą vargšų nelaimėi miesto visuomenę didesnio masto pagalbai užtikrinti, buvo sudarytas Žiemos pagalbos komitetas. Jam vadovauti ėmėsi pats burmistras. 1937 m. gruodžio 7 d. burmistras pakvietė į savivaldybę įvairių įstaigų viršininkus, visuomenės atstovus, kad atsiskaitytų už nuveiktus darbus ir pasitartų dėl tolesnės veiklos¹¹². J. Valančius pranešė susirinkusiesiems, kad per praėjusius metus surinkta 29 604 Lt ir 2 254 įvairūs daiktai. Per didžiąsias metų šventes – šv. Kalėdas ir šv. Velykas – komitetas šelpdavo neturtinguosius maisto produktais: duodavo duonos, lašinių, pieno (vaikams), taip pat drabužių¹¹³. Kai iš susirinkusiųjų pusės pasigirdo priekaištų, esą šelpiami ir girtuokliai, pirmininkas replikavo: „Jei šeimos tėvas uždarbį prageria, tai jo žmonos ir vaikučių juk negalima palikti badu mirti.“¹¹⁴ J. Valančius buvo perrinktas komiteto pirmininku.

Po minėto pasitarimo buvo išplėstas organizacinis ir aiškinamasis darbas, bet komiteto veikla vis dar nedavė laukiamų rezultatų. 1938 m. vasario 18 d. savivaldybėje vėl įvyko analogiškas pasitarimas. J. Valančius informavo žmones, kad komitetas turi 14 037 Lt pajamų. Daugiausia aukėjo valstybės, savivaldybės, visuomeninių organizacijų įstaigų tarnautojai, o „mažiausiai – namų savininkai, pramonininkai, pirkliai ir įvairūs kiti verslininkai“¹¹⁵. Nutarta siekti, kad aukotų visi, o turtingieji – po procentą nuo pajamų arba pelno. Kad būtų daugiau viešumo ir aukojimo skatinimo, nuspręsta iš pradžių paskelbti aukojusiųjų, o paskui – ir neaukojusiųjų sąrašus¹¹⁶, numatytos kitos priemonės ir būdai aukojimo procesui suaktyvinti, kad būtų surinkta daugiau aukų.

1935 m. buvo įkurta visuomeninė organizacija – Sąjunga ginkluotoms pajėgoms remti, kuri įsteigė Ginklų fondą¹¹⁷. Ketvirtajam dešimtmečiui einant į pabaigą, Europos politinė padangė vis labiau temo,

¹¹² Sugriaukime nuomonę esą mūsų širdys apsamanėjo, o jausmai atbuko, *Įdomus mūsų momentas*, 1938-12-12.

¹¹³ *Ten pat.*

¹¹⁴ *Ten pat.*

¹¹⁵ Žiemos pagalbos fronte, *Įdomus mūsų momentas*, 1938-02-27.

¹¹⁶ *Ten pat.*

¹¹⁷ Sąjunga ginkluotoms krašto pajėgoms remti, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga internete: <https://www.vle.lt/straipsnis/sajunga-ginkluotoms-krasto-pajegoms-remti/>.

¹⁰⁸ Rulinskas L., Šiauliečiai vaistininkai ir ypatingas jų likimas.

¹⁰⁹ *Ten pat.*

* L. Rulinskas klaidingai nurodo 1933 m.

¹¹⁰ *Farmacijos žinios*, 1934, Nr. 5, p. 37.

¹¹¹ Valančius Juozas, *Lietuvių enciklopedija*, Boston, t. 32, p. 523.

Karių sutikimas Šiauliuose 1937 m. Kazimiero Skerstono nuotrauka. ŠAM F-IF 3495

dangų gožė artėjančio karo grėsmės debesis. Karo nuojaautos ypač sustiprėjo, kai 1938 m. A. Hitleris užgrobė Čekiją, o Slovakiją pavertė Vokietijos protektoratu. Darėsi aišku, kad karas vargu ar aplenks Lietuvą. Todėl, siekiant sustiprinti savo gynybinį pajėgumą, aprūpinti kariuomenę modernesne ginkluote, suskubta kurti Ginklų fondo apskričių komitetus. Šiauliuose tokio komiteto vadovu tapo burmistras J. Valančius¹¹⁸. Komitetas užsiėmė šviečiamąja veikla, kad visuomenė būtų geriau parengta galimam karui, taip pat rinko aukas. Burmistras pats parodė pavyzdį, paaukodamas daugiausia – 100 Lt, kiti savivaldybės tarnautojai aukojo nuo 1 iki kelių dešimčių litų, viceburmistras S. Petuchauskas – 50 Lt¹¹⁹. Visus gerokai nuste-bino pramonininkas J. Frenkelis, kuris anksčiau, 1936 m., paaukojo net 5 000 Lt¹²⁰.

J. Valančius priklausė ir Lietuvos karių savanorių, Lietuvos šaulių sąjungoms, aktyviai jose veikė. Lietuvos miestai ir miesteliai, turintys ne mažiau kaip 3 000 gyventojų, 1924 m. susivienijo

į sąjungą, kad galėtų bendradarbiauti, dalytis patirtimi, siekti savo interesų užtikrinimo. Sąjungos valdybos vicepirmininkų postas pagal miesto dydį atitekdavo Šiaulių burmistrams. Todėl ir J. Valančius ėjo šias pareigas, vykdavo į Lietuvos miestų sąjungos suvažiavimus, taip pat atstovavo Lietuvai Baltijos šalių miestų sąjungos biure, veikusiame Rygoje¹²¹. 1936 m. birželio 7–11 d. jis dalyvavo tarptautiniame miestų savivaldybių kongrese Berlyne¹²². Įdomu, kad tuo metu Vokietiją valdė antisemitas A. Hitleris, bet suvažiavimą Baltijos šalių miestų vardu sveikino Rygos miesto viceburmistras Kacas, žydų tautybės savivaldybininkas¹²³.

J. Valančiui kaip burmistrai dažnai tekdavo imtis trumpalaikių visuomeninių pareigų, tokių kaip pirmininkavimas įvairiems komitetams, komisijoms ir pan.

Sudėtinga karjeros pabaiga ir mirtis tolimame Rusijos mieste

J. Valančiaus kaip burmistro veiklos finalas nebuvo sklandus. Baigiantis jo kaip burmistro

¹¹⁸ Pradedamas ginklų vėjus Šiaulių apskrityje, *Įdomus mūsų momentas*, 1938-03-13.

¹¹⁹ Šiaulių miesto savivaldybės tarnautojai Ginklų fondui jau suaukojo per 1500 lt., *Įdomus mūsų momentas*, 1938-04-17, p. 4.

¹²⁰ Šiauliai ruošiasi išskilmingai švęsti kariuomenės ir visuomenės susiartinimo šventę gegužės 23 d., *Įdomus mūsų momentas*, 1937-05-09.

¹²¹ Ką svarstė Baltijos šalių miestų sąjungos biuras, *Įdomus mūsų momentas*, 1937-03-28.

¹²² Šiaulių burmistras – į Berlyną, *Įdomus mūsų momentas*, 1936-06-14.

¹²³ Tarpt. Savivaldybininkų kongrese Vokietijoje dalyvavęs Šiaulių m. burmistras p. Valančius informuoja, *Įdomus mūsų momentas*, 1936-06-28.

Iškilmės 1863–1864 m. nužudytiems sukilėliams pagerbti ant Sukilėlių kalnelio Šiauliuose 1935 m. gegužės 30 d. Juozas Valančius – pirmas kairėje. Nuotrauka iš Romualdo Ozolo lituanistikos centro archyvo

kadencijai, 1937 m. balandžio 9 d. – liepos 9 d., Valstybės kontrolės revizorius Gediminskas, patikrinęs Statybos ir Ūkio skyrių finansinius dokumentus, rado didelių trūkumų, susijusių su pinigine atskaitomybe už atliktus darbus. Situaciją Ūkio skyriuje, Darbo biržoje ir savivaldybės sandėliuose revizijos akte jis įvardijo kaip tikrą chaosą¹²⁴. Darbo biržos vedėjas Slanksnys, klastodamas pinigines atskaitomybės dokumentus, pasisavino 5 000 Lt. Burmistras po kiek laiko atleido susikompromitavusį tarnautoją, jam buvo iškelta byla. Viename tarybos posėdžių, paklaustas dėl Darbo biržoje rastų trūkumų, burmistras teisinosi, kad ten esama tik paprastos netvarkos¹²⁵. Keli kiti nusizengę savivaldybės valdininkai ir toliau tęsė savo veiklą. Statybos skyriaus vedėjas miesto inžinierius V. Bitė ir to paties skyriaus technikas Antanavičius pasitraukė iš pareigų rugpjūčio mėnesį¹²⁶. Vėliau, J. Valančiui jau išėjus iš savivaldybės, miesto tarybos Revizijos komisijos pirmininkas J. Sondeckis tarybos posėdyje kalbėjo apie kai kuriuos neleistinus dalykus, buvusius vadovaujant J. Valančiui. Jis sakė, kad 1937 m. burmistras atleidinėjo nuo pavėluotų mokesčių

baudų turtingus namų savininkus ir laisvųjų profesijų atstovus; buvo atlikta savivaldybės sąmatoje nenumatytų darbų – „išgrįsta Vaidilutės gatvės dalis, kur yra Valančiaus oranžerijos“¹²⁷. Anksčiau burmistrai priekaištauta, kad jis netaupęs savivaldybės lėšų, nes važinėjasi savivaldybės automobiliu, kuriam 100 km žiemą reikia net 50 l benzino¹²⁸.

Miesto savivaldybės administracijoje nustatyti trūkumai pakenkė J. Valančiaus autoritetui ir galimybei būti perrinktam. 1938 m. rugpjūčio 21 d. miesto taryboje įvykusiuose burmistro rinkimuose tautininkai nebedrįso vėl siūlyti J. Valančiaus kandidatūros į burmistrus. Burmistru išrinktas advokatas Petras Linkevičius, anksčiau liaudininkas, vėliau perėjęs pas tautininkus, todėl labiau priimtinas tarybos nariams, įtakingiems socialdemokratams. Baigęs savo kadenciją*, burmistras J. Valančius pareigas naujam miesto vadovui perdavė rugsėjo 1 d.** Atsisveikindamas su savivaldybės darbuotojais, rugsėjo 11 d. eksburmistras išvardijo svarbiausius nuveiktus darbus ir pabrėžė,

¹²⁴ Šiaulių miesto taryboje paaiškėjo svarbių dalykų, *Įdomus mūsų momentas*, 1938-10-31.

¹²⁵ *Ten pat.*

¹²⁶ Pasitraukia miesto inžinierius Bitė, *Įdomus mūsų momentas*, 1938-08-07.

¹²⁷ Šiaulių miesto taryboje paaiškėjo svarbių dalykų, *Įdomus mūsų momentas*, 1938-10-31.

¹²⁸ Sireika J., Prie miesto vairo – tautininkas, *Šiaulių naujienos*, 1992-08-06.

* L. Rulinskas klysta savo straipsnyje apie J. Valančių parašęs, kad pastarasis burmistru dirbo dvi kadencijas.

** J. Valančiaus biografijoje, pateiktoje Lietuvių enciklopedijoje, nurodyta klaidinga J. Valančiaus darbo burmistru pabaiga – 1940 m.

*Juozas Valančius kalba kariuomenės suartėjimo su visuomene ir ginklų įteikimo šventėje Šiauliuose 1937 m.
Kazimiero Skerstono nuotrauka. ŠAM T-F 2135*

kad „tiek nuveikti buvo galima tikrai dirbant visiems išvien, sutartinai, nesiskaitant nei su darbo valandomis, nei, pagaliau, su tuo, ar tas darbas buvo pilnai atlyginamas“¹²⁹. Žinant, kiek daug buvo nuveikta, abejoti eksburmistro nuoširdumu nėra pagrindo. Atsisveikinimą J. Valančius baigė padėka savo bendražygiams savivaldybėje: „Taigi šiandien, atsisveikindamas su jumis, širdingai dėkoju kaip Miesto savivaldybės vardu, taip ir asmeniniai už jūsų darbą ir į tą darbą įdėtą pasišventimą, iniciatyvą bei energiją.“¹³⁰

1940 m. birželio 15 d. Raudonoji armija okupavo Lietuvą, netrukus prasidėjo represijos, teroras prieš vadinamąją „antisovietinį, socialiai svetimą elementą“, „liaudies priešus“. Prieš vadinamojo Liaudies seimo rinkimus, siekdamas įbauginti žmones ir sutrukdyti bet kokią galimą pasipriešinimą, liepos 6 d. Valstybės saugumo departamento direktorius A. Sniečkus išleido grėsmingą įsakymą, tapusį represijų pagrindu: „Destruktyvų, priešvalstybinį elementą, agituojantį prieš liaudies vyriausybę ir ardantį rinkimų tvarką, įsakau vietoje areštuoti ir pravesti tardymą laike 3 dienų.“¹³¹ Įsakymas

intensyviai vykdytas liepos ir rugpjūčio mėnesiais, kai buvo suiminėjami pirmiausia aukšti valstybės ir buvusios valdančiosios partijos pareigūnai. Suimta 1 313 asmenų¹³². Vienas jų – J. Valančius, laisvės netekęs rugpjūčio 21 d.¹³³ Jį, turintį rimtų sveikatos problemų*, įkalino Šiaulių kalėjime¹³⁴. J. Valančių kaltino priklausymu Tautininkų, Šaulių, Lietuvos kariuomenės savanorių sąjungoms, kaip buvusį burmistą kitais „nusikaltimais“¹³⁵. 1941 m., prasidėjus SSRS karui su nacistine Vokietija, J. Valančius buvo išvežtas į Rusiją, į kalėjimą Gorkio mieste. Tenai jis ir žuvo 1942 m.¹³⁶ Jo žmona Zofija Valančienė 1941 m. ištremta į Altajaus kraštą, o 1942 m. – į Jakutiją¹³⁷. Išgyventi jai padėjo turima specialybė – dirbo farmacininke ir medicinos seserimi. 1956 m. grįžo į Tėvynę. Mirė 1984 m.¹³⁸

¹²⁹ *Ten pat*, p. 135.

¹³⁰ Rulinskas L., Šiauliečiai vaistinininkai ir ypatingas jų likimas.
* J. Valančius turėjo inkstų ligą, gydėsi Čekoslovakijoje.

¹³⁴ Valančius Juozas, Juozo, *Lietuvos gyventojų genocidas 1939–1941*, Vilnius, 1992, t. 1, p. 714.

¹³⁵ Rulinskas L., Šiauliečiai vaistinininkai ir ypatingas jų likimas.

¹³⁶ Valančius Juozas, Juozo, *Lietuvos gyventojų genocidas 1939–1941*, Vilnius, 1992, t. 1, p. 714

¹³⁷ Valančienė Zofija, Liudviko, *Lietuvos gyventojų genocidas 1939–1941*, Vilnius, 1992, t. 1, p. 714.

¹³⁸ Rulinskas L., Šiauliečiai vaistinininkai ir ypatingas jų likimas.

¹²⁹ Buv. miesto burmistras p. Juozas Valančius, *Įdomus mūsų momentas*, 1938–09–11.

¹³⁰ *Ten pat*.

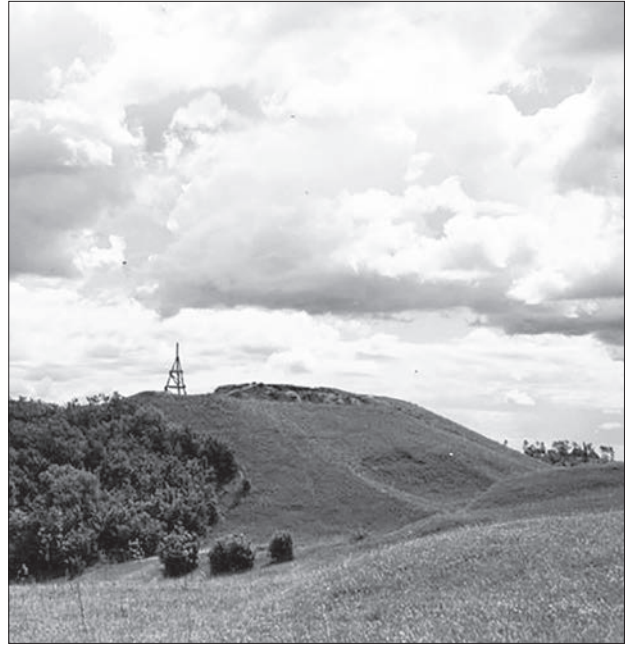
¹³¹ *Lietuva 1940–1990 m. Okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius, 2005, p. 133.

Juozas Valančius. Nuotrauka iš Petro Kaminsko archyvo

Vietoj išvadų

J. Valančius nepriklauso tai pirmųjų burmistrų ir visuomenininkų plejadai su advokatu K. Venclauskiu priešakyje, kuri po Pirmojo pasaulinio karo nepaprastai daug nuveikė, kad beveik visai sugriauti Šiauliai „atsistotų ant kojų“, tačiau tai nereikia, kad jo ir kaip burmistro, ir kaip visuomenės veikėjo darbai mažiau svarbūs. J. Valančius daug prisidėjo prie Šiaulių sumoderninimo, pavertimo normaliu Europos miestu, turinčiu grįstas gatves, poilsio ir sporto vietas, plačiai naudojančiu elektros energiją, taip pat pradėjusiu naudoti vandentiekį, kanalizaciją. Kaip asmenybė jis buvo energingas, veiklus, sumanus, nebijantis spręsti pačių sudėtingiausių miesto gyvenimo, jo infrastruktūros vystymo problemų, drąsiai įgyvendinantis savo sprendimus ir svajones. Kaip savivaldybės vadovas J. Valančius buvo komunikabilus, dalykiškas (gal tik išskyrus kelis paskutinių darbo metų epizodus tarybos posėdžių metu, susijusius su finansinių dokumentų vedimo netvarkos skandalu, kai bandė išsisukti nuo nemalonių jam klausimų), gebėjo organizuoti, buvo nekonfliktiškas, susivaldantis darbuotojas. Dėl to jis, tautininkas, miesto labai sugebėjo rasti bendrą kalbą su tarybos nariais, žymiais ir įtakingais socialdemokratais, ir po 1935 m. rinkimų. Visgi panašu, kad jam trūko reiklumo savo administracijos valdininkų, ypač

Salduvės piliakalnis apie 1930 m. Nuotrauka iš Romualdo Ozolo lituanistikos centro archyvo

miesto inžinieriaus V. Bitės, atžvilgiu. Be to, buvusio savivaldybės vadovui garbės nedaro P. Bugailiško liudijimas, kad jo žmona, kvalifikuota bibliotekinė, buvo atleista iš viešosios bibliotekos vedėjos pareigų „įsistiprinusių miesto valdyboje (turėtų būti taryboje, nes valdybos nebebuvo – *aut. past.*) tautininkų pastangomis“¹³⁹, o į jos vietą paskirta toms pareigoms visiškai nepasirengusi J. Valančiaus giminaitė Staškevičiūtė, „sėklų pardavėja“¹⁴⁰.

Lietuvos valdžia gerai vertino burmistro J. Valančiaus darbą, 1938 m. jį apdovanojo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino trečiojo laipsnio ordinu¹⁴¹. Šis ordinas, įsteigtas 1927 m., buvo iškilmingai įteikiamas aukštas pareigas einantiems asmenims, kurie pasižymėjo tarnaudami valstybės ir savivaldos institucijose.

Nėra abejonių, kad, nepaisant kai kurių neigiamų niuansų, J. Valančiaus nuopelnai šaliai ir miestui yra dideli. Deja, iki šiol jo atminimas Šiauliuose niekaip nėra pagerbtas. Būtų pats laikas pasitaisyti. Kaip tik dabar tinkama proga: šiemet sukanka 130 metų nuo vieno žymiausių tarpukario Šiaulių piliečių gimimo.

¹³⁹ Bugailiškis P., *Gyvenimo vieškeliais*, Šiauliai, 1994, p. 261.

¹⁴⁰ *Ten pat.*

¹⁴¹ Rulinskas L., Šiauliečiai vaistininkai ir ypatingas jų likimas.

1

Nr

Siauliai

30
cent

2.200 voltų žvaigždė...

(Pasaka apie stebuklingą žvaigždę)

Tai buvo nepaprasta naktis, kokios lig šiol nėra buvę šioj žemėj. Kai didingas Ši-a-Ulių miestas skendo tamsumoje, aukštai ties miestu pasirodė nauja stebuklinga žvaigždė. Ji savo įstabia šviesa nušvietė visą miestą su jo panirusiais pakraščiais. Buvo šviesu, kaip dieną ir linksma, kaip pavasarį.

Tada žmonės, kad šią naują žvaigždę pagerbti, pakėlė didelę šviesos šventę. Joje nebetokie ir nebetokie rūbai galėjo dalyvauti. Todėl šventėje buvo tik miesto išrinktieji, šnabždančio šilko rūbai. Daug buvo iškepta žuvies, tiek pat buvo pagaminta gaminančio gerimo ir daug kitokių skanėstų. Žvaigždės garbintojai žemai lenkėsi naujam žvaigždei ir kalbėjo padėkos žodžius už suteiktą šviesos palaimą.

Po kiek laiko atsirado žvaigždės priešininkų. Pradėjo žvaigždę stebėti, iš kur ir kas per žvaigždę, kad jos akinanti šviesa pradeda paliesti net mažiausį kampelį ir įgelti. Ir... pastebėjo, kad toji žvaigždė turi 2.200 voltų ir 50.000 amperų. Žmonės ėmė sukti galvas, kas reiškia tokios skait-

linės ir tų skaitlinių parašai, tačiau nieko išva-do nepriėjo. Žvaigždės ženklų prasmę pasiliko paslapy.

Jau daug laiko praėjo nuo tos šventės, o žvaigždė dar vis tebešviečia kas kartą labiau įsigal-dama ir skaudžiau įgel-dama. Žmonės pradėd žvaigždės nebeapkęsti ir nuo jos slėptis, tačiau žvaigždė tuo tarpu visus mato ir visus lygiai ap-sviečia.

Kaip ilgai šioji žvaigždė švies nežino net kortų burtininkės.

V. Slypa.

Sapnų reikšmė

Su kreditorių arbatą gerti — visai ne-sirodys tam kvartale, kur kreditorius gyvena, nes jis sulaukys ir ko gero, prie žmonių paprašys gražinti skolą.

Būti gegužinėje — turėti bylą pas Tai-kos Teisėją dėl alemtų.

Rečas filmas Siauliuose

Kino „Triumf“ nuo trečiadienio 18-V stato ypatingai gražų Licht-ton filmą

„ARIANA“

Pagal KLOD ANE romaną.

Grazi muzika.

(Rusų mergaitės likimas)

Pradžia: 6.30, šešt. ir sakmad. 6 v. v.

BE TO, IDOMUS P A R S A S: „Mes sukurti vienas kitam“.

Filmas naturalėmis spalvomis.

Romualdas OZOLAS

Dienoraštis. 1958 metai

1958 m. vasario 5 d., trečiadienis

Visą dieną sunku ir aprašyti. Kelionėse, žinoma, daugiausia išpūdžių ir yra.

Rytą atsikėliau su tamsa. Mergiotės išėjo į mokyklą, tiesa, Laima išvažiavo į Šiaulius dėl metrikų. Pasibučiavom, atsisveikinom.

Gaila skirtis su Pauliuku. Serga mažytis, guli lovoj. Kas bus iš to mano brolyčio, nežinau. Toks sudžiūvęs, ilgas, kosti. Mama dejuoja, kad tik džiova nebūtų. O gabus! Kas iš jo išeis, nežinau, bet su jo gabumais ir dideliu darbu – jis būtų genijus. Kokia fantazija! Vaizduotė! Gabumas!

Mama ruošia mane išvažiavimui: tvarko valgi, drabužius. Tėvas ruošiasi, paskui irgi padeda. Įduoda 100 rublių ir kelionei 60, nors aš prašiau tik kelionei.

Surišu savo „raštus“, užrašau „Bazilionų sąsiuvinis“. Susegiau į bylą, išėjo neplona; antra byla „Vidurinės laikų dokumentai“. Brangūs tai man dalykai. Labai brangūs. Mano vadinamieji „socialiniai dokumentai“.

Pagaliau išeinam. Oras puikus. Sninga. Eglės baltos. Švelnu. Graudu. Kur mano tvirtas būdas? Kur įsivaizduotasis heroizmas?

Mama vis pasakoja, kaip būti, kaip gyventi. Tėtis irgi. Nueiname į plentą. Užiname į užkančinę. Ateina Pruncė. Mes abu užeinam. Mama su Kostu kalbasi apie Birštoną, paskui – kad Kostas

vėl mėgina parduoti karvę užpirkėjui, gauna 2200 rub., o maiste tik 1800. Prašo pažymėjimo.

Mašina ateina. Atsisveikinam. Mes su Prince dar pakalbam. Mašina pajuda. Aplink balta balta, krinta snaigės, o jie eina kalnu trise: tėtė, mama ir Kostas. Važiuoja Matilda, dar pora bobelių. Konduktorė neprasta, žiūri į mus su Prunce, o mes kalbam apie jo darbą.

Mieste pavaikščiojom po krautuves, nuėjom į kirpyklą. Na ir pakirpo! Po velnių! Mužikiškai. Kiek pavaikščioję po turgų, pastebėję mus sekiojusį kažkokį tipą, kirpykloj prašiusį kvepalų flakonų, mes palaukėm krautuvėję, kol jis, grodamas armonikėle, vėl dingio.

Pruncę nulydėjau prie mašinos. Atsibodo laukti. Jį palikau laukti mašinos, prie bilietų kasos, o pats nuėjau pas Kondrošovaite. Buvau vieną kartą jau atostogų metu. Neradau. Nė dabar. Grįžau prie kino teatro „Tiesa“. Ėjo „Ne ta, tai ši“. Pažiūrėjau. Filmas nieko, bet, kaip kiekvienoj mūsų komedijoje, daug nenatūralumo.

Į stotį grįžau jau vakare. Pavaikščiojęs perone ir vestibuly, atsisėdau salėj. Prisistatė kažkoks žmogelis. Prašė paskaityt kažkokį lapulį apie kuro paskyrimą. Jis įtartinas tipelis. Prašo paskaityti prašymą dėl buto. Neduoda. Jis ima dejuoti. Sako, blogai, jis susižeidęs, čia norėtų gyventi. Paskui įsikalbam. Sako, reiktų paimti stalinečą, atvežti

namuką, pastatyti ant tuščios žemės gabalo ir apsigyventi kuo skubiau. Sako, teisia, baudžia iki 500 rublių. Bet tai nedaug. Sako, kiti taip ir daro. Suprantu, kad jo pirštai yra tik priežastis man mulkinti. O jis nori išgauti, ką aš galvoju. Sakau, kad už prisiregistravimą moka dabar po kelis tūkstančius ir tai negauna, nekalbant jau apie sklypą žemės namui statyti. Jis dar giliau įsitikina, kad namelio atvežimas yra vienintelė priemonė pasistatyti namui mieste. Sako, jam ir draugai taip patarę.

Diktorius pasako, kad ateina traukinys Klaipeša–Vilnius. Nueinu pasiimti lagamino. Paimu, bet traukinys dyzelinis, neįsėsi. O į salę neįleidžia. Tik prasmukau į vestibulį. Atsisėdau, išsiėmiau skaityti „Lietuvos TSR rašytojus“. Skaičiau ilgai. Pamažu slenka naktinis stoties gyvenimas.

1958 m. vasario 6 d., ketvirtadienis

Žinoma, ne diena. Naktis. Aš vis sėdžiu ant suolo, pastatęs šalia lagaminą, bijodamas, kad neprikibtų. O ta budėtoja irzli. Visi stengiasi palaikyti tvarką. Mat neseniai „Šluotoje“ buvo straipsnis apie tai. Gal jis veikia?

Kas tai? Rosinas. Sveikinasi priešai. Pasisveikinam. Man tai jis nepatinka. Kažkoks išsistatantis. Kalbamės apie šį bei tą – mergiotės (o jų buvo kiek reikia), išgėrimą, miegą (to tai jau užteko!), kūrybą. Jis sako šį tą parašęs. Už „Nepastebėtą detalę“ gavęs 90 rublių. Tai pagal nuopelnus. Vis dėlto tai jo pasiekimas.

Staiga įsiveržia Nojikas, Navickas, Puklevičius. Gerokai įgėrę. Tuoju pasisveikinam, Zigmas *liepia* eiti į restoraną. Jis padeda man nusinešti lagaminą; pasiteirauja traukinio į Odesą, aprėkia mergaitę informacijos biure, kad ilgai neatidarė. Jis net kreipėsi dėl to į budėtoją. Baisus jis tipas. Koktu.

Nusirengiame drabužinėje. Įeiname. Pradedame kalbėti apie studijas. Algis nori teisintis, jis pasakoja, kad buvęs sukaltas. Tai jis vienas įėjęs į kapines, kad ant sienos išpiešė šūkį, jis irgi nekaltas, nežino. Apsiemė kitas. Bet išprovokavo. Sako, viską žinom. Vienas žioplų išdavė. Pašalino visus. Algio tėvas sužinojo irgi. Algis stojo į institutą. Netikėtai iš rusų gavo 2. Dabar felčerių mokykloje. Sako, įdomu. Kalba su Alfonsu apie moteris, jų ligas, juokiasi. Svaidosi moksliniais terminais. Sako, turi ir gerų draugų, ypač vieną. Sėdėjęs kalėjime su japonų, švedų interventa, diversantais, senas

jau, bet žvalus. Algis dainuoja solo. Šiaip, neblogai. Sako, nebegrįš į teisę, nors galėtų.

Paskui ėmėme šposyti. Paprašėm pageidavimų knygos, kai pasakė, kad nėra konjako. Pardavėja sunerimo, sako, paieškosiu. Atnešė užsakytus kotletus, mes nuraminom, kad nieko bloga nerasysim. O ji netiki. Nuėjo, papasakojo draugėms, rūbininkui. Žiūri į mus. O Zigmas rašo. Pagyrė. Pasirašė. Aš iš Maskvos, Algis gydytojas iš Vilniaus, Zigmas kažkodėl teisėjas, Alfonsas iš Leningrado.

Išeidami padėkojome. Ruskelė smagi, kai paskaitė, kokį įrašą mes palikome. Ir draugės jos šypsosi. Kiekvienam malonu, tuo labiau kad tai darbo klausimas.

Iki traukinio atėjimo – pusvalandis. Plepėdami mes nueiname į bagažinę, pasiimam viską ir einam. Žmonės jau laukia prie durų. Zigmas atsiprašo, prasiveržia lauk, o paskui jį visi. Kartais ir tokia politika gera!

Lauke šalta. Mes kalbamės su studentukėmis. Kai galva rodo neblogą apsisukimų skaičių, kalbėti irgi nebloga. Mes ieškom draugių. Alfonsas nuolat kalba su kažkokiomis medikėmis. Mes su Algiu šokam bugi. Pagaliau ateina traukinys. Mes su lagaminais nulekiam, Algis jau stovi užėmęs vietą. Įleidžia mane. Atsisveikinam. Palinki sėkmės. Geras vyrukas. Labai. Kupė surandame laisvą. Su mumis trys medikės. Paskui ateina dar viena. Ji žvilgčioja į mane kažkaip per daug jau dažnai. Bet kažkaip išėjus iš kalbos, ji meta: „Jis manęs visai nedomina!“ Aš nesusigriebiu ką sakyti. Ir paskui gailiuosi. Galėjau pasakyti, kad moterys visada kalba prieš mintį. Vis būtų geriau!

Mes neriname į naktį. Sėdžiu. Pykstu, kad kvailai apkirpti plaukai, klausausi jų plepėjimo.

Pro mus praeina kažkokia mergaitė, įlipusi Radviliškyje, matyt, ieško vietos. Zigmas pakviečia. Ji iš karto nesutinka, bet paskui ateina, atsisėda greta. Nusirengusi, dekoltuota. Bet jaunutė. Imame kai ką kalbėti. Ji kalba sunkiai, paskui paaiškėja, kad ji rusikė. Važiuoja iš tetos į Lvovą kartu su savo draugėmis. Zigmas tuoj persimeta į rusų kalbą. Aš tyliu. Ji sako, kad jie kalbą, o aš nieko nesuprantas. O gal aš per daug gerai suprantu, atsakau. Jūs taip įdomiai kalbate. Ji mokosi kažkokiame Lvovo prekybos institute. Norėjusi įstoti kitur, geležinkeliečių mokyklon, bet ten reikėję matematikos, nestojusi. Čia laikiusi egzaminus juokais, bet pavykę. Mokosi.

Studentauja, tikriau sakant. Zigmas irgi pasakoja apie universitetą, kepuraites ir t. t.

Man darosi negera. Aš tyliu, sėdžiu. Kakta rašo. Išeinu į koridorių. Gerai, kad nėra žmonių. Akys temsta. Bloga. Žiūriu į veidrodį ir nepažįstu savęs.

Pasėdžiu pusvalandį, susivaldau. Susišukuuju. Įeinu į kupė. Zigmas miega, bet miega kaip! – padėjęs galvą ant jos peties, lyg su žmona. Aš pažiūriu, užsikraustau viršun. Užmiegu. Pabudęs vėl pažvelgiu. Apsikabinę. Po velnių! Kai pabudau, buvo rytas. kažkas kalbėjo, kad tokioje tai muzikoje aiškinamos svarbios filosofinės problemos ir t. t.

Aš žiūriu į tokią dailią mergytę. Ji irgi. Traukinys artėja prie Vilniaus. Zigmas kalbasi su Alfonsu.

Atvažiuom. Kol išsirangėme, vagonas ištuštėjo. Perone sutikom jas. Keturios. Visos jos labai jau nieko. Padėjom jų lagaminus apsaugos kasoje ir išėjom. Susitarėme susitikti prie univermago.

Sunku nešti pilną lagaminą. Bet jis gali labai greitai ištuštėti. Ir ištuštės.

Bendrabutis pustuštis. Nėra įprasto triukšmo. Daug svetimų studentų.

Įsiveržiu į kambarį. Arnašius. O tvarka! Popiečiai, skudurai, dieve saugok! Aš pradedu plepėti, sukeikiu, kad pas jį netvarka. O jis man sako ir rodo pirštu: lovoje kyšo gelsvų plaukų kuokštas. Tai jo Aga. Aš pritylu. Bematant išeinu. Tegul linksminasi. Tai štai kodėl jis buvo ir nustebeš, ir sumišęs.

Einu pas Zigmą. Jis apsitvarko, ir mes išeiname. Norisi valgyt, bet visur dar uždaryta, aš jam pasakaju, kaip badavau tris dienas neva ugdydamas valią. Jis juokiasi, bet aš nepykstu, net kai jis įkiša savo pamėgtąjį „aš“. Gal dar nenusibodo, kad nepikta. Einam prospektu. Zigmas pasakoja apie gėrimą – kiekvieną dieną dėjau. Prisigėręs vargonininkas tik nepasikorė. Aš klausausi. Eina Mozūriūnas. Poetas. O kodėl jis apie štai tokį neparašo. O aš ar parašau?

Parašysiu, kantrybės.

Užiname į krautuvę, pakalbam su ta mergaite. Pagaliau netoli univermago sutinkam jas. Sveiki, sveiki, kaip laikomės, kur eisim. Einam visu šali-gatviu, užimdami visą plotą. Žmonės žiūri. Aš vis atsiskyres, bent šiek tiek.

Kalbamės menkniekius. Vaikščioti nusibosta. Mes einam prie Katedros, užsukam į universitetą. Aprodome joms viską, kas galima, užsukam į

auditoriją truputėlį sušilti. Zigmas kalbasi su Zina, aš – su jomis trimis. Jos šildosi prie krosnies. Viena jų labai gyva. Aš klausinėju, ar jos žino ką nors apie mūsų rašytojus: Venclovą, Cvirką, Nėrį, Žemaitę. Juk jos mokėsi Radviliškyje. Pasirodo, ne – nebuvę laiko. Aš stebiuosi – jai nepatogu bent kiek. Gerai.

Išiname. Aš jos paklausiu, ar ji turi seserį. Ne. O, ji labai panaši į mano rusų kalbos dėstytoją. Aš sakau, kad ją visada prisiminsiu kaip puikią mokytoją. Taip mes kalbėdami, juokaudami kiek atsiliekam. Zigmas eina su Zina priekyje. Tos dvi mergytės per vidurį.

Ateiname iki stoties, kalbėdami apie atvažiavimą, apie tai, kokie mes būsim. Paimame jų lagaminus, įeiname į stotį. Traukinio dar nėra. Mes šnekučiuojamės, tylim prieš kelionę. Zina paima perono bilietus, nors mes ir prieštaraujame. Įsodiname net į vagoną. Jos bematant gerai įsitaiso, nusirengia. Grakščios mergytės. Mes kiek pasėdim, pakalbam. Žmonės žiūri, šnabžda: kas jie? Viską daro tos studentiškos kepuraitės. Pagaliau jos mus palydi į koridorių. Paspaudžiu ranką visoms iš eilės. Išlipame.

Jos stovi tarpduryje. Liuda pamoja ranka (jos vardą sužinojau laukiamojoje salėje). Stovi. Žiūri. Puikus sutvėrimėlis.

Mes su Zigmu nueiname, pamojavę kepurėmis.

Grižau į bendrabutį. Arnašius dar tebeguli su Aga, neįsileidžia. Tiek to. Užeinu į 339 kambarį. Pasisveikinu su draugais. Kaip tik parvažiuoja Jarmala. Pasakoja apie merginas, gėrimą. Nieko sau. Taip visi. Ko tik klausi – miegojau, valgiau, šokau. O aš ar ne taip. Kas tas „Bazilionų sąsiuvinis“ prieš svajones!

Sėdėti nusibosta. Su Kasperavičium nueinu į filmą „Jo gyvenimo tikslas“. Momento įspūdis. Nors už tą vakarykštę komediją geresnis.

Nutariu rinkti kino knygučių, domėtis kultūra, kokia ji bebūtų. Prieš seansą groja orkestras. Mes dar išgėrėm limonado. Tik gaila – žiema. O taip tai man patinka toks gyvenimas.

Vakare nedaug ką nuveikiau. Jei neskaitysim, kad viską susitvarkiau, kiek apsišlaviau, bet tik savo kampą. Tvarkiausi porą valandų. Stipriai pavargau. Tolstojaus „Vaikystė“ nesugebėjo nuvaikyti miego.

1958 m. vasario 7 d., penktadienis

Kaip nesmagu rytą keltis iš lovos. Tuo labiau kad *reikia*. Jau be penkiolikos devynios. Skubėk! Įsispiriu šlepetes, nusiprausiu, padarau šiokią tokią mankštą. Lekiu nevalgęs. Nesinori, o ir laiko nebėra.

Studentų nėra tokio srauto kaip pirma. Kąko nuotaika labai kvaila. Sveikinuosi su dirbtine šypsena, kažkaip abuojai. O juk taip negalima. Su žmonėmis reikia elgtis atsargiai. Tik tada juos gerai pažinsi.

O aš nesugebu. Turbūt niekada ir nepažinsiu. Mergiotės atrodo tokios kvailos lyg avys, ypač Drugelis. Teresė vėl su savo apsimestu šaltumu. Su ja vaikosi Vilius.

Velniai nematę! O paskaitos kaip prailgo! Tik dvi, o rodos, kad vakaras atėjo. Lebedys plepa apie „gilų studijavimą“. Velniams man tos supelėjusios maldaknygės! Ar tai literatūra?! O tu kalbėk apie menines ir kitas ypatybes. Kad jas kur griausmas! Kovo pradžioj bus koliokviumas. To, žinoma, tik ir betrūko.

Balčikonis smagus, juokauja, net nepyksta, kai Grudzinskas nemoka kirčiuoti. O Grudzinskas vėl – legendas apie bičkovtį ėmė pasakoti!

Namo einu su palengvėjimu. Mat vokiečių nebuvo – gavome per mažą auditoriją (13), dėstytoja išėjo kovoti, kad duotų kitą.

Tik ėmiau valgyti, kai Arnašius sako: „Einam į kiną.“ Gerai. Viens, du, apsirengiam. Likę šešios minutės. Nulekiam į Komjaunimo gatvę. O čia lyg tyčia troleibusų nėra. Keli pravažiuoja, vis ne tie.

Pagaliau. Įpuolame, paimu bilietus (gerai, kad dar turėjau pinigų). „Kregždė“. Apie revoliuciją. Eilinis, niekuo nepasižymįs filmas.

Arnašius eina namo ir dainuoja revoliucines dainas. Imuosi rašymo, skaitau, bet viską greit metu – šalta, norisi miego.

Miegant įsiveržė administratorius, norėjo apgyvendinti kažkokį varvalį, bet išėjo.

Taip man jau buvo lemta, kad nemiegočiau. Mat netrukus atsibeldė Algis su Gintu. Einam į čiuožyklą ir viskas. Svarsčiau ilgai, bet sutikau. Išėjau. Vien dėl smalsumo. Visur aš dabar noriu pabūti – juk reikia patirti gyvenimo.

To vedamas sutikau užėti į merginų bendrą, ten užgesinom šviesą ir kriokdami išmovėm. Kaip vaikėzai. Algis džiaugėsi, *jos* išėjusios, nereikės pirkti bilieto.

Kelias į „Spartako“ stadioną ilgas. Vėl kalboje merginos, „Neringa“.

Štai ir stadionas. Kol pereinam visas ceremonijas, praeina nemaža laiko. O kaip nejauku! Visi atrodo tokie patyrę, guvūs. Aš tik tai lyg be pagrindo. Tuoj deduos! Mane kiek pavežioja, paskui bandau pats. Ir išvystau jau neblogą greitį. Plojausi iš viso 5 kartus. Algis sako, kad aš gabus. Galbūt. Man smagu. Tikrai, nenori ir baisu, kol pamėgini. O paskui...

Čiuožiu ir čiuožiu, nors kojos klypsta ir skauda. Gerai, kad nėra pažįstamų. O gražaus jaunimo susirinkę! Kiti kad skraido! Kad man taip... Kur ten, aš tik nosį galiu badyti į ledą.

Sutinku Janę, pakalbu, perduodu Irenai geras dienas. Einam namo smagūs, plepėdami. Aš tvirtai pasiryžęs vėl ateiti.

Namie randu Joną. Balsas pasikeitęs. Jis sirgo. Apsinuodijo vėdarais. Nieko sau.

Pavalgau. Valgo ir jie. Arnašius naudojasi mano geru. Kaip jis tiesiog negražiai pripratęs!

Atsigulęs vėl skaitau Tolstojų. Puiki psichologinė knyga. Kiekvienas žodis – vaizdo dalis. Kada aš taip rašysiu? Gal nerašysiu?..

Ne, turėsiu rašyti.

1958 m. vasario 8 d., šeštadienis

Atsikeliu kiek anksčiau. Bet paskaitos tokios neįdomios. Draugai irgi šalti. Bent aš nerodau jokio nuoširdumo.

Naujas dalykas – tautosaka. Atrodo – niekis, bet dėstytojas kalba gan neblogai. Šiaip sau dalykas.

Reikėtų pasiimti stipendiją, bet nėra laiko. Ne tiek laiko, kiek tingiu.

Žadėjau nueiti ir į karinį komisariatą, bet ėmiau tvarkytis, išleidom popierių „sputniką“, Arnašius ėmė kalbėti apie save, ir aš likau namie.

O iš tikro jis daug žino. Jis pats sako, kad Amerikoje jo memuarai sukeltų sensaciją. Sako, čia visi bijo, neleidžia spausdinti. Todėl jis ir nenorįs ruošti kritinės medžiagos, jei stipri, tai ir nespausdins. O taip už kokią informaciją gali gauti pinigų ir gerai. Tu, sako jis man, gali rašyti, tu netingi. Rašyk tiesą, kada nors ji bus vertinama. Sako, kaip buvo prie Stalino! O dabar geriau. Mes vertinsim tiesą, pasakojančią apie tai, kokias baisias klaidas mes darėme. Taip, Arnašius teisus. Jis man skaito medžiagą apie tokią mergytę rusiukę, vokiečių

atvežtą čia, Lietuvon, dabar ieškančią tėvo. Arba apie merginą, norinčią išeiti iš komjaunimo. Sušvelninau, sako, medžiagą, ir tai nespausdino. CK patarė. Jis susipyko redakcijoje. O ką tu darysi? Neberašysiu kritinės medžiagos! Štai prie ko veda mūsų politika.

Jis pasakoja apie gyvenimą. Jis buvo įstojęs, priverstas įstoti į Leningrado karo mokyklą, paskui negalėjęs „susikirsti“ per egzaminus (kaip „nacionaliniam“ kadru jam už dyką rašydavę 3), jis užtrynė akį ir turėjo ją paleisti. Gavo paketą. Sako, dabar būsi kareiviui. Vilniuje jis susitikęs savo auklėtoją, sunaikinę paketą ir stojęs į žurnalistiką. Būtų kritęs, bet dėdės pažįstamas dėstytojas ištaisęs lietuvių penkiems, kitus mokėjęs ir įstojo čionai. O koks gyvenimas buvęs! Būdavo, bendrabutyje po koridorius laksto raudonom kelnėm (triusikais) studentai ir šaukia: „Už Tarybų valdžią!“ Arba restorane koks šimtas susėda, pasiima arbatos ir dainuoja patriotines dainas visų valdininkų nerimui. Ir tai 1953 metais. Jis perėjęs visus užkampius, žinąs visą Vilnių. Reputacija čekoje prasta. Bet jis nesigailys tokio gyvenimo. Nors liks prisiminimai! Teisingai. Kad man tokį gyvenimą!

Vakare ateina Aga. Mes ruošiamės į šokius. Jis sutvarko kambarį, prisiuva Šiušiui apykaklę, jis maunasi kelnes, aš prosuojuosi. Nieko. Ji labai nuoširdi mergytė. O Šiušys stačiokas. Ar tavęs dar negalima vadinti Arnašiene? Kur tai girdėta! Bet stačiokui ir sekasi.

Šokiai. Praeinu pro Aleliūną kaip niekur nieko. Kisielių, pasakojo, sustabdė. Sako, mūsų sąskaitos dar nesuvestos. Tas sako, kad galės suvesti nors ir dabar.

Salė apypilnė. Iš karto stoviu. Nėra ūpo, nedrąsu. Šiušys nesnaudžia.

Tik kai atėjo Algis su Gintu, kai mes surūkėm po cigarą, aš įsidrąsinau. Išvedžiau tą, kuri traukinyje sakė, kad aš jai neįdomus. Kalbos – bendros. Apie lekcijas, koliokviumus, smarkų mokymąsi.

Paskui atėjo Karmen. Sunku, bjauru, kai nemoki madingai šokti. Aš išvedžiau ją, ji ėmė mokyti mane, bet kad man išeitų! Kur tau! Sušilau, sako, bevedžiodama. Po velnių! Tai gėda.

Išvedžiau kitą. Mažutę, juodą. Ji, kiek pastebėjau, atidžiai žvilgčiojo. Ši irgi parodė kaip. Tada jau išėjo. Ji gyrė mane. Nors jutau, kad netiesa, bet

buvau patenkintas – pradžia yra. O ji sako: „Kas man už mokymą.“ Aš nesąmoningas. Sugebėjau tik kažką sumurmėti apie nežinojimą.

Per mergaičių nei ji, nei Karmen neišvedė. Aš išėjau namo, parėjom su Pupkiu.

Arnašius vis dar užėmęs kambarį. Aš atsisėdau prie Kasperavičiaus (jis budėjo), nutaisiau laisvą pozą – tegul žiūri praeinantieji.

Jis skaito Paukštelio romaną, paskui užmezga pokalbį su kažkokia Utenos ryšių darbuotoja. Ji pašaukė iš 439 kambario kažką. Atėjo draugas. Ji pasakė, kad reikia ne jo. Tas ir pradėjo. O Vytka tuoj paprašė susipažinti. Ir susipažino, dar abu juokėsi iš padėjusiojo ragelį. Jis plepėjo nesąmones, užsirašė adresą. Štai kaip reikia su merginom. Arnašius išėjo su Aga. Jie kiek nustebo, sumišo. O Kasperavičius sakė, kad jis girdėjęs šauksmą. Jos. Parėjau ir atsiguliau.

Kol parėjo jie, kol atsigėrė arbatos, buvo jau trečia valanda. Ir vis apie mergiotes.

1968 m. vasario 9 d., sekmadienis

Atsikėliau vėlai – pusę vienuoliktos. Mankšta, prausimasis, ruošiaus eiti versti vokiečių. Bet visą pusdienį prastryniau. Atėjo Stanaitis tos knygos „Pusseserė Beta“ skaityti, o man jis koptus. Jį traukia per dantį Arnašius, kai jis paklausė, kaip išsimiegoję. Sako, blogai, visi čia vaikšto. Ir man nepatogu. Paskaičiau 20 puslapių. Sakiau einąs pačiūžų parsinešti, o iš tikro nuėjau į skaityklą rašyti dienoraščio. Nors to, kad nieko geresnio nesugebu.

Atėjo Zigmas. Sako, nenusisėdėk, einam pasi-vaikščioti. Velnias nematė, išėjau.

Pasakoja, kad buvo nuvažiavęs į Širvintas, tos prekių žinovės neradęs, susipažinęs su konduktore. Aš irgi pliorpiu, kalbu pagal jo madą, kartais ir užvažiuodamas. Vis dėlto tu išskaičiuoji, sakau, jei nenuėjai pas bufetininkę nakvoti, o išvažiavai, prekių žinovės kapšiukas didesnis, ji su perspektyva. Jis juokiasi patenkintas.

Krautuvėje aprėkė pardavėją, kai ji pasiuntė jį prie kitos, kai jis paklausė: „Ar čia neprekiaujama cukrumi!“ Popieriaus reikalauja. Tipas, nepatinka. O kaip prikalbinėja stoti į teisę! Net juokas.

Kai mes parėjom, jis išsikepė tris kiaušinius, siūlė ir man, bet džiaugėsi, kad atsisakiau, ir vis kalbėjo, kad tai konkrečiau, kur galima dirbti, kad lietuvių kalboje galima tik durniuoti. Jei, sako, tu

dar tris dienas badautum, sakyčiau, kad nesuklydai įstodamas. Atseit, durnius.

O koks jis juokingas, kai valgo!

Išeinu ir atsidūstu su palengvėjimu. Nereikės jau klausytis tų priesaikų apie ištikimybę tai Laimai, tai prekių žinovei, tai dar kažkuriai.

Pareinu. Sniegas krinta. Niekur nesinori eiti. Pasiimu dienoraštį ir nueinu į skaityklą. Nors ir su dideliais svyravimais, išsėdžiu tris valandas ir baigiu viską.

O juk bendrabutis beveik tuščias. Dauguma kur išėję. Aš čia tūnu.

Ką tu pasieksiu? Nežinau... Gal tai klaidingas žingsnis, gal bereikalingas laiko gaišimas.

Tiek to, tegul dar viskas būna taip. Vėliau pamatysiu.

O galvoje jau plakasi mintis rašyti. Rašyti romaną. Iš pokario laikų gyvenimo, apie kurį šiandien parašiau Liudai. Rašysiu! Būtinai.

Visi išėję į šokius. Aš vienas. Vienas su savo mintimis ir darbais.

Žiūriu albumą.

Viešpatie, jaunyste, vaikyste tu mano!

Kur tu dabar?

Pasišiaušęs kuodeli, mano mažasis... Milė laiko mane už rankos. Jauna, graži, puiki. O dabar... Kur jos gyvenimas? Ar galiu vadinti taip jos egzistavimą šiandien?

Kaip bus su manimi?

Pirmokai. Pirmi gyvenimo įspūdžiai, pirmos nelaimės, pirmieji džiaugsmai.

Paskui aštuntokai.

Mielieji laikai, brangieji laikai. Rodos, tik vakar buvau aštuntoku. O jau greit keturi metai, kaip praeitin nuėjo anos dienos.

Mama sėdi tarp gėlyčių. Lyg gyvos, atrodo, jos svyruoja po langu. Mama šypsosi.

Man prisimena gyvenimas namie. Tylūs vakarai, migla pievoje, griežlė krūmuose; po lietaus nuo obels pupsintis lašas vandens; jazminai po langu; ten aš perskaičiau pirmą mane sujaudinusį eilėraštį. Prie to jazmino aš čirpinau savo smuikėlį, o jo klausėsi nurimęs kaimas; čia aš pirmą kartą svajoju apie ją.

Jaunyste tu mano, nesijuok, jei aš verkiu. Šios ašaros ne nuodėmė. Jos klausimas:

– Kaip bus su manimi?

Nežiūrėk į mane, mokytoja, aš pats nerandu sau vietos. Tu tiki manimi, o aš ne...

– Kas bus su manimi?

Mama, tėti, kam aš gimiau? Jūs tikit manimi, o aš nežinau. Nežinau, ar padarysiu ką nors.

Nejaugi gyveni tik tam, kad virstum dulke, kad kas nors tavęs paverktų ir užmirštų?

Ne, netikiu!

O kiek tokių gyvenimų! Štai žmonės. Jauni, puikūs. Kur jie šiandien?

Mama!.. Tėti!.. Ir jūs...

Kas bus su manimi?!.

1958 m. vasario 10 d., pirmadienis

Netikėtai teko užsukti į karinį komisariatą. Ryta, pasirodo, kai aš prausiausi, užėjo administratorius ir atnešė man šaukimą. Žinoma, kliuvo dėl kambario, bet Arnašius apsimetė sergas, kad nedegtų šviesos. Ką gi, reikia.

Jau vakar buvau susitaręs su Pupkiu, tai dabar ir išdrožėm. Rytas puikus, tylus, šaltai miglotas.

Karinis komisariatas gan toli.

Ten tuoj mus nuveda į agitpunktą, duoda žurnalų ir laikraščių, mes vartom.

Kiek daug liaudies: visi jauni vyrukai, 1939, 1940 metų gimimo. Manėm, kad teks laukti ilgai, bet mus prirašė greit, bent kiek pašaukę už tai, kad neatėjom prieš atostogas. Bet šiaip geras majoras, nerėkia, kalba tvarkingai. Ir sekretorė graži. Ji taip dailiai žiūri į mus.

O mes tik dumiam namo, kai nieko nebereikia. Namie draugai dar guli. O kambarys, kambarys!

Paskaita nauja – tai antikinė literatūra. Kartu su mumis mokosi dar pora grupių. Aš vaikštau nekoks, bet vienos mergiotės dėmesys mane įdomauja.

Pertraukos metu traukiam dūmą. Laukiu Dainos – žinau, kad ateis. Būtinai. Ateina. Juokiasi. Su Ijole. „Pasitaisęs! Labas!“ – pasako praeidama. Bet aš nesistengiu, visai vaizduoju nesidomį, nors pakalbėti norisi. Koks keistas, koks kvailas dalykas tai yra!

Mironas aiškino apie dialektus, žargonus, archaizmus. Turėjom progos gerai pasijuokti.

Net po paskaitos nelaukiau jų. Žinau, supyks. Tegul. Lyg aš turėčiau jas linksminti arba būčiau įsimylėjęs.

Taip per visą dieną nieko įdomaus ir nebuvo, tik buvo atėjęs Vitlipas su žmona, kuri pareiškė,

kad mūsų kambarys bjaurus, ir kvikėjo, kai žiūrėjo „Sovietsoje foto“ arba ką nors kalbėjo. Kiek įdomiau, tai istorija apie sušalusį vaiką. Žurnalistą. Neturėjo jis nei tėvų, nei giminių. Tik tetą. Atvažiavo, prisigėrė, nuvirto ir žuvo. Pirmadienį. Rado ketvirtadienį. Laidojo iškilmingai. Ir kas iš to?

Viena kas įdomu: mes įsikalbėjom su Arnašium apie pažiūras. Papasakojau viską: kaip mane neteisčiai įskundė, kaip tardė, kaip aš tapau tikruoju komunistu. Aš ne komjaunuolis. Nekenčiu jų – tai iškamšos. Aš ne amerikų šalininkas – nereikia jų, jų santvarka jau atgyvenus. Aš negarbinu savųjų – jie niekšai, iškraipę ir Marksą, ir Leniną. Kaip aš galiu gerbti kad ir Bukauskienę, dirbančią dviem galais?

Papasakojau apie mokytojus, draugus. Arnašius gyvai domisi, sako, kad apskritai aš teisus. Tuo tai aš neabejoju.

Prakalbėjom iki trijų, ir kalbos vis netrūko. Arnašius žiūri į mane su kažkokia pagarbėle. Gerai, taip ir turi būti.

1958 m. vasario 11 d., antradienis

Seminaras – patys niekai. Pakalbėjom ir paleido; literatūros mokslo įvado pratybos irgi nieko gero – Kostkevičiūtė davė temas, susipažinom ir visas malonumas. Paleido greit. Mokiausi lotynų kalbą. Bet kur ten išmoksi, nesimokęs nei semestro, nei atostogų metu.

O daugis rimtai dirba. Girdenis iš anksto skaito anglų, mokosi sanskritą, Vėlius lotynų nori išmokti kalbėti, Baltrėnas skaito „Studentus“, Jarmala traukia kalbotyrą. Dirba žmonės, tik aš užsiiminėju niekais...

O per lotynų nieko ir neklausė. Tik uždavė be galo daug. Mironas savo grupę spaudžia, o mes einame laisvai.

Per pertrauką kalbėjom apie „Studentus“. Dar neskaičiau, bet, matosi, gera knyga. Daug satyros. Smulkiais žodeliais ir posakiais pareiškima. Pupšys skaitė citatas. Dauguma patenkinti romanu. Bet jis per siauras.

Po paskaitos nuėjau į knygyną ir nusipirkau „Lietuvių literatūros istorijos chrestomatiją“ ir „Lietuvos TSR istoriją“. Daugiau kaip 30 rublių. Nieko sau.

Užėjau ir pas dekaną. Padėjo parašą ant „udostoverenije“, što ja deistvitelno student VGU.

– Ar jis mūsų? – paklausė Florovas.

– Mūsų, – atsakė sekretorė.

Ką tai reiškia? Kodėl ji mane žino?

Pavalgęs (o valgiau su Stanaičiu; jis pastatė pietus už 11 rublių; tegul, lyg jis nebūtų skolingas! – kalbėjom ir su padavėja) aš išėjau į miestą. Ką gi, reikia knygų. Pasiėmiau Tronskio „Antikinės literatūros istoriją“ ir „Literatūros ir kalbos“ abu tomus. Daugiau kaip 30 rublių. Gražiai leidžiu pinigus, nieko sau.

Parėjęs radau Zigmą. Kažkaip nesinori, kad jis eitų su manim į kambarį. Juk žinau – maniškiai jo nenori. Tikrai, pasirodo, jie neišleidę, nors tas barškinęs. Sako, beldžiasi kaip katinas – kad paleis! Iš tikro. Klausinėja apie suomę – mat Jonas žiūri nuotraukas. Tas neatsako, murksi. Ir kaip jis nesupranta, kaip jis tai leidžiasi!

Atėjo Stanaitis ir priprašė, kad nupirkčiau S. Nėries raštus ir „Studentus“. Eiti taip nebenorėjau, nes juk visą dieną jau valkiojuos. Bet nepatogu – išėjau. Su Šiušiu. Jis ėjo batų. S. Nėrį gavau kioske pas neblogą mergytę; patraukėm ją per dantį.

Ir taip visa diena.

O jei įskaitysim dar ir tai, kad nuo 8 val. buvau išėjęs į ansamblį – suprantama, kur dingo diena. Muzikas neturi laiko, sako po koncerto. O kada tai bus? E, velnias nematė!

Patašius prašo stipkės. Jis buvo susipykęs su tuo muzikorium dėl to, kad, sako, jis simuliuojąs, neina į paskaitas, o teisinasi ansambliu, nors ir čia netankiai tebūna. Susipyko, padėjo birbynę ir išėjo. Dabar klausė Bartusevičiaus. Jo nebuvo, liepė ateiti kitą kartą. Ir į repeticiją. Susitarė, mat. Einam namo kartu. Jis pasakojasi, kaip gyvena, kad reikės ieškoti darbo, džiaugiasi kurjerio darbu, pasakoja apie savo mergytę. Ji graži, juodaakė, mokosi kultūros technikume režisierė. „Blatni“. Jis ją kėlęs per tvorą į bendrabutį. Taip ant tvoros susitarę pasimatyti. Pirmą kartą taip, sako. Jis irgi, matyt, nedrąsus. Bučiuoti, sako, neišdrįstu.

Bet, kiek manau, nuoširdžiausias draugas. Geresnis už visus kitus. Reikia man pasakyti tik nuoširdų žodį, ir jis pasakojasi.

Arnašiui nesiseka rašyti. Rašo apie komjau-nimo susirinkimą. Ir velniams tai! Pradžioj aš papasakoju apie savo gimines – Butę, Liucę, Juozą. Juozą aš gerbiu, kovotojas buvo, Liucę niekinu – ji atliekamas žmogus, Butė irgi *ni sio ni to*. Jis sako,

kad mano giminė įdomi ir aš pats įdomus. Taigi, numykiu. Apie Jono šovimąsi papasakoju. O jis pradeda apie mokyklos laikus.

Gyvenęs prie jūros. Mokėsis. Buvęs pasiutęs. Pasakoja, kaip per pamoką skambindavę laikrodžiu, apie tai, kaip juos išgelbėjo pirmininko duktė, apie tai, kaip rado daugiavaikės motinos knygelę ir ėjo pinigų. Buvęs veiklus komjaunuolis, važiuavęs į Maskvą. Parvažiavęs pasakojo apie granito tikrumą. Atkirtęs, kad jo nekandęs. Tai patikę mokytojai.

Paskui pasakojo apie banditus. 1949–1952 metais jų dar buvę. Ir dabar yra trys. O tada skerdę prievarta suvarytus žmones į kolūkį. Ir vaikščioję tarp karstų bažnyčioje. Niekas nė žodžio nesakęs, net milicija neorganizavo kalbos. Vadą jų užmušę visai neseniai. Ir tai tik pirmininkui, pas kurį jis gyveno, išdavus.

Apie mokinį. Jis nušovė savo draugę, pats nešė karstą. Vėliau sugavo. Pabėgo per išvietę. Pagaliau nušovė. Apie biblioteką, plaukiančią jūra. Sako, užimdavę miestelį savaitėmis. Bet buvo siūsta kariuomenė. Tik tada „iššukavo“. Paskui pasakojo apie ansamblio gyvenimą Palangoj. Sako, labai smagu. Maudė naujokus, net ir kitus išmaudo. Tokį fotografą su aparatu išmaudė, paskui turėjo pirkti nuotrauką iš jo. Apie dainas „Palangoje“. Padeda šimtrublę koks. Tai jie geria. Sumušo vieną syk toki mandruolį, kuris kibo dėl mergos. O, sako, per repeticijas tai jų slėnis virsdavo amfiteatru. Jie šokdavę bugi plodami vienas kitam per pilvus. Visa Palanga žinojusi ansamblį.

Kad man taip patekus!

Pagaliau jis vėl prisiverčia, ima dirbti. Aš dar paskaitau, bet neilgai.

1958 m. vasario 12 d., trečiadienis

Ką galima apie karinį? Man jis koks iki gyvo kaulo. O dar atsiranda naujų dalykų – Lunia dėsto inžinerinę dalį. Kaip rausti duobes, apkasus, viską. Jis buvęs kontūzytas, kalba skubotai, sunku suprasti, užmiršta rusiškai, sako lietuviškai. Filiovas neklausinėja, nors tiek gerai, bet tie matematiški apskaičiavimai man netinka. O Girdenis sako, kad jam įdomu. Mes susikertam dėl „stipkės“. Fanatikas, sakau. Jis aiškiai nepatenkintas.

Stipendijų šiandien nemoka, mokės ryt, tai drožiu namo. Didelis atlydis. Reikia nueiti pas

Ireną. Pavalgęs duonos su kefyru, išeinu. Ji yra. Įleidžia. Pasirodo, išsiuntusi laišką, ten kažką išmetinėja. Bendros pokalbio frazės, akies mirkčiojimas man nepatinka. Aš kiek pakalbu apie namus, apie ką ji rašė, apžiūriu knygą „Akušerija“ ir ruošiuisi eiti. Ji koketuoja, jei taip galima pavadinti. Ypač atsisveikindama. Aš kreipiu kuo mažiausiai dėmesio. Ji sumišusi, nusiminusi, laukianti. Ne, nepatinka man tas, kai aš ją prieš kelerius metus laikiau moters idealu. Galbūt vienas Platonas ir teismanė, kas yra meilė.

Parėjęs nusileidžiu į skaityklą: skaitysiu, rašysiu.

1958 m. nuo vasario 13 iki 20 dienos

Kad nerašiau, yra pasiteisinimas – ruošiau apsakymą „Negi pažinsi visą pasaulį...“ literatų būrelio apsvartymui. Nieko įdomaus taip ir neįvyko – kasdieniai įvykiai, išnyksta iš atminties po savaitės.

Kiek įdomiau tik atskiri fakteliai iš kitų mūsų draugužių gyvenimo. Kisielius smogė peiliu tokiems dviem ji norėjusiems užpulti chuliganams. Kažkaip keistai atrodo Jonas po viso to. Buvo atėjusi jo mergaitė, mat jiedu susipyko, o ji bijo, kad jis jos nemestų. Arnašius dirbo nuotraukas, tai visokių kuriozų: nuoga moteris, Jonas, besibučiuojąs su savo mergiote. Arnašius dirba reportažus, juodraščius išmėto, aš juos renkuosi – gal kada bus kaip medžiaga kūrybai. Skaičiau Meilutės laiškus. Baisiai įdomi istorija. Vis dėlto gera žurnalistams – jie *priversti* pažinti gyvenimą ir tikrai pažįsta. O mes? Kad ir aš. Tik jo nuotrupas, o Arnašius surinko daug medžiagos, tik rašyk, jei turi norą. Arnašius sako, kad jis, jei netingėtų ir dirbtų kaip aš (deja, man neatrodo, kad aš daug dirbu), galėtų parašyti daug gerų dalykų. Tiesa, ir Sadauskas sako, kad aš *netingiu*, kai nunešiau jam apsakymą. Na, jam 36 puslapiai, rašyti į kiekvieną langelį. Spausdinant irgi apie tiek išeitų. Bet juk tai kelių dienų darbas. Tiesa, jis man atėmė visą savaitę, neberašiau net dienoraščio. Bet puiku, kada pabaigi. Koks pasitenkinimas! O būtų puiku, jei aš nusipirkčiau rašomąją mašinėlę. Perrašinėti tai būtų nuostabu!

O medžiagą aš stengiuosi rinkti kuo įvairiausia. Dėl to einu ir į šokius, ir popierius renku, viską. Nes juk romanistui yra svarbiausia medžiaga, jos gausumas, iš jos tik padarysi teisingas išvadas.

1958 m. vasario 20 d., ketvirtadienis

Rašiau per paskaitą, užrašiau ketvirtadienį, bet taip išėjo, kad nerašiau vėl kelias dienas.

Taigi, rašau tik *sekmadienį*.

Kas tokio ypatingesnio? Buvo atėjęs Zigmas, pasakojo apie du 1939 m. gimimo bachurus, kurie nužudė milicininką, kad atimtų revolverį tolimesniam plėšimui. Jie pašaukė jį (t. y. milicininką), kai prie jo buvo mergina, kuri pažino vieną jų. Na, ir suėmė. Milicininkas gavo 34 smūgius galvon. Jie buvo pasidirbę durklą, jis nulūžo galvoje. Juos nuteisė sušaudyti. Štai tau ir ramus sostinės gyvenimas. Puikus, nieko sau! Žmogau, atrask priežastis, kuriuos priverčia tokius jauniklius eiti žudyti, parodyk tai savo popieriuose! Tai baisi problema. Nežiūrėk kaltinimų dėl netipiškumo.

O dar kas – Zigmas pareiškė, kad jis patenkintas. Ir pasakoja, kaip prokuroras skaitęs kaltinimą su tokiu pasitenkinimu, kad man nuostabu. Gerai ruskiukams, bus keliais velniais mažiau, pritaria ir Jonas. Bet juk jie žmonės! Motina verkusi baisiai, kito gyvena kažkur Rusijoje...

Taip, kas dar. Buvau susirinkimuose, rašiausi apie juos knygutėje – visa tai bus medžiaga. Rašau kuo smulkiausiai – taip geriau.

Buvau karių koncerte ketvirtadienį, poroje filmų. Bet amžinai nespėju. Daviau žurnalistams savo apsakymus, gan išpeikė. Nieko, tikrai nešiu Rašytojų sąjungon. Tvirtai nusprendžiau kovoti iki paskutinio, kad pavyktų pereiti į žurnalistiką. Net Levukas ten padavė pareiškimą. Kodėl aš negaliu?

Buvau šeštadienį šokiuose. Gėrėm su Bučiu ir Mikailioniu. Nuėjom į Šanchajų, bet ten nebebuvo, tai mes auditorijoje. O kaip už kapeikas pirkom duoną! Šokau chaltūrą. Į karinį žygį, nors ir reikėjo, nėjau. Velnias nematė! Nepapjau.

Sunku jau su valgymu. Kaip puiku, kai kas nors atsiunčia. O dabar...

Darbo prieš akis begalės. Nežinau, ko griebtis, ir viskas stovi vietoje. O dar tas prakeiktas karinis...

1958 m. vasario 24 d., pirmadienis

Pirmadienio aš kažkodėl laukiau. Sakau kažkodėl, nes nežinau, kas labiau mane traukė – šioks toks noras susitikti su jomis ar tas naujas sprendimas, kuris gimė šeštadienio vakarą ir sekmadienį.

Po mano apsakymo svarstymo aš kažkaip suarėjau su žurnalistais – ėmiau sveikintis, pasikalbėti.

Ir štai šeštadienį vieno jų paklausiau, kaip su žurnalistikos vietomis. Sako, žada padidinti, nes daug pareiškimų, net Grudzinskas padavęs. Po velnių! Aš neberadau ramybės.

Bet pirmadienį nieko gero neišėjo. Neparašiau net laiško į Šiaulius, kad atsiųstų pažymėjimą apie mano buvusį bendradarbiavimą laikraštyje. Su Daina pakalbėjau, sakiau – susitiksim, te ji atneša mano apsakymus. Taip ir nieko gero, nes turėjau nešioti laikraštį ir pardavinėti. Gan daug vargo, kol nuneši į kitas auditorijas, kol suskaičiuoji kapeikas. Truputį mažina studentišką autoritetą – lyg tikras pardavėjas. Apiplėšimas dienos šviesoj, sako vienas, kai aš pasiimu nuo lango kapeikas. Su Henriku nueinam į kiną. Vaikščiojom beveik visą valandą, daugiau netgi. Nuotaika labai pavasariška, nes saulė kaitina, nors šešėliuose žvarbu, šla ausys. Mes vaikstom su Šiušeliu ir juokaujam iš pedo mergiočių, balandžių ir kitko.

Pagaliau kino teatras „Maskva“. Groja džiazas. Bet man šitai taip keista, nenatūralu. Kino filmas „Atsitikimas aštuntojoje šachtoje“ man patiko. Vidutiniškas filmas. Visai teisingai parodomi partijos vadovai – jie yra tokie visagaliai. Tik tas liaudies teismas paimtas greičiau ne iš gyvenimo, o parodyta, kaip turėtų būti. Ir ypač viena vieta stipri – kai jis, netikrasis tėvas, atsistoja su visais kėdės turėklais.

Po kino – darbo begalės. Bet parašiau tik seminarinį, o lotynų ir TSKP nebeparuošiau – labai noriu miegoti.

1958 m. vasario 25 d., antradienis

Įdomi diena. Turininga. Keltis velniškai nesi-nori, jautiesi pavargęs. Sapnavau kažką klaikus, nes užmigau su mintimi, kaip pereiti žurnalistikon. O vilčių mažai. Baisiai mažai. Bet kovosiu.

Išeinu anksti. Rytas šerkšnotas, šaltas. Auditorijoje pilna smalkių, tamsu. Nuotaika niūri, nes, be viso to, nemoku nė seminaro. Klausinėja Kanopa. Vėlius, Jarmala, Stanaitis pasisako gan aktyviai, o aš pilu laišką į redakciją. Per pertrauką nunešu. O per literatūros įvado seminarą būnu irgi pasyvus – piešiu galvas ir viskas. Tik gale Bučys, visą laiką kalbėjęsis su Kostkevičiūte vienas, patraukia visus ir mes imame ginčytis tipiškumo ir partiškumo klausimais. Gan juokinga – visi norim pasakyti, kad mes šokam pagal partijos dūdelę, o sukam kažkur

aplank, paistom niekus ir t. t. O per lotynų tai tik formalumai. Paklausia, pati atsako – nežinau, ką reikės daryti per egzaminus. Užtat pertraukos metu kalbame apie literatūrą. Sako, mano apsakymas geras, tik reikia daugiau sutirštinti, užaštrinti Povilą, reikalaujantį teisių gyvenime ir žlungantį. Kalbėjome apie prancūzų skulptūrą „Amžinasis pavasaris“, kažkokį rusų paveikslą, kiną.

O po to – namai. Dainos nelaukiau – pasival-
kiojau ir grįžau. Valgėm valgykloje, nes namuose
nėra ko. O paskui – į kiną. Spėjom kaip tik laiku,
nors teko bėgti. „Ereliukas“ – eilinis filmas apie
partizanus, tik tiek, kad veikia vaikai. Svarbiausia,
kad mes sėdėjom trečioje eilėje. Nieko sau.

O po viso šito, nespėjus dar įeiti į kambarį, mane
sulaukė Stanaitis ir aš sutikau nueiti su juo į Radijo
literatūrinio būrelio steigiamąjį susirinkimą. Kol
jį radom, gerokai teko klausinėti. Aš net pykau
ant Stanaičio, bet paskui nesigailėjau. Darbas bus,
turbūt, gan įdomus. Taip pat įrašė mūsų pasisa-
kymus, ketvirtadienį duos per radiją. O kalbėjom
irgi gerai: planai dideli – rinkti tautosaką, istorinę
medžiagą, susirašinėti ir t. t.

Pažiūrėsim, kas bus toliau.

1958 m. vasario pabaiga

1958 m. vasario 28 d. 16 val. 20 min. kalbėjau
per radiją. Pakartota 1958 m. kovo 4 d. 9 val. 30
min. Įvykis! Tiesa?

1958 m. vasario pabaiga

Mokausi universitete. Literatūrinis darbas vi-
durinėje mokykloje buvo mano svajonė ir tikslas.
Bet tada jis atrodė toks paprastas: skaityk, rašyk ir
viskas. Dabar matau, kad tai vienas sudėtingiausių
dalykų. Ir kas dabar man daugiausia rūpi – tai ste-
bėti gyvenimą, ir ne tik stebėti, o ir dalyvauti jame,
dirbti visomis jėgomis.

Taip ruošiausi pasakyti. Bet išėjo kitaip.

Steponavičius paklausė, kaip man sekasi.

Aš atsakiau, kad kuo puikiausiai. Aš džiaugiuosi,
kad mokausi universitete, kas esą šiuo metu ge-
riausia.

– O kas nepatinka?

Ką jūs, sakau aš, negi dabar yra kas nepatin-
kamo. (Ar kaip ten panašiai murmėjau – ką reiškia
mano buvęs patriotizmas!)

Paskui pasakiau kažką apie literatūrinį darbą.

Ir iš viso to pliurpimo per radiją išgirdau tik
štai ką:

– Aš mokausi universitete. Stengiuosi sukaupti
kiek galima daugiau žinių, kad galėčiau visas savo
jėgas atiduoti literatūrai, apie kurią aš visą laiką
svajojau.

Savo balso aš nepažinau. Gal tai dėl to susijau-
dinimo. Draugai, atrodo, kalbėjo kaip reikiant, ir
tik aš „mausčiausi“. Bet man sakė, kad aš kalbėjęs
visai neblogai, balsas aiškus.

Apskritai tai komedija. Mes patys taip sakom,
bet dalyvaujam joje. Mat reikia tos kvailos garbės.
Turbūt visi tokie patriotai...

1958 m. vasario pabaiga

Paulius bus didelis žmogus, jei tik jam suteiksi
geras gyvenimo ir vystymosi sąlygas.

Aš dar nesu matęs tokios fantazijos ir tokio
sugebėjimo reikšti savo mintis. Septynių metų
vaikiūkštis rašo pasakas! Tai baisiai puiku! Tik
mokąs sudėlioti raides, rašo jas, ir minties siūlas
nenutrūksta. Kad jis būtų anksčiau išmokęs rašyti,
jis dabar kurtų tikrai.

Aš kada nors sakysiu:

– Tai mano brolis!

Ir mane visi gerbs.

1958 m. kovo pradžia

1958 m. kovo 3 d. per radiją skaityta informa-
cija apie bendrabučių laimėjimą. Laida „Vilniaus
žinios“.

Vaizdelis „Dieve, padėk!“ buvo išspausdintas IFF
sienlaikraštyje „Už tarybinį mokslą“, paskutiniame
1957 metų numeryje.

Martynas kažkodėl liepia jam neberašyti.
Kodėl – nesuprantu. Žiūrėsim, ką jis sugalvojo...

1958 m. kovo 5 d., ketvirtadienis

Tylėta daugiau kaip savaitė. O per tą laiką prisi-
rinko gana daug minčių ir vaizdų.

Pirmiausia, nėjau į daug paskaitų. Mokslas
tampa neįdomus ir nežinau, ar pajėgsiu susidomėti.
Pasėkos jau matyti. Parašiau seminarinį darbą
apie Biliūno „Žvaigždę“. Liepė perrašyti. Tempiau
kelias dienas, kol paskutinę dieną sugebėjau sėsti
prie darbo. Tą patį vakarą su Arnašium dirbau nuo-
traukas. Darbą baigiau apie 2 val. Ir jis, tas mano
darbas, seminare buvo labai sukritikuotas. Vizgirda

pasakė, kad darbas neblogas, o Bučys – visai blogas. Stanaitis irgi sugebėjo pareikšti, kad aš parašiau blogą, nors paties darbo nepasistengė perskaityti dėstytoja. Vis dėlto apmaudu.

Lotynų irgi nieko nemoku, einu net neskaitęs, tikiuosi, kad pavasarį įskaitą gausiu, o jau kitais metais būsiu žurnalistas. Tikrai, dėstytoja pati pasako, kad mes nežinome. Lauke dvelkia pavasariu, įsaulėję šilta, nors iš už kampų suka vėjas, ir gan aštrus. Pro langus prasismelkia saulė, ant stogų žliunga sniegas, apnuogina samanų kuokštelius. Sunku sėdėti auditorijoje, norėtusi išeiti, pavaikščioti po Vilnių. O miestas aptrauktas miglos; puiku būtų užkopti ant kalno.

Skriaudą dėl seminarinio visiškai užpildžiau piešinių pasiekimu. Grupė buvo nustebinta. Vizgirda ypač žavėjosi, net Vasiliauskas šypsojosi, klausinėjo mane, ar aš seniai piešias ir pan. Stebėjosi, kad spalvas moku „taip gerai“ suderinti. O Bučys tuoj pasiūlė įtraukti į almanachą. Tegul. Ir juokingiausia – aiškinimai. Net „Revoliuciją“ jie priėmė kaip *kažko* kilnaus siekį, sako, parodai *esmę*. Prašė manęs paaiškinti, bet aš nesutikau. Vadinasi, ir aš šį tą galiu.

Bet kaip bus įvertinta studentijos?

Taip, paskaitoms visai nesiruošiu. Dažnai baiminuosi, bet neprisiverčiu. Dėl to, kad tai netarnauja mano tikslui.

Per seminarą pasisakiau nesimokęs. Tiek to. Užtat šiaip daug įvykių pajvairina gyvenimą.

Pirmiausia, susitikau su Dichavičium. Buvau nuėjęs pas jį, susipažinau su Džoniu. Pakalbėjom apie Živilką. Jis, matyt, ją dar myli, nes taip nori kalbėti apie ją. Nupiešęs paveikslą – save ir ją. Bet puikiai. Pakalbėjom apie redakcijas, darbą; jis man patinka – žmogus žiūri į gyvenimą realiai. Buvo atėjęs sekmadienį. Kalbėjom apie miesto padugnių gyvenimą, prostituciją ir kt. Varšuvos negriukai, Vilniaus Panerių brūzgnai, knibžda poromis, naktinis gyvenimas bendrabutyje – viskas buvo aptarta. Jis sako, kad viską reikia žinoti. Taip, žinoti reikia. Ir kai Arnašius pasiūlė eiti į reidą, aš sutikau. (Tarp kitko, apie mano paveikslėlius Romka pasakė: „Daug ko iš tavęs tikėjau, bet šito tai ne. Juk tai minties šedevrai! Tik formos nėra.“)

Taigi, reidas. Užėjom į kažkokį aktyvistų kambarį. Urboniukas sako, išžiūrėk, kaip gyvena aktyvistai, – reikės romane. Aš landžioju visur.

Išeiname. Pirmą į vieną milicijos skyrių, paskui į kitą. Neprisiskambinam. O sodelyje laigo mergiotės su kareiviais. Tik iš universiteto komjaunimo komiteto prisiskambina Arnašius į Lenino rajono miliciją. O kol priprašė, kad atsiųstų nors motociklą! Ne mūsų rajonas, sako, ir tiek! Gerai buvo rodoma filme „Gatvė pilna netikėtumų“. Juk matė milicininkai. O ar padėjo? Arnašius, Urbonas ir dar vienas nuvažiavo. Mes likom trise. Atėjo trys girti. Daunoravičius tuoj prisistatė prie jų. Jie iš karto triukšmavo, paskui nurimo, norėjo atsisveikinti, aš padaviau ranką, bet Daunoravičius nedavė. Sako, aš *dirbu*. Tada vienas jaunas vyriokas stipriai supyko, tik tik nepradėjo muštis. Kiti du seniai. Kimba prie manęs. Įtampa augo. Pagaliau atėjo milicininkas. „Prisitriukšmavot!“, – pasakė Daunoravičius. Vienas nuėjo, paskambino ir atvažiavo milicija. Vienas senis, ne toks girtas, pamatęs milicininką, pabėgo. Tie irgi norėjo nueiti, prašė gražiuoju, mėgino smogti, bet jie neleido. Įsodino į mašiną, nepaisydami „brolių lietuvių“.

Aš palikau, žadėjo atvažiuoti. Vaikščiojau prie konservatorijos merginų bendrabučio. Lngas atidarytas. Mačiau vieną mergaitę besirengiančią. Gan įdomi scena. Susipažinimui. Ją būtina panaudoti.

Namie buvo Gražina su Jonu. Arnašius parėjo vėlai. Nupaveikslavo kažkokį teisininką, dirbantį milicijoje. Tas atsivijo Urboniuką. Urbonėlis pasakė, kad aparatas Arnašiaus. Merga, buvusi su tuo teisininku, atsivedė į mūsų kambarį. Tas kuo griežčiausiai pareikalavo šviesti filmą. Arnašius pasakęs, kad jis nepaveikslavęs. (Tas tipas padėjęs jam sužinoti apie ryšių klubą.)

1958 m. kovo 9 d., sekmadienis

Tiek to, apie tą Arnašiaus ginčą nebekalbėsiu – rytą tas narsusis teisininkas buvo priverstas atsiprašyti.

Kas svarbiau – buvau vakare, kuriame buvo paskelbta, kad mūsų bendrabučiai užėmė 3 visasąjunginę vietą. Parėjęs parašiau informaciją, kurią nusprendžiau nunešti į redakciją. Mane palaikė toks stiprus noras surinkti kuo daugiau medžiagos perėjimui, kad buvau nepaprastai drąsus. Ir tik atsidūręs prie durų, pasijutau nejaukiai. Kaip sunkiai slegia tie rūmai! Bet nugalėjau save. Į „Vakarinių naujienų“ redakciją negalėjau įeiti, tai įėjau į Vykdomąjį komitetą ir ten paklausiau milicininko, ar nėra kito

įėjimo. Pasiutau! Į Radijo komitetą įsiveržiau drąsiai. Mat kartą jau esu buvęs. Paklausiau budinčiojo, paskui dar kažkokia šlavėja pasiteiravo, ko man čia reikia, – juk čia labai jau didelė atsarga. Priėmė mane labai nuoširdžiai jaunas vyrukas. Sako, gerai, perskaitysim. Gatveėjau beveik šypsodamasis.

Tą dieną buvo ansamblio repeticija. Buvo gera, lengva. Daugelis merginų įdėmiai žiūrėjo į mane – kas čia per naujokas?

Bet tądien informacijos neskaitė. Aš nunešiau ją į „Vakarines naujienas“. Kažkoks mažutis darbuotojas abejingai pasakė: „A, informacija. Gerai!“

Bet taip ir paliko, nes vis dėlto perskaitė per radiją.

Aš įsitraukiau į *darbą*. Tai yra stengiausi padaryti kuo daugiau medžiagos. Aptvarkiau kambarį, Arnašius užtai davė pakvietimą į Karininkų namus. Neaprašinėsiu viso to vakaro eigos. Pasakysiu, kad nemažai puikavaus aparatu su blicu. Paveikslavau mergiotes, kareivius, deja, kaip paaiškėjo vakare, nieko neišėjo, nes nustačiau ryškumo. Ką darysi, teks nutylėti, nors užsirašiau adresus ir pažadėjau padaryti nuotraukas.

Kitą vakarą vėl buvau aktų salėje. Norėjau padaryti informaciją, bet salė taip užė, kai komunistė nuo 21 metų kažkokia Narvydaitė pasakojo savo atsiminimus, kad nieko negirdėjau, todėl, truputį pašokęs (visą laiką buvo moterų teisės), aš 11 val. išėjau.

Buvo labai silpna, galbūt nuo pervargimo, nes teko miegoti tik 3 valandas. Mat Arnašius man liepė parašyti reportažą apie tą Merginų šventę. Rašau, miego noriu, bet vis tiek parašiau. Ir kaip buvo pikta, kai nespausdino, nes „Tiesoje“ kažkoks Budrys pasistengė prakišti pirmas! Po velnių.

Ir štai parašęs „Aš darau reportažą“ „Studentui“ (deja, labai abejoju, ar eis) aš atsiguliau. Arnašius parėjęs dar kibo dėl vatos, Jonas vėl triukšmauja, o aš jau negaliu nieko pasakyti. Karščio buvo turbūt ne mažiau 40°. Visą kitą dieną gulėjau kaip pagalys, bet pavakare panorau valgyti, išgėriau limonado, kefyro, suvalgiau dvi bandeles. Bet vyrukai neblogi, kai mato, kad man blogai, rūpinasi. Jautiesi nors už tai dėkingas. Arnašius parsivedė mergiotes, gėrė, miegojo pas ją, Šiušelis su kažkokiu Klaipėdos laikų draugu irgi gėrė, buvo 34 auditorijoje šokiuose.

O naktį aš baisiai prakaitavau ir drebėjau nuo šalčio. Bet rytą jau buvo gerai. Atsikėliau, kai atėjo

Patašius dėl vokiečių knygutės. Su juo nuėjau į miestą. Dabar, tiesa, aš nešioju Arnašiaus skrybėlę. Tai naujiena mūsų fuksams – ir mūsų blokui, ir Levukui, ir Bučiui. Nekenčiu tokių. Nenorit, ne-nešiot. Juk ir aš galiu surasti daug neigiamybių: Bučys, sakysim, prasčiokas, Levukas – pilvūzas, užsikoręs kažkokį šlipsą. Bet tiek to.

Parėjau namo. Ten pas Arnašių dar tebevyko „pasitarimas“ – susirinkę gana daug žurnalistų. O mūsų kambarys – baisu!

Atėjo Aga su kažkokia mergiote, prašo į vestuves, tai Arnašius ir išėjo. O grįžęs sako: juk tai viena iš nakties draugų! Tai susitikimas!

Aš lieku šiandien namie. Draugai „Audronėje“, Šiušelis su tuo draugeliu kažkur trankosi. Aš tvarkau savo „archyvą“. O paskui sėdu prie stalo. Suremontavau Arnašiaus lempą, tai apšviečiu tik stalą; aplink tamsu. Kaip puiku tada dirbti!

Tą pačią dieną, vakare, parėjo Arnašius su Aga. Ji vėl klausia, kodėl aš neguliu, paima už rankų ir prisiglaudžia. Arnašius supyks, sakau, bet ji sako, kad ji taip su kiekvienu vyru. Arnašius prieina prie manęs, prašo, kad išeičiau. Jie abu girti. Aš sutinku. Skaitykloje aš kažkaip susidomiu žurnalais. Skaitau apie gyvulių pasaulį. Ir kyla toks pasiutęs noras viską mesti, keliauti, patirti gyvenimą, jog net nesinori mokytis, negaliu. Todėl vokiečių gerai neparuošiu.

1958 m. kovo 14 d., penktadienis

Įdomus tipelis – Šiušelio draugas. Nieko sau vyrukas ir išvaizda, ir būdu. Atėjo iš milicijos. Jis mokė vieno direktoriaus vaiką, nes jis baigęs pedagoginę mokyklą. Na ir ėmė lįsti prie jo boba. Žydas supyko, užsiundė po šokių kitus du, tikriausiai papirko milicininką, ir kai tas draugužis užmetė vienam su pagaliu per sprandą, tuoj prisistatė ir nuvedė į miliciją. Ten atėmė viską, uždarė mažoj kamarytėj. Pasodino pas jį dar ir tokį 16-os metų vaikiuką. Tėvas profesorius, motina mokytoja, atneša jam valgių, o jis jau sėdėjęs kelerius metus, turėjęs bobų, mergų, visas išsitatuiravęs, dabar pagavo, kai ištraukė 1 800 rublių autobuse. Jis yra turėjęs ir 30 000 rublių. Boba išviliojo, jis ir vėl vagia. Negali be to. Kitas 30 metų jau pusę amžiaus prasėdėjęs kalėjime. Net prokuroras jį pažįsta, o jis kalba su juo atsainiai, ranka kišenėje. Tas mūsiškis draugas tai graužėsi, jaudinosi. O milicininkai

klausia, kiek kartų jis nusidėjęs su to žydo žmona. Nieko, sako, ir mes žmonės!

Taigi štai. Atlėkė pas mus išalkęs. Su Šiušeliu pavalgė. Mes bematant įsikalbėjom.

Vėliau buvo atėjęs su kitu draugužiu, mes vėl kalbėjom apie mokytojų „kankinimą“, jie pasakojo, kaip trumparegei traukdavo už siūlo iš po nosies bonkutę rašalo ir kaip ji baksnodavo koteliu į stalą; arba virbalų ir spilkų muzika; suolų kelionės ir visa kita. Prisimenam su malonumu ir juoku pasigirdami. Vis dar vaikiškos nuotaikos.

Ir kas įdomiausia – vakar buvo atėjęs Jancevičius. Dėl jo „Studente“ rudenį buvo paskelbta plati medžiaga, kritikavo jį, buvo išmetę, vėl priėmė. O dabar štai. Atėjo apsirengęs užsieniu. Marškiniai daniški, kaklaraištis indiškas ir t. t. Viskas viskas užsienio. Kodėl? Mat meta blatą su žemės ūkio ministro Augustinaičio dukterim. Neseniai tas parvažiavo iš Indijos, tai parvežė begales dovanų: kilimą, čemodaną kavos, arbatos, vaisių, medžiagų. O kur jie nebuvo! Taigi, gyvena jis, vyrukas. O gražus, kodėl gi negyventi. Sako, prigriebė, reikės vesti. Bet jis jos nemylė. Tik tiek, kad pragyvenimui. Jau du mėnesius iš jos gyvena. Ir pasakoja apie savo pasisėkimus. Ligoninėje. Per Velykas jam buvo priepuolis, padarė operaciją (apie ją jis smulkiai papasakojo), tai jau kitą dieną ėmė dirbti su seselėmis ir vieną nusivedęs į kambarėlį prie klozeto paėmė. Kitą naktį atėjo mažutė graži lenkutė. Ji nesidavė, ėmė verkti. Gaila, sako jis pats. O ir šiaip vyras gyvena. Bet kas iš to, sako Jonas, jei jis turės vesti nemylėdamas, o jis tikrai nemylė tos ministriukės. Gyvena žmonės įdomų gyvenimą, o aš... Iš ryto snaudžiu paskaitose, skaitau literatūros istoriją, paskui verčiu vokiečių per Lebedžio paskaitą, vokiečių paskaita praeina irgi taip sau. Štai jau trys, namuose išsiverdu dešros (ji jau apgedus), jau šešios, nuo septynių išeinam į rusų dramos teatrą. Spektaklis „Posledniaja ostanovka“. Per pertraukas kalbam su mergaitėmis, vaikštom, rūkom. Publika svetima, daug kariškių. Apskritai spektaklis neblogas, tik schema ir čia kyšo, ypač gale. Išeinam vieni iš pirmųjų. Merginos lyg laukia mūsų. Mes prašnekam, nenuėinam. Patys kalti.

1958 m. kovo 16 d., sekmadienis

1. Vakaražadėjau į paskaitas neiti, bet negaliu – nueinu. Kažkaip negali atsiskirti, lyg bijai, lyg nori

draugų. O be reikalo ir nuėjau – per Balčikonio paskaitą skaičiau „Literatūrą ir meną“, tai senis eina, eina, pamatė, kad kita mergiotė skaito knygą, ir sako: „Kur jūs mokėsit, vadinasi, kad jūs visai nesidomit. Vienas knygą skaitot, kitas laikraštį.“ Na ką aš padarysiu, tikrai neįdomu.

Ir visa diena buvo nekokia. Tautosakos paskaitoje nebuvo, nuėjau žemyn į skaityklą, mėginau mokytis literatūros istoriją, bet tik miegas ima. Su Subačium nuėjom į Geležinkeliečių technikumą, pavalgėm. Kaip gera, jeigu galėtum nesiskaityti su pinigais.

Pavalgęs kai dėjau į akį, tai atsibudau gerokai pavakare ir nuėjau pas Rimą. Neradau. Nuėjau iki Gorkio gatvės, grįžau, bet jo irgi nebuvo. Apžiūrėjau jo darbus „Šluotai“, eskizą su Živilka, kalbėjau su Džoniuku, kitais. Yra įdomus tipas Valerijonas. Ir šiaip nieko studentukai. Prisikabinėję paveikslų, yra kaukolė. Su Rimu atėjom iki manęs, kalbėdami apie redakcijas ir būdus į jas prasimušti. Arnašius laukia Agos, tai su Rimka pakalbėti daugiau negalėjau. Pavalgėm, aš išleidžiu pinigą, bet dėl jo tikrai negaila, kažkaip norisi padėti, nes jam striuka su pinigais.

Arnašius duoda bilietą, ir aš su Rimu išeinu. Jis kažką susitinka, nueina, o aš slankioju, norėdamas įeiti. Tik po kiek laiko, gal po valandos, pavyko įsiveržti į salę per sporto katedrą. Šokiai buvo puikūs, grojo džiazas. Na ir puikiai sutrenkia! Taip ir kilnoja. Švilpia, staugia, bet žavingai. Jauti, kad muzika. Šokau su viena mergiškia, neypatinga, bet neblogai šokančia. Mačiau, kad ji norėjo, jog aš lydėčiau, bet nebuvo noro. O ta mergiotė, kur Patašius siūlė man taisyti, ėjo su tuo frukteliu. Neabejinga. Žiūrėsim. Arnašius su Aga. Siūlo man palydėti. Šposai. Aga jį trauko. Šiušelis negrižo. Guluosi su didžiuliu malonumu.

2. Pažadino kažkokie korespondentai iš „Tiesos“. Prikėlė ir mane, prašo juokaudami, kad sutikčiau būti balsuotoju, jiems reikią nuotraukos. Ką gi, sutinku. O be reikalo. Nors diena praėjo gana veikliai, bet aš ja nepatenkintas. Pirmiausia – tuo paveikslavimu. Parašys specialybę. O kam to reikia? Ir visa tai tik komedija. Sustato, vėpsok lyg asilas. Po viso to žydelis žadėjo puslitrį, bet bufete nebuvo. Pusę devintos išėjom į Pionierių rūmus *daryti* informacijos. Pirmoji oficiali informacija. Baugu, bet priėmė gerai. Agitpunkto vedėjas papasakojo apie

Baltijos šalių ir Baltarusijos respublikų jaunimo festivalyje Rygoje 1958 m. liepos 1 d. Romualdas Ozolas dešinėje

darbą, rinkimus; buvo ten gana daug pažįstamų. Buvo ir Frolovas, Bulota, studentų. Prisistačiau kaip „Komjaunimo tiesos“ atstovas. Ir viskas gerai išėjo, jei ne tai, kad vietoj rinkiminės apylinkės Nr. 2 parašiau Nr. 178. Tai ir yra pagrindinis dalykas, dėl kurio ėduosi visą laiką. Kaip pažiūrės į tai visi redakcijoje? Grįžęs nuėjau pavalgyti, sutikau Liucijų, pakalbėjom apie išgėrimą, gyvenimą. Sako, Kaune negerias, tik čia. Ir geria pagiriom alų. Bet draugiškas su manim. Gera vis tiek turėti tokių pažinčių. Kad ir Arnašius. Kai parašęs nunešiau į redakciją, jis tuoj nuvedė pas kažkokį storpilvį, pristatė mane kaip pažįstamą, tai informacija ir priimta. Buvau nuėjęs vėl ten ir pamačiau, kad Nr. 2, o ne 178. Pasakiau užėjęs Arnašiui, tas žadėjo pasakyti storuliui, bet nepasakė. Tai sugadino nuotaiką visai dienai. Ėjau žiūrėti televizoriaus, slankiojau, kol prisiverčiau mokytis. Dirbu vienas, visi išėję. Šiušelis beveik visą dieną nebūna namie, vakar parėjo girtutėlis, pragėrė kažkiek, ar 25 rublius, vėl

valgys bulves. Tai įdomiau, nusprendžiau. Gerai. Pasakoja, kad buvo prisitaisęs gerą mergiotę iš lietuviškų patiekalų restorano, bet pasimaišė kita ir jis tą metęs. Apskritai jis „studijuoja“.

1958 m. kovo 17 d., pirmadienis

Einu į paskaitas, tiksliau, į skaityklą. Tos baimės kaip vakar nėra. Iš ryto pavalgiau valgykloje, nuėjęs nusipirkau laikraščių, gavau iš Laimos laišką. Atverčiu – nuotrauka yra. Toks mulkis aš išėjęs, kad baisu.

O mokytis daug netenka. Skaitykloje, žinoma, koks ten didelis mokymasis. Nueinu į Mirono paskaitą. Sėdžiu su Daina. Paskaitą stengiuosi užrašinėti, nors kiek pakalbu ir su ja. Apie vyriškumą, apie pažinimą. Iš tiesų, aš pavardės jos nežinau, nežinau daugelio pavardžių. Dalė davė knygą „Aukso rožė“, Paustovskio. Namo parskubėjau greitai, bet ypatingo nieko nenuveikiau. Bent jau šiek tiek pa-skaičiau istoriją.

Daiva VALANČIENĖ

Nesibaigiantys supratimai. Auklėtoja

Nuotraukos iš autorės archyvo

„Padubysio kronikų“ brolija

2019 metai, gruodžio 6 diena. Senoji geroji Bazilionų mokykla, profesoriaus Vytenio Rimkaus konferencijų salė. Jos sienas puošia šviesios atminties Lietuvos Nepriklausomybės Atkūrimo Akto signataro, valstybės kūrėjo, filosofo Romualdo Ozolo fotografijos, taip traukiančios kiekvieno čia atsidūrusio akis. Nes jose, tose nuotraukose, menančiose dabar jau tolimus 1957 metus, kiekvienas ieško pažįstamų veidų ir vietų taip mielo Bazilionų krašto. Pagaliau, trokšta įkvėpti buvusio ir nutolusio laiko dvasios. Brangus jis, tas praėjęs jaunystės dienų laikas, kupinas džiaugsmo ir lengvo liūdesio, būsimąjo gyvenimo vilčių ir lūkesčių. Ir virpina tos nespaltotos fotografijos sielos kraštelius, ir dosnus prisiminimų vėjas palaimos sparnais nuneša per buvusį gyvenimą. Nuneša... ir sugrąžina atgal.

Taigi tą truputį apniukusią vis dar trumpėjančios gruodžio dienos popietę čia šurmuliuoja susirinkusi gražių žmonių bendruomenė. Daug šypsenų, rankų paspaudimų, apsikabinimų. Ore sklando perregimas jaudulys. Proga lyg ir eilinė – žurnalo „Padubysio kronikos“ 13-ojo numerio pristatymas. Net skaičius magiškas. Tryliktas susitikimas. Tačiau kiekvieną kartą šis tradicinis renginys tampa neeiliniu įvykiu dėl susiburiančios čionai draugijos. Tarsi koks slaptas laisvųjų mūrininkų – masonų – ložės susirinkimas, kurio

kodas – Bazilionų mokykla, 15 valanda, „Padubysio kronikos“. O su kokia nekantra ši brolija laukia paties žurnalo, kaip neregėto manuskripto, kuriame slypi kodo raktas – žodis. Juk Pradžioje buvo Žodis. Ir kai brolijos rankose atsiduria tai, dėl ko jie čia susirinko, per mažutę erdvę nuvilnija susidomėjimo kupinas lengvas šnabždesys, pasigirsta atsargus, beveik švelnus lapų šiurenimas, pasklinda šviežiai spausdinto popieriaus kvapas... Ir prabyla į visus Žodis – apie Bazilionų krašto ir visos Lietuvos kultūrą, istoriją, etnografiją, iškilias asmenybes, paprastus, bet šviesius žmones. Apie mus visus, apie mūsų visų buvimą ir esatį čia, šioje žemėje.

Tame gruodžio susibūrimo tarp menamų kultūros, meno, istorijos, švietimo pameistrių švyti Didžiojo Šiaulių ir Bazilionų krašto Magistro, dabar jau – o, likimo negailestingume – šviesios atminties profesoriaus Vytenio Rimkaus mąslus veidas. Čia pat ir Didysis Meistras – sidabriškų plaukų įrėmintu draugišku veidu, visam pasauliui besišypsančiomis akimis Vaclovas Bagdonavičius. Filosofas, filosofijos ir humanitarinių mokslų daktaras, docentas, Vydūno gyvenimo ir veiklos tyrinėtojas, daugybės mokslo straipsnių, recenzijų, monografijų autorius, istorijos ir kultūros žurnalo „Padubysio kronikos“ bendraautoris. Kuklus, charizmatiškas ir galantiškas mokslo vyras. Kraštietis, 1960 metų šeštosios laidos abiturientas.

Bazilionų vidurinės mokyklos 1960 m. šeštosios laidos auklėtiniai žurnalo „Padubysio kronikos“ pristatyme Bazilionų mokykloje 2019 m. gruodžio 6 d. Iš kairės: Jokūbas Margenis, Vaclovas Bagdonavičius, Aldona Baranauskienė (Savičiūtė), Regina Grišiuvienė (Margenytė), Zofija Staponkienė (Marcinkutė), Česlovas Maselskis

Šešto susitikimas

Šioji data, 1960 metai, buvo labai svarbi grupei greta Vaclovo Bagdonavičiaus sėdinčių švytinčių sidabragalvių žmonių – jo klasės draugų, atvykusių į Bazilionus, į Mažąją klasiokų susitikimą, kuris turėjo tapti Didžiojo susitikimo, viltingai planuoto 2020 metų birželio mėnesį, preliudija. Sėdėjo puikiai nusiteikę, laimingi, prieš tolimas artimas šešias dešimtis metų baigę Bazilionų vidurinę mokyklą, vis dar jauni ir gražūs – Vaclovas Bagdonavičius, Regina Margenytė (Grišiuvienė), Aldona Savičiūtė (Baranauskienė), Zofija Marcinkutė (Staponkienė), Jokūbas Margenis, Česlovas Maselskis. Galima sakyti, šeštosios laidos abiturientų organizacinis komitetas. O, kad jie būtų žinoję, kad vos po keleto mėnesių, 2020 metų kovo 22 dieną, apstulbindamas visus, juos paliks mylimas klasės draugas Vacys Bagdonavičius, o tolimesnius planus sujauks net blogiausiam sapne nesapnuota pandemija, ir jie net neturės galimybės palydėti Vacio į paskutinę kelionę. Negavusį dvejetainio mokykloje Vaclovą Bagdonavičių amžinybėn nuves dvejetainis raizgalynė. Mylimas, mylintis, nuoširdus, visų klasės susitikimų siela, pažadėjęs „Padubysio kronikoms“ parašyti apie klasės auklėtoją Rozaliją Šerienę. Pasirodo, kad tai buvo Aušros pažadas... Ir čia pirma mintis būtų apie suardytus žemiškus dėsnius, apie tai, kas aukštyn kojomis šioje Dievo karalystėje, ir kad

šis apsisvertimas Dievui yra svarbus, nes reikia juk į savo sodus pasišaukti vertuosius, nors ir neužbaigusius čia darbų. Bet užbaigti visko veikiausiai ir neįmanoma, antraip dingtų viso džiazuojančio gyvenimo žavesys.

Pažado tesėjimas

Spėriai apsisuko metų ratas. Ir vėl gruodis, ir vėl šiek tiek apniukusi diena. Iš prieškalėdinio mintijimo apie neįtikėtinai dėl pandemijos pasikeitusį pasaulį, apie negalėjamą būsimų svarbiausių metų švenčių progą susitikti su artimiausiais išplėšia telefono skambutis... Mano didelei nuostabai skambina Regina Margenytė (Grišiuvienė), dabar jau šviesios atminties Vaclovo Bagdonavičiaus klasės draugė, su prašymu padėti ištesėti pastarojo nespėtą įvykdyti pažadą – parašyti prisiminimus apie auklėtoją Rožę, tuo švelniu vardu apdovanotą ją mylėjusių ir gerbusių auklėtinių... Taip į mano rankas iš Vilniaus, Šiaulių, Pašiausės atkeliavo preciziškai kruopščiai suklijuotų klasės nuotraukų albumas, šūsnis sveikinimo atvirukų, laiškų, anketų, laikraščių su žurnalisto Antano Staponkaus straipsniais apie susitikimus po keturiasdešimties, penkiasdešimties metų, pluoštelis prisiminimų, nuotraukų. Ir hamletiška dilema – būti ar nebūti – virto į – rašyti trečiuoju asmeniu ar suteikti galimybę buvusiems Rožės Šerienės auklėtiniams

Bazilionų vidurinės mokyklos šeštosios laidos abiturientų išleistuvės 1960 m. Auklėtoja Rozalija Šerienė – pirmoje eilėje viduryje

patiems pasakoti apie jų nepamirštamą auklėtoją, pasitelkiant jos portreto dėlionei pačios rašytus laiškus savo mokiniams, jų rašytus laiškus, sveikinimus jai, tai vienintelei taip mylimai Mokytojai. Pasirinkau pastarąjį variantą, paskyrusi sau iešmininko vaidmenį. Teisybės dėlei reikia pasakyti, kad tikroji iešmininkė, idėjų generatorė, aplink kurią iki šiol telkiasi likę klasės draugai, yra seniūnė Regina Margenytė. Nė akimirkai neapleidusi šių pareigų nuo mokyklos laikų ir visus dabar jau 61 metus po mokyklos baigimo. Klasės susitikimų organizavimas, laiškų ir sveikinimų rašymas, pokalbiai telefonu, gyvi pasimatymai su kasmet vis išsėinančiais – iki paskutinių jų gyvenimo dienų – klasės draugais. Pareigos ir meilės žmonėms aukščiausia išraiška. Įstabi, aukštos kultūros, dvasios aristokratė.

Atmintis yra neišgydoma, tikra meilė ir bičiulystė niekada nesibaigia, tik įgauna kitas formas. Žmonės, kuriuos sutinkame savo gyvenimo kelyje, arba praeina beveik nepastebėti, arba trumpam ar ilgesniam laikui stabteli, įnešdami vienokių ar kitokių spalvų. Tie, tretieji, atlieka neįtikėtinai svarbų vaidmenį, keisdami mūsų pasaulio suvokimą, apdovanodami nuostabiais dvasios turtais. Ypatingas vaidmuo kiekvieno iš mūsų gyvenime tenka Mokytojams. Vieni iš jų tuo makiavelišku sovietinės realybės laikotarpiu buvo tik visa traiškančios sistemos varžteliai, kiti

aršiai propagavo „šviesaus komunizmo rytojaus“ privalumus, lipdami per silpnųjų ir bailesniųjų galvas, žemindami kolegas ir mokinius. Patys bijojo būti pažeminti, todėl uoliai tarnavo sovietinei santvarkai. Bet, laimei, buvo ir tretieji, kurie tik jiems vieniems težinomais būdais net gūdžiausiais okupacijos laikais sugebėjo būti dvasios šviesuliais ir ugdyti savo mokinius pagarbiai, įžiebtį jų širdyse tikrosios tėvynės – Lietuvos – meilę, subtiliai su jais bendrauti, padėti ir patarti. Ne barti ir bausti, o suprasti. Ir dalintis, dalintis, dalintis... Tokią Mokytoją ir Auklėtoją teko laimėti sutikti 1960 metų šeštosios laidos mokiniams, Mokytoją, pasidalinusią gyvenimu su mokiniais, Rozaliją Šerienę (Juškevičiūtę).

Mieloji auklėtoja

Mano rankose šios laidos vinjetė. Vienoje jos pusėje – laimingi ir gražūs šeštosios laidos abiturientų ir mokytojų veidai. Kitoje – kiek buvo vietos – Rožės Šerienės auklėtinių padėkos žodžiai, prabėgus penkeriems metams po mokyklos baigimo.

Miela auklėtoja, norėčiau pasakyti Jums pačius paprasčiausius ir nuoširdžiausius padėkos žodžius. J. Špokauskaitė

Auklėtoja, ačiū, kad stengėtės mus padaryti žmonėmis, dėl kurių nebūtų gėda gyvenime, žmonėmis iš didžiosios raidės. Svarbiausia – ačiū už nuoširdumą ir didelę degančią ir gerą širdį. Vacys

1958 m. rugsėjo 1-oji Bazilionų vidurinėje mokykloje. Auklėtoja Rozalija Šerienė su devintokais

Miela Auklėtoja, norisi padėkoti Jums už tuos visad nuoširdžius Mokytojos žodžius mokykloje. Jie visada bus įsimintini ir visada švies mūsų kelyje. Danutė

Miela auklėtoja, juk nė viena ranka neužsuka laikrodžio, kuris nuneštų praėjusių valandą, tad labai norėtusi, kad šią akimirką nepamirštume klasės tradicijų, pratęstume valandą, kurią mes visi kartu... Aldona K.

Miela auklėtoja, dėkoju už viską, ką jūs man davėte. Aldona St.

Miela auklėtoja, nuoširdus ačiū už tai, kad savo žodžiais įkvėpėte mane žengti kartu su gyvenimu, kažko ieškoti, siekti... Stefa

Brangioji auklėtoja, kad šiandiena esu žmogus, tikiuosi, kad būsiu ir toliau ir būtinai su Tavimi (Jumis). Kiek energijos ir auklėtojiško džiaugsmo įpynėti į tą bendrą jausmą. Mes neapvilsim! Sėkmės Jums ir visai Jūsų šeimai! Algimantas Milašius

Auklėtoja, man trūksta žodžių išreikšti padėkai Jums. Brangioji Auklėtoja, ačiū už viską, viską! Regina

Auklėtoja, Sigita Jums labai dėkinga už daug ką gyvenime, ką ji pasiekė ir pasieks.

Miela auklėtoja, dėkoju už viską...

Per mažai buvo vietos, kad parašytų visi dvidešimt du, juolab kad beveik visi vaikinai tuo metu

tarnavo sovietinėje armijoje, bet visiškai akivaizdu, kad auklėtoja Rožė Šerienė atliko išskirtinį vaidmenį šių žmonių gyvenimuose ir niekada, iki paskutinių savo gyvenimo dienų, nenustojo būti Auklėtoja Vaclovui Bagdonavičiui, Nijolei Brazlauskaitei, Ingai Baškytei, Aldonai Kurdzikauskaitei, Elenai Jokubauskaitei, Severinui Liandzbergui, Zofijai Marcinkutei, Jokūbui Margeniui, Danutei Mikulskytei, Algiui Milašiui, Sigutei Marcinkutei, Algiui Meškauskui, Reginai Margenytei, Česlovui Maselskiui, Danutei Staradomskaitei, Aldonai Savičiutei, Bronei Savičiūnaitei, Aldonai Stankevičiūtei, Janinai Špokauskaitei, Verutei Vaidilaitei, Stefai Vaidilaitei, Pranui Vaidilai.

Būrelis šių žmonių jau paliko šį pasaulį, išmynę savus takus, palikę vienokius ar kitokius pėdsakus gimtinės žemėje, dirbę ir mylėję. Vieni – paprasti ir eiliniai, kiti, kaip Vaclovas Bagdonavičius, – išskirtinės, pasišventusios mokslui asmenybės, bet visi dori ir garbingi žmonės. O tai juk visų svarbiausia. Tai kas gi buvo ta nepaprasta Auklėtoja Rozalija (Rožė) Šerienė ir kur slėpėjos jos – pedagogės, mokytojos, žmogaus – fenomenas. Žmogaus siluetas iš anų dienų, ano, turbūt nebesamo, laiko, šešėlių tvirtovės, atspindžių ir aidų jūros ir, žinoma, meilės, apglėbusios mokinių širdis. Gilus pažinimas, noras suprasti, mokyti, auklėti, padėti atrasti save. Dalinti, dalintis ir gauti grąžą, kurios

abipusiame bendrabūvyje buvo labai daug ir visa apimančios. Tai žmogus, kuris ėjo savo pasirinktu profesijos keliu, vedinas pašaukimo. Kai sklaidau prisiminimus, užrašus iš susitikimų, skaitau sveikinimo atvirukų tekstus, dingojasi, kad Auklėtoja buvo antra mama. Ne veltui mūsų tautos Laisvės poetas Justinas Marcinkevičius rašė: „Po Motinos aš dar turėjau Mokytoją.“ Ši eilutė, viena iš daugelio, buvo skirta Prienų „Žiburio“ gimnazijos, kurioje poetas mokėsi, klasės auklėtojai Genovaitei Andrašiūnienei. Šie žodžiai – simbolis ir aukščiausias Mokytojo profesijos matmuo. Jie puikiai tinka ir Rozalijai Šerienei.

Būsimoji mokytoja gimė Pakruojo rajone, Palašmenės kaime, 1923 metais gruodžio 15 dieną. Mokėsi Vilniaus pedagoginiame institute, Vilniaus lengvosios pramonės technikumė. Bazilionų vidurinėje mokykloje dirbo nuo 1949 iki 1963 metų. Buvo istorijos mokytoja. Galime tik įsivaizduoti, kaip tais laikais reikėjo mokytis istorijos, ką buvo galima pasakoti mokiniams. Tikriausiai daugelį dalykų teko laikyti atminties stalčiuose ir nuolat eiti akistaton su savo sąžine. Gal dėl to nuo 1966 metų Rozalija Šerienė, palikusi mokyklą, pradėjo dirbti Šiaulių ekskursijų biure metodininke. Apkelio visą Sovietų Sąjungą nuo Baltijos jūros iki Ramiojo vandenyno. Lietuvai atgavus nepriklausomybę svečiavosi Lenkijoje, Vokietijoje. Bet niekada vėliau, net ir nebedirbdama mokykloje, ji širdyje nenustojo būti Mokytoja. Tikrasis pašaukimas giliai įleido savo šaknis. Bazilionuose mokytoju dirbo ir Anicetas Šerys, Rozalijos Šerienės vyras, Šiaulių mokytojų seminarijos auklėtinis, gimęs Pakruojo rajone, Vaigailių kaime, 1925 metais birželio 22 dieną. Mokytojavo nuo 1946 iki 1963 metų. Mokė fizikos ir astronomijos. Vėliau mokėsi Kauno politechnikos instituto Šiaulių vakariniame fakultete. Dirbo Šiaulių gelžbetonio gamykloje mechaniku. Toks tarsi paradoksas – tolimesnis gyvenimo kelias Rozaliją ir Anicetą Šerius, mokytojus iš pašaukimo, gerbtus ir mylėtus mokinių, nuvedė visiškai priešingais pedagogo profesijai keliais.

Laiškai auklėtiniams

Vieno iš susitikimų metu Rozalija Šerienė rašė savo auklėtiniams, išskirdama kiekvieno jų svarbiausius būdo bruožus, charakterio ypatybes, jau nuveiktus ir dar tebedirbamus darbus.

Jokūbui Margeniui, tapusiam miškininku. Pasodinai ne vieną medį, pastatei namą, užauginai vaikus. Belieka – džiaugtis gyvenimu.

Reginai Margenytei, tapusiai mokytoja. Jei daugelis turėtų tokių pareigos ir atsakomybės jausmą, gyventumėm lengviau ir paprasčiau.

Vaclovui Bagdonavičiui, filosofui, mokslininkui, Vydūno darbų ir veiklos tyrėjui. Džiugu, kad nuopuolio metais yra pasišventusių žmonių, naujai pramynusių takus link Vydūno.

Danutei Mikulskytei. Moteriškumas, švelnumas – galingas moters ginklas, tik reikia saugoti jį, kad neatšiptų, tik reikia mokėti juo naudotis.

Sigutei Marcinkutei. Dosniai dalini savo širdies šilumą Tave supantiems žmonėms ir tai lai teikia tau tvirtybės einant pasirinktu keliu.

Aldonai Kurdzikauskaitei. Linkiu, kad neišsektų šaltinis, iš kurio semiesi energijos, optimizmo ir entuziazmo.

Danutei Starodomskaitei. Tau nuo vaikystės buvo būdinga meilė tiesai, taiklus žodis, draugiškumas. Saugok ir toliau tas savo vertybes.

Ingai Baškytei. Tegu nors tolimas mirazas Lietuva išlieka Tavo atmintyje.

Aldonai Stankevičiūtei. Vaikai – tai gyvenimo gėlės. Linkiu, kad jos teiktų Tau kuo daugiau džiaugsmo.

Severinui Landzbergui. Daugel kelių pravažiavai Tu. Nepasiklysk tarp jų ir retkarčiais bent mintimis sugrįžk į Bazilionus.

Zofijai Marcinkutei, tapusiai mokytoja. Tavyje visad slėpėsi poetiškumas ir lyrizmas. O tai tokie reti bruožai mūsų sumaterialėjusiame pasaulyje.

Žodžiai, paprasti, gal kasdieniai, bet taip svarbūs, virpinantys kiekvieno, kuriam jie adresuoti, širdį. Tarsi Vydūno arfos stygomis lengvai bėgioja Auklėtojos pirštai, dalindami meilę ir dėmesį. Juk būti mokytoja ir auklėti vaikus yra neabejotinas talentas, už kurį sulauki atpildo praėjus laikui. Ir tuomet viskas paaiškėja, subręsta tarsi ilgai ir kantriai auginto medžio, turbūt, obels, mūsų sodų simbolio, vaisiai. Obelis – Auklėtoja, obuoliai – auklėtiniai ir mokiniai, visą gyvenimą jaučiantys pagarbą ir meilę kažkada juos ugdytiam žmogui.

Bazilionų vidurinės mokyklos mokinių ir mokytojų išvyka į Kauną. Rozalija Šerienė stovi pirma iš kairės

Auklėtojos portretas

Auklėtojos portretas atgyja klasės seniūnės Reginos Grišiuvienės (Margenytės) prisiminimuose:

Valanda gena valandą, diena – dieną. Antri metai baigia praeiti nuo tos gražios 2018 metų vasaros, kai mirė mūsų Auklėtoja ir Mokytoja Rozalija Šerienė. 2020 vasarą ketinome susitikti ir paminėti Bazilionų mokyklos baigimo šešiasdešimtmetį. Susirinkti į mokyklinį suolą kas dešimtmetį (ir dažniau) buvo mūsų nerašyta taisyklė. Apie tai rašyta Šiaulių rajono laikraštyje „Krašto žinios“ 2000 10 17 ir 2010 08 26 „Šiaulių krašto“ laikraštyje. Mūsų, šeštoji, Bazilionų vidurinės mokyklos abiturientų laida buvo gausiausia, dvidešimt du abiturientai – penkiolika merginų ir septyni vaikinai. Ši abiturientų klasė, daugelio mokinių ir mokytojų manymu, buvo išskirtinė dar ir tuo, jog Rozalija Šerienė mokė mus istorijos ir auklėjo nuo penktos iki vienuoliktos klasės. Artimai su ja bendravome iki jos netikėto iškeliaavimo Anapilin. Ypatingai sunkiomis ligomis nesirgo ir sveikata nesiskundė.

2020-ųjų metų gruodžio 15 dieną Auklėtojos 95-ąjį jubiliejų (juk tai Dievo dovana) ketinome pažymėti „su trenksmu“. Džiaugėmės Auklėtojos palyginti gera sveikata, pritarimu ir skatinimu susitikti, bendrauti įvairiomis šiuolaikinėmis

technologijų priemonėmis, nepamiršti vieniems kitų tol, kol dar esame tam pajėgūs ir sveiki. Nė vieno iš mūsų neaplanke mintis, kad Auklėtoja į susitikimą nebeatvyks...

Šią nepaprastai šviesios atminties Mokytoją ir Auklėtoją R. Šerienę sutikau, kai mes, Margenių šeima, penki žmonės, atvykome gyventi į Bazilionus 1954 metais. Aš ir mano brolis Jokūbas tapome penktokais. Ji mokė ir auklėjo mus, iki baigėme Bazilionų mokyklą 1960 metais. Auklėtoja niekada nekalbėjo pakeltu tonu, nesibarė. Iš akių buvo galima suprasti, ar pritaria, ar ne mūsų veiksams. Pamenu, kaip tada norėjau būti panaši į ją. Vėliau, baigdama mokyklą, specialybę rinkausi jos paskatinta – medikės arba mokytojos. Tapau mokytoja. Jos įskiepyti gerumo, pagarbos, atsakomybės jausmai manyje prigijo. Stengiausi juos spinduliuoti kitiems, savo mokiniams. Pedagogė 37 metus dirbau vienoje mokykloje. Kaip man pavyko – nežinau...

Kai 1959 metais mirė mano tėvas, gydytojas Jokūbas Margenis, auklėtoja guodė mane, užjautė. Abu mokytojai – Rozalija Šerienė ir Anicetas Šerys – padėjo mūsų šeimai, labiausiai užjausdami mus, tris našlaičiais tapusius vaikus. Auklėtojai R. Šerienei, mums gyvenant Bazilionuose, vis rūpėjo, o kas dabar gydys vaikus, kas skiepys. Mintyje ji turėjo ne tik savo sūnų ir dukrą, bet ir mus,

Klasės draugų susitikimas po penkiasdešimties metų auklėtojos Rozalijos Šerienės sodyboje Bubiuose

savo auklėtinius (tuomet jau buvome dešimtokai). Mirus mano mamai E. Margenienei 1979 metais, ryšys su Auklėtoja nenutrūko, nors tuomet buvau jau suaugusi ir dirbanti mokytoja Šiauliuose. Auklėtoja liko padėjėja, patarėja, tarsi antroji mama. R. Šerienė ir A. Šerys iš Bazilionų persikėlė gyventi į Šiaulius. Aš dirbau mokytoja, R. Šerienė – Šiaulių miesto ekskursijų biure. Tuomet mus siejo darbiniai ryšiai: aš pedagogė, ji – ekskursijų biure metodininkė, ekskursijų organizatorė. Gyvenimo vingiuose ji ne kartą buvo man patarėja. Jos balsas visuomet skambėjo ramiai, šiltai, padrąsinančiai...

Kas gali patikėti, kad mes, jau žilagalviai, perkopę 70-uosius gyvenimo metus, jos buvę auklėtiniai (iki 2018 metų rugpjūčio), turime Auklėtoją, sulaukusią gilios senatvės – 94 metų. Turiu rašyti: ne turime, bet turėjome Auklėtoją, kuri iki paskutinės gyvenimo dienos rašydavo mums laiškus, bendravo telefonu. Turėjome Auklėtoją, kuriai vis ir vis rūpėjo, kaip sekasi mums ir mūsų šeimų nariams. Ją jaudino, kaip jaučiasi tas ar anas, kuris neseniai operuotas ar sirgo...

Vacy, gal susipažinai su tais Auklėtojos mums (kai kuriems) rašytais laiškais, kuriuos tau turėjo perduoti Aldona K.? Tie laišakai daug ką pasako apie Auklėtoją kaip žmogų iš didžiosios raidės <...>.

Be galo liūdna... Iki šiol aš ją matau gulinią ligoninės palatoje skaistaus veido, šviesių akių, atsiveikinant kilstelėjus ranką ir ištariant: „Iki pasimatymo Bubiuose.“ Liūdna. Šis sumanymas mokyklos baigimo 60-mečio proga susitikti Bazilionų mokykloje, o po to ir Bubiuose, jos sodyboje, liko neįgyvendintas. Kai po daugelio metų grįžti mintimis į gimtąsias vietas, į mokyklą, visuomet prisimeni iškiliausius savo mokytojus. O jų buvo ne vienas.

Auklėtoja ir istorijos mokytoja Rozalija Šerienė, fizikos ir astronomijos mokytojas Anicetas Šerys, fizikos mokytojas Antanas Preidys, matematikos mokytojai Jonas Griškus ir Ažubalis, biologijos mokytoja Liongina Gruzdienė, lietuvių kalbos mokytoja Danutė Petraitytė, rusų kalbos mokytojos Eugenija Bukauskienė ir Matilda Vaičiulienė, vokiečių kalbos mokytoja Emilija Valančienė, muzikos mokytoja Emilija Sagataitė, fizinio lavinimo mokytojai Bronius Varkala ir Irena Varkalienė, fizikos mokytoja Kristina Linderytė.

2010 m. rugpjūčio 14 įvykusio susitikimo po penkiasdešimties metų, baigus mokyklą, Bazilionų mokyklos mokytojų kambaryje perskaičiau vieno poeto perfrazuotus žodžius, adresuotus Auklėtojai R. Šerienei.

Vinjetė

Nereikia mums pieštuko,
 Nei molberto, nei Rafaelio
 Lietuviškų spalvų.
 Mes Jūsų veidą,
 Mylimą ir skaistą
 Kaip ryto saulę
 Regim nuolatos.
 Kiekvienas žodis buvo himnas,
 Kiekvienas žingsnis – spindulys.
 Prabėgo metai tarsi filme,
 Kaip vasaros trumpa naktis.
 Jūs mums esate graži, jauna visuomet
 Paėmus knygą į rankas.
 Jūs meilę dalinote kaip duoną.
 Už viską esame dėkingi mes.

Džiaugiamės, kad Jūs esate, kad mes dar turime
 Jus, Auklėtoja.

Vacy, priešpaskutinis sakinytis tinka ir visiems
 mus mokiusiems mokytojams. Gal klasės draugai,
 draugės Aldona K., Aldona S., Česlovas Maselskis,
 Zofija S. paminės kitus, tuos, su kuriais jie dažniau
 bendravo. Aš paminėjau tuos, kurie yra vinjetėje.
 K. Linderytės nėra, bet su ja bendrauju iki šiol,
 nors ji mus mokė trumpą laiką, susirgo, pakeitė
 specialybę.

Kl. draugė Regina M.

Džiaugsmo šaltinis

Kaip svarbu paminėti visus ir kiekvieną, buvusius mokytojus, ilgiau ar trumpiau mokiusius, tapusius mokinių gyvenimo bendrakeiviais. Šis laiškas liudija nepaprastą jo autorės pagarbą Mokytojui ir artimą ilgametį ryšį su klasės draugais, ypač Vaciu Bagdonavičiumi. Juk gerbiamas daktaras pažadėjo parašyti apie mylimą Auklėtoją Rozaliją Šerienę, bet išėjo ir pats... O mokykla buvo džiaugsmo šaltinis, užuovėja nuo gyvenimo ir epochos žvurbumo, užuobėga nuo skurdžios būties, nelaimių, kurių buvo pilnas pokario vaikų gyvenimas. Tik mokykloje jie pamiršdavo, kad neturi už ką nusipirkti mokyklinės uniformos, kad dažnas į ją ateidavo su namie austos medžiagos rūbais, kad kas rytą reikia žingsniuoti į ją po keletą ar daugiau kilometrų, o pasibaigus pamokoms grįžti atgal. Dažnai pėstute, pavasarį ir rudenį dviračiu, jeigu tokį kas turėjo, nes ne visi gyveno Bazilionuose. Mokykloje galėjai duoti ir gauti atsikąsti kvepiančios duonos, o dar jei su naminės dešros griežinėliu, gurkštelti arbatos iš draugo stiklinės, pasidalinti obuoliais... Į mokyklą atvykdavo aktoriai, dainininkai. Mokykloje visi buvo kažkuo, o būti tuo kažkuo padėjo mokytojai. „Ateina padubysiais / ir sustoja prie dvasios darbo“ (Just. Marcinkevičius).

**Iš auklėtojos Rozalijos Šerienės laišku,
rašytų 2004 m. sausio 20 dieną**

Brangi Regina!

Aš pažadėjau išsiųsti nuotraukas ir po truputį parašyti. O kai reikia rašyti – tampa problema. Blogai matau. Nebetinka jokie akiniai ir rankos dreba.

Labai tau dėkoju už pasveikinimą. Gerai žinau, kiek teko įdėti pastangų, kad tai įvyktų. Man buvo malonu ir prisimintina.

Yra sakoma – kas veža, tam ir krauna. Taip ir tau – mokykloje seniūnė, po mokyklos baigimo vėl virš 30-ties metų. Visada tu buvai nepaprasto pareigingumo ir darbštumo pavyzdys – tokia ir likai. Reginute, taip jau susiklostė, kad iki šiol mes visi glaudžiamės apie tave.

Aš tikiu, kad ir ateityje nenutrūks jūsų ryšiai, kad vieni kitus suprasite ir sunkią minutę paguosite vienas kitą.

Senovės rytiečiai sako: „Mokinys yra ne indas, kurį reikia pripildyti, o žibintas, kurį reikia uždegti.“ Aš gerai žinau, kad tokia mokytoja nebuvo, bet labai ačiū, kad per tuos ilgus metus manęs nepamiršote.

Žadėjai būti vaikų ligų gydytoja, bet gyvenimas pakoregavo – tapai mokytoja. Gal ir gerai, nes dėka Tavęs gal ne vienas mokinys tapo geresniu gydytoju, sąžiningesniu politiku, atsakingesniu statybininku ir pan. Tai ir manau, kad tu esi ta mokytoja, kuri sugeba uždegti žiburėlį. Aš džiaugiuosi ir didžiuojuosi tavimi.

Bėga laikas ir priverčia susimąstyti, įvertinti praeitį. Galėjau būti kitokia – geresnė, jautresnė, supratingesnė.

Kai jūs po a. a. tėvelio mirties tapote našlaičiais, aš per mažai jums skyriau dėmesio. Aš visada liksiu dėkinga jūsų a. a. tėveliui, kuris ne kartą mane gelbėjo. Labai šilti prisiminimai liko ir apie jūsų a. a. Mamytę.

Ką dar parašyti, ko paklausti?.. Gal mes suprasime viena kitą, kad žmogui reikia žmogaus. Man likus vienai tapo nepakeliama vienatvė. Yra vaikai – bet ne tas. Juk mes, žmonės, turime širdį ir jausmus. <...>. Aš nuoširdžiai tau linkiu ir ateityje išlikti aukštai pakelta galva. O dabar, nors per popierių, per atstumą [Regina tuo metu gyveno ir dirbo Vokietijoje – aut. past.] noriu apkabinti Tave, priglausti ir tyliai pašnibždėti – myliu. Pasilieku

su geriausiais prisiminimais ir didele meile Jums visiems, visiems!

Jus mylinti auklėtoja [parašas] 2004.02.20.

Mano mylimas Jokūbai!

Dėkoju už man padovanotą nuostabų gruodžio vakarą, kurio niekados nepamiršiu. Prisiminimui siunčiu nuotrauką.

Ž. Briuė sako, kad nuoširdumas yra visokio genialumo šaltinis. Gal aš neapsiriksiu sakydama, kad šiomis savybėmis esi apdovanotas ir Tu, mano mielas.

Prisimenu mokykloje tokį ramų, gabų ir mąstantį vaikinuką, turintį saikingą humoro jausmą. Jokūbai, Tave mylėjo visi mokytojai. Iš tavęs daug laiko atimdavo mokytojas Jonas Griškus. Jis ne kartą man gyrėsi, sužaidęs su Tavim šachmatais. O aš jį bardavau, kad trukdo ruošti pamokas. Daug gerų žodžių apie Tave yra pasakęs ir mokytojas Vladas, ir kiti.

Apie Tavo asmenį daug pasako ir pasirinkta specialybė. Medžiai ir žmogus – neatskiriami. Jie suteikia laisvės ir humaniškumo atspalvį. Gal dėl to ir esi demokratinių ir liberalių idėjų šalininkas. O gal klystu?

Ir vėl – man buvo didžiulis siurprizas, kai sužinojau apie Tavo hobį – užsienio kalbas. Ir patikėk, kiek daug gerų savybių telpa tame Žmoguje!

Sėkmės, Jokūbai! O dabar – linkiu Tau ir Tavo gražiai šeimai, kad šioje žemėje gyventi būtų gera.

Tavo auklėtoja [parašas] 2004.02.20.

Mielas Česlovai!

Labai ačiū už tas minutes, kurias man suteikėte tą šaltą gruodžio vakarą.

Gera prisiminti mokyklą, mūsų klasę ir Tave, Česlovai, tokį ramų, galvotą, santūrų ir geraširdį vaikinuką.

Praėjo daug metų. Ir šiandien, kai pažiūriu į Tave, atrodo, likai toks pat – draugams, šeimai ir visiems visiems, kurie Tave supa. Aš džiaugiuosi ir didžiuojuosi Tavimi.

„Reikėjo berniukams padangės žydros...“ Gaila, kad hobis nevirto realybe. Manau, kad nesigaili. Juk pasiekei gyvenime labai daug – baigai mokslus, turi gerą darbą ir sukūrei nuostabią šeimą.

Atsisveikindama linkiu sveikatos, ramybės, džiaugsmo ir didelės šeimos laimės!

Pasilieku su geriausiais prisiminimais, auklėtoja [parašas] 2004.02.20.

Miela Zofija!

Ačiū Tau už man padovanotą nuostabų gruodžio vakarą! Kaip gera buvo pabūti kartu!

Zofija, aš nežinau, nuo ko pradėti, ką parašyti tai geraširdei ir lyriškai mergaitei iš Pašiaušės.

Mano kaupimas archyvas apie mūsų (Jūsų) klasę Bubiuose sušlapo ir supelijo. Klasės žurnalas mokykloje sudegė. Taigi, dokumentinių įrodymų neliko. Liko tik geri prisiminimai.

Man Tu atminty išlikai nuolat besišypsanti mergaitė, pilna meilės ir gerumo.

Bėgo laikas, ir ta drovi mergaitė tapo diplomuota mokytoja. Aš labai džiaugiuosi ir didžiuojuosi Tavimi, parodžiusia tiek daug ryžto mokluose.

Prabėgo daugel metų. Laikas įvertino praeitį. Ir jeigu šiandien aš galėčiau sugrįžti į Jūsų klasę – būčiau kitokia, bent norėčiau. Mielieji, – ir tik viena žinau – mylėjau Jus visus.

Zofija, koks didingas ir skambus Tavo vardas, šalia tokios trapios būtybės, kuri šiandien turi gražią šeimą. Su pasididžiavimu Tu gali apie ją kalbėti.

Baigdamas šį laišką linkiu Tau ir Tavo nuostabiai šeimai sveikatos, ramybės ir didelio džiaugsmo šioje žemėje! Pasilieku su geriausiais prisiminimais ir meile Tau.

auklėtoja [parašas] 2004.02.20.

Aldona!

Siunčiu Tau mūsų susitikimo nuotrauką. Man buvo labai malonu. Dėkoju už prisiminimą!

Aldona, tu lyg šviesos žiburėlis sklandai tarp mūsų buvusių klasės draugų. Visur Tavęs pilna – ir kai juokiamės, ir kai liūdime. Tu lyg ta gailestingoji samarietė visur suspėji, visus paguodi ir visus suburi.

Aš Tau dėkoju, kad esi pirmoji pagalbininkė mūsų Reginai. Viskas praeina, o gero žmogaus šiluma palieka. Mus visada pralinksmina Tavo gal kiek sarkastiškas humoras, pradėta daina, ir...

Aldona, ką tau dar pasakyti? Pasakysiu, kad myliu – ar patikėsi?

Tad būk laiminga! Tikrai tave mylinti auklėtoja [parašas] 2004.02.20.

Miela Aldute!

Aš džiaugiuosi Tavimi už tą neramų ir veržlų Tavo būdą, už žingeidumą ir mokėjimą būti šalia, kai to kam nors reikia. Jei būtų kitokie gyvenimo vėjai papūtę – galėjai moksle pasiekti labai daug. Bet yra kaip yra.

Manau, kad esi ir dabar laiminga, dalindama meilę ir nuoširdumą kitiems. Tuo pačiu ir aš sakau Tau nuoširdų ačiū, kad mane prisimeni.

Tad ir ateityje, nors mintimis, pabūkime kartu! Linkiu sveikatos, laimės ir vaikų, anūkų džiaugsmo!

Tavo auklėtoja [parašas] 2004.02.20.

Miela Danute!

Siunčiu Tau to atmintino vakaro nuotrauką ir panorau truputį parašyti.

Danute, sakau patį nuoširdžiausią ačiū, kad nepabijojai gruodžio šalčių ir aplankei mane. Bėga laikas, įvertindamas praeitį. Liko mano nesuprasta mergaitė iš Bubių. Bazilionai, mokykla, klasės draugai ir aš su Jumis... Viskas praėjo, liko tik geri prisiminimai.

Danute, atleisk man, kad kai reikėjo būti šalia Tavęs, aš to nepadariau. Šiandien aš daug ką permąščiau... Gal būčiau geresnė auklėtoja – mokytoja? Kas žino?

Aš džiaugiuosi Tavimi, siekiant to, ko norėjai. Ir kad išlikai tokia pat mergaitiškai graži, su savotišku vaikišku atvirumu.

Danute, mes, visi mokytojai, mylėjome Tave. Daugelis berniukų buvo Tavimi susižavėję. Žaivinga ir graži likai iki šiandien.

Kartoju – viskas praėjo... Liko mano didžiausias noras, kad šioje žemėje Tau visagalis laikas suteiktų daugiau sveikatos, džiaugsmo ir artimųjų laimės.

Tave mylinti auklėtoja [parašas] 2004.02.20. Šiauliai

P. s. Atleisk už blogą raštą. Blogai matau, o ir rankos virpa.

Miela Regina!

Leisk man manyti, kad Tu, būdama toli nuo Lietuvos ir nuo mūsų, tebeeini seniūnės pareigas.

Šiandien mane aplankė keletas mūsų buvusios klasės draugų. Jie mane apibėrė gėlėmis, nugirdė šampanu ir prikalbėjo daugybę gražiausių žodžių...

Regina, tai Jie man padėjo palydėti į praeitį mano nugyventus metus.

*Ačiū Tau ir Jiems visiems! Auklėtoja,
2004.02.20.*

Ir čia pamatau Reginos Margenytės prierašą: „Šis laiškas liko neišsiųstas.“ Širdį tragiškai švelniai apglėbiantys Auklėtojos žodžiai. Tarsi viso gyvenimo apibendrinimas tuo vienu vieninteliu tobulu sakiniu: „Jie man padėjo palydėti į praeitį mano nugyventus metus.“ *Post illa verba* (lot.).

Na, o seniūnė Regina, kruopščiai fiksuodama visų klasės susitikimų dalyvius, tą kartą savo metraštyje parašė: dalyvavo Jokūbas Margenis, Zofija Marcinkutė, Vacys Bagdonavičius, Pranas Vaidila, Aldona Kurdzikauskaitė, Aldona Savičiūtė, Vacio brolis. Telefonu skambino Sigutė Marcinkutė iš Vilniaus (sirgo), Regina Margenytė iš Vokietijos. Linkėjimai nuo Nijolės Brazlauskaitės iš Panėvežio, Ingos Baškytės iš Vokietijos, Janinos Špokauskaitės iš Rokiškio.

Prigimties paslaptis

Kur tad slypi didžioji žmogiškos prigimties paslaptis? Tai turbūt priklauso nuo to, kaip suprantame pasaulį ir savo vietą jame, kur ir koku istoriniu laikotarpiu esame gimę, ar mums reikia rinktis tarp menamos tiesos ir žmogiškumo. Mūsų pasakojimo herojai, gimę prieškariniu arba karo metais, patyrė sunkaus pokario laikotarpį, kolektyvizacijos, rezistencijos metus, niūrų sovietmetį ir, laimei, sulaukė Lietuvos Nepriklausomybės atgavimo. Tai žmonės, matę šilto ir šalto, užgrūdinti aplinkybių ir dėl to tapę atsakingais, tikslo atkakliai siekusiais žmonėmis. Tą parodo ir jų gimimo metai – nuo 1940 iki 1944 metų. Po karo į mokyklos suolą sėdo skirtingų gimimo metų vaikai.

Auklėtoja Rozalija Šerienė, gimusi 1923 metais, priklauso tam, mums dabar jau paslaptinai mistiškam, nepriklausomos Lietuvos tarpukario

laikotarpiui. Beveik tragiškos kartos žmonės, kuriems vėliau teko eiti sukruvintos Lietuvos Golgotos keliais, klumpantiems ir vėl besikeliantiems. Kiekvienas atskirai ir vis dėlto visi drauge nešė ant pečių bendrą kartos kryžių. Ir nė vieno iš jų pergalių ar pralaimėjimų negalėsime suprasti, jei užmiršime, iš kokio laikotarpio atėjo šie žmonės. Mokytojo padėtis ir vaidmuo tuo metu buvo ypač sudėtingas. Neretas iš jų po trupinį rinko ir dėjo į savo mokinių galvas ir širdis tai, kas buvo tauraus ir gero. Net jeigu tų trupinių surinktume tik saują... Išduotosios kartos žmonės. Mokytoja Rozalija Šerienė taip pat turėjo laimės beveik tris dešimtmečius gyventi laisvoje nepriklausomoje Lietuvoje.

Klasės himnas

1960-ųjų metų šeštosios laidos auklėtiniai turėjo ir, žinoma, tebeturi klasės susitikimų himną, kuriam žodžius parašė ta pati išradingoji klasės seniūnė Regina Margenytė.

Jau užgeso seniai mums mokyklos langai / Bet širdis šaukia vėl į kelionę / Gera gera širdy, kai draugų tu turi, / Kai į tolį vilioja svajonė.

Susirinkom draugai, nesimatę ilgai / Ir susėdom prie bendrojo stalo. / Prisiminsim dienas ir jaunystės dainas / Ir už laimę pakelsim bokalą.

Čia praleidom kartu daug gražiausių dienų / Ir draugystės supratome jėgą. / Mokykla buvo mums lyg antrieji namai / Čia pajutom – gyvenimas bėga.

Metai skriejo greiti, buvo liūdna širdy, / Kai mokyklą palikti reikėjo. / Draugų žodžiai šilti dar gyvi atminty, / Nors jau daugelis metų praėjo.

Mūs draugystė tvirta teneblės niekada, / Kol širdis dar krūtinėje plaka. / Ji primins tuos laikus, kai mes buvom kartu, / Ir nurodys į ateitį taką.

Atrodo, kad žodžiai paprasti ir kasdieniai, bet jie nusako mokyklinių metų esmę, draugystės prasmę ir vertę. Nepamirštama asmeninė patirtis, įgyta susitikimuose su draugais ir dvasios mama – Auklėtoja. Atrakinta atmintis. Viename iš klasės susitikimų dabar jau šviesios atminties Vaclovas Bagdonavičius sakė: „Įveikėm didesnę dalį mums skirtų darbų, svajonių. Svarbiausią priesaką, kurį gavom iš mokytojų – būti žmonėmis, – atrodo, įvykdėm. O juk iš prigimties ir esam tam – būti žmonėmis.“

Mokslo šviesa

Šeštoji laida buvo tikrai ypatinga – iš dvidešimt dviejų mokyklą baigusių abiturientų net dvylika įgijo aukštąjį išsilavinimą. Vaikai iš kaimo, siekę mokslo ir žinių, skatinami Auklėtojos, tapo mokytojais, medikais, inžinieriais, miškininkais, ūkininkais, verslininkais, pastaraisiais jau vėliau, atgavus Nepriklausomybę.

Ir čia iškyla paralelė su didžiuoju Lietuvos istoriku, rašytoju ir švietėju Simonu Daukantu, kuris iš gimtųjų Kalvių pėsčias keliavo į Vilnių mokytis. Nes kas rytą dešimt kilometrų iki mokyklos iš Gervėnų kaimo įveikdavo būsimasis filosofas Vaclovas Bagdonavičius, aštuonetą kilometrų iš Meškinės – būsimoji mokytoja Zofija Marcinkutė. Būsimajai gydytojai Sigutei Marcinkutei už gautą pastabą teko dešimt dienų eiti mokyklon apsiavus kaliošais – tokia buvo bausmė. Kitiems – ne ką lengviau. Bet sunkumai ne tik neatbaidė nuo noro mokytis, bet kaip tik dar labiau jį sustiprino. Iš Bubių, Kurtuvėnų, Pašiaušės ėjo pėsti, važiavo dviračiais, įveikdami prastus kelius, skubėdami jiems gerai žinomais miškų, laukų takeliais, paupiais. Tarsi kokie mokslų piligrimystės apsėsti šventieji, kad juos baigę pasklistų iš Bazilionų po Lietuvą...

Mokytojai asmenybės kuria mus kaip individus ir kaip bendruomenę. Bet ir patys yra mūsų kuriami. Niekas nesusikuria kitiems nedalyvaujant. Asmenybės fenomenui išskleisti reikia tekstų; labiausiai to intymiojo rašto: dienoraščių, laiškų, užrašų sau. Pasakojimai, palengva įgaunantys mito bruožų, ima gauti kiekvieną kuriuo nors požiūriu bendruomenei, šiuo atveju, klasei, svarbią asmenybę, šiuo atveju, Auklėtoją Rozaliją Šerienę. Liudijantys yra pažįstami, vienos klasės, vienos kartos žmonės, Bazilionų vidurinės mokyklos šeštosios laidos auklėtiniai, kuriems buvo ir yra labai svarbu į jų gyvenamąjį laiką įrašyti Mokytojos vardą – Auklėtoja Rožė.

Liudijimus norėčiau pabaigti gydytojos Sigutės Marcinkutės (Grinienės) laišku klasei Auklėtojai Rozalijai Šerienei.

Paskutinis susitikimas. Auklėtoja Rozalija Šerienė ir prof. Vaclovas Bagdonavičius monografijos „Vydūnas“ pristatyme Vilniaus rašytojų klube 2018 m. kovo 28 d.

*Paruošus širdį rudeniui,
Rugsėjo pirmąją ateidavot į klasę.
Su šypsena švelnia mus pasitikdavot,
Negailėdama laiko ir jėgų mums save dalinot.
Tik kodėl tada taip dažnai ir taip liūdnei
Pro klasės langą į tolį žvelgdavot?
Jūs buvot mano vaikiškų svajonių vizija –
Panaši į Jus norėjau būti...
Su atestatais, jau „brandžius“,
Į gyvenimą išleidot.
Išleidot, bet mūsų neužmiršot.
Metų jau ilga virtinė praėjo,
O Jūs mus visus prisimenat.
Atsimenat net tai, ką mes ir patys
Jau seniai primiršom.
Dėkojam Jums už rūpestį,
Žinias, gražius atsiminimus
Ir tą gerumo dovaną, kurią mums dovanojot.
Ačiū, kad buvot su mumis
Ir kad šiandien esat...*

2014-11-05

Mokytoja ir Auklėtoja Rozalija Šerienė Anapilin iškeliavo 2018 metais rugpjūčio 29 dieną, eidama devyniasdešimt penktuosius. Ji ilsisi Šiaulių miesto K. Donelaičio gatvėje esančiose kapinėse.

Jūratė FORMANSKĖ

Ką byloja Kalinų sodybos akmenys ir medžiai apie tautodaile bei muziką?

Nuotraukos iš Kalinų šeimos archyvo

Pokalbiai akmenų pavėsinėje-užuovėje, prie tų pačių Kalinų sodo kriaušių (kurios atkreipė mano dėmesį atvykus) uogienės ir kavos puodelio, pasisuko apie muziką. Ir Janina Kalinaitė, ir Gediminas Kalinas teigia, kad juos galima vadinti „universalais“ – mylinčiais ir liaudies, ir klasikinę muziką. Gediminui visa tai paveldėta iš senelio Valerijono Kalino, o Janinai ir Henrikui – iš tėčio. Instrumentai Kalinų namuose taip pat yra išlikę iš Valerijono Kalino laikų.

Gediminas tėčiui primena, kad jis „dvi akordeono klases muzikos mokykloje baigė, o groja kaip dešimt baigęs“. Henrikas muzikuoti mokėsi daugiausia pats. Nė vienas giminės pasisėdėjimas ar susibūrimas nepraeina be melodijų, sklindančių iš jo instrumento. Šeimos nariai juokauja, kad ir „čia, lauke, šioje akmeninėje pavėsinėje-užuovėje, prie šito besisukančio stalo, kuris ketvirtas“, daug dainuota ir grota. Pirmasis stalas buvo padarytas Valerijono Kalino iniciatyva, kaip ir ta akmeninė siena. Kiti stalai buvę net didesni už dabartinį, nes prie jo rinkdavosi kur kas daugiau žmonių. Janina mano, kad sutilpdavo apie 20 žmonių. Visas šeimos šventes sukviesdavo švesti šitas stalias. Janinos ir Henriko senelis Jonas Kalinas per Jonines sėsdavosi ant bijūnais ir ažuolais apipintos kėdės, ir pati Janina prie šio stalo turėdavo gėlėmis papuoštą kėdutę. Henrikas neiškenčia nepasidžiaugęs, kad

dar viena Janina sėda prie šio stalo – jo žmona, kaip tik pokalbio metu su dukra išsiruošusi pasivaikščioti Pageluvio takais ir po dienos darbų sodyboje atsigaivinti ežero vandenyje. Taip besikalbėdami pajuokavome: „Iš vieno kurortų savo sodyboje – į kitus, Gėluvos ežero link.“ Visa šeima neslepia meilės gamtai ir šiai sodybai. Su kokia šiluma kalbama apie tėviškės medžius, gėles, aplinką ir jos puoselėjimą. Taip norisi visiems kuo ilgiau pasidžiaugti vasaros ir rudens dovanojama šiluma ir gaiva, po įtempto laikotarpio pasimėgauti atostogomis kaime.

JANINA KALINAITĖ (g. 1954 m.) – Vilniaus Juozo Tallat-Kelpšos konservatorijos fortepijono dėstytoja, koncertmeisterė.

Janina Kalinaitė teigia, jog ji „iš tėvelio paveldėjo tai, kad reikia daugiau dirbti su žmonėmis, būti jiems naudinga, kiek įmanoma savęs atiduoti“. Todėl ji labai daug groja akomponuodama chorams. Šiuo laikotarpiu Janina dirba su Vilniaus politinių kalinių ir tremtinių choru „Laisvė“, Vilniaus mokytojų namų buvusių mokytojų choru. Tai, anot moters, „yra jos veikla ir indėlis į miesto gyvenimą, pagalba žmonėms. Tai yra grynai iš tėvuko. Atiduoti žmonėms. Dalyvauti tokiuose renginiuose, kur tu jautiesi, kad padedi, esi naudingas kitiems, ne tik groji.“ Darbas su mokiniais Vilniaus Juozo

Valerijonas Kalinas su dukra Janina ir sūnumi Algiu

Tallat-Kelpšos konservatorijoje – Janinos kasdienybė.

Su muzika Janina Kalinaitė susijusi nuo pat ankstyvosios vaikystės, kaip pati įvardija, „nuo keturių metų – scenoje“. Brolis Henrikas taip pat prisimena, kad „jai į rankas tėčio būdavo įduotas mažutis ksilofonas, mergaitė būdavo aprenpta mamos pasiūtais stilizuotais tautiniais rūbiukais“ ir koncertuodavo su Kalinų šeimos ansambliu. Tuomet Šiauliuose buvo du tokio tipo ansambliai: Tautvaišų (grojančių mandolinomis ir gitaromis) ir Kalinų. Šeimos kapeloje, sukurtoje Valerijono Kalino, grojo sūnūs – dvylikametis Henrikas ir dešimtmetis Algis, dukra Janytė, kuriai tuomet buvo apie 4–5 metukus. Vėliau buvo prisijungęs ir jauniausias sūnus Antanas Kalinas (1952–1960). Tačiau mažasis broliukas grojo neilgai, sirgo onkologine liga ir anksti mirė.

Janinai atmintyje suskamba anuo metu populiari daina pagal šiauliečio poeto Jovaro žodžius „Ko liūdi, berželi...“, kurią mergaitė išdainuodavo iki galo. Visa Janinos jaunystė „natūraliai buvo susieta su šeima ir muzika“. Į Kalinų sodybą suvažiavus giminėms – vėl šeimos kapelos koncertai. Neišvengiamai. Tai tęsiasi ir iki šiol...

Prie tetos Janinos, dėdės Algio ir tėčio Henriko, grojančių Kalinų šeimos kapeloje, po kurio laiko prisijungė muzikuojantis Gediminas Kalinas

(g. 1973 m.) ir jo sesutė Asta. Iš pradžių Gediminas kapeloje mušė būgną, o vėliau ir vaikiška bandonija užgrojo. Su šeima berniukas koncertavo, kol jam suėjo dešimt ar vienuolika metų. Vėliau, kaip prisimena Gediminas, „kažkaip nebesinorėjo, pasidarė gėda prieš draugus su šeimos kapela koncertuoti įvairiose šventėse, mugėse, renginiuose“.

Kalinų šeimos kapeloje grojo ir Henriko dukra Asta (Kalinaitė) Novikovienė (g. 1974 m.). Ji dirba fortepijono mokytoja Šiaulių Dainų muzikos mokykloje. Pats Gediminas sakosi galįs pagroti ir fortepijonu, ir armonika, ir lūpine armonikėle. Teta Janina, matydama puikius sūnėno ir dukterėčios muzikinius gabumus bei norą groti, nuo mažens skatino juos, tačiau pačiai giminaičius pamokyti groti fortepijonu, gyvenant Vilniuje, buvo sudėtinga.

Su džiaugsmu Janina prisimena vieną Kalinų šeimos kapelos pasirodymą scenoje, kai ji „grojo cimbaliukais“ (kaip jie vadindavo metalofoną), o tuo metu atskrido musė. Mergaitė net groti nustojo, stebėdama, kur ta musė ir ką ji veikia. Visa salė „už pilvų susiėmusi“, pasak Janinos, toliau stebėjo Kalinų šeimos kapelos pasirodymą. Tėtis Valerijonas ir brolis Algis grojo bandonijomis, brolis Henrikas – akordeonu, o mažasis brolis Antanas – nedideliu akordeonu.

Janina Kalinaite

Janina Kalinaite su choru „Cantemus“ Vokietijoje

Janinai Kalinaitei pasirodymai su Kalinų šeimos kapela tęsėsi ne taip jau ilgai – broliai kiek ilgiau su tėvu koncertavo. Ji mena vieną pasirodymą Klaipėdoje vykusio festivalio metu, kur „tėvelis grojo, o ji, dvylikos metų būdama, dainavo“. Tačiau kuo toliau, tuo mažiau tam atsirasdavo laiko, nes Janina mokėsi Šiaulių aukštesniojoje muzikos mokykloje (dabar – Sauliaus Sondeckio menų gimnazija), vėliau išvyko studijuoti į Vilniaus konservatoriją (dabar – Lietuvos muzikos ir teatro akademija). Grįžusi į Šiaulius, kurį laiką dirbo aukštesniojoje muzikos mokykloje, mokė vaikus groti fortepijonu. O Gediminas juokaudamas įsiterpia, kad „tada anūkai užaugo“ ir įsiliejo į Valerijono Kalino vadovaujamą Kalinų šeimos kapelą, „kompanija pasikeitė, pavardė liko ta pati“. Janinos dukra Akvilė Kalinaite (g. 1988 m.) taip pat muzikė, kompozitorė, baigusi M. K. Čiurlionio menų mokyklą. Mama tęsia pasakojimą, kad „Akvilė jau dešimt metų gyvena Vokietijoje, Hamburge. Akvilės ryšiai su muzika taip pat stiprūs: ji vargonuoja evangelikų liuteronų bažnyčioje, moko vaikučius groti fortepijonu, dirba ir vokalo mokytoja, privačiai moko vaikus muzikos, aktyviai įsitraukia į lietuvių bendruomenės Vokietijoje veiklą“. Janina pasidžiaugia, kad „per tuo metu rodomą Lietuvos televizijos „Labo ryto“ laidą, skirtą baltarusių judėjimui už laisvę palai-kyti, jos dukra atliko E. Masytės dainą „Laisvė“.

Taigi, „negalima sakyti, kad ties seneliu viskas ir pasibaigė, – turime pratęsimą muzikinės veiklos. Esame tiesiog pamaloninti, būtent ta tėvelio dvasia mus visus ir palaiko. Tikrai jo dėka.“

Janinos rimtesni pasirodymai prasidėjo jai baigus Vilniaus muzikos konservatoriją (1978 m.). Profesionalūs pasirodymai scenoje buvo su Šiaulių simfoniniu orkestru bei dirbant akompaniatore, o vėliau muzikinė karjera sėkmingai tęsėsi Vilniuje. Gediminui Kalinui, koncertuojant su Šiaulių valstybiniu kameriniu chorą „Polifonija“, neteko dainuoti akompanuojant tetai Janinai Kalinaitei. Kai Janina jaunystėje porą metų dainavo „Polifonijoje“, Gediminas buvo per mažas prisijungti prie choristų. Janina išvyko į Vilnių 1981 m., o Gediminas prisijungė prie „Polifonijos“ vėliau, 1994-aisiais. Tačiau yra keletas choristų, su kuriais drauge teko koncertuoti ir Janinai Kalinaitei, ir Gediminui Kalinui. Choro pagrindą iš pradžių sudarė Šiaulių pedagoginio instituto studentai. Janina mena, kaip Vilniuje buvo įrašinėjama pirmoji „Polifonijos“ vinilinė plokštelė „Senoji Lietuvos muzika“.

Kur vykdavo Kalinų šeimos kapelos pasirodymai? Pasak pašnekovų, visur. Henrikas prisimena pasirodymą Šiaulių dramos teatre, saugo tą pasirodymą įamžinusias nuotraukas. Daug koncertų būta Šiauliuose ir kitose vietovėse – organizuotose įvairiose mugėse, miestų šventėse ir kituose

Valerijonas Kalinas su sūnumis Henriku, Algiu ir Antanu savo bute Šiauliuose apie 1958 m.

renginiuose. Nuostabą kelia 1974 m. liepos mėnesį Kalinų šeimos kapelos (bet be Janinos) išvyka ir pasirodymas Maskvoje. Kalinai su grupe kitų Lietuvos menininkų traukiniu vyko iš Vilniaus į Maskvą ir visasąjunginėje liaudies ūkio pasiekimų parodoje, darbo ir poilsio paviljone, atstovavo Šiaulių liaudies meistrų skyriui, ten net ir savo rankdarbius, „praėjusius meno tarybos patikrinimą“, pardavinėti galėjo. „Tuo tikslu Šiauliuose dailės parduotuvę uždarė, o pardavėją kartu į Maskvą vežėsi, oficialiai liaudies meistrų darbus pardavinėjo ir per Šiaulių skyrių atsiskaitinėjo“, – prisimena Henrikas. Jis teigia, kad jo metalo ir gintaro dirbiniai tikrai buvo eksponuojami ir pardavinėjami parodos metu, o ar tėtis ką nors eksponavo ir pardavinėjo, jau nepamena.

Kalinų šeimos kapela tąkart koncertavo Maskvos F. Dzeržinskio parke. Valerijonas Kalinas pasirodė su sūnumis Algiu ir Henriku. Drauge koncertavo ir smuikininkas Mečislovas Klimas. Per kapelos pristatymą buvo paskelbta, kad groja tėvas su sūnumis. Bet M. Klimas tik porą metų už patį Valerijoną jaunesnis buvo, keistokai turėjo nuskambėti toks pristatymas. Henrikas mena vieną žiūrovą rodžiusį Klimą ir sakius rusiškai: „Отец молодец“ (liet. „Šaunuolis tėvas“).

Ne tik F. Dzeržinskio parke teko Kalinų šeimos kapelai pasirodyti, bet vakare ir Ostankino televizijos

įrašų studijoje. Centrinėje televizijoje Kalinų šeimos kapela įrašė keturis kūrinius, tačiau vėliau nufilmuotus parodė tik du. Kai tėtis Valerijonas organizatoriams padovanojo suvenyrinę „bačkutę medaus“, Kalinai sužinojo, kad per televiziją jų nufilmuotus ir įrašytus kūrinius rodys gruodžio 5-ą, per tuomet švenčiamą Konstitucijos dieną. Žinoma, įrašus per televiziją žiūrėjo visa šeima. Henrikas prisimena, koks tą vakarą buvo apstulbęs brolio Algio kaimynas, pastarąjį sutikęs laiptinėje, kai ką tik Algį buvo matęs televizijos ekrane. Negalėjai tuomet net pagalvoti, kad buvo daromi koncertų įrašai, o tik vėliau jie parodomi per televiziją.

Henrikas prisimena dar vieną kitą įdomesnę atsitikimą iš kelionių ir koncertų. Tąkart Maskvoje iš greta buvusio aviacijos paviljono atėjo amerikietis. Jis, pabendravęs su Henriku angliškai, nuėjo į pastarojo paviljoną, apsikeitė dovanomis. Amerikietis lietuvių paviljone iš Henriko pristatytų gaminių išsirinko ir nupirko jų net už 50 rublių. Tarp pasirinktųjų – ir Henriko rankų darbo. Nors, kaip sakosi pats meistras, jis jokių užuominų nedavė, kad tai jis kai kurių darbų autorius. Taip pat nutiko ir su lietuviškų suvenyrų norėjusiu įsigyti italų. Pasiūlęs kitataučiai „Souvenir lituani“, „Uno secondo“ (liet. „Lietuviški suvenyrai“, „Vieną sekundę“) ir Henriko kūrinyms – tarp keleto kitų jau pirkėjo

Mečislovas Klimas ir Valerijonas Kalinas

rankose. Džiaugiasi, gebėjęs užkalbinti pirkėją ir ne tik lietuviškai su juo pabendrauti.

Bevertant nuotraukas Henrikas atkreipia dėmesį tai į vieną, tai į kitą daiktą, kurių Kalinų sodyboje jau nebepamatysime. Matome ožkos galvą, kurią kažkada buvo gavęs dovanų, o vėliau ir ją, kaip ir kitus daiktus, iš sodybos pavogė. Janina apgailestaudama stebisi, kad „liaudišką kontrabosą (basedlę) net sugebėjo išnešti“. Nuoširdžiai šeimos nariai džiaugiasi, kad dvi bandonijas, kuriomis grojo Kalinai, pavyko išsaugoti, nes jos – Henriko bute Šiauliuose. Valentinas Formanskis sakosi gerai prisimenąs tuos laikus, kai į Bazilionų mokyklą per šventes pakoncertuoti, pagroti bandonija ateidavo Valerijonas Kalinas su smuiką virkdančiu Mečislovu Klimu. Dažniau vienas pats Valerijonas džiugino mokyklos bendruomenę. „Ant vienos iš tėvo bandonijų išryškėja stikliukais inkrustuotos raidės „AA“ – „Alfred Arnold“, – kaip mums paaiškina Janina ir Henrikas. – Bandonija visuomet būdavo labai išpuošta, kaip ir būgnas, kurį tėvas turėjo. Net pjūklui išmoko groti pats. Jaunystėje akordeonu grojo.“ Dažniausiai liaudies muzikantas vienu metu ir bandonija, ir tošele grodavo. Kartais grodamas dar ir koja būgną su lėkšte mušdavo. Tarp lėkščių ir būgno buvo metaliniai varpeliai įtaisyti, o ant

lėkštės šokdavo tautiniais rūbais aprengtos besisukančios lėlytės. Kiek išmonės turėta! Gediminas senelį pavadina „žmogumi orkestru“.

Liaudies švenčių ir mugių metu Valerijonas ir su Kalinų šeimos kapela koncertuodavo, ir vienas savo instrumentais žmones linksmindavo. Kartais muzikuodavo su M. Klimu. Bazilioniškiai puikiai prisimena laikus, kai šaunusis muzikantas grodavo Bazilionų kultūros namuose. Henrikas sakosi tik kai kada prisijungdavęs prie tėvo, koncertuojant vakaronėse, vykusiose Bazilioniuose po ataskaitinių susirinkimų.

Nuotraukose matome muzikuojančius Henriką su tėčiu, Užgavėnių metu apsirengusius išvertais kailiniais ir pasipuošusius kaukėmis. „Ir smuikininkas Klimas prie jų kartais, – mena, – prisijungdavo. Net didelės medinės kaukės buvo išsidrožę, besiruošdami tokioms šventėms.“ Dažnai Kalinai su Bazilionų miestelio saviveiklininkais per Užgavėnės linksmindavosi, o Henriko ir Šiauliuose prie Žaliūkių malūno grotą.

Henrikas rodo nuotrauką ir smagiai pasakoja apie Klaipėdoje susirinkusius pypkorius, tarp kurių – šiaulietis medžio drožėjas Zigmąs Vaišvila, pasikvietęs Henriką „tame sambūryje groti armoniką“.

Valerijonas Kalinas su tėvais Jonu ir Elena, žmona Maryte bei vaikais Janina ir Henriku sodyboje Mekų kaime apie 1967 m.

HENRIKAS KALINAS (g. 1945 m.) – 75-erių metų tautodailininkas, gintaro ir metalo juvelyras, muzikantas, nuo 1966-ųjų priklauso Lietuvos tautodailininkų sąjungai. 1966 m. kovo 1 d. formaliai buvo įkurta Lietuvos liaudies meno draugija ir Henrikas gavo liaudies meistro pažymėjimą. 1989 m. draugija buvo pavadinta Lietuvos tautodailininkų sąjunga.

Su Valerijono Kalino šeimos atstovais kalbėtasi tai Šiauliuose, Henriko ir Janinos Kalinų bute, tai vėl senojoje sodyboje ar klėtyje Mekų kaime...

Valerijonas Kalinas dažnai kviesdavosi sūnus Henriką ir Algį patalkinti. „Matydamas, kaip tėvo rankose gimsta tokie gražūs dalykai, ir pats pajutau norą kurti kažką gražaus“, – porina Henrikas. Savarankiškas jo kūrybinis darbas vyko ir Šiauliuose, ir Mekiuose. Henrikas – savamokslis amatininkas, kaip ir muzikantas. Pirmieji amatininko įgūdžiai atsirado talkinant tėvui, o išmokus jau buvo galima ir pačiam užsiimti kūryba. Padėdamas tėvams iš šiaudelių ir gintaro gabaliukų kurti mozaikas ir smulkius suvenyrus, Henrikas susipažino, kaip galima panaudoti gintarą meno dirbiniuose. Tėtis toliau tęsė lipdymus iš molio, užsiėmė keramika, o sūnus kūrė iš metalo ir gintaro.

Didžiausias polinkis kurti iš gintaro atsirado 1965 m., po lankymosi parodose Klaipėdoje. Henrikas stebėjo meistrų darbus, dažnai pats lankėsi

Palangos gintaro muziejuje organizuojamose autorinėse meistrų parodose, sėmėsi minčių, mokėsi ir toliau jau kūrė pats, visus savo sumanymus įgyvendindamas nuo pradžios iki galo.

Tačiau kaip gimė tokių unikalių Henriko Kalino juvelyrinių dirbinių idėjos? Iš kur kantrybė ir aukštinės rankos, gebančios net smulkiausias gintaro gabalėlius paversti meno kūriniais? Janina Kalinaitė teigia, kad visa tai – „brolio intuicija, įgimti ir išlavinti gabumai. Ir iš tėvuko paveldėtas atsidavimas kitiems, su kitais ir tarp kitų. Jis – senolių gyvenimo papročių puoselėtojas.“

Idėjų, kaip teigia pats Henrikas, galima pasisemti iš gamtos, lietuvių liaudies kūrybos, kurioje gausu ornamentų. Kartą sakosi „ėjęs ir užkliuvęs už pušies šaknies. Vos nepargriuvęs. Žiūrįs, kad kažkas išeitų iš jos. Nusiplovė šaknį – išėjo gyvatė. Pridėjo gintarinę galvikę, geluoniukus iš vielos. Nuvežė Palangon į parodą.“ Atrodo, tarsi viskas buvo taip paprasta. Gamtos prieglobstyje gimdavo geriausi sumanymai, aplankydamas kūrybinis įkvėpimas. O kai pavargdavo nuo darbų, tada grodavo...

Kurdamas viename iš Kalinų sodybos kambarelių, kur turėjo įsirengęs dirbtuvėlę, puikiai jausdavosi. Vasarą ir į verandą išsikraustydavo, mat ten daugiau saulės šviesos, o ir nuo gintaro ar rago šlifavimo kylančios dulkės mažiau kitiems trukdydavo.

Janina ir Henrikas Kalina prekiauja savo sukurtais meno dirbiniais

Turėjo šlifavimo variklį, vadinamą „agregatą“, kuri tai į Šiaulius parsiveždavo, tai vėl atgal į sodybą. Ir daugiabučio, kuriame gyvena, rūsyje sakosi turėjęs įsirengtą dirbtuvėlę. „Kai gintarą nušlifuodavau, jau galėdavau dirbti visur, o šlifuojant labai daug dulkių būdavo. Ir ragas apdirbamas dulka, ne tik gintaras, – tęsia pasakojimą meistras. – Dabar jau tą agregatą išmečiau, nebedirbu nieko.“

Henriko žmonos **Janinos Kalinienės** (g. 1950 m.) pasiteiravus, kaip sekėsi tokioje muzikantų, liaudies meistrų šeimoje suktis, su „toku meisteriu“ gyventi, moteris neslėpdama atsako, kad „savo visus darbus ir mokslus užmečiau, buvau jo pameistrys“. Susidomėjus prašyta ir Janinos, ir Henriko plačiau papasakoti, kuo užsiėmė tas „pameistris, padėjėjas“. Vienas kitą pertraukdami sutuoktiniai porino, kad Henrikas atlikdavo visas pagrindines operacijas, savo tvirtomis rankomis karkasiuką, detales susukdavo, o Janina papildomas operacijas atlikdavo, surinkdavo viską iki galo. Žmoną Henrikas įtraukdavo į papuošalų gamybos kūrybinį procesą: prašydavo padėti jo jau sukurtus, susuktus iš metalinių vielučių elementus, sujungti juos į vieną kūrinį, pasidalyti kūrybinėmis idėjomis. Ir ji talkino vyrui: gaminius kartais iki paryčių ruošdavo, supakuodavo mugėms, šventėms ir baigdavo dailinti juvelyrinius dirbinius, kokį „ūsiuką“ užraitydavo, užsukiodavo. Pačiai kurti

„tiesiog nebuvo kada“, tik „manekenu pabūdavo“, „nemažai bendrų idėjų būta kuriant gaminius“.

Kai jaunuoliai susipažino, Henrikas jau „dirbo su gintaru“. Janina turėjo vyrišką, anot jos, kino techniko specialybę, buvo gavusi paskyrimą į Šiaulius, tačiau tik kurį laiką dirbo kino techninės inspektore – tikrino kino teatrų Šiaulių zonoje (apskirtyje, turinčiame 12 rajonų) darbą. Susipažinus su Henriku, sukūrus šeimą, viskas ėmė keistis...

Henriko norui išmokyti Janiną šlifuoti gintarą pastaroji nepasidavė. Sakosi pamačiusi, kad ką išmokdavo iš vyro, jis jau to nebedarydavo – jai patikėdavo. Nenorėjo „pražūti šlifavime“. Henrikas net pajuokauja, kad „jo nagai kentėdavo, jų karpytis nereikėdavo, juos nušlifuodavo, o Janina gražius ir ilgus nagus augino...“

Po kurio laiko, pasak Janinos, kai „Henriko tėvukas pradėjo dirbti su keramika – ji tuo metu buvo „ant bangos“, ir mudu pasukome į tą pusę. Tai tęsėsi apytiksliai nuo 1979-ųjų iki 1989-ųjų. Pradėjome rankomis gaminti smulkias seges, įvairias rožytes ir kitokius suvenyrus ar papuošaliukus.“ Henrikas juokdamasis papildo žmonos pasakojimą, kad „į Kaziuko mugę vienąkart važiovome, liko molio gabaliukas, iš jo pyragiuką-švilpuką padariau. Patį pirmą nupirko.“ Aktyviai abudu buvo įsitraukę į tuo metu madingų proginių, vestuvinių medalių kūrimą ir gamybą. Stengdavosi išlaikyti savitumą,

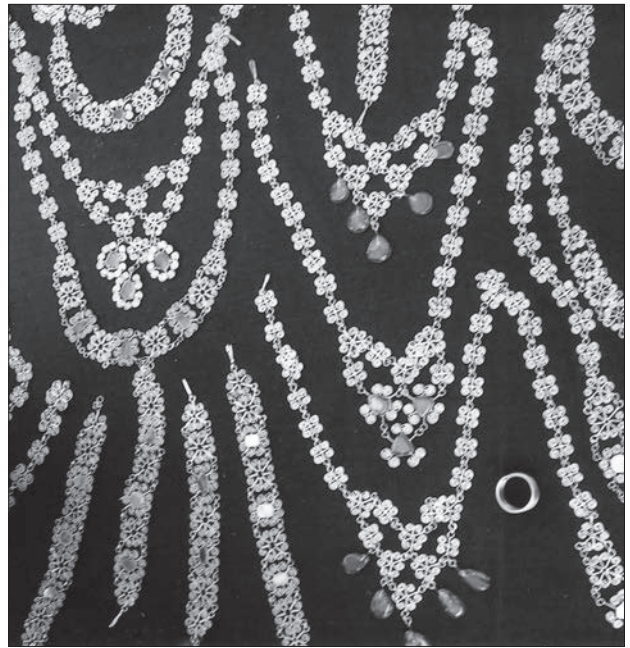
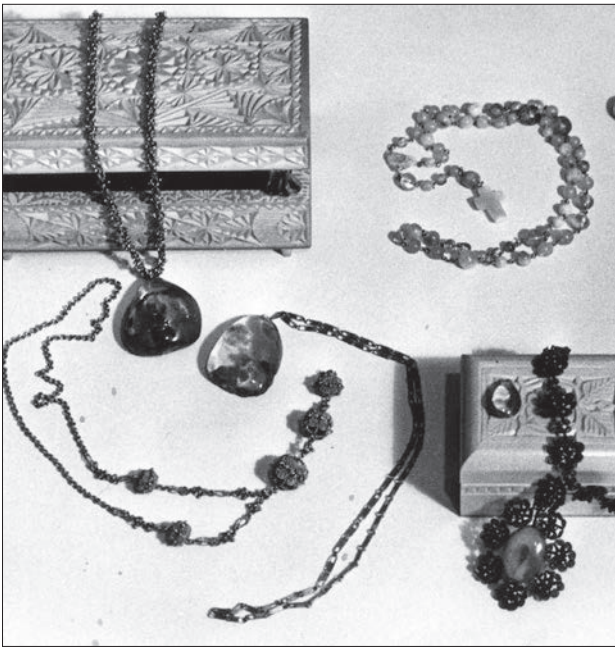
Henrikas Kalinas darbuojasi Šiauliuose apie 1990 m.

gaminių unikalumą. „Vasaros kai prasidėdavo, nuo gegužės mėnesio, ir iki rudens. Krūvas medalių darydavome. Pavyzdžiui, Aukštaitijoje juk vestuvės ir jaunikio pusėje būdavo, ir jaunosios, visur medalių reikdavo“, – prisimena meistras. Janinos tėvukas, gyvenantis Baisiogaloje, veždavo Kalinų pagamintus ir jam pristatytus medalius į Panevėžio turgų ir išparduodavo. Prie Valerijono bei jo sūnų Algio ir Henriko keramikinių medalių kūrybos prisidėjo dailininkas Valentinas Danys, kuris nupiešdavo ir gipse išgraviruodavo norimą formą. Po to jau patys meistrai į formą spausdavo molį, išdžiovindavo, apdorodavo, išdžiūvusį išdegdavo, o vėliau vaškuodavo arba lakuodavo. Dažniausiai vaškuodavo, kad molis būtų impregnuojamas, nors visaip stengėsi išlaikyti natūralumą.

„Baigėsi keramika, darbas su moliu, – tęsia Janina, – užsiėmėme metalo dirbiniais.“ Tačiau dirbo visą laiką ir abu drauge. Prisimenamos visos užimtos vasaros, nes kiekvieną savaitgalį būdavo rengiamos šventės Lietuvos miestuose ir miesteliuose. Net Jelgavoje, Latvijoje, Kalinų dalyvauta. Kitur, sakosi, jau „nebespėjo, rinka greitai visko prisipildė“. Janina Kalinienė pasidžiaugia, kad jų kuriamų metalo dirbinių niekas nenukopiavo. Tiesa, buvo atsiradęs vienas panevėžietis, iš paprastos vielos daręs panašius papuošalus, nuo kurių oda ar rūbai susitėpdavo. Teko Henrikui su

juo pasiaiškinti. Žmonės pradėjo įtarinėti, kad ir Henriko kuriami papuošalai teps, meistro reputacija nukentėjo, išaiškinimai nebepadėjo. Verslas baigėsi dar ir todėl, kad medžiagų gamybai trūko, jos buvo brangios. Tokių gaminių ir paklausa, pirkimas sumažėjo, ir prekybos vietų kaina gerokai išaugo. Kaip teigia Janina, „tą metrą padarė auksinį, nebe taip, kaip buvo, – atsistojai ant gatvės ir prekiauk. Ypač Vilniuje. Ir kelionė, ir pragyvenimas. Pasilikome prekiauti mažesniuose miesteliuose, o kaimo žmonėms dar mažiau reikia tokių gaminių. Taip ir pabaigėme...“ Gėrintis prieš akis gulinčiais papuošalais Janina patikina, „kad kuo ilgiau nešiojami žalvariniai ar variniai papuošalai, tuo gražiau jie atrodo, blizga“.

Kaip nebūtų keista, visi Henriko Kalino darbo įrankiai buvo perkami medicinos reikmenų parduotuvėje (Šiauliuose, Dvaro gatvėje). Pagrindinis iš jų – medicininės replotės, kurias naudojant su-raitytos įvairiausių vingriausių raštų grandinėlės, žalvariniai ažūriniai segių bei kitų papuošalų rėmai, apvadai... Replotės ir pūsles sutrynė ne kartą. Dirbdavo preciziškai tiksliai, išlaikydamas simetriją, kantriai, susikaupęs, stengdamasis laiku atiduoti užsakymus. Sakosi, „nebegalvojęs, ar čia sunku, ar ne“, „svarbu, kad pritiktų prie žmogaus, prie rūbo. Kad priliptų.“

Henriko Kalino metalo ir gintaro dirbiniai

O iš kur žaliava juvelyriniams gaminiams? Iš kieno lėšų? Anuomet, anot Henriko, „gaudavo nusipirkti žalvarinių ir melchiorinių vielučių iš tautodailės, liaudies meno draugijos ir jas raitydavo“. Tai drauge buvo ir pašaukimas, ir nauda – papildomos pragyvenimo lėšos. Dirbo su melchioru, variu, žalvariu. Užsakydavo neturėjo. Detales iš gintaro ir rago dėdavo į papuošalus. Ragus iš asmeninių lėšų pirkdavo. Drauge su pomėgiu buvo derinamas ir darbas. Paskutinius septynerius su puse metų, prieš išeidamas į pensiją, kaip pats sako, „prieš tapdamas laisvuju muzikantu“, Henrikas Gruzdžių kultūros namuose dirbo meno vadovu ir vadovavo kaimo kapelai. Iki tol porą metų dirbo Šiaulių pedagoginio instituto dirbtuvėse, vėliau dešimt metų darbavosi ūkiskaitinėje dalyje, teko dešimtmetį ir senajame Šiaulių televizijos bokšte darbuotis – jo aplinka, teritorija rūpintis. Į darbo stažą įsiskaitė ir visa keturiasdešimt metų veikla, susieta su tautodaile. Tačiau iš pajamų, honorarų, gautų pardavus meno kūrinius, parduotuvės atskaitydavo 40–50 procentų nuo kainos. Lyg ir mažoka suma atitekdavo autoriui, o jei dar išskaityti lėšas, išleistas medžiagoms įsigyti? Lieka tik pasvarstyti: ar lėmė pašaukimas, ar nauda? „Geresnės pajamos buvo, kai gaminius į Maskvą ar Peterburgą, Kijevą išveždavo. Pardavėja net vykdavo tų lietuviškų gaminių pardavinėti. Gaminius ten išgraibstydavo, ypač gintarą“, – pasakoja

meistras. Su muzikiniais kolektyvais keliaudamas į įvairias šventes tuometinėje Sovietų Sąjungoje Henrikas dažnai net nesiveždavo savo gaminių, neduodavo jų eksponuoti, nes buvo atvejų, kai jie dingdavo tarp visų 15 buvusių sovietinių respublikų meistrų eksponatų arba būdavo sulaužomi. Užtekdavo tik groti...

Henrikas yra gaminęs suvenyrus bei prizus ir sporto įstaigų užsakymu. Mena Šiaulių pedagoginio instituto užsakymą krepšinio varžyboms: darė krepšinio tinklelio formos kūgį, kvadratais išpynė iš vielučių, o viršuje patalpino taurę su nemažu gintaro gabalu joje. Įvairių prizų gaminta...

Henriko Kalino sukurti meno dirbiniai eksponuoti tautodailės parodose, kurių būta beveik pusė šimto, pardavinėti mugėse šalyje ir už jos ribų, Šiaulių tautodailės salone ar dailės parduotuvėse. Tačiau šiomis dienomis jau nei dailės parduotuvėse, nei mugėse neberasime Henriko Kalino sukurtų dirbinių. Kaip teigia meistro sūnus Gediminas, „labai daug metų buvo keliaujama po šventes, mugės, pardavinėjant gaminius, ir tėtis labai dar nedaug laiko nevažiuoja niekur, nėra nei dešimtmečio“. Viskas, kas buvo sukurta, tebėra saugoma Kalinų namuose. Dar likę. Nors ir giminė papuošta, apdovanota, ir daug dirbinių šiaip išdovanota kitiems. Vienas jų jau puošia ir straipsnio autorės kaklą...

Henrikas Kalinas rodo savo pirmąjį darbą „Žvejai“. Jūratės Formanskės nuotrauka, 2020 m. spalio 23 d.

1984 m. Henrikui Kalinui įteiktame liaudies meistro pažymėjime rašoma, kad jis – gintaro sekcijos narys. Ši sekcija iki 1990 m. priklausė tuomet egzistavusiai Meno tarybai (vad. A. Toleikis), kuri rinkdavosi kartą per mėnesį atestuoti, konsultuoti, aptarti juvelyrų, tekstilininkų ir kitų meistrų darbus, vykdomus užsakymus.

Tautodailininkas gali pasidžiaugti ne tik per gyvenimą pasakytais nuoširdžiais padėkos ir kupiniais susižavėjimo žodžiais, bet ir padėkos raštais bei diplomais. 1984 m. liaudies meistriui Henrikui Kalinui buvo įteiktas pagyrimo raštas ir padėka už nuoširdų dalyvavimą I liaudies meno mugėje Biržuose, 1986 m. – garbės raštas už aktyvų dalyvavimą amatų šventėje, 1996 m. – už aktyvią veiklą, puoselėjant ir saugant lietuvių tautos meną ir kultūrą. 1991 m. Lietuvos tautodailininkų sąjungos 25-mečio proga H. Kalinas buvo sveikintas kaip tautodailininkų veteranas. Vartai ir vartai... Paskutinis sveikinimas gautas 2020 m. spalio 24 d.: Lietuvos tautodailininkų sąjungos Šiaulių skyriaus folkloro ansamblio „Margulis“ 30-mečio proga ir 75-ojo Henriko gimtadienio proga. Henrikas – vienintelis muzikantas kolektyve, nesiskyręs su juo nuo pat įkūrimo progos, jau tris dešimtmečius publiką džiuginantis savo armonikos, bandonijos ar akordeono garsais įvairių švenčių ar susiejimų metu.

Henriko ir Janinos pasakojimų metu žvilgsnis vis nukrypsta į Kalinų namuose Šiauliuose saugomus meistro kūrinius iš gintaro, melchioro ir vario.

Henriko Kalino kurti gintaro dirbinių papuošimai, metalinių vielučių išraitimai – unikalūs, tai tarsi skiriamasis kiekvieno meistro bruožas, išskirtinis, originalus stilius. Jo teigimu, „gamino tokius, kokių nebuvo galima rasti eilinėje juvelyrinių darbų parduotuvėje. Ir ne masiškai, tik po du ar tris vienus.“ Pasiteiravus, ar ilgai užtrukdavo sukurti papuošalą, meistriui atsakyti nebuvo lengva. Vienos idėjos gimdavo greitai, o kitus papuošalus reikėdavo „sudėlioti iš įvairių detalių: gėlyčių, saulyčių, įvairių elementų, sukurtų etnografiniais motyvais. Kaip reikėdavo, taip ir padarydavau“, – užtikrina.

Įdomu, ar prisimena Henrikas savo pirmuosius darbus? Henrikas linkteli galvą ir pakilęs išeina į kitą kambarį. Sugrįžta. Jo rankose suvenyras – trys mediniai „Žvejai“, sukurti apie 1965 m. Pasakoja, kad jo „mama siūdavo suvenyrines šiaudines skrybėlytes, tai trimis tokiomis Henrikas papuošė savo žvejus, nutekino galvutes, nuplovė karvių ragams galiukus ir padarė žvejus“. Net vielutės, iš kurių padarytos meškerės, skirtingos. Marytė Kalinienė prie tokių skrybėlaičių prisiūdavo juostelę, priklijuodavo gintariuką ir gaudavosi lietuviškas suvenyras. Nunešęs žvejus į jų nuolatinę vietą, Henrikas

Henriko Kalino tautodailės darbai, saugomi jo bute Šiauliuose. Jūratės Formanskės nuotrauka, 2020 m. spalio 23 d.

į rankas paima dailių nuotraukų rėmelį, kurį sakosi išpjaustęs „lobziku“ dar 5 klasėje. Puikiausiai išsilaukusi ir jo paties nuotrauka juose, ir rėmelis su išpjaustytu miško vaizdeliu bei gyvūnais.

Henrikas vieną po kito ima savo rankų darbus ir pasakoja jų atsiradimo istorijas. Štai lyg ir medžio nuopjova, gumbas, viduryje – gyvūno formos gintaro gabalas, o jis, pasirodo, „Kiškio ola“, kitur atpažįstame medinį ar gintaro grybuką, ančiuką, o gal gulbę. Štai dekoratyvus medinis kelmą, išaugantis tarsi pilis, apsagstytas gintaro gabalėliais. Norisi nors akimis „paskanauti“ obuoliuko – medžio riekutės su gintarinėmis sėklytėmis. Ir medalionai, ir vėriniai, ir segės su gintaru ar kaulo papuošimais viduryje. Ne viename gintaro gabalėlyje galima įžiūrėti sustingusį inkliuzą. Tam reikalingi specialūs darbo akiniai, kuriuos užsidėjusi puikiausiai galėjau tyrinėti musytes, gintare įstrigusį voruoką ar skruzdėlytę, smėlio smilteles, medžių šakutes. Net oro burbuliukai gintare atrodo pasakiškai. Henrikas teigia dirbantis be šitų darbo akinių, tik, norėdamas gintarą geriau įžiūrėti, naudoja. O inkliuzus puikiausiai matyti padeda meistro pagal užsakymą specialiai padarytos cilindrinės lempos, kurios apšviečia unikalius gintaro gabalus. Viename iš jų, pasak Henriko, „vartydamas net 6 inkliuzus gali pamatyti“.

Daugiausia dėmesio sulaukia gintarinė mozaika – M. K. Čiurlionio portretas įstabiuose mediniuose rėmuose, taip derančiuose prie kūrinio. Rėmus Henrikas sakosi seniai turėjęs, pirkęs prieš 40 metų, o kai sukūrė mozaiką, juos pritaikė. Jau nystėje įgytus darbo su gintaro gabaliukais įgūdžius Henrikas panaudojo iš įvairaus atspalvio gintaro gabalėlių kurdamas M. K. Čiurlionio profilį. Šis unikalus darbas, skirtas M. K. Čiurlionio 100-mečiui paminėti, buvo eksponuojamas autorinėje Henriko Kalino parodoje. „Buvo darbelio gražaus“, – neslepia autorius. „O ir atspalvių kiek“, – antrina Janina Kalinaitė. Ir streso būta bebaigiant šlifuoti gintariukus, mat elektra Kalino sodyboje (kur buvo tuomet Henriko dirbtuvėlės) buvo dingusi. Henrikas darbą į autorinę parodą, surengtą Aušros alėjoje esančiame pastate, pristatė paskutinę minutę. Gintaro gabalėliai nušlifuojami prieš klįjavimą. Užbaigtas kūrinys padengiamas specialiu skysčiu, todėl fonas atrodo matinis. Tačiau pagal M. K. Čiurlionio nuotrauką darytas veidas blizga, švyti – jis specialiai nupoliruotas. Išskirtinis darbas (30 × 25 cm dydžio) ir dabar saugomas Henriko bei Janinos Kalinų namuose Šiauliuose.

Į rankas imame odininkės apdirbtą trikampį kaleidoskopą ir jį pasukiodami grožimės mozaikomis iš smulkučių įvairių spalvų gintaro gabalėlių. Viskas sukonstruota paties meistro rankomis.

Henriko Kalino gintaro mozaika „Jūratė ir Kastytis“

Henrikas rodo skulptūrėlę ir mena, kad buvo gavęs ruloną stangrios spyruokliuojančios vielos, tad sumastė pluoštelį įtvirtinti į didesnę gintaro gabalą. Gavosi tarsi iš gintaro išaugantis medelis, o aplink – gintariniai paukščiukai. „Tų mažų gintaro gabaliukų liko nuo užsakytų kryželių, tai nulūžinėję jų kampeliai. Negi juos mesi lauk“, – pasakoja meistras. Panaudojo juos naujoms idėjoms įgyvendinti. Taip iš kryželių kryžmių Henrikas padarė paukščiukus. Man jie ir į medelio lapelius panašūs, tačiau Henrikas juos vadina paukščiukais.

Akį traukia dekoratyviniai, iš įmantriausių žalvarinės vielutės figūrėlių pagaminti „pelėkautai“, atsidarantys iš abiejų galų, kurių viduryje įtaisytas masalas – gintaro gabaliukas. Pelėkautų grandinėle taip pat supinta Henriko rankomis.

Iš vazos ištraukiama žalvarinė iš vielučių nupinta verba. Ji daug lengvesnė, nei tikėjaisi. Įmantriausi raštai, pynimai. Maniau, kokių poros savaičių reiktų tokiam grožiui išraityti, o Henrikas sako, kad „per dieną ir padaryčiau – mitriai darau aš. Dabar nieko nedarau, toks laikas.“

Negalima nepastebėti dar vieno ant svetainės sienos kabančio paveikslėlio – mozaikos iš gintaro. Tai Palangos fontano skulptūros granite įamžintos legendos „Jūratė ir Kastytis“ (skulptorė N. Gaigalaitė) kopija. Henrikas sakosi „suprojektavęs tą paveikslą ir drauge su palangiškiais meistrais jį užbaigęs“.

Henriko Kalino sukurtas „Medelis“ ir „Pelėkautai“. Jūratės Formanskės nuotrauka, 2020 m. spalio 23 d.

Savo amatą kažkada Henrikas pavadino saulės verslu. Sunėrus gintaro gabaliukus ant žalvarinės vielutės, apraizgius ją gintaro gabalą, galima gauti gražų papuošalą, o suklijavus gintarėlius į mozaiką gaunasi suvenyras, meno kūrinukas. Pavyks parduoti – ir prie atlyginimo prisidursi. Ko ne verslas? Kodėl saulės? Dirbti gintaro dirbtuvėlėse Henrikuui taip pat labiausiai patiko saulėtą dieną, nes gintaras saulėje švyti ir pats šildo tarsi saulę, suspindėjusi tame gintaro gabalėlyje. Saulės akmuo, Saulės miestas, „galėjau ir saulės verslu vadinti“, – dabar nusišypso meistras...

Daug garsaus juvelyro darbų pasklidę po visą pasaulį. Juvelyrinius papuošalus iš žalvario ir melchioro, įmantriai apipintus gintaro gabalėlius ar elnio ragų detales Henrikas Kalinas kūrė ir savo artimiesiems, ir užsakymus pateikiantiems svetimiesiems. Ne tik Šiaulių „Polifonijos“, „Verpsto“, Šiaulių pedagoginio instituto, bet ir Alytaus „Varsos“ bei kitų įmonių choristai puošėsi Henriko Kalino sukurtais papuošalais. Henrikas rodo žalvarinį medalioną su septynių įmantriai susuktų gėlyčių apsuptu gintaru viduryje ir pasakoja, kad prieš penkiasdešimt metų 25 tokius pagamino „Polifonijos“ choristėms. Tik gintaras buvęs baltos spalvos. Porą mėnesių darbavęsis. Gruzdžių kaimo kapelos, kuriai vadovavo, moterims taip pat buvo sukūręs originalių papuošalų iš senoje Kalinų sodyboje

Henrikas Kalinas – gidas savo sodyboje Mekų kaime

rastų žalvarinių vielučių. Yra padaręs ir papuošalų vyrams – kaklaryšių, rankogalių sąsagų, segių.

Besikalbėdami Kalinų sodybos pavėsinėje patyrinėjame kelis mano Latvijos pajūryje surinktus skylėtus akmenukus. Pasidžiaugiu, kad, atseit, laimę neša. Pasiteirauju, ar Henrikas Kalinas kada rinko tokius? Taip, savo meno dirbiniams akmenukus rinko net Ispanijoje, Barselonoje, tačiau su vandens išplautomis skylutėmis niekada nėra radęs, pats jas pragrėždavo arba įpjaudavo akmenukų šonuose, apjuosdamas juos metaline vielute, padarydamas kilputes, ir dailiai sujungdavo į vėrinius. Taip gimdavo papuošalai. Gintarą dažniausiai tekdavo pragrėžti. O parsivežti jo Henrikas važiuodavo į Kaliningrado sritį. Pirkdavo iš gintaro surinkėjų, kol buvo laisviau jo į Lietuvą leidžiama įsivežti. Palangoje, kaip prisimena pašnekovas, ir po degtukų dėžutę mažų gintaro gabaliukų prisirinkdavo, tačiau mėginti jo daugiau rasti pakrantėje nesiryžo. Pirkdavo. Dideliais kiekiais, po kelis kilogramus, kad visiems metams užtektų. Masiškai vien gintaro gaminių Henrikas nekurdavo, tik prie metalo priderindavo.

Prieš keletą dešimtmečių, kai po koncertų ir repeticijų Henrikas Kalinas savo laisvalaikį ir vasaras leisdavo tėviškės sodyboje Mekų kaime, jam tekdavo užsiimti ir gido darbu: išsamiai ir kantriai atvykėlius iš Pageluvyje įsikūrusių moksleivių

vasaros stovyklų, Bazilionų mokyklos mokinukus ir mokytojus, Dengtiltyje stovyklaujančius moksleivius supažindindavo su sodyboje saugomomis senienomis, klėtis ir verandos eksponatais, medžio ir akmens skulptūromis, liaudies meno kūriniais, likusiais po liaudies meistrų seminarų sodyboje. Pasakodavo apie Kalinų šeimos tradicijas ir vertybes, perduodamas iš kartos į kartą.

Namuose Henrikas saugo ne tik savo meno dirbinius, bet ir šeimos relikvijas. Pasidžiaugęs tėvo palikimu – šveicarišku kišeniniu laikrodžiu su grandinėle, Henrikas iš sekcijos traukia kitą dailią dėžutę, paaiškindamas, kad jis „dar monetas kolekcionuoja. Jubiliejines. Smetonos laikų.“ Atidaro vieną po kito tris stalčius ir apgailestauja, kad „vienos monetos tik trūksta, lyg ir 1927 metų vieno cento nėra“. Monetos sidabrinės bei pagamintos iš kito metalo: spalvingos, žėrinčios, averse ir reverse talpinančios unikalius vaizdus – patyrinėti tikrai įdomu.

Pokalbiui vėl pasisukus į muzikinę pusę, paaiškėja, kad Henrikas „su tėvėliu grodavo tik liaudies muziką, pritaikydami ją sau“. Kūryba neužsiėmė nei vienas iš senosios Kalinų kartos. Ir dainos šeimoje skambėjo tik liaudiškos. Kas grojo bandonija, kas – akordeonu, kas – armonika. Gediminas, Henriko sūnus, iš pradžių mušė būgną, o vėliau ir bandonija užgrojo. Pats pirmasis instrumentas,

Henrikas Kalinas groja akordeonu

Henriko Kalino rankose – tėvo Valerijono bandonija „Alfred Arnold“

pakliuvęs Henrikui į rankas, buvo tėvo Valerijono iš Rygos komiso parduotuvės parvežtas, kaip jis pavadina, „dailus mažulytis akordeoniukas“. Tada Henrikui buvo septyneri. Instrumentas, mena, buvo beveik žaislinis, tačiau jo garsai sklisdavo po visą daugiabutį, kuriame gyveno Kalinų šeima, atmintyje liks patys šilčiausi prisiminimai apie tą „akordeoniuką“.

Nors Henrikas kuo puikiausiai melodijas „išraito“ ir akordeonu, ir armonika, ir bandonija, pastaroji vis dėlto yra vienas jo mėgstamiausių instrumentų. Janinos ir Henriko Kalinų bute Šiauliuose saugoma nemažai instrumentų, tačiau keli iš jų – išskirtinai seni ir puošnūs. Pasak Henriko, ant lovos padėtos „armonikos siekia šimtą metų“. Kietame dėkle gulintis „akordeoniukas „Hohner“ panašus į tą, kuriuo jis pats grojo vaikystėje ir jaunystėje. „Net Vilniaus valstybinėje filharmonijoje su juo grojau, – smagiai prisimena ir patvirtina mano žodžius pašnekovas. – Jį tėvas kažkada iš Rygos komiso parvežė. Juo brolis Algis grojo, jaunylui broliukui Antanui jį užkabindavo taip pat. Ir sesuo Janytė grodavo.“ Greta akordeono – meniškai sidabro spalvos metalu ir perlamutru išpuošta bandonija, prieš keletą dešimtmečių pirktą Kelmėje ir restauruota Šiauliuose. Kad instrumento amžius siekia XIX a., įrodo ištraukiamasis klavišų registras, nes tik tada buvo gaminamos tokio modelio

bandonijos. Bet kur tas ypatingasis „AA“ instrumentas, visose nuotraukose ir paveiksluose matytas Valerijono Kalino rankose?

Pasididžiuodamas Henrikas atneša didelį kietą dėklą, kuriame guli šimtametė vokiška bandonija „Alfred Arnold“, kuria nuolat grojo jo tėvas Valerijonas Kalinas. Paprašytas pagroti, ruošiasi ir grodamas ima pasakoti, kad „ją tėvas pokario metu parsivežė iš Rygos, iš komiso parduotuvės. Nebrangiai nusipirko. Parsivežė, nuėjo pas šiaulietį kaimyną pasimokyti groti. Ir išmoko.“ Bandonija plati, pati didžiausia, Henriko manymu, „didesnių ir nebūna“. Ir skamba labai gražiai! Henrikas sakosi, kad apie 30 metų jau bandonija grojantis. Su „Alfred Arnold“ rečiau, nes sunkoka, su kita, metalu ir perlamutru išpuošta, groja dažniau. Bet labiausiai mėgsta vežiotis armoniką „Hohner“, nes, „kai reikia nešiotis per visą miestą, man lengviau, – porina muzikantas, užgrieždamas smagią melodiją, – ir maža, ir skardi ji, ir lengvutė“. Toliau pasakoja, kad turėjęs keletą armonikų, tačiau šita labiausiai patinkanti. Dar dirbdamas Gruzdžiuose ją įsigijo. Mat vienas jo vadovaujamo kolektyvo „muzikantas parsivežė instrumentą, bet groti neišmoko. Stumi–trauki – skirtingi balsai. Aš jam rusišką armoniką nupirkau, o jis man tą atidavė. Išmainiau.“ Ir dabar instrumentas tebėra puikios būklės, saugiai laikomas Kalinų bute. Žinoma,

Henrikas Kalinas virkdo savo mėgstamiausią armoniką „Hohner“

Henriko rankose – Valerijono Kalino bandonija „Alfred Arnold“. Jūratės Formanskės nuotrauka, 2020 m. spalio 23 d.

„išvežamas pasivaikščioti, prasivėdinti“ koncertų, šventinių pasirodymų metu.

Muzikuodamas Henrikas Kalinas aplankė ne tik įvairiausias Lietuvos vietas, bet ir Ispaniją, Vokietiją, Lenkiją, Belgiją, Italiją, Latviją. Šio linksmo šiauliečio būdavo pilna visur: ir Vilniaus Kaziuko mugėje su gausybe savo rankomis sukurtų meno dirbinių, ir traukiant bandoniją ar akordeoną tradiciniame liaudiškos muzikos festivalyje „Ant rubežiaus“, Šiauliuose kraštotyrinių ekspedicijų dalyviams, keramikų stovyklos dienų metu ir kituose šventiniuose renginiuose. Su šeima grota Kalinų šeimos kapeloje, su pusbroliu Romualdu Chlebinsku, Algirdu Dilinskiu ir Antanu Pažarausku muzikuota kaimo kapeloje „Kaimo muzikantai“. Su šia saviveiklininkų kapela 3 kartus dalyvauta LRT projekte „Duokim garą“, o su Šiaulių rajono meno vadovų ir kultūros darbuotojų suburtu folkloro ansambliu „Indraja“ – tarptautiniuose Europos folkloro festivaliuose Vokietijoje, Ispanijoje, Belgijoje, Italijoje. Tarptautiniuose festivaliuose muzikantas grieždavo bandonija, dabar daugiau virkdo armoniką.

Pastaruoju metu Henrikas ir toliau muzikuoja: dainuoja folklorines dainas ir groja armonika Lietuvos tautodailininkų sąjungos Šiaulių skyriaus folkloro ansamblyje „Margulis“. Su šiuo kolektyvu koncertuota Europos folklorinių ansamblių

festivalyje Belgijoje, Antverpene ir du kartus Lenkijoje – Torunėje ir Augustave. Senasis liaudies meistras dabar daugiau dėmesio skiria muzikavimui, nes kurti meno dirbinius jau kiek sunkoka, „senatvė atėjo, sako, kad niekam jo dirbinių nebereikia“. Anksčiau, būdavo, pavargsta rankos – griebiasi bandonijos. Muzika pirmiau atsirado Henriko gyvenime nei tautodailė, ji ilgus metus buvo ir liko kaip priedas prie tautodailės darbų. Nors, kaip minėjome, savamokslis buvo ir čia, ir tenai. Pokalbio Šiauliuose metu Henriko draugai nerimo, telefonu kviesdami Henriką repetuoti, nes kitą dieną, savaitgalį, nusimatė smagus Henriko 75-mečio šventimas „Margulio“ kolektyve. Puoselėjama dar viena graži tradicija – paminėti ansamblių jubiliejinius gimtadienius.

Henriko potraukis prie muzikos buvo įgimtas, ir kuo toliau, tuo didesnis jis tapo. „Tėvas grodavo akordeonu, o aš, nusitvėręs šaukštą ar tarką, brūžindavau ar į kokią metalinę lėkštę daužydavau, kad tik į ritmą pataikyčiau“, – prisimena pašnekovas vaikystės dienas Viekšniuose. Bekalbant jam iškyla dar vienas epizodas, kai mama Henriką ir jo brolių Algį per miesto aikštę vedė į kirpyklą. Kol mama nuėjo tartis su kirpėja, mažasis trimetis broliukas, paėmęs už rankos, tarė: „Bloleli, bėgam.“ Vaikai parbėgo namo. Nieko gero nežadėjo diržas tėvo rankose, belaukiant, kol mama apsiaus pečius paklode

Gediminas, Asta, Henrikas ir Valerijonas Kalina

ir kol dėdė „blolelius“ kirpo, tarsi „po vieną plaukiuką pešė“. Bet, tikina Henrikas, kad „apsiašaroję, šiaip ne taip, atkentėję. Dvigubai.“

Pokalbiui su Henriku jau užsitęsęs ne vieną valandą, pašnekovas vis prisimena kažką naujo. Iš spintos traukia segtuvą, kuriame – Šiaulių pedagoginio instituto Dailės fakulteto studentės Jurgitos Liorančaitės kursinis darbas „Monografija apie Henriką Kaliną“, kuri mergina parašė 1996 m. Vėl vartome, skaitinėjame, žvelgdami į nuotraukas, aptarinėjame Henriko kūrybines dirbtuves, gintaro ir metalo gaminius, parodas, pasidžiaugiame išvardytais apdovanojimais.

Pakalbinta pas tėvus besisvečiuojanti Henriko ir Janinos dukra **Asta (Kalinaitė) Novikovienė** (g. 1974 m.) teigia, kad savo gyvenimą taip pat susiejo su muzika – dirba fortepijono mokytoja Šiaulių Dainų muzikos mokykloje. Jos sūnaus Karolio (27 m.) gyvenime muzika taip pat užėmė svarbią vietą. Jaunuolis lankė berniukų ir jaunuolių chorą „Dagilėlis“, per abiturientų išleistuves mokykloje, seneliui Henriku akomponuojant akordeonu, šventinio renginio metu atliko dainą. Jei ne sportas, muzika būtų likusi pirmoje vietoje. Astos gyvenime muzikavimas prasidėjo nuo septynerių metų. „Kai pradėjau groti, tai mokiausi ir mokiausi, – linksmi pasakoja Henriko dukra. – Vaikystėje su Kalinų šeimos kapela barškučiais, metalofonu esu

grojusi.“ Henrikas įsiterpia, teigdamas, kad „senelis norėjo, kad kuo daugiau būtų kapeloje grojančių“. Tačiau Asta sakosi, kad nelabai mėgusi žmonių susibūrimų, nors muzikuojant to išvengti nebuvo galima. Ir „Polifonijoje“ šešetą metų drauge su Gediminu dainavo ir grojo bei dirigavo, besimokydama aukštesniojoje muzikos mokykloje Šiauliuose, „krūviai buvo dideli, namie nuo vaikystės visi grojo“. Vienaime kambaryje pianinu skambino ji, kitame – Gediminas, o trečiame tėtis akordeoną traukė. Iš kaimynų per visą gyvenimą jokio skundo nesulaukė. „Matyt, gražiai grojom“, – pajuokauja vėl Henrikas.

Net auklėjimo, sudrausminimo metodai Kalinų šeimoje buvo susieti su muzika. Gediminas prisimena, kaip jo ir sesers keliamą triukšmą prieš miegą nustelbdavo tėčio Henriko akordeono balsai. Ir kaip betriukšmausi, kai skamba muzika? Lieka tik nurimti, klausytis ir miegoti. Gal net ir užmigti geriau sekėsi, skambant melodijų garsams?..

Janina Kalinienė, pokalbiui artėjant į pabaigą, neišlaikė nepasidžiaugusi, kad „prisiklausiusi visų giminaičių muzikavimų ant senatvės gieda Šiaulių vyskupijos pastoraciniame centre. Repetuoja giesmes sakraline tematika ir gieda ten, kur pakviečia, – švenčių metu bažnyčiose ir kitur. Jau daug metų...“ Janina taip pat kilusi iš dainingos šeimos. Gera matyti ir girdėti, kad rugsejo 28-ąją

Gediminas Kalinas (nuotraukos viršuje 2-as iš dešinės) su Šiaulių universiteto Menų fakulteto mišriuoju chorą „Studium“ 1993 m.

(tą pačią dieną, kaip ir Henrikas – *aut. past.*) atšventusi savo 70-ąjį jubiliejų žvali Henriko kūrybinio gyvenimo palydovė kviečia toliau gilintis į Kalinų šeimos istoriją, muzikinius ieškojimus ir tautodailės laimėjimus.

GEDIMINAS KALINAS (g. 1973 m.) – kompozitorius ir ilgametis Šiaulių valstybinio kamerinio choro „Polifonija“ dainininkas.

Ištrigo spaudoje rastos Gedimino Kalino mintys, kad jį „labai veikia liaudies daina. Yra žmonių, kurie negirdi jos dvasios, išgirdę folklorinio ansamblio dainavimą, jį vadina bobučių baubimu. O man labai patinka. Gal todėl senovę galėjau ir galiu pačiupinėti savo rankomis. Džiaugiuosi, kad kaimas mane auklėjo labiau nei miesto asfaltas.“¹

Muzika Gediminą supo nuo gimimo ir lydi iki šiol. Gediminas teigia, kad „viskas, kas yra žmoguje, telpa geroje muzikoje“. Muzikavęs su seneliu ir tėvu šeimos kapeloje, gilino savo muzikines žinias ir gebėjimus groti pianinu besimokydamas muzikos mokykloje. Nelabai mėgo ją, nes vargino grojimas iš natų. Kur kas patrauklesnis atrodė grojimas iš klausos, liaudies ir kitų melodijų improvizavimas. Prisimena, devintoje klasėje net ketinęs mesti mokslus muzikos mokykloje, nes „kur kas

patraukliau atrodė su draugais kieme spardyti kamuolį ar žaisti krepšinį, nei groti visus tuos bachus ir sonatinas“. Bet kuo toliau, tuo dažniau Gediminas prisėsdavo prie instrumento ir pats pajuto, kad tai jam patinka...

Tame pačiame O. Laurutytės straipsnyje skaitau ir Gedimino mintis, kad jam atrodo, jog „liaudies daina turi paprastą melodiją, tačiau į ją, kaip, pavyzdžiui, į grigališkojo choralo muziką, įdėti lobiai dvasingos muzikos. Ją atlikti, atrodo, nesudėtinga, bet ta melodija keliavo ištisus amžius per žmonių ausis ir širdis, tad turi dvasią.“

Gediminas, nors ir baigė muzikos mokyklą, fortepijono klasę, mokėsi chorinio dainavimo, nebuvo tikras, ar nori ir toliau savo gyvenimą susieti su muzika. Norėdamas gauti pradinių klasių bei muzikos mokytojo diplomą, pasvarstęs įstojo į Šiaulių pedagoginį institutą. Studijuojant jau „nebepabėgsi“ nuo grojimo iš natų, o dar ir skaityti jas reikėjo dainuojant Šiaulių universiteto Menų fakulteto mišriajame chore „Studium“ (vadovas G. Ramanauskas), o vėliau (nuo 1994 m.) ir „Polifonijoje“. Su šiuo chorą per 25 metus Gediminas apkeliavo daugybę vietovių, laimėjo begalę apdovanojimų, sutiko daug įdomių žmonių... Jau studijų metais apkeliauta Švedija, Prancūzija, Danija. Gediminą, kol jis dar mokėsi Pedagoginiame institute, pakvietė tuometinis „Polifonijos“ vadovas S. Vaičiulionis.

¹ Laurutytė O., Liaudies dainose užkoduoti tautos dvasingumo lobiai, *Šiauliai plius*, 2014-05-16.

Gedimino Kalino dainų knygelė vaikams „Kas čia buvo?“

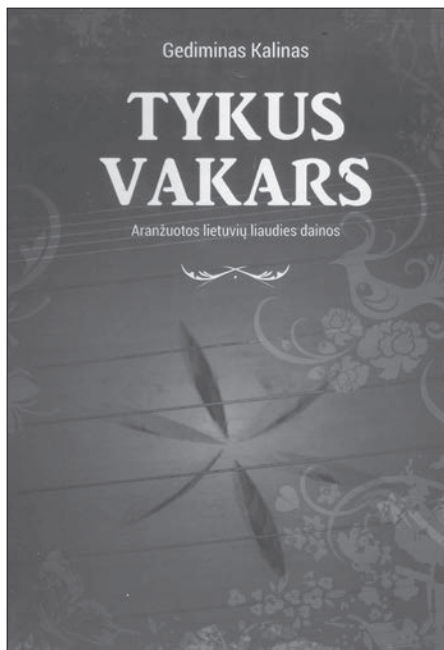
Gediminas Kalinas su kursioke, būsimąja žmona Rosita, gavę Šiaulių universiteto diplomus, 1996 m.

Studijuodamas paskutiniuose dviejuose kursuose Gediminas privalėjo suderinti dainavimą abiejuose choruose. Vadovas sakydavo, kad „kai turi laiko nuo paskaitų, tada ir ateini“. Labai demokratiškai žiūrėjo į Gedimino ir jo kurso draugo galimybes dainuoti ir suderinti veiklą studijuojant ir dainuojant abiejuose choruose.

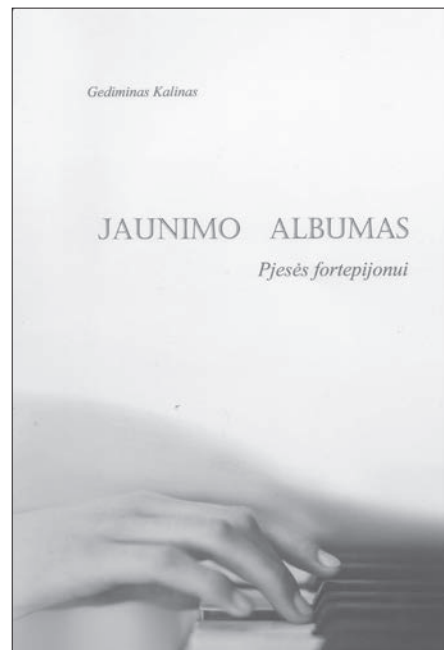
Pamažu susidraugavęs su natomis, Gediminas ir pats panoro jas „padėlioti“, t. y. kurti naujas melodijas. Pirmiausia dvi jo sukurtas dainas atliko vaikų studija (buvęs vaikų choras) „En-Den-Du“, kuriam vadovavo Vadimas Kamrazeris. Bebaigdamas studijas Šiaulių pedagoginiame institute Gediminas turėjo pusmetį atlikti specializuotą praktiką su vaikų choru bei laikyti valstybinį egzaminą, vieną iš kurio užduočių sudarė dirigavimas vaikų chorui. Kita egzamino dalis buvo dirigavimas mišriajam studentų chorui. Gedimino kursiokas buvo pažįstamas su V. Kamrazeriu, kuris suteikė jaunuoliams galimybę diriguoti vaikų chorui. Gediminas atsinešė ir savo sukurtą dainą, parodė ją V. Kamrazeriui. Vadovas „nepasakė, kad čia blogai, jis kaip tik dar kažką pataisė, patarimų davė ir sutiko, kad jo vadovaujami vaikai padainuotų“. Pažintis su V. Kamrazeriu Gediminą paskatino ir toliau kurti dainas vaikams. 2000-aisiais metais dešimt dainų sugulė į labai populiarią dainų knygelę (su natomis ir tekstais) vaikams „Kas čia buvo?“, ir

net devynios iš jų buvo sukurtos pagal Gedimino mėgstamo rašytojo Juozo Erlicko tekstus. Tiesa, gauti J. Erlicko sutikimą panaudoti jo eiles dainoms taip pat reikėjo. Gediminas nežinojo, kaip tuo metu jam, kuriam jaunuoliui, pasielgti, juk „pirmą knygą leido, o čia toks autorius, Lietuvoje žinomas“. Nors viskas buvo „jau parašyta ir sukurta, reikėjo Erlicko atsiklausti“. Gediminas mena, atsivertęs telefonų knygą, paskambino J. Erlickui, išdėstė visą reikalo esmę ir paprašė leidimo naudoti tekstus. Poetas patarė užregistruoti asociacijoje LATGA, nes nuo atlikimų skaičiaus autoriams mokami honorarai. Vėliau Gediminas viską ir užregistravo. Paskambinęs J. Erlickui Gediminas išgirdo, kad jokių prieštaravimų nebus, o tai patvirtino vėliau jaunąjį muziką pasiekęs laiškas, kuriame perskaitė pabrauktus žodžius: „Visiems Lietuvos žmonėms. Neprieštarauju, kad Gediminas Kalinas panaudotų mano eilėraščius (buvo išvardyti 9 J. Erlicko eilėraščių pavadinimai – *aut. past.*) dainose.“

Baigęs Pedagoginį institutą ir įgijęs muzikos pedagogo specialybę Gediminas 5–6 metus dirbo „Polifonijoje“ choro artistu. Pedagoginį darbą pradėjo 2002 m., būdamas jau trisdešimties. Vėliau pradėjo dirbti Kuršėnų vaikų muzikos mokykloje, kuri vėliau buvo pavadinta meno mokykla. Mokė vaikus groti fortepijonu, toliau kūrė dainas vaikams. Jaunajam kompozitoriui norėjosi, kad dainelės nebūtų

*Gedimino Kalino aranžuotų lietuvių liaudies dainų rinkinys
„Tykus vakars“*

*Gedimino Kalino pjesių fortepijonui ciklas
„Jaunimo albumas“*

nei visai paprastos, nei per daug sudėtingos, kurias gebėtų atlikti tik muzikos ar meno mokyklų solistai ar kolektyvai. Norėjosi kurti muziką, prieinamą didesniajam jaunųjų atlikėjų ratui.

Kuršėnų vaikų muzikos mokykloje Gediminas susipažino su vaikų (jaunių ir jaunučių) chorų vadove Hana (Pastaukiene) Mockiene. Gedimino sukurtos dainos, išleistos knygelėje „Kas čia buvo?“, tiko vaikams nuo 5 iki 18 metų. „Ji ėmėsi padainuoti visą tą knygą, studijoje įrašėme dainas ir taip atsirado kompaktinė plokštelė.“

Kurį laiką, apie porą metų, Gediminas dainavo „Polifonijoje“, dirbo Kuršėnuose bei drauge vadovavo Gruzdžių kultūros namų folkloro ansamblui ir buvo moterų ansamblio vadovas. Tuo laikotarpiu Gruzdžiuose dirbo ir jo tėvas Henrikas Kalinas.

„Pasibaigė vaikiškų dainelių kūrybos etapas, prasidėjo kitas, – pasakoja pašnekovas. – Tikriausiai Kuršėnuose.“ Gediminas ne tik kūrė dainas, bet užsiėmė liaudies dainų aranžuotėmis. „Aranžuotė – plati sąvoka.“ Vaikų choro vadovei H. Mockienei Gedimino „kūryba tiko ir patiko“. Gediminas teigia, kad „kūryba – jo hobis“, jis parašydavo kūrinį, o vadovė su vaikų choru jį iš karto atlikdavo. Ir mėginimai buvo sėkmingi. Jei matydavosi, ką galima „dar patvarkyti“, tai ir padarydavo. Po sėkmingo pirmojo kūrybinio bandymo aranžuojant dainą „Tykus vakars“, ėjo ir kiti. Iš viso

jų iš pradžių buvo penkiolika ir 2014 m. visuomenei buvo pristatytas aranžuotų lietuvių liaudies dainų rinkinys „Tykus vakars“. Dauguma kūrinų iš šio rinkinio yra apdovanoti Lietuvių liaudies kultūros centro ir Lietuvos kompozitorių sąjungos organizuotuose naujų kūrinų chorams konkursuose. G. Kalino aranžuoti kūriniai ne kartą buvo įtraukti į Lietuvos vaikų ir moksleivių televizijos konkurso „Dainų dainelė“ atlikėjų repertuarą, jie skamba ne tik „Polifonijos“, bet ir daugelio Lietuvos chorų repertuaruose. Gedimino bei kitų „Polifonijos“ choristų balsai skambėjo ir Bazilionų mokykloje, o 2018-ųjų rugpjūtį ir Bazilionų Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčioje.

Gediminas sakosi nekuriantis, kol nėra įkvėpimo. Šypsosi, tarstelėdamas, kad „laukia, kol jis ateis“. Pirmiau pasirenka tekstus, o vėliau gimsta melodija. Jis teigia, kad „labai svarbu, kokios tu nuotaikos sėdi prie fortepijono. Jei jau nekaip nusiteikęs – nieko ir nesigaus. Labai svarbu rasti gerą tekstą, o tik tada pritaikyti melodiją. Muzika atspindi tai, kas tekste parašyta.“ Bet ir Gedimino sukurtos melodijos, pjesės fortepijonui, tarp kurių „Daina be žodžių“, „Ilgesys“, „Vakaro daina“ ar „Prisiminimai“, nuskraidina ir į gimtojo kaimo pievas, ir į jausmų pasaulį, ir į savo įsivaizduojamas erdves... Klausai melodingų, nors ir neilgų, bet 20 skirtingo charakterio pjesių, 2018 m. sugulusių

Kalinų šeimos kapela: Gediminas ir Asta groja su tėčiu Henriku ir seneliu Valerijonu

į pjesių fortepijonui ciklą „Jaunimo albumas“, ir vėl jos nuneša mane į Kalinų sodybą Mekių kaime...

Augant tokioje šeimoje, kur nuo pat vaikystės aplink skambėjo muzika, gimė įvairiausi ir įstambiausi meno kūriniai, nebuvo galima toli atitrūkti. Tik Gediminui teko spręsti, kurie genai stipresni: ar muzikiniai, ar tautodailės, perduoti ir iš senelio Valerijono, ir iš tėčio Henriko. Akivaizdu, kad muzikinė pusė nusvėrė. Ir stipriai. Net keturios Kalinų šeimos kartos savo gyvenimo neįsivaizduoja be muzikos. O ir vyriškosios lyties atstovų, nešiojančių šią pavardę, daugiau. Vadinasi, muzikuojančių Kalinų giminei išnykimas negresia. Gediminas su žmona Rosita, taip pat pradinių klasių bei muzikos mokytoja, augina du muzikalius sūnus – Domantą ir Eitvydą. Rosita Kalinienė vadovauja vaikų folkloro ansamblui. Domantas, jau baigęs birbynės klasę Šiaulių Dainų muzikos mokykloje, dar vis ten tebegroja liaudies instrumentų orkestre, o gimnazijoje į rankas ima gitarą. Jaunėlis Eitvydas lanko Dainų muzikos mokyklos būgnų klasę. Vėl pajuokaujame, kad tėtis Gediminas savo muzikinę karjerą pradėjo mušdamas būgniuką, ir jo sūnus žengia tokiomis pačiomis pėdomis. Vėl viskas ratu ratu...

Kai vėl kalba pasisuka apie grojimą drauge su seneliu ir tėčiu Kalinų šeimos kapeloje, Gediminas sako: „Viskas gavosi labai natūraliai. Labai prieš nebuvau, o kad labai pats norėjau, irgi taip nesakyčiau.“

Mokytis muzikos mokykloje Gediminas pradėjo būdamas aštuonerių, jau truputį „paragavęs muzikanto duonos“. Grojimas su šeima „nebuvo labai ilgai ir daug kartų, tai buvo tik tam tikromis progomis, kai kažkur išvažiuodavome. Specialiai mes nerepetuodavome, <...> kaip į koncertą nesiruošdavome, būdavo viskas labai natūraliai. <...> Tėvas su seneliu žinodavo, ką gros, o aš arba sesuo būdavome pritariantys, akomponuojantys: tai būgnelis, tai barškutis, tai bandonija. Manęs niekas nemokė, kad dabar tu čia atsisėdęs taip ar kitaip grok. Aš turėjau savo klausą, savo galvą – kaip suprasdavau, taip ir grodavau. Natūraliai, spontaniškai, paprastai.“ Nusišypsojęs Gediminas tęsia, kad „girdžiu, jog nepataikau, tada negroju“, sakosi, bandoniją stumdavęs, nuspaudęs mygtuką, kad garso nebūtų, tik oras eitų, o „prisitaikęs“ vėl tęsdavo grojimą. Drauge Kalinų šeima koncertuodavo miesto švenčių, mugių metu. „Kaip aš baigiau karjerą senelio kapeloje, tai aš labai gerai atsimenu, o kaip pradėjau ir kiek kartų ten grojau – negaliu pasakyti“, – vėl prisiminimais grįžtame į jo mokyklą ir tą neįlemtą koncertą. Baigus Kalinų kapelai koncertuoti Gedimino ir Astos mokykloje, jo klasiokai, kiemo draugai užklausė stebėdamiesi: „Su kokiais tu čia seniais susidėjai, ką tu čia groji?“ Dabar jau nusijuokdamas Gediminas tars teli, kad „ne lygis buvo“ tuomet toks pasirodymas. Po to jis tikrai nebenorėjo groti. Ir ilgai.

Gediminas Kalinas su žmona Rosita Austrijos Alpėse 2006 m.

Tačiau atėjo metas, kai Gediminas panorėjo vėl į rankas paimti bandoniją ir pasimokyti, patyrinėti, kaip šiuo instrumentu reikia groti. Nuo pradmenų, nuo gamos, nuo autentiškos liaudiškos melodijos. Ne viskas puikiai iš pradžių sekėsi. Sudėtinga sistema. Kelmėje būdavo organizuojami etnomuzikavimo kursai. Tuomet Gediminui buvo, kaip pats mėgina prisiminti, daugiau kaip 30 metų, ir jis, pasiėmęs savo bandoniją, nuvyko mokytis „nuo A, kur ką spausti ir kas gausis... Šiek tiek paaiškėjo, bet entuziazmo nepadaugėjo.“ Sakosi pasimokęs, bet jei jau teturintis savo armoniką, su kuria lengviau „viską išgroti“, o ne bandoniją, tai groti tuo instrumentu toliau ir nebesimokė. Armonika groti išmoko pats ir juokauja, kad „liaudiškus šokius, vakarušką galėtų atgroti“. Šeimos švenčių metu Gediminas kai kada į rankas paimdavo ir bandoniją, ir armoniką.

Kyla klausimas, jei jau groti bandonija yra gana sudėtinga, iš kur senelis Valerijonas buvo išmokęs groti šiuo instrumentu, ir ar gerai, tiksliai grodavo? Prisiminti ir vertinti, kai Gediminui buvo tik dešimt metų, – sudėtinga. Tuomet viskas atrodė gerai. O ir tėvas, Henrikas Kalinas, „prisiderindavo prie to, ką grodavo senelis. Tą, ką senelis jau mokėjo, tėvas iš paskos pritardavo, bet ką. Kiek mokėjo, iš kur mokėjo, neaišku.“ Ir kodėl bandonija, toks retas instrumentas, atkeliavęs iš Vokietijos, o ne tuomet

populiari buvusi armonika ar kitas instrumentas atsirado Valerijono rankose – išliks paslaptimi.

Nesunku suprasti, kad, be muzikos, Gediminas labai mėgsta gamtą ir keliones. Kai tik norisi jį prakalbinti, jis tai Geluvos ežero link keliauja, tai Pageluvio apylinkėmis žavisi, o kartais ir po 13–16 kilometrų per dieną (kaip pasakoja jo teta Janytė) pėsčiomis mūsų krašto apylinkėmis nueina. Keliauja ir su šeima, ir su draugais. Su chorą „Polifonija“ apkeliauta begalė šalių...

Prie senelio ir tėčio tautodailės darbų Gediminas sakosi mažai prisidėjęs. Ne nuolat ir į Mekius suko vasaroti pas senelius, Baisiogala, seneliai iš mamos pusės paauglystėje traukdavo labiau. Kalinų sodyboje kunkuliuojantis gyvenimas, besisukinėjantys svetimi žmonės Gediminą ir jo sesutę Astą lyg ir „atbaidydavo“. O ir „draugų anoje pusėje buvo daugiau“. Tik kai jau „štampuoti medalius“ seneliui Valerijonui reikėdavo, tai kviesdavosi anūką į pagalbą. Padėdavo gaminti smulkius suvenyrus, tokius kaip Zodiako ženklus. Darbuotis patikdavo, nes dar ir sutartą atlygį gaudavo.

Gediminas prisimena, kad senelio namuose buvo pilna senų buities daiktų, įvairiausių padargų, technikos, mat senelis Valerijonas Kalinų sodyboje muziejų įrengti norėjo, tačiau iš tuometinės valdžios leidimo negavo. Kas liko neišvogta, neatiduota, saugoma senovinėje klėtyje-muziejuje.

Kalinų sodybos klėtyje-muziejuje Mekių kaime 2020 m. rugpjūčio 21 d. Jūratės Formanskės nuotrauka

Akys raibsta nuo eksponatų, apie kuriuos drauge vaikščiodami pasakoja vienas kitą papildydami Gediminas, Janina ir Henrikas Kalina. Akį traukia tai pakinktai, tai senoviniai buities reikmenys, tarp kurių geldos, kubilai, skrynios, kai kurie paties Valerijono Kalino rankų darbo, tai po pynėjų seminarų likę krepšeliai, padėklai, pintinės, šiaudinės skrybėlės, spalvingi liaudies dailininkų paveiksai, Kalinų šeimos vyrų lipdiniai iš molio. Tarp apipintų butelių – vienas Janinos Kalinaitės rankomis pagražintas, o tarp pintų krepšelių vaisiams – taip pat vienas Janinos „seminaro metu sugrubusiomis rankomis užbaigtas“. Kiek stebino tai, kad tarp molinių medalių grožimės ir Algio Kalino sukurtais moliniais Zodiako ženklais su aprašymais, įrėmintais mediniame rėmelyje. Tik vėliau iš Henriko sužinojau, kad ir šis Valerijono Kalino sūnus ilgus metus nesiskyrė su keramika. Iš pradžių darbavosi su tėvu, o vėliau jau savarankiškai į verslą įsisuko...

Už klėties stogo sijų išlikusios net užkištos Sosnovskio barščių lazdos, kurias kažkada Valerijonas svajojo panaudoti žvakidėms gaminti. Dauguma rakandų klėtyje – Valerijono Kalino palikimas, tačiau nemažai jų į sodybą „partempė“ ir Henrikas su Gediminu, vis neatsisakydami svajonės įkurti etnografinį muziejų. Jis vis pildėsi siuvimo mašinomis, lygintuvais, lempomis, lagaminais, įvairiausių formų ir spalvų buteliais.... Guli metalinės

pasagos, darbo įrankiai, senieji skalbimo ir audinių lyginimo reikmenys, net rūbai kabo. Ir muzikos instrumentai, jau atitarnavę šeimaininkams, savo vietą rado klėties muziejuje, ir patefonas su plokštelėmis, senieji radijo ir telefonų aparatai, mediniai skaitliukai... Skaitinėji senus plakatus, iškabas, grožiesi senųjų liaudies tapytojų darbais, išžiūri į sodybos įkūrėjų Jono ir Elenos Kalinų portretus, pavartai lenkišką, Elenos Kalinienės pirštus menančią, maldaknygę...

Gediminas iš skrynios ištraukia lyg ir niekuo neypatingą stiklinę plytelę, iš kokių klijuodavo sienelės. Tačiau kai ją atidarė – nustembame. Ten gipsinė Vyčio liejimo forma. Henrikas pasakoja, kaip būdavo naudojamos gipsinės liejimo formos, kurių Kalinų šeima turėjo daug, bet nemažai jų jau sunaikinta, nes buvo aprupėjusios. Girdime, kad „į formą prispausdavo molio, nupjaudavo, po to spausdavo ant moliu padengtos plokštumos, nukeldavo tą formą, paskui nupjaudavo su kaproniniu valu viską, išdžiovindavo ir išdegdavo“.

„Klėtyje kažkoks daiktas padėtas, malonu į jį žiūrėti. Jis turi istoriją. O kitas gali pro tą daiktą praeiti, nesuprasdamas, kam tu jį čia parsivežei. Neįdomu kitam. Nekolekcionuoju bet ko. Mėgstu senus laikrodžius. Man ta seniena bet kokia gali būti, ji vis vien įdomi.“ Nemaža dalis iš Kalinų klėtyje sukauptų senienų čia atsirado Gedimino

Kalinų namo viduje stengiamasi išlaikyti autentišką. Mekiai, 2020 m. rugpjūčio 21 d. Jūratės Formanskės nuotrauka

dėka. Jis teigia, kad „yra polinkis patyrinti viską, kas sena, autentiška. Ir daiktus, ir muziką, liaudies dainas. Dėl savęs parsivežu – kad įdomu, gražu, senoviška...“

Ilgai tyrinėjame unikalų sietyną klėties palubėje. Ar jis Valerijono Kalino laikų? Taip, tik Gediminas nuvežė meistrui, kad sietyną, padarytą iš didžiulio vežimo tekinių, restauruotų, naują instaliaciją suvedžiotų. Dar ir dar kartą Gediminas pasidžiaugia: „Kiek senelis turėjo tų minčių, kad mums toli dar iki jo. Senelis sugebėdavo rasti ir kaip įgyvendinti, ir su kuo. Ir įkvėpdavo kitus patikėti tomis jo idėjomis. Ir laikmetį išlaviruoti, ir su valdžia susitarti, ir liaudies muzikos nepamiršti, ir verslą savo turėti, parduoti medų, keramiką.“

O nuotraukų kiek buvo sukaupta sodyboje – visi stalčiai pilni. Ir dabar Janina Kalinaitė mėgina atidaryti vieną po kito senos komodos, kurią pagamino senasis sodybos šeimininkas, Valerijono Kalino tėvas Jonas, stalčius. Juose ne kas kitas, kaip tos senosios šeimos fotografijos, įamžinusios kunkuliuojantį gyvenimą Kalinų sodyboje. Ant vieno iš kambarių sienų – išdėdintos nuotraukos, kuriose matome seminarų dalyvius, besidarbuojančius Kalinų sodyboje, dailininkų dovanotus paveikslus. Kiek tų nuotraukų Gediminas rasdavo senelio spintose! Smalsu būdavo patyrinti, kas jose užfiksuota.

Gediminas turi sukaupęs nemažą šūsnį medžiagos apie savo giminės šaknis, tačiau jei nuo pat vaikystės būtų daugiau gilinęsis į senelio Valerijono gyvenimą, jo amato ypatumus, aptarinėjęs muzikinę pusę, tai šiandien būtų galima dar daugiau sužinoti šios unikalios, darbščios ir kūrybingos šeimos paslapčių... Senelis Anapilin iškeliavo, kai Gediminui buvo aštuoniolika. Ir rūpestį senąja Kalinų sodyba senelis patikėjo anūkui Gediminui. Pabandžius teirautis, ar nebuvo kokių ženklų, žodžių, įpareigojančių anūką rūpintis Kalinų sodyba, pašnekovas iš pradžių neigia, o po kiek laiko ima atgaivinti prisiminimus. Nelabai kreipė dėmesį kažkada šešiolikmetis Gediminas į senelio Valerijono žodžius, kad jis turėsias rūpintis sodyba, kad pastarasis „viską jam paliksiąs“. Manė, „pasakė, ir viskas“. Gediminas garsiai svarsto: „O kur tėvas? Aišku, kad teisiškai tėvui paliko. Tą sakinį aiškiai prisimenu, tik galvojau, prie ko čia aš?“ Vėliau atėjo supratimas, atsakomybė už protėvių sodybą. Taip ir kova su Sosnovskio barščiais prasidėjo, ir pastatų saugojimas. Gedimino tėvai, Henrikas ir Janina, po Valerijono mirties atliko kapitalinį namo remontą (apie 1990–1991-uosius metus), apmūrijo, viduje stengdamiesi išlaikyti namo autentišką. Namas ir dabar laukia atnaujinimo...

Ir Janina Kalinaitė, ir jos brolis Henrikas ne kartą grįžta prie minties, kad „Kalinų šeimos atžalų

Henrikas Kalinas, Janina Kalinaitė, straipsnio autorė Jūratė Formanskė ir Gediminas Kalinas prie klėties Kalinų sodyboje Mekų kaime 2020 m. rugpjūčio 21 d. Valentino Formanskio nuotrauka

meilė muzikai yra tarsi Dievo dovana už tai, kad senelis Jonas Kalinas buvo kurčėbylys“. Giminės ryšys su muzika – senelio staliaus palikimas. Ir talentai paveldėti. Kam iš tėvo, o kam – iš senelio...

Tačiau tas gyvenimas, kuris buvo užfiksuotas Kalinų šeimos archyvuose saugomose nuotraukose, sustabdytas Kalinų sodyboje sustingusiose skulptūrose, simbolizuoja nenutrūkstamą meilę gamtai, žmogui, darbui ir muzikai, kurią Kalinų giminės kartos perduoda viena kitai. Tai reiškia nenutrūkstamą gyvenimą. Ir tebeskambančią muziką, skraidinančią prisiminimais, kurie sugulė į posmus, vis atgal po Kalinų sodybos medžiais...

KALINŲ SODYBA

Bandonija, armonika, smuikelis,
Melodijų vingrybės ir darna...
Į Kalinų sodybą suka kelias,
Kur jungia sielas muzika, daina.

Paunksmėje pušų – „Gyvenimas“ parimęs,
„Birutė“ laukia grįžtančių vaikų...
Prisiminimais Klėtis tik dalinas
Ir ilgisi skambėjusių dainų.

Prasuks daina pro prūdą, pavėsinę,
Į salą tilteliu nuskriedama,
Kur „Kempingas, „Bačka“ svečius masino,
Kur „Velnias“ kvietė, „Ragana“ sena...

Štai – akmenų melodija sustingo,
Bandonija užstrigo traukiama...
Tiktai Senelio šypsena nedingo:
Vaikų, anūkų lūpose – daina!

Užsuk, sugrįžk, tavęs ten laukia
Senieji akmenys, beržai,
Viltingai žvelgiantys palaukėn:
Ar renkas Kalinų vaikai?

Armonika, bandonija, smuikelis,
Suskambus liaudiška daina
Lydėjo, nutiesė TĄ KELIĄ,
Kuriuo keliauja KALINŲ ŠEIMA.

Informaciją pateikė:

1. Janina Kalinaitė, g. 1954 m., gyvena Vilniuje.
2. Henrikas Kalinas, g. 1945 m., gyvena Šiauliuose.
3. Janina Kalinienė, g. 1950 m., gyvena Šiauliuose.
4. Gediminas Kalinas, g. 1973 m., gyvena Šiauliuose.
5. Asta (Kalinaitė) Novikovienė, g. 1974 m., gyvena Šiauliuose.
6. Valentinas Formanskis, g. 1963 m., gyvena Maskvytės k., Šiaulių r.

Jonas SATKŪNAS, Vidmantas LOPETA

Mažieji dinosauro gimimai

Nuotraukos iš autoriaus archyvo

Roplių atsiradimas

Ropliai atsirado labai seniai. Maždaug prieš 320 mln. metų, paleozojaus eros ankstyvosios anglies periodo pabaigoje, jie išsivystė iš senovinių šarvagalių amfibijų¹, vadinamų stegocefalais. Gyveno prie vandens, nes ten veisėsi ir maitinosi pakrančių augalija. Prisitaikę gyventi sausumoje, stegocefalų palikuonys atsiskyrė nuo amfibijų ir prisitaikę gyventi sausumoje.

„Po paleozojaus eros buvo vienas nuostabiausių Žemės gyvybės istorijos periodų – mezozojaus roplių suklestėjimas.“² Jie apsigyveno sausumoje, paplito jūrose ir pakilo į orą. Ypač suklestėjo dinosaurai. Pavadinimas „dinosaur“ yra ne mokslinis, o populiarus ir reiškia „baisus driežas“³. Iš iškasentų nustatyta, kad egzistavo šimtai dinosauro rūšių – nuo viščiuko dydžio iki dešimčių metrų didumo, žolėdžių ir plėšrūnų. Manoma, kad didžiųjų roplių suklestėjimą lėmė švelnus klimatas, ypač žiemą. Be to, mezozojaus laikotarpiu Europoje ir kituose žemynuose buvo daug seklių jūrų, jų pakraščiuose – pelkėtų žemumų, kur gyveno ir maitinosi dinosaurai.

Kreidos periodo ir mezozojaus eros pabaigoje (maždaug prieš 60 mln. metų) dauguma roplių ir visi dinosaurai išmirė. Jų eros pabaiga ir išmirimas iki šiol tebėra viena iš didžiausių Žemės istorijos mįslių. Mokslininkų nuomone, išnykimo priežastimi galėjo būti kylantys žemynai, nykstančios pelkėtos žemumos ir krintanti temperatūra⁴.

Ventos dinosaurai

Iškastinių dinosauro liekanų aptikta visuose žemynuose, išskyrus Antarktidą. Įdomu, ar buvo dinosauro Lietuvoje? Ar turime kokių nors įrodymų?

Papilėje (Akmenės r.), kur bekasi, tai visur jūros periodo uolienos. Daug kas stebisi – kodėl iki šiol niekas ten nerado dinosauro liekanų? Mokslininkai dinosauro ieškojo ir tebeieško. Tačiau vienas svarbus dalykas yra tai, kad jūros periodu Papilės apylinkėse buvo sekli jūra ar jos priekrantė, taigi sausumos dinosaurai čia gyventi negalėjo ir klaidžiojo tik kaimyninėje Latvijoje, kur buvo sausuma. Tačiau vandeniniai ropliai tikrai galėjo gyventi, tik jų fosilijų liekanų nelengva surasti.

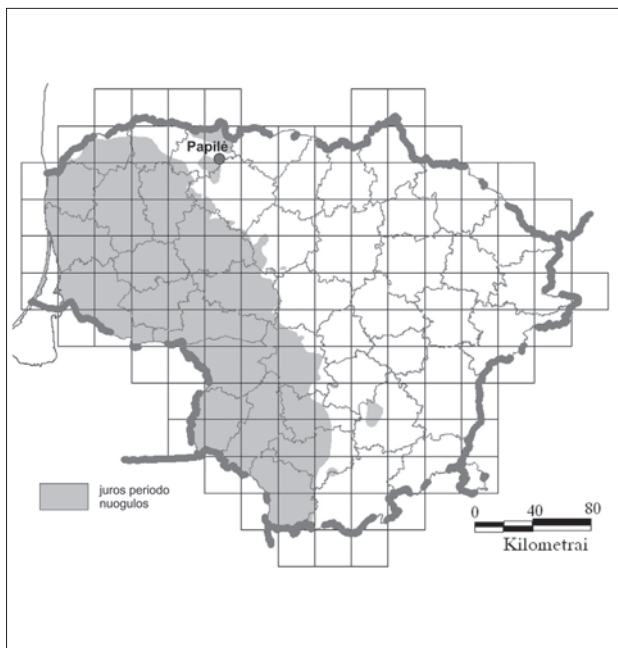
Jūros periodas – Žemės raidos laikotarpis, ejęs po triaso, paprastai siejamas su dinosauro klestėjimo laikais. Prasidėjo prieš 205 mln. metų ir baigėsi prieš 145 mln. metų, suskilus Pangėjos

¹ Amfibijos – varliagyviai, prisitaikę gyventi sausumoje ir vandenyje.

² Augustauskas J., *Varliagyviai ir ropliai*, Kaunas, 2012, p. 70.

³ Flintas R., *Žemės istorija*, Vilnius, 1985, p. 162.

⁴ *Ten pat*, p. 176.

Juros uolienų paplitimo schema Lietuvoje

Roplio stuburo slankstelis Gamtos tyrimų centro Geologijos ir geografijos instituto muziejuje

superkontinentui⁵. Vyravo šiltas, drėgnas klimatas, vešėjo paparčiai ir plikasėkliai. Juros periodui baigiantis pasirodė pirmieji gaubtasėkliai augalai.

Juros sistemos uolienos Akmenės rajone paplitusios atskirais ploteliais. Tokį šios sistemos nuogulų paplitimą lėmė įvairių uolienų dūlėjimo (denudacinių) procesai – geologinėje praeityje jos slūgsojo daug plačiau. Labiausiai jūros nuosėdų paplitimo plotas sumažėjo dėl ledynų ardamosios veiklos (egzaracijos) ir jo tirpsmo vandenų erozijos. Juros sistemą Akmenės rajone sudaro vidurinio ir viršutinio skyriaus uolienos.

Papilėje rastas vienas dinosauro laikų (juros sistemos) gyvūno stuburo slankstelis, kurį galima įtarti buvus „vandeninio“ dinosauro. Tai geologo dr. V. Katino apie 1970 m. Papilėje rastas piritu⁶ užpildytas roplio stuburo slankstelis. Etiketėje parašyta, kad jis rastas Šaltiškio karjere, bet iš tiesų – Papilėje, netoli nuo istorinės atodangos, esančios pačiame miestelyje (pakalbėjus su pačiu dr. V. Katinu, jis patikslino, kad užrašas „Šaltiškio karjeras“ parašytas per klaidą). Kauliukas saugomas Gamtos tyrimų centro Mineralų muziejuje.

⁵ Pangėja – superkontinentas, susidaręs karbono periode (prieš 338–296 mln. metų), visiems buvusiems kontinentams susijungus į Pangėjos superkontinentą. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius, 2010, t. XVII, p. 403.

⁶ Piritas – labiausiai paplitęs sulfidų klasės mineralas, geležies sulfidas (FeS₂).

Fitozauro atradimas

2010 m. tarptautinės ekspedicijos metu Šaltiškio molio karjere rastos fitozauro fosilijos. Jas rado geologas ir stuburinių paleontologas Grzegorz Niedźwiedzki (Varšuvos universitetas) su kolegomis Stephenu L. Brusatte'u (Gamtos istorijos muziejus Niujorke), Robertu Bronowiczu (Miunchenas), Tomasz Suleju (Varšuva), Piotru Szreku (Varšuva). Tai pirmosios mezozojaus laikų fosilijos Baltijos regione: du žandikaulio fragmentai ir trys fitozauro dantys (*Archosauriform* roplių grupė). Atradimas 2013 m. paskelbtas Kembridžo universiteto žurnale:

STEPHEN L. BRUSATTE, RICHARD J. BUTLER, GRZEGORZ NIEDŹWIEDZKI, TOMASZ SULEJ, ROBERT BRONOWICZ and JONAS SATKŪNAS (2013). *First record of Mesozoic terrestrial vertebrates from Lithuania: phytosaurs (Diapsida: Archosauriformes) of probable Late Triassic age, with a review of phytosaur biogeography. Geological Magazine*, 150, pp 110122 doi:10.1017/S0016756812000428.

Fitozaurai (*Phytosaures*) – išnykusi vėlyvojo triaso stambių, pusiau vandeninių roplių archosaurų grupė. Fitozaurai priklauso *Phytosauridae* šeimai. Jie turėjo ilgą snukį (kaukolės dydis galėjo siekti daugiau kaip 120 cm), buvo gerai šarvuoti, savo dydžiu (apie 5 m ilgio), išvaizda ir gyvenimo būdu buvo labai panašūs į šiuolaikinius krokodilus,

Šaltiškių molio karjeras Akmenės rajone 2010 m.

gyveno ežeruose, upėse ir pelkėse. Pavadinimas *phytozaur* (augalėdis roplys) yra labai klaidinantis, šių roplių žandikaulių ir dantų struktūra aiškiai rodo, kad fitozaurai buvo plėšrūnai. Pirmasis juos aprašė G. Jaegeris (1828), jis tyrinėjo augalėdžius roplius ir fitozaurai buvo klaidingai prie jų priskirti.

Labiausiai paplitę fitozaurai buvo triaso periode prieš 205–250 mln. metų. Jų fosilijų randama Vidurio Europoje, Šiaurės Amerikoje, Indijoje, Maroke, Tailande ir Madagaskare. Aptinkama ir ankstyvosios jūros periodo uolienose.

2011 m. rugsėjo 12 d. Lietuvos geologijos tarnybai (LGT) buvo perduotas siuntinys iš Lenkijos su šiuo unikaliu radiniu. 2011 m. lapkričio 18 d. LGT perdavė Akmenės krašto muziejui fitozauro liekanas, 2010 m. rastas Šaltiškių molio karjere. Stuburinių gyvūnų fosilijos yra nepaprastai retas reiškinys, o Akmenėje saugomi radiniai yra vieni seniausių pasaulyje. Dvi žandikaulio liekanos ir trys dantys eksponuojami Akmenės krašto muziejuje šalia akmenų kolekcijos.

Šaltiškių karjero radiniai – unikalus atradimas. Triaso periodo fitozaurai iki šiol buvo rasti tik Vidurio Europoje. Ventos krašte iškastos gerai išsilaukusios stuburinių gyvūnų fosilijos yra nepaprastai retas reiškinys, todėl būtina ir toliau atlikti Šaltiškių karjero tyrinėjimus.

Mezozojaus eros stuburinių gyvūnų fosilijos yra labai retas radinys ne tik Lietuvoje, bet ir visame Rytų Baltijos regione (Latvijoje, Estijoje, Rusijos Kaliningrado srityje). Apie Baltijos regione gyvenusius mezozojaus eros ryklius ir bestuburius yra nemažai duomenų, tačiau mažai žinoma apie gyvūnus, gyvenusius dinozaurų laikais. Taip yra, matyt, todėl, kad Rytų Baltijos regionas tuo metu buvo 40° šiaurės platumoje ir sąlygos gyventi stambiems stuburiniams buvo gana nepalankios.

Šiaurės pusrutulyje triaso fitozaurų fosilijų randama regionuose iki 45° šiaurės platumos. Šis rajonas šiek tiek platesnis nei šiuolaikinių krokodilų paplitimo plotas (30° šiaurės ir pietų platumos; Markwick, 1998). Dėl nevysiskai ištirtų teritorijų fitozauro fosilijų radimvietės gali būti pasiskirsčiusios dar didesniame plote.

Krokodilų dantų fosilijos

Kiti Šaltiškių karjere rasti du dantys, kurių vienas yra 1,2 cm, o kitas – 1,4 cm ilgio, priklausė jūriniais ropliams, remiantis jų sandara, tikėtina, kad *Goniopholis* (?) genties jūriniais krokodilams. Šaltiškių karjere greta tipinės jūrų faunos – amonoidų, belemnitų, pilvakojų moliuskų ir pečiakojų – liekanų dažnai aptinkama ir suanglėjusių sausumos augalijos liekanų. Tai rodo, kad šioje teritorijoje buvo jūros pakrantė.

Gyvavedis driežas

Dabartiniai Lietuvos ropliai

Iki mūsų dienų išliko tik mažytė dalis kadaise gausaus roplių pasaulio. Manoma, kad dabar Žemėje gyvena apie 6700–7000 roplių rūšių⁷. Didesnė jų įvairovė šiltuose kraštuose, Lietuvoje tegyvena 7 rūšys, Dubysos krašte šiuo metu – tik 5. Susipažinkime su mūsų krašte sutinkamais mažaisiais dinosauro giminaičiais.

Driežų turime tris rūšis. Pats dažniausias iš jų – **gyvavedis driežas** (*Lacerta vivipara*). Jį galima sumaišyti su vikriuoju driežu, už kurį gyvavedis daug mažesnis, o nugaros juostos neturi ryškių dėmių.

Gyvavedis driežas dažnas Kurtuvėnų regioniniame parke, kur gyvena drėgnuose miškuose, jų aikštėse, pelkėse. Gerai plaukia ir nardo. Išgąsdintas kartais neria į vandenį ir pasislepia dumble. Naudojasi graužikų urvais, slepiasi po medžių šaknimis ir akmenimis. Įdomu, kad Mekų kaime (priešingai rūšies aprašymams) gyvavedžiai driežai visą vasarą puikiai gyvena visiškai sausose vietose, kur slapstosi malkų rietuvėse. Sutinkami ir buvusio Kurtuvėnų dvaro sodyboje, Beinoriškės kaime ir kitur.

Gyvavedžiai driežai minta įvairiais vabzdžiais, vorais, moliuskais, kirmėlėmis. Aktyvūs būna ir

apsiniaukusiomis dienomis. Pavasarį pabunda labai anksti, kai miške dar būna sniego. Poruojasi gegužės mėnesį. Gyvavedžiai driežai vieninteliai iš mūsų driežų veda gyvus vaikus. Gyvavedystė – prisitaikymas prie gyvenamosios vietos: drėgnose ir šaltose vietose (jie gyvena net už poliarinio rato) vystyti kiaušiniams trūktų šilumos. Patelės nėštumas trunka apie tris mėnesius. Jaunikliai kiaušiniuose vystosi motinos kūne, todėl toks veisimosi būdas vadinasi pusiau gyvavedyste. Patelė padeda nuo 2 iki 10 kiaušinių, iš kurių po kelių ar keliolikos minučių išsiriti driežiukai; motina jais nesirūpina. Po dienos ar dviejų jie pradeda savarankiškai maitintis⁸.

Sučiupti už uodegos, numeta ją ir taip išsigelbsti. Spalio mėnesį slepiasi žiemovietės įvairiuose urveliuose, po medžių šaknimis, trūnėsiams. Balandžio mėnesį du driežiukai Mekų kaime rasti įsirausę komposto krūvoje, kur, matyt, žiemojo.

Vikrusis driežas (*Lacerta agilis*). Vikrusis driežas didesnis už gyvavedį, nuo jo skiriasi kūno spalva ir dėmėtumu. Veisimosi metu patinėlis pasipuošia žalia spalva.

Šie driežai gyvena saulėtuose ir sausuose miškuose, pamiškėse, sausose pievose. Aptinkami visoje šalyje, bet paplitę netolygiai, pavyzdžiui,

⁷ Augustauskas J., *Varliagyviai ir ropliai*, Kaunas, 2012, p. 70.

⁸ *Ten pat*, p. 86–87.

Trapusis gluodenas

Kurtuvėnų regioniniame parke matyti Ilgos, Svilės ir Raudsparnės kraštovaizdžio draustiniuose. Kunigiškės kaime pastebėti įvairiažolėje pievoje, o Vijurkų kaime – sauspievėje.

Žiemoja urvuose, tuštumose, po medžių šaknimis, kelmiais. Iš žiemos įmygio pabunda tik visai sušilus, balandžio pabaigoje ar gegužės pradžioje. Kai tik saulė išildo, driežai išlenda iš urvelių ir šildosi prie angos. Slepiasi įvairių gyvūnų urveliuose, tačiau dažnai išsirausia juos ir patys. Veisimosi metu vikriųjų driežų poros kurį laiką gyvena kartu. Birželio pradžioje patelė smėlyje ar minkštoje žemėje iškapsto duobutę ar urvelį, kur padeda iki 10 baltų pailgų kiaušinėlių; liepos viduryje ar rugpjūčio mėnesį iš jų išsirita driežiukai.

Vikrieji driežai minta įvairiais vabzdžiais ir jų vikšrais, vorais, šimtakojais, smulkiais moliuskais ir kitais bestuburiais. „Yra žinoma, kad stambūs patinai ryja savo rūšies jauniklius arba patelės padėtus kiaušinius.“⁹

Labai atsargūs ir greitai: bėgdami nuo užpuoliko, gali aukštyn užlipti medžio kamieniu. Kaip ir gyvavedžiai, vikrieji driežai, sučiupti už uodegos,

ją pameta: uodega atitrūksta per nesukaulėjusią slankstelio dalį¹⁰.

Trapusis gluodenas (*Anquis fragilis*). Iš išvaizdos panašus į gyvatę, nes neturi kojų kaip kiti driežai. Nuo gyvačių skiriasi tuo, kad turi krūtininkaulį, akis su judamais vokais ir neturi nuodų liaukų. Odą keičia lopais, o ne neriasi kaip gyvatė.

Užauga iki 62 cm, dažniausiai patinėliai būna 36 cm, o patelės – 21 cm ilgio. Sveria iki 1 kilogramo. Kūno spalva ruda, bronzinio atspalvio. Matyt, dėl šios spalvos žmonės gluodeną vadina „geležine gyvate“ (žemaičiai – „gelženike“).

Gyvena šiluose. Drėgnų ir šaltų vietų vengia. Pasitaiko didelių miškų apylinkėse: soduose, laukuose, pievose, palei upelius, kurių krantai apaugę krūmais.

Lietuvoje gluodenas plačiai paplitęs, bet nesutinkamas molingų dirvų vietovėse. Įprastas Kurtuvėnų regioninio parko miškuose ir aplinkinėse teritorijose.

Kadangi yra bekojis, juda nerangiai, todėl gauda lėtai judantį grobį: sliekus, vikšrus, šliužus, šimtakojus ir kitus bestuburius.

Vaikus veda liepos ar rugpjūčio mėnesį, nors pasitaiko ir vėliau. Paprastai dėtyje būna iki 20, bet dažniausiai 12 kiaušinėlių. Gluodeno embrionai

⁹ Gaizauskienė J., *Susipažinkite: varliagyviai ir ropliai*, Vilnius, 1981, p. 56.

¹⁰ Augustauskas J., *Varliagyviai ir ropliai*, Kaunas, 2012, p. 81–84.

Paprastoji angis

vystosi kiaušiniuose patelės kūne. Ji deda kiaušinius, kai pradeda kaltis gluodenukai. Išsiritę jie tuojau iššliaužioja į šalis.

Rudenį gluodenai sulenda į žiemovietes: graužikų ir kurmių urvelius, tuštumas po medžių šaknimis, duobes po samanomis ir kitur. Kartais „vienoje vietoje galima rasti po 20–30 gluodenu. Seniai paprastai susirango miegoti apačioje, o jaunikliai – viršuje. Miegamojo urvelio angą užkemša žole arba žemėmis.“¹¹

Kaip ir kitų driežų, nutverta uodega nutrūksta – taip gelbstisi nuo priešų, kurių turi daug: gluodenais minta ežiai, kiaunės, lapės, paukščiai, net gyvatės. Teko matyti skruzdėles, apipuolusias gluodeną. Žmonės kartais gluodeną palaiko gyvate ir be reikalo jo bijo, o bijodami net nužudo. Šie driežai visiškai nenuodingi, nepavojingi, nekanda, o sugauti visada stengiasi pasprukti. Dieną jie lindi slėptuvėje, o sutemus ir naktį ieško sau maisto. Tačiau vasarą mėgsta pasišildyti prieš saulę. Daug gluodenu tada žūsta ant miško kelių, kur juos sutraiško automobilių ratai. Nelaisvėje gali išgyventi iki 30 metų ir ilgiau¹², tačiau laisvėje paprastai teišgyvena keletą metų.

Gluodenus reikia saugoti, nes jie naudingi.

Paprastoji angis (*Vipera berus*). Tai vienintelis mūsų nuodingas roplis, vadinamas gyvate marguole. Ji nedidelė, užauga tik iki 75 cm ilgio. Gyvatė neturi krūtinkaulio, šonkauliai gali prasisirti, todėl ji gali praryti storesnį už save grobį, pavyzdžiui, stambų pelėną.

Gyvatės būna įvairių spalvų: jų viršus pilkas, pilkai rusvas, tamsiai rudas, rausvas ar net visiškai juodas, apačia tamsi. Patelės didesnės ir šviesesnės. Išilgai nugaros zigzagais vingiuoja tamsiai ruda arba juoda juosta – jos neturi visiškai juodos gyvatės.

Angys gyvena įvairių tipų pelkėse, durpynuose, užaugančiose kirtavietėse, ežerų pakraščiuose. Gyvatės labai prisirišusios prie savo gyvenamosios vietos: žymint gyvūnus nustatyta, kad jų gyvenamoji teritorija yra apie 3 ha¹³. Lietuvoje jų nėra gausu, nyksta, sausinant pelkes, todėl saugotinos. Kurtuvėnų regioniniame parke negausiai sutinkamos pelkėse, kai kuriose kirtavietėse. Angių teko matyti medžiais ir krūmais apaugusių Šilo Pavėžupio žuvininkystės tvenkinių pakraščiuose.

Pavasari gyvatės marguolės pabunda sušilus – kovo pabaigoje ar balandį. Iš gilių žiemoviečių pirmieji išlenda patinėliai, o maždaug po dviejų savaičių – ir patelės. Nusinėjusios senąją odą,

¹¹ Gaižauskienė J., *Susipažinkite: varliagyviai ir ropliai*, Vilnius, 1981, p. 54.

¹² Augustauskas J., *Varliagyviai ir ropliai*, Kaunas, 2012, p. 90.

¹³ *Ten pat*, p. 100–103.

Geltonskruostis žaltys

angys poruojasi. Patelės kūne kiaušiniai vystosi apie 3 mėnesius. Nuo liepos pabaigos iki rugsėjo patelė atveda iki 3–12 jauniklių, kurie jau turi nuodų liaukas ir nuodinguosius dantis. Jaunikliai ir suaugusios gyvatės neriasi kartą ar du per metus.

Grobio gyvatės ieško vakarop ir sutemus, o dieną šildosi saulėje. Suaugėliai minta smulkiais peliniais graužikais, kirstukais, varlėmis, ant žemės perinčių paukščių jaunikliais. Kartais gaudo driežus, gluodenus. Aukai įkirtusi angis kiek palaukia, kol ji nusigaluos, o paskui ją palengva praryja. Maži gyvačiukai gaudo vabzdžius, varliukus. Subręsta ir veistis pradeda 4–5 metų, gali gyventi iki 25 metų, tačiau gamtoje žūsta daug anksčiau. Teko rasti ant kelio automobilio suvažinėtą angį. Gyvačių priešai gamtoje yra Lietuvoje labai reti gyvatėdžiai, pelėdos, rečiau – gandrai, iš keturkojų – barsukai, lapės, šeškai ir ežiai¹⁴.

Rugsėjo–spalio mėnesiais gyvatės slepiasi žiemovietėse, iki kurių gali nušliaužti net kelis kilometrus, plaukti ir vandeniui. Žiemovietėse praleidžia pusę metų. Žiema pasirenka gerai nuo šalčio apsaugotas vietas, kur po žeme oro temperatūra išlieka teigiama. Žiemą praleidžia graužikų ir kurmių urveliuose, po medžių šaknimis ir kelmiais. Dažniausiai žiemoja pavieniui, tačiau geros

žiemovietėse gali susirinkti nuo kelių iki keliolikos gyvačių¹⁵. Kasmet žiemoja tose pačiose vietose.

Angių bloga klausa ir silpnas regėjimas, bet jos reaguoja į žemės paviršiaus virpesius ir, pajutusios pavojų, visada stengiasi pasislėpti. Tik staiga užkluptos, susisuka ratu ir šnypšdamos staigiai kerta. Žmogui gyvatės igėlimas skausmingas ir sukelia uždegimą. Sveikiems žmonėms jis nėra labai pavojingas, tačiau alergiški ir silpnesnės sveikatos nuo jo gali mirti, jei greitai nebus suteikta medicininė pagalba.

Senovėje angys buvo naudojamos medicinoje, maišais būdavo pardavinėjamos turguose. Gyvates naudojo ir liaudies veterinarijoje. Pasak Molinių kaimo gyventojos¹⁶, „kiaulioms duodavo išdžiovinę, kad geriau būtų“. Dabar angys saugomos. Jos yra gamtos papuošalas – gyvatės marguolės nugaros raštas primena mūsų tautines juostas. Angys yra naudingos graužikų naikintojos.

Geltonskruostis žaltys (*Natrix natrix*). Užauga iki 120–140 cm dydžio, tačiau tokių didelių gyvūnų pasitaiko retai. Patelės stambesnės už patinus. Žalčio kūnas tamsus, o nuo gyvatės jį lengviausia atskirti iš ryškių oranžinės ar geltonos spalvos

¹⁴ Gaižauskienė J., *Susipažinkite: varliagyviai ir ropliai*, Vilnius, 1981, p. 65.

¹⁵ Augustauskas J., *Varliagyviai ir ropliai*, Kaunas, 2012, p. 100–103.

¹⁶ Kazlauskienė-Dzinzelietaitė Zosė, g. 1927 m. Molinių k., Šaukėnų vlsč.

Geltonskruostis žaltys

dėmių galvos šonuose; skirtingai nei gyvatė, ant nugaros neturi išilgai einančios zigzaginės juostos.

Žalčiai gyvena prie vandens: upių, ežerų, tvenkinių pakrantėse, pelkių, durpynų pakraščiuose, drėgnuose miškuose, pamiškių sodybose.

Kadaise miškų apsuptuose kaimuose žalčiai įsitaisydavo gyventi daržinėse, tvartuose, rūsyje ir net gyvenamųjų namų pakrosnyje. Jie buvo įprasti žmonių įnamiai, kuriems net pieno būdavo paliekama. Mėslo krūvose jie dėdavo kiaušinius¹⁷.

Dabar Lietuvoje ši žaltčių rūšis paplitusi labai netolygiai. Rytų, Pietryčių Lietuvoje įprasta, o Vidurio Lietuvoje ir Šiaurės Lietuvoje daugumoje vietų labai reta arba visai nesutinkama. Daugelyje vietų žaltčių sumažėjo dėl melioracijos, trūkstant maisto – varlių. Neturime duomenų apie Kurtuvėnų regioniniame parke gyvenančius žaltčius. Tik 2017 m. rugsėjo 30 d. vienas, nežinia iš kur atklydęs (o gal atvežtas ir paleistas), suvažinėtas rastas gatvėje, Kurtuvėnų miestelyje, netoli mokyklos-daugiafunkcio centro. Žaltčių galima pamatyti Rėkyvos ežero apylinkėse, ypač šiauriniuose jo pakraščiuose, prie Margių tvenkinių. Gyvena žalčiai Rėkyvos kolektyviniuose soduose, kur, pasak vietinių gyventojų, medžioja varles kūdrose,

aptinkami komposto krūvose, malkų krūvose, o žaltčių rasta šiltnamyje.

Iš žiemoviečių išlenda balandžio mėnesį. Aktyvūs būna tik dieną, o naktį slepiasi. Balandžio pabaigoje ar gegužės pradžioje nusineria seną odą. Sprausdamiesi tarp šaknų ar akmenų nuo galvos link uodegos ją nusmaukia tarsi kojine. Nusinėrę po kelių dienų pradeda poruotis. Vasarą patelė padeda nuo 6 iki 30 minkštų, baltos spalvos, odišku apdangalu padengtų, pailgų, iki 25 mm ilgio, lipnių paviršiumi kiaušinių, kurie dažnai sulimpa į didelį gumulą. Kiaušinius deda sutrešusiuose kelmuose, pūvančių lapų, šieno, perpuvusio mėslo, komposto, durpių krūvose. Kiaušiniams vystytis reikia nuolatinės drėgmės ir apie 25–30 laipsnių šilumos; sausoje aplinkoje jie greitai žūsta. Po 1,5–2 mėnesių iš kiaušinių išsirita apie 13 cm ilgio jaunikliai, kurie tuoj pasklinda į šalis ir pradeda savarankišką gyvenimą¹⁸.

Žalčiai puikiai plaukioja ir nardo. Plaukia vingiuodami, iškėlę galvą virš vandens. Karštomis vasaros dienomis apsigyvena varlių gausiose kūdrose, negiliuose tvenkiniuose, žolėtų ežerų pakrantėse, kur ištisas dienas gauda varles, jų buožgalvius ir jauniklius. Sausumoje, be varlių, medžioja rupūžes, driežus, smulkius graužikus, o

¹⁷ Gaižauskienė J., *Susipažinkite: varliagyviai ir ropliai*, Vilnius, 1981, p. 60–61.

¹⁸ Augustauskas J., *Varliagyviai ir ropliai*, Kaunas, 2012, p. 92–95.

Balinis vėžlys

jaunikliai – ir vabzdžius. Sugauti ginasi įvairiais būdais. Rangydamiesi visu kūnu iš kloakos išleidžia balzganą, labai dvokiantį skystį. Negalėdami pasprukti, susisuka ratu ir galva kerta į persekiojo pusę. Sugauti mažais dantukais gali įbrėžti odą, tačiau jų įkandimas nepavojingas, nes žalčiai neturi nuodų liaukų. Dažnai sučiupti apsimeta esą negyvi – suglemba, išsižioja, persuka žandus ir iškiša liežuvį. Pasitraukus į šalį gyvūnai tuoj atgyja ir sprunka šalin.

Žiemoja giliose graužikų urvuose, po medžių šaknimis, šakų, durpių krūvose, stačių šlaitų plyšiuose, sodybviečių griuvėsiuose, apleistų pastatų pamatų plyšiuose, po grindimis, tvartuose, rūsiuose ir kitose nuo šalčio apsaugotose vietose. Spalio–lapkričio mėnesiais slepiasi pavieniui, kartais – po kelis.

Balinis vėžlys (*Emys orbicularis*). Vėžlio nugarinio šarvo (karapakso) ilgis siekia iki 18–25 cm. Patelės stambesnės už patinus. Vyresni vėžliai yra didesni, kadangi šarvas auga visą gyvenimą.

Nuo įvežamų kitų vandenyje gyvenančių rūšių skiriasi geltonai taškuotomis kūno dalimis. Kojų pirštus jungia plaukiojamoji plėvė, kuria gyvūnai puikiai iriasi vandenyje.

Balinis vėžlys – labai reta, lokaliai paplitusi pietinė rūšis. Lietuvos raudonosios knygos duomenimis, šiuo metu šios rūšies populiacijos dydis

šalyje – apie 500 individų. Per Lietuvą eina siaurinė rūšies paplitimo riba. Balinių vėžlių aptinkama Alytaus, Varėnos, Lazdijų, Marijampolės, Prienų rajonuose. Kitur jie labai reti (gyvena pavieniai seni gyvūnai, išlikę dėl savo ilgaamžiškumo) arba visai neaptinkami. Remiantis istoriniais duomenimis, atskirais pranešimais, balinių vėžlių seniau būta ir Šiaurės Vakarų, Rytų Lietuvoje¹⁹, tačiau apie čia šiuo metu aptiktus retus gyvūnus jokių duomenų nėra. Praeityje taip pat buvo gauta keletas pranešimų apie pavienių individų stebėjimą prie Kurtuvėnų tvenkinių, Rauduvos (matyt, Raudos – *aut. past.*) upelio ir Dubuko ežero; pastarajame jis matytas 1976 m. liepos 13 d. (buvusio Šiaulių pedagoginio instituto studento asmeninis pranešimas). Neaišku, ar tie vėžliai čia buvo išlikę nuo seniau, ar buvo atvežti iš kitur, o gal tai buvo visai kitos rūšies vėžliai, kuriuos į laisvę paleidžia netinkamai besielgiantys žmonės.

Vėžliai (dzūkai dėl kieto šarvo juos vadina „geležinėmis varlėmis“) gyvena saulės gerai įšildomuose nedideliuose, sekliuose, uždumblėjusiuose ežeruose, kūdrose, senvagėse, pelkėse, karjeruose, durpynų duobėse. Nesimaitindami nuo spalio iki kovo mėnesio jie praleidžia užsirausę vandens telkinių dumble.

¹⁹ Autorių kolektyvas, *Lietuvos žinduolių, varliagyvių ir roplių atlasas*, Vilnius, 1997, p. 97.

Pavasari, tirpstančiame lede atsiradus properšų ir sušilus saulutei, pasirodo pirmieji vėžliai. Išlipę ant kupstų, kelmų, kerplėšų ar vandens telkinių pakrantėse ilgai nejudėdami šildosi saulėje. Labai pastabūs ir baikštūs. Pavojaus akimirką neria į vandenį ir ilgam slepiasi dumble. Gerai plaukioja, puikiai nardo. Ilgai gali išbūti neiškilę į paviršių. Nuo vandens toli nekeliauja. Naktį miega vandens telkinio dugne, dieną maitinasi vandenyje ir sausumoje. Vandenyje minta vabzdžiais, jų lervomis, vėžiagyviais, moliuskais, buožgalviais, mažomis varlėmis, negyvomis žuvimis, kartais dumbliais, plūdenomis, elodėjomis. Nors vėžliai grobį sugauti gali ir sausumoje, jį suėda vandenyje²⁰.

Pasibaigus poravimuisi, gegužės pabaigoje – birželio pradžioje patelės patraukia dėti kiaušinių. Kiaušinius toje pačioje vietoje deda daugelį metų. Iki jų vėžliai gali keliauti nuo 100 m iki kilometro. Į negilią, ašotėlio formos duobutę padeda vidutiniškai 12–13 (daugiausia – iki 20) baltų, padengtų kietu apvalkalu kiaušinių. Sudėjusi dėtį, patelė kruopščiai užraus kiaušinius kojomis. Šildomi saulės jie vystosi iki trijų mėnesių, esant nepalankiems orams – ir ilgiau. Labai daug vėžlių dėčių sunaikina plėšrūnai: lapės, usūriniai šunys, barsukai, kiaunės, šeškai ir šernai. Rudens pradžioje iš sėkmingų dėčių išsiritą vėžliuką, tačiau pirmą žiemą jie dažniausiai praleidžia lizde, nugrimzdę į žiemos ramybės miegą. Lizduose vėžliukai gali žūti (sušalti) šaltomis besniegėmis žiemomis. Likę gyvi įprastai iš lizdo duobutės pradeda ropštis tik kitų metų balandžio ar gegužės mėnesį ar net ankstyvą vasarą. Tada skuba į vandens telkinius, kuriuose gali slėptis nuo plėšrūnų.

Nors balinių vėžlių daug žūsta, juos gelbsti ilgą amžius: mūsų šalyje jų gyvenimo trukmė gali siekti nuo 50 iki 100 metų, o daugintis gali sulaukę ir 80 metų²¹.

Balinis vėžliukas

Roplių apsauga

Visos Lietuvoje gyvenančios roplių rūšys saugomos Europoje priimta Buveinių direktyva, Berno konvencija. Į Lietuvos raudonąją knygą įrašytas lygiažvynis žaltys (*Coronella austriaca*) retas, nes yra pietinė rūšis, sutinkamas tik Čepkelių ir Viešvilės rezervatuose, Rūdninkų girioje. Labiausiai pažeidžiamas balinis vėžlys, kuris nyksta dėl įvairių priežasčių: vandens telkinių užauginimo, jų sunaikinimo, vykdant melioraciją, gaudymo, plėšrūnų poveikio²². Šių gyvūnų apsaugai daug dėmesio skiria Veisiejų ir Metelių regioninių parkų direkcijos: vėžliams gyventi kasamos specialios kūdros, dėtys saugomos metaliniais tinklais ir kt. Baliniams vėžliams saugoti įsteigti Kuculiškių, Stračiūnų ir Juodabalės herpetologiniai draustiniai.

²⁰ Balinių vėžlių ir retųjų varliagyvių: skiauterėtųjų tritonų ir raudonpilvių kūmučių apsauga, Lietuvos gamtos fondas, Vilnius, p. 9.

²¹ Ten pat.

²² Lietuvos raudonoji knyga, 2021, p. 212.

Antanas RYBELIS

Romualdo Ozolo raštų I tomo pratarinė

Viešojoje erdvėje Romualdas Ozolas buvo vadinamas ne tik politiku, bet ir filosofu. Kaip politiką jį pažįstame iš jo aktyvios veiklos Lietuvos persitvarkymo sąjūdyje, atkurtos nepriklausomos Lietuvos politiniame gyvenime, taip pat iš jo knygų, kurias paskutiniaisiais savo gyvenimo metais gana intensyviai leido. Bet tai daugiausia dienoraštinio pobūdžio darbai, savaitinės ir mėnesinės politinės apžvalgos, skaitytos per Lietuvos radiją, kasdieniai politinio Lietuvos gyvenimo užrašai, politinė publicistika ir eseistika. Tarp daugiau kaip dvidešimties jo autorinių knygų ir brošiūrų rasime ir vieną romaną (beje, išleistą jau po jo mirties), vieną poezijos rinkinį, parengtą ir išleistą jo bičiulių septyniadešimt penktųjų gimimo metinių proga. O kaip filosofą R. Ozolą reprezentuoja vienintelė knyga „Pasakojimai apie filosofus ir filosofiją“, išleista dar sovietmečiu (1988, 214 p.). Prie filosofinių knygų dar galima priskirti jo paties parengtą metafizinio dienoraščio rinkinį „Supratimai“ (2007, 731 p.) ir metodinio leidinio „Medžiaga filosofijos istorijos studijoms“ du leidimus (1976 ir 1979).

Kaip matyti iš Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos parengtos R. Ozolo darbų bibliografijos (2018), apie porą dešimčių straipsnių filosofijos klausimais yra paskelbta įvairiuose rinkiniuose – tai daugiausia proginės ar įvadinio pobūdžio publikacijos ir filosofų konferencijose skaityti

pranešimai. Beveik nieko nerasime akademinėje filosofijos periodikoje. O visuomeninėje periodikoje tarp daugiau kaip 600 R. Ozolo publikacijų grynai filosofinių straipsnių taip pat nedidelė dalis – tai populiarizaciniai rašiniai. Tad užmojis išleisti R. Ozolo rinkinius raštus ir juose du ar tris didelės apimties (po 30 aut. lankų) tomus, skirtus filosofijos darbams, gali atrodyti beviltiškas projektas. Ir vis dėlto tokiam užmojiui rasti buvo realus pagrindas – tai paties R. Ozolo prieš mirtį pradėta rengti didelės apimties filosofijos istorijos ir kultūros filosofijos straipsnių ir studijų rinktinė. Susipažinus su šios rinktinės medžiaga kilo mintis pratęsti paties R. Ozolo pradėtą darbą.

Pradėjus konkrečiai dirbti ir peržiūrėjus R. Ozolo šeimos disponuojamą rankraštinių palikimą, nuspręsta jį pristatyti kuo išsamiau – „Rinktinių raštų“ tomiais. Pagal aptiktus rankraščius ir jau skelbtas publikacijas galėjo susidaryti keletas didelės apimties tomų. Man teko garbė pamėginti susisteminti R. Ozolo filosofinį palikimą ir parengti jį spaudai. Politinės filosofijos ir politologijos darbus, kurie taip pat vargu ar tilps į vieną tomą, ėmėsi rengti Algimantas Jankauskas. Kada nors ateityje galbūt sulauks dėmesio gausi ir įdomi R. Ozolo žurnalistinė publicistika.

Suprantama, rengiami „Rinktiniai raštai“ toli gražu neapima viso turtingo R. Ozolo kūrybinio

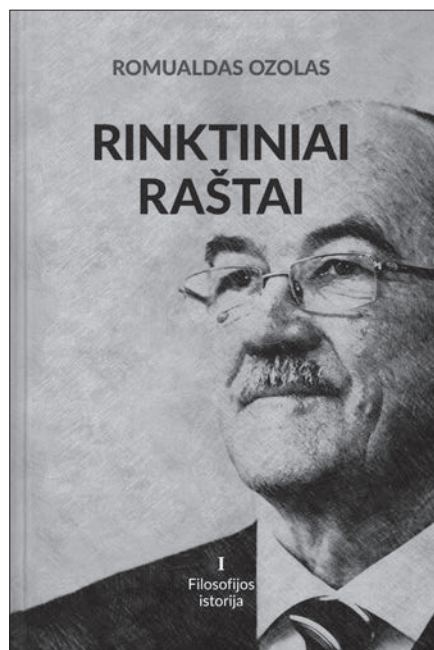
palikimo. Jie neapėrią dienoraščių (dalis jų jau paskelbta atskirais leidiniais), taip pat grožinės kūrybos (apysakų, novelių), kraštotyrinių ir etnografinių darbų.

R. Ozolo rankraštinių ir publikuotų filosofinės kūrybos palikimas pagal tematiką buvo suskirstytas į tris grupes: 1) darbai filosofijos istorijos klausimais, 2) darbai bendrais teoriniais filosofijos klausimais ir 3) kultūros, civilizacijos istoriosofiniai darbai. Visa ši medžiaga sutelkta į du didelės apimties tomus: pirmasis tomas, kuris dabar leidžiamas, skirtas vien filosofijos istorijos tematikos darbams, o antrąjį sudarys minėtos kitos dvi grupės darbų.

Šio pirmojo tomo, pavadinto „Filosofijos istorija“, turinį sudaro trys dalys. Pirmojoje dalyje „Straipsniai ir studijos“ sudėti įvadinio pobūdžio darbai ir straipsniai, skirti atskiriems filosofams, pradedant antikos laikų mąstytojais ir baigiant XX amžiaus asmenybėmis. Tai daugiausia dar niekur nespausdinti rankraštiniai nevisiškai užbaigti, fragmentiški rašiniai. Pavyzdžiui, tomas pradedamas publikacija „Filosofijos istorijos įvadų metmenys“, kuri sudaryta iš keturių R. Ozolo pradėtų rašyti filosofijos įvadu skirtų darbų įvairiais pavadinimais. Tokių nebaigtų įvadų variantų tarp jo rankraščių yra ir daugiau – čia parinkti išsamesni ir daugmaž užbaigti. Jie rašyti įvairiais metais ir tome sudėti į vieną grupę, siekiant pateikti bent kiek nuoseklesnį įvadinį filosofijos istorijos apmąstymų (originalių ozoliškų samprotavimų) tekstą. Bendrą pavadinimą jiems sugalvojo sudarytojas, tačiau vidinės antraštelės yra paties Ozolo.

Tarp rankraščių yra nemažai filosofijos istorijos kurso įvairiais pavadinimais ir įvairiais metais pradėtų rašyti ir nebaigtų variantų. Vienas iš tokių variantų taip pat spausdinamas šio tomo pirmojoje dalyje.

Kaip galima suprasti iš R. Ozolo sau rašytų užrašų apie savo sumanymus ir užmojus, jis ketino parašyti ne vieną įvairaus lygmens filosofijos istoriją ne tik studijuojančiam jaunimui, bet ir plačiai visuomenei. Pavyzdžiui, parašęs „Filosofijos istorijos chrestomatijai“, leistai dar sovietmečiu, tris įvadu, apžvelgiančius viduramžių, Renesanso ir naujųjų amžių filosofinę mintį, 1983 m. jis puoselėjo viltį išleisti juos atskiru leidiniu, papildydamas jį dar trūkstančių epochų (senovės Rytų, antikos ir

Nuotrauka iš Romualdo Ozolo lituanistikos centro archyvo

naujausiųjų amžių) filosofijos apibendrinančiomis apžvalgomis. Po to jis užsiminė ketinąs parašyti tarsi jų tęsinį „Filosofijos raidos metmenis“ ir dar „Filosofijos raidos panoramą“ kaip pirmųjų dviejų „metmenų“ sisteminančią studiją. Deja, šių planuotų paskutinių studijų jis parašė tik pratarmes, o tai „panoraminei“ – dar ir trumpą įvadėlį kaip trečią dar kitos būsimos knygos skyrių „Antikinė filosofija“, kuris taip pat įtrauktas į šio tomo pirmąją dalį.

R. Ozolas, kaip rodo jo rankraštinių palikimas, ne kartą mėgino rašyti filosofijos istorijos kursą studentams. Tai liudija išlikę šio sumanymo planų variantai, trumpos pratarmės, aiškinančios, koks turėtų būti sumanymo pobūdis ir paskirtis, bet tokie užmojai paprastai tuo ir baigdavosi, geriausiu atveju pradėtas rašyti tekstas nutrūkdavo Platono ar Aristotelio filosofijos aptarimu. Tik 1989 m. jis parengė jaunimui skirtą knygą „Pasakojimai apie filosofus ir filosofiją“, tačiau ji neįtraukiama į rengiamus „Rinktinius raštus“. Prieš mirtį R. Ozolas tikėjosi parengti naują šios knygos redakciją, turėjo jau kompiuteriu surinktą jos tekstą, kad apvalytų ją nuo sovietinio vertinimo klišių ir papildytų, bet, deja, nespėjo.

Šio tomo pirmojoje dalyje spausdinama gana išsami paties R. Ozolo parengta (atrodo, skaitytų filosofijos istorijos paskaitų pagrindų) studija „Klasiikinė vokiečių filosofija“. Joje plačiai aptartos Kanto,

Fichtės, Šelingo ir Hėgelio filosofinės pažiūros. Be to, Kantui skirti dar du Romualdo straipsniai.

Kaip žinoma, R. Ozolas nuo 1969 m. buvo Vilniaus universiteto Filosofijos katedros aspirantas, rašė disertaciją tema „Kultūros pažangos kriterijų klausimu“. Vėliau daug kartų tikslino pasirinktos temos pavadinimą, pagaliau ją susiaurino, apsiribodamas neokantininko Heinricho Rikerto (1863–1936) kultūros vertybinės metodologijos analize. Keletas straipsnių apie H. Rikerto kultūros koncepciją variantų, kaip minėtos disertacijos I–III skyrių apmatai, taip pat rado vietą šiame filosofijos „Rinktinių raštų“ tome.

Antroje šio tomo dalyje, pavadintoje „Paskaitų konspektai“, pateikiami R. Ozolo 1974–1976 m. planuojamų skaityti filosofijos istorijos paskaitų Vilniaus universiteto psichologijos specialybės studentams užrašai. Kaip matyti iš šiems užrašams 1974 m. rugsėjo 9 d. rašytos pratarmės, tų metų rudenį R. Ozolas rengė įvairios apimties skaitytinų paskaitų kursus. Tarp rankraščių yra keletas tų kursų konspektų variantų. Autorius juos vadina įvairiai: „siaurasis“, „vidutinis“, „platusis“, „tezinis“ ir pan. Iš jų šiame tome pateikiami „vidutinis“ ir „tezinis“ variantai. Jau iššifravus iš rankraščio ir suredagavus „vidutiniojo“ konspekto variantą, buvo aptiktas ir „platusis“ variantas, kuris yra lygiai tris kartus didesnės apimties už parengtą „vidutinįjį“ variantą. Gaila, kad jį parengti spaudai jau nebuvo galimybių. Jame daug plačiau ir įdomiau aptariami antikos filosofai, ypač Sokrato, Platono ir Aristotelio filosofinės koncepcijos. Tokie konspektai, kaip rodo jų planai, turėjo apimti Vakarų Europos filosofijos raidą nuo seniausių laikų mitologijos iki XX a. vidurio. Deja, šis R. Ozolo užmojis liko neįgyvendintas. „Platusis“ variantas, pradėtas 1974 m. rugsėjį, baigiasi Aristotelio filosofijos išdėstymu (135-uju ranka rašytu puslapiu), o „vidutinis“ nutrūksta įpusėjus aiškinti Platoną. „Siaurojo“ varianto nepavyko aptikti: arba jo iš viso nebuvo parašyta, arba jį atstoja spausdinamas vadinamasis „tezinis“ variantas. (Kaip rodo rankraščiai, R. Ozolo sumanytų, bet nerealizuotų darbų pavadinimai labai įvairuoja.)

Prie minėtų konspektų dar pateikiamas paties R. Ozolo pridėtų vadinamųjų „pastebėjimų“, raštų 1978–1985 m., pluoštas.

Tačiau didžiausią šio tomo dalį sudaro iš magnetinės juostos iššifruotos 1987–1988 m. m. rudens semestre Istorijos fakulteto penktojo kurso studentams skaitytos paskaitos (apie 30 valandų kursas). Svarbi ne tik akademinė paskaitų ciklo vertė – R. Ozolo paskaitos liudija permainų dvelksmą, aktyvią jo pilietinę poziciją, intelektualinį pasirengimą Sąjūdžio gimimui. Paskaitų įrašus iššifravo ir spaudai parengė A. Jankauskas, klausęs paskaitų ciklo studijų aspirantūroje metais.

Pirmasis R. Ozolo filosofijos „Rinktinių raštų“ tomas baigiamas metodiniais filosofijos istorijos studijų nurodymais – jie sudaro trečiąją tomo dalį. Pastarieji sudaryti iš R. Ozolo parengtų dviejų šių „nurodymų“ laidų. Jų pabaigoje pridėtas kai kurių filosofijos terminų žodynėlis su originaliais „ozoliškais“ apibrėžimais.

Didžioji šio tomo tekstų dalis spausdinama pirmą kartą iš rankraščių. Įvairiuose leidiniuose spausdinti straipsniai taip pat buvo lyginami su jų rankraštiniais originalais (žinoma, jeigu jie yra išlikę). Kai kurie straipsniai sudaryti ar papildyti iš esamų kelių jų rankraštinio variantų (plačiau tai aptariama paaiškinimuose). O tie variantai, kurių tekstai iš esmės skiriasi, pateikiami ištisai. Prie kai kurių straipsnių pridėtos R. Ozolo pastabos, nepanaudotos rengtų straipsnių tekstuose.

Redaguojant stengtasi išlaikyti Romualdo mąstymo stiliaus savitumą, daugiausia apsiribota techniniais taisymais, atsižvelgta į šiuolaikinės rašybos reikalavimus. Palikta ir R. Ozolo vartota asmenvardžių sulietuvinta rašyba, originali jų forma nurodoma asmenvardžių rodyklėje.

Rengiant R. Ozolo „Rinktinius raštus“ talkino nemažas būrys jo buvusių kolegų – Arūnas Gumuliauskas, Angonita Rupšytė, Albertas Sinevičius ir kiti, taip pat Ozolo dukra Jurga, kuri geranoriškai leido knygos rengėjams laisvai disponuoti R. Ozolo rankraščiu palikimu. Visi jie nusipelno nuoširdžios padėkos.

Lietuvos ir Ukrainos nuoširdus artumas dr. Aldonos Vasiliauskiienės ilgametėje mokslinėje veikloje

Dr. Aldona Vasiliauskiene, Ukrainiečių istorikų asociacijos įkūrėja ir ilgametė prezidentė, neapsiriboja tik skambiais pavadinimais ir šūkiais, bet savo kasdieniu kruopščiu darbu ir kuriamais bei palaikomais santykiais su įvairiausio rango ir luomo žmonėmis dešimtmečiais artina Lietuvos ir Ukrainos dvasinę ir kultūrinę patirtį. Džiaugiuosi, kad savo ilgametį darbą ji apibendrina mokslo studija „LIETUVA – UKRAINA: religija, mokslas, kultūra Vilniaus vienuolių bazilijonų veikloje“ (Lvovas, 2021, 1112 p.). Tai fundamentalus veikalas tolimesnėms ukrainistikos studijoms ir puikus atspirties taškas bet kam, kas susidomės šia tematika. O ji išties enciklopediškai turtinga ir įvairiapusė. Net ir labiau asmeninio nei mokslinio pobūdžio tekstai apdovanoja mus to laikotarpio liudininkės gyvu žvilgsniu ir pajauta bei pasitarnauja kaip metraštis ar kronika, dabar jau kaip praeities įvykis, laidavęs dabartį ir ateitį.

Nebūtina šią studiją skaityti vienu prisėdimu – vargu ar tai ir pavyktų. Knygos pabaigoje pateikiamos kruopščiai parengtos dalykinė ir asmenvardžių rodyklės – tai dar vienas būdas įvertinti ir pasinaudoti šio veikalo moksliskumu ir turtingumu (asmenvardžių rodyklėje per 2 000 pavardžių vien lietuvių kalba). Taigi, dr. Aldonos Vasiliauskiienės pasišventimo ir mokslinės disciplinos dėka turime, galima taip sakyti, *Pradžios knygą*, kuri įvesdina

skaitytoją į platų Lietuvos ir Ukrainos istorinių, kultūrinių, religinių ir politinių santykių kelią. Šiuo keliu verta pakeliauti ir norint įgyti daugiau žinių, ir siekiant jautriau pažinti savo ir kitos tautos vertybes.

Studijos XIII skyriuje sugrupuotuose straipsniuose, spausdintuose Lietuvos ir Ukrainos periodikoje, dr. A. Vasiliauskiene supažindina su Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinu (Rytų apeigų katalikų), jo istorija, nūdienos struktūra ir veikla. Tai vienintelis ordinas Lietuvoje, įkurtas 1617 m., o 2017 m. paminėjęs savo sudėtingos veiklos 400 metų jubiliejų. Čia Vilnius pristatomas kaip Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino lopšys. Autorė siekia supažindinti skaitytoją su šio unikalaus ordino istorija ir aktualizuoti jubiliejaus šventimą. Beje, dėl skaitytojo patogumo Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino istorija, struktūra pirmąsyk bazilijonų vienuolijos istorijoje susisteminta lentelėse ir schemose.

Skaitytojui teigiamą įspūdį daro pateikiamos gausios ir preciziškai patikrintos žinios apie Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino kūrėjus: Ivaną Kuncevičių – šventąjį Juozapatą (vienintelį ukrainiečių šventąjį, kanonizuotą Romos Popiežiaus; supažindinama su šv. Juozapato relikvijomis, atvežtomis į Vilnių (2005, 2015, 2021 m.)) ir kitą ordino kūrėją Josyfą Veljaminą Ruskį. Nemažai dėmesio skiriama Vilniaus Švč. Trejybės graikų apeigų katalikų

Knygos autorė dr. Aldona Vasiliauskienė 2021 m. Nuotrauka br. Markijano (Romano Korolio) *OSBM*

bažnyčiai: aprašoma, kaip Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo pradžioje ukrainiečiai ją atgavo, kaip lietuvių ir ukrainiečių kunigai – ukrainietis prof. Volodymyras Prokopivas ir lietuvis marijonas kun. Vaclovas Aliulis – siekė, kad būtų sukurta ukrainiečių religinė bendruomenė – parapija – ir būtų atgauta bažnyčia.

Mokslo studijoje pristatomi Vilniaus Švč. Trejybės bažnyčioje, rodos, dar taip neseniai dirbę vienuoliai bazilijonai (*OSMB*): 1991–2016 m. t. Pavlo (Petro Jachimecas), 2012–2015 m. (nuo 2013 m. igumenas) t. Vinkentijus (Vasylis Janickis), žuvęs Lenkijoje, autoavarijoje, grįždamas į Lietuvą (1973-05-07–1998-06-07–2015-03-04), 2014–2015 m. t. diakonas Maksymas (Mychailas Pišta), 2015–2017 m. t. mgr. Joakymas (Jaroslavas Kovalčiukas).

Pateikiama reikšmingų žinių ir apie Rytų apeigų katalikių seseris vienuoles: Švč. Nekaltosios Mergelės Marijos seseris tarnaitės *SSMI* ir Šventosios Šeimos seseris, primenama, kad tokio pavadinimo kongregacijos yra ir Lietuvoje, tačiau jos lotynų apeigų, – kiti šių kongregacijų įkūrėjai, kitas įkūrimo laikas. Plačiau pristatoma save lietuvaite laikiusi s. Rafaila (Vanda Rimkevičiūtė) *SSMI* (Brazilija, Prudentopolis) ir Lurde dirbanti ukrainietė s. Demjana (Nadija Ivanec) *SSMI*.

Dr. A. Vasiliauskienė siekia supažindinti ir su sovietinei okupacinei valdžiai pasipriešinusiais

ukrainiečių dvasininkais, kentėjusiais kartu su Lietuvos dvasininkija Sibiro lageriuose (detalizuojamas jų gyvenimo kelias): kardinolu Josyfu Slipyjumi, vyskupu Volodymyru Sterniuku, palaimintuoju Klementijumi Šeptyckiu (studitu), kun. prof. Volodymyru Prokopivu. Rašoma ir apie studitą vyskupą Josyfą Milianą. Pristatomas vysk. dr. Irinėjaus (Ihoris Bilyk) *OSBM*, t. Pavlo (Petro Jachimecas) *OSBM* sunkus kelias į kunigystę sovietmečiu. Detalizuojama ir lietuvių kunigų pagalba ukrainiečių dvasininkams tuo laikotarpiu (įdarbinimas parapijoje, parengimas stoti į tarpdiecezinę kunigų seminariją Kaune, kita globa).

Knygoje supažindinama ir su Lietuvos bičiuliais ukrainiečiais, ne kartą apsilankiusiais įvairiose Lietuvos vietose, tarp jų ir Bazilionuose (Šiaulių r.), Skapiškyje (Kupiškio r.), įsimintiniausias iš jų t. Vasilijaus (Volodymyro Eugenijaus) Zinko *OSBM* apsilankymas (į Ukrainą jis sugrįžo tik jai atgavus nepriklausomybę). Autorė šiltai ir informatyviai pristato ir kitus ukrainiečius kunigus, su kuriais jai teko tiesiogiai bendrauti: t. mgr. Atanazijų (Andrijų Kulynyčių) *OSBM* (Luckas), t. mgr. Viktorą (Vasylių Batigą) *OSBM* (Pidhirciai), t. Hermaną (Vasylių Nyčaką) *OSMB* (Lurdas), kun. dr. Dmitrijų Blažejovskį (Roma), t. Stepaną (Eltoną Stepaną Vonsiką) *OSBM* (Kurityba, Brazilija).

Skaitantieji šią mokslo studiją gali susipažinti ir su ne kartą Lietuvoje besilankiusiais, dirbusiais archyvuose, dalyvavusiais įvairiose konferencijose Ukrainos mokslininkais: Olena Lukačuk, Olegu Duchu (abu iš Lvovo), prof. Liudmila Filipovič ir jos vyru prof. Anatolijumi Kolodnyjumi (iš Kijevo). Pagerbtas ir 2004–2008 m. Lietuvoje dirbęs nepaprastasis ir įgaliotasis Ukrainos ambasadorius Lietuvos Respublikoje – Borysas Petrovičius Klimčukas (1951-03-18–2014-09-02). Autorė supažindina ir su ukrainiečiams brangiomis asmenybėmis – *kalnų ir gelmių korifėjais*: Ivanu Franko, Tarasu Ševčenka, Lesia Ukrainka, nemažai dėmesio skiria jų vardui įamžinti Lietuvoje.

Didelę istorinę vertę šiai studijai suteikia plačiai ir išsamiai pristatomos ukrainiečių organizacijos Lietuvoje: jų istorija, veikla, asmenybės, ypatingas dėmesys skiriamas Vilniaus ukrainiečių bendrijai. Pateikiamos išsamios biografijos: Natalijos Šertvytienės (Vilniaus ukrainiečių bendrijos vadovės), gydytojo Ivano Dorošo, Jonavoje sukūrusio

ansamblį „Jonė“, Mychailo Maksimjuko, atlikusio tris „keliones“ į Sibirą... Šios kelionės – tai Vilniaus Švč. Trejybės graikų apeigų katalikų parapijiečių ir vienuolių bazilijonų piligriminės kelionės į Šiluvą, Kryžių kalną (ten pastatyti kryžiai), maldos Vilniaus Dievo Gailestingumo šventovėje, Šv. Mikalojaus bažnyčioje, Aušros Vartų koplyčioje, Berčiūnuose (Panevėžio r.). Rašoma ir apie piligriminio padėkos kryžiaus iš Ukrainos „kelionę“ po Lietuvą bei pagrindinį jo iniciatorių ir idėjos įgyvendintoją Vitalijų Sobolivskį.

Skaitantieji šią mokslo studiją turės galimybę sužinoti ir apie Romos katalikų bažnyčią Kijeve (1817 m. buvo pašventintas Šv. Aleksandro bažnyčios kertinis akmuo), jos istoriją ir nūdienos veiklą; apie Šv. Bazilijaus Didžiojo vienuolyną Lucke (nuo jo statybos pradžios 1995 m.); Lurdą – Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų ukrainiečių Rytų apeigų katalikų bažnyčią, jos istoriją (1968 m. Šventojo Rožinio bazilikoje įrengta Ukrainiečių koplyčia, 1982 m. pašventinta bažnyčia); Kristaus Prisikėlimo patriarchalinio soboro Kijeve statybą ir jo pašventinimą (2002 m. spalio 27 d. pašventintas kertinis soboro akmuo, 2005 m. rugpjūčio 21 d. UGKC (Ukrainos graikų apeigų katalikų bažnyčios trumpinys ukrainiečių kalba) patriarchato sostas (centras ir vadovybė) iš Lvovo Šv. Juro katedros persikėlė į Kijevą, 2013 m. rugpjūčio 18 d. iškilmingai pašventintas Kristaus Prisikėlimo patriarchalinis soboras), apie studijų vienuolių centrą – Unevo Lavra.

Leidinyje pateikiama M. T. Rylskio instituto Kijeve istorija, supažindinama su Ukrainos nacionalinės mokslo akademijos G. S. Skovorodos filosofijos instituto Religijotyros skyriaus veikla (dr. A. Vasiliauskiene 2013 m. buvo išrinkta šio skyriaus garbės nare bendradarbe), Voluinės nacionalinio Lesės Ukrainkos universiteto (Luckas), Lesės Ukrainkos literatūrinio muziejaus Kolodiazne, unikalaus muziejaus nedideliame miestelyje Berežanuose, skirto represuotai Ukrainos bažnyčiai, istorija. Daug dėmesio skiriama Lvovo religijų istorijos muziejui (istorijai, konferencijoms (daugelyje konferencijų pranešimus skaitė ir studijos autorė), leidybai – išleistiems mokslo darbams, bendradarbiams, ekskursijoms). Pristatomos ir kituose Ukrainos miestuose organizuotos konferencijos, koliokviumai, tarptautiniai mokslo kongresai,

tarptautiniai ukrainistų asociacijų kongresai (MAU – tarptautinės ukrainistų organizacijos trumpinys ukrainiečių kalba). Studijos autorė pateikia žinių ir apie Ukrainoje gyvenančius lietuvius, apie lietuvių draugijų – „Medeinos“ Llove, Maironio lietuvių kultūros draugijos Kijeve – veiklą.

Šiuo metu man tarnaujant Krekenavos Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų mažosios bazilikos rektoriumi, kur saugomas nuo seno stebuklais garsėjantis Dievo Motinos Marijos su Vaikeliu, Malonių Versmės, paveikslas, dr. A. Vasiliauskiene dėka galima susipažinti ir su kitomis istorinėmis Dievo Motinos ikonoms: Pidhircių Verkiančios Dievo Motinos ikona, Dievo Motinos stebuklingą ikona Hošive (tai paskutinė iš 30 Ukrainoje Romos Popiežiaus palaimintomis karūnomis vainikuota (2009) Mergelės Marijos su Kūdikiu ikona). Hošivo Dievo Motina dar vadinama Karpatų Karaliene, Šviesiojo Kalno valdove. Ji yra Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino ypatingoji globėja. Nemažas autorės nuopelnas, kad labai reti meno kūriniai – „ikonos ant stiklo“ – (Lucke atgaivinama jų kūryba) iš Lucko būtų atvežtos ir pabuvotų Lietuvoje: Utenoje ir rajono kultūrinuose centruose buvo organizuotos parodos.

Daug vertingos ir išsamios medžiagos pateikiama apie Kijevo Rusios krikšto 1025 metų jubiliejų (Kijevą), Ukrainos graikų apeigų katalikų bažnyčios išėjimo iš pogrindžio 25-metį (Hošive autorei įteiktas specialus vardinis šiam jubiliejui skirtas medalis). Dr. A. Vasiliauskiene skiria dėmesio ir Ivano Frankivske vienuolių bazilijonų organizuotam kalėdinių giesmių festivaliui „Kalėdos Maizliuose“, pirmąsyk tapusiam tarptautiniam, nes Lietuvai 2017 m. jame sėkmingai atstovavo kupiškėnų ansamblis „Cantus Vita“ (vadovas Marijanas Remeikis, delegacijos vadovas Kupiškio rajono meras Dainius Bardauskas).

Svarbus mokslo studijos „LIETUVA – UKRAINA: religija, mokslas, kultūra Vilniaus vienuolių bazilijonų veikloje“ akcentas – mokslo pasaulyje vertinamų ukrainiečių mokslininkų išleistų monografijų, straipsnių rinkinių ir kitų leidinių pristatymas šia literatūra besidomintiems lietuviams ir ukrainiečiams: tai prof. Bogdano Jakymovičiaus „Knyga, švietimas, nacija. XIX a. 8–9 dešimtmečių Ivano Franko leidybinė veikla“ (1996), prof. Petro Škrabiuko „Krechivas: žemiški

ir dangiški keliai“ (2002), dr. Vyros Frys „Rankraštinės knygos kirilica istorija Ukrainoje“ (2003), prof. Bogdano Jakymovičiaus „Ivanas Franko – leidėjas: knygotyros bei šaltynotyros aspektai“ (2006), prof. Bogdano Gud „Arkadijos žūtis: XIX–XX a. pirmosios pusės ukrainiečių – lenkų konfliktai: etnosocialinis aspektas“ (2006), doc. dr. Olenos Lukačuk „Lietuva ir lietuviai ukrainiečių bendruomeninėje politinėje pasaulėžiūroje (1898–2009)“ (2012 m. apginta disertacija) bei „Maidanas ir cerkvė – įvykių kronika ir ekspertų vertinimas“ (atsakingoji redaktorė prof. Liudmila Filipovič, 2014), prof. Bogdano Jakymovičiaus „Ukraina ir ukrainiečiai: tolimi ir artimi įvykiai“ (straipsnių rinkinys, 2014), T. Klementijaus (Vasylis Stasivas) *OSBM* „Svarbaus žodžio misija“ (2015). Beveik visi minėti autoriai yra lankęsi Lietuvoje, dalyvavę įvairiuose susitikimuose, skaitę pranešimus, svečiavęsi Vilniuje, Bazilionuose, Skapiškyje.

Besidomintys ukrainistika gali sužinoti apie Taraso Ševčenkos auditorijos VU Filologijos fakultete atidarymą: 2006 m. gegužės 3–4 d. tuometis Ukrainos Prezidentas Viktoras Juščenko, darbo vizitu lankydamasis Vilniuje, atidarė Taraso Ševčenkos auditoriją, liudydamas šio fakto istorinę svarbą. Dr. A. Vasiliausienės straipsniuose rašoma apie šios auditorijos nuolatinį papildymą jos pačios įvairiais būdais gautais ukrainietiškais leidiniais: albumais, knygomis, laikraščiais ir žurnalais. Sužinome ir apie parodą „Pažintis su Ukrainos kultūra“ (Skapiškis), kurią 2012 m. atidarė Ukrainos ambasadorius Valerijus Žovtenko, ir apie Lietuvos bei Ukrainos istorijos klubą (2013 m., LEU Istorijos fakultete). Labai džiugu, kad įvertinama ir pati šios studijos autorė, nes 2013 m. Ukrainos ambasadorius atidarė vardinę dr. Aldonos Vasiliausienės klasę Bazilionų mokykloje, Šiaulių rajone. Informacinių žinių ir išsamesnių straipsnių rasime ir apie Lietuvos Respublikos Seime veikusias ukrainiečių parodas: dailininko Nestoro Kizenko, kelių menininkų fotografijos darbų, lietuvių tautodailininkų, su kuriais glaudžius ryšius palaiko ukrainiečiai ir vienuoliai bazilijonai, darbų parodas.

Kituose straipsniuose aprašomi Vilniaus ukrainiečių bendrijos organizuoti renginiai Tautinių bendrijų namuose ir kartu su ambasados darbuotojais organizuoti renginiai ambasadoje, kai buvo įteikiami Ukrainos valstybiniai apdovanojimai

(ukrainiečiams ir lietuviams), minimas Holodomoras, švenčiama Ukrainos Nepriklausomybės šventė, Taraso Ševčenkos dienos, kiti reikšmingi jubiliejai.

Studijos autorė išskirtinį dėmesį, remdamasi trijų mokyklų – Bazilionų (Šiaulių r.), Rietavo „Aušros“ katalikiškos vidurinės mokyklos ir Skapiškio (Kupiškio r.) – veikla, skiria ugdymo klausimams: katalikiškos minties diegimui, pažinčiai su Rytų apeigų katalikais, kintančiu požiūriu į Rytų apeigų katalikus – bazilijonus. Buvo organizuoti susitikimai advento ir gavėnios laikotarpiams, paskutinio skambučio dieną vienuoliai bazilijonai vedė paskutines pamokas, dalyvavo rugsėjo 1-osios šventėse. Belineka tik apgailestauti, kad dėl besikeičiančios demografinės padėties Rietavo katalikiška mokykla buvo uždaryta, Skapiškio vidurinė mokykla, mažėjant mokinių skaičiui, tapo pagrindine, o nuo 2020 m. rudens – tik Kupiškyje veikiančios Povilo Matulionio progimnazijos dalimi.

Išlikusi viena, tačiau „ant plauko kybanti“ Bazilionų mokykla-daugiafunkcis centras prasmingai tęsia katalikišką veiklą, į kurią įsitraukia ir pedagogai, ir moksleiviai. Tad neatsitiktinai daugelyje straipsnių minimi Bazilionai (Šiaulių r.) dar vadinami ir Padubysiais: mokykla (mokyklos direktorius Rimantas Gorys – aktyvus ukrainietiškos veiklos palaikytojas, skatintojas, vienuolių bazilijonų vardo įamžintojas) ir Šiaulių vyskupijos Bazilijonų šv. Bazilijaus Didžiojo parapija su bažnyčia (vienintelė tokiu vardu tituluota Lietuvoje).

Pačiuose Bazilionuose atlikta reikšmingų darbų Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui įamžinti: prie mokyklos 2009 m. pastatytas 4 metrų aukščio ažuolinis paminklas, jo centre išraižytas degantis krūmas – Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino ženklas. Tai pirmas paminklas Lietuvoje, skirtas ukrainiečiams, ir pirmas paminklas pasaulyje, skirtas vienuoliams bazilijonams (skulptorė Birutė Kasperavičienė). Mokykloje sukaupta ukrainistika nebetilpo bibliotekoje jai išskirtoje erdvėje, tad 2013 m. gruodžio 19 d. buvo atidaryta speciali, ukrainistikai skirta, klasė, pavadinta dr. Aldonos Vasiliausienės vardu. Tai ne pirma atidaryta vardinė klasė mokykloje: 2012 m. gruodžio 14 d. buvo atidaryta rašytojos Barboros Mejerytės (1898-12-15(3)–1982-01-01) literatūrinė klasė-muziejus, kiek vėliau – prof. Vytenio Rimkaus (1930-01-17–2020-11-12) salė.

Konferencijos, skirtos 400 metų Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino jubiliejui paminėti, dalyviai. Iš kairės: mokyklos direktorius Rimantas Gorys, vertėjas Vosylis Kapkanas, t. Pantalejmonas (Mychailas Salamacha) OSBM, Vilniaus ukrainiečių bendrijos pirmininkė Natalija Šertvytienė, t. Juozapas (Andrijus Chaimykas) OSBM, dr. Aldona Vasiliauskienė, prof. Genovaitė Kačiušienė, Kupiškio rajono meras Dainius Bardauskas, Kupiškio rajono Švietimo ir sporto skyriaus vedėja Jurgita Trifeldienė, dr. Irena Ramaneckienė Bazilionų mokykloje 2017 m.

Mokyklos kolektyvas sugebėjo išleisti rankraštinę buvusios mokyklos pedagogės Barboros Merytės knygą „Jonė“ (2007), pasinaudodamas Romualdo Ozolo fondu, leidžiančiu „Nepriklausomybės sąsiuvinius“ bei „Padubysio kronikas“, – jų pristatymuose dalyvauja ir Vilniaus bazilijonai, Vilniaus ukrainiečių bendrijos atstovai bei iš Ukrainos atvykę svečiai. Leidyba – tikrai unikali veikla nedidelio miestelio mokyklos istorijoje.

Gražu, kad, sekdami mokytojų pavyzdžiu, į vienuolių bazilijonų bei ukrainiečių įamžinimo veiklą įsitraukė ir moksleiviai: dr. A. Vasiliauskienės klasei abiturientai kuria vitražus. Šioje mokslo studijoje minimi trys meno kūriniai – uždedamieji vitražai, kiti pagaminti jau po 2017 m. Tai Haroldo Gudelio (2014 m.), Gretos Baniulytės (2016 m.), Austėjos Paprackytės (2017 m.), visų abiturientų darbo vadovė vyr. dailės mokytoja Laima Perminienė.

Mokslo studijoje „LIETUVA – UKRAINA: religija, mokslas, kultūra Vilniaus vienuolių bazilijonų veikloje“ dr. A. Vasiliauskienė akcentuoja Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui skirtas konferencijas (organizuotas Lietuvoje ir Ukrainoje). Pagrindinis konferencijų organizatorius – Lietuvių ir ukrainiečių istorikų asociacija, į kurios veiklą mielai įsitraukė ir vienuoliai bazilijonai, Bazilionų mokykla,

Šiaulių universitetas, kitos institucijos. Pristatant konferencijas spaudoje siekiama plačiau paskleisti žinias apie ordiną, jo veiklą, akcentuoti jo svarbą Lietuvos istorijai. Kai kuriuose straipsniuose, rašant apie konferencijas, pateikiamos svarbiausios prelegentų mintys, vykusios diskusijos, nurodomi organizatoriai, meninė programa, ekskursijos. Nelieta nepastebėtos ir konferencijų pradžioje aukotos šv. Mišios, jas aukoję lietuviai ir ukrainiečiai kunigai (Bazilionuose bei Šiauliuose šv. Mišias aukėjo ir vysk. Eugenijus Bartulis), pateikiamos pamokslų santraukos.

Svarbus darbo ukrainistikos tematika, konferencijų ir mokslinių ryšių plėtros rezultatas – pasirašytos bendradarbiavimo sutartys: 2004 m. rugsėjo 30 d. buvo pasirašyta sutartis tarp Metropolito Josyfo Veljaminsko Ruskio filosofijos ir teologijos studijų bazilijonų instituto ir Šiaulių universiteto, o 2005 m. gegužės 25 d. – tarp Šiaulių universiteto ir Lvovo nacionalinio Ivano Franko universiteto. Minėtų Ukrainos institucijų sutartys – pirmosios sutartys su viena iš Lietuvos aukštųjų mokyklų – Šiaulių universitetu. Vėlesniuose straipsniuose dr. A. Vasiliauskienė detalizuoja, kaip įgyvendinamos bendradarbiavimo sutartys. Čia apžvelgiama mokslo studija „LIETUVA – UKRAINA:

Ypatingasis ir įgaliotasis Ukrainos ambasadorius Lietuvos Respublikoje Valerijus Žovtenka (kairėje), prof. Vytenis Rimkus, kun. Gediminas Jankauskas, dr. Aldona Vasiliauskienė Bazilijonų mokykloje 2013 m.

religija, mokslas, kultūra Vilniaus vienuolių bazilijonų veikloje“ – jau trečioji knyga, liudijanti bendradarbiavimo sutarčių įgyvendinimą, ir belieka tik apgailestauti, kad paskutinė. Nuo 2021 m. Šiaulių universiteto kaip savarankiškos mokslo institucijos nebėra – ji tapo Vilniaus universiteto Šiaulių akademija, tad ir anksčiau pasirašytos bendradarbiavimo sutartys nustoja galiojusios...

Atkreiptinas dėmesys, kad dr. A. Vasiliauskienė, pati būdama puiki istorikė, rašydama apie asmenybes ar įvykius, juos įvelka į istorinį foną, pateikia priešistorę, ieško paralelių tarp Ukrainos ir Lietuvos. Taip pristatomas ir Dievo tarnas arkivyskupas Mečislovas Reinys bei vyskupas Volodymyras Sterniukas, M. Reinys ir palaimintasis Klementijus Šeptyckis (abu Vladimiro centralo kalėjimo kaliniai, ten ir mirę), šv. Juozapas ir šv. Kazimieras, prel. prof. Juozas Prunskis ir kun. prof. Dmitrijus Blažejovskis ir kt. Ukrainiečiai, ypač atvykę iš kitų šalių, supažindinami su arkivyskupo M. Reinio vardą įamžinusiomis vietomis – paminklais. O kur dar ukrainiečių kalba išspausdinti straipsniai apie Dievo tarnus kun. Alfonsą Lipniūną ir Barborą Žagarietę, prie kurių atminimo ir istorijos aktualinimo nuolat prisideda dr. A. Vasiliauskienė.

Svarbu pažymėti, kad pati autorė buvo tiesioginė įvairių iniciatyvų ir renginių organizatorė, dalyvė, pažinojo ir bendravo su aprašomais asmenimis. 2001–2017 m. parašytuose ir periodikoje išspausdintuose straipsniuose remiamasi gausiais šaltiniais, išaiškintais faktais. Mokslo studija „LIETUVA – UKRAINA: religija, mokslas, kultūra Vilniaus vienuolių bazilijonų veikloje“ skiriama profesoriaus Igorio Skočiliaso (1967-04-05–2020-12-20) ir dr. Nadijos Neporožnios (1948-09-09–2004-11-27) atminimui, ji išleista minint Lietuvių ukrainiečių istorikų asociacijos 20-metį.

Šios mokslo studijos mokslinę ir tarpdisciplininę bei tarpkultūrinę vertę įrodo gausūs būrys recenzentų. Tarp jų kunigai ir pasauliečiai – ukrainiečiai ir lietuviai: Šiaulių universiteto ir Matejaus Belo universiteto Banská Bystrica (Slovakija) profesorė, humanitarinių mokslų daktarė Genovaitė Kačiuškienė; Metropolito Josyfo Veljaminsko Rutschio filosofijos ir teologijos studijų bazilijonų instituto dėstytojas, teologijos mokslų daktaras, šv. Mykolo vienuolyno Mukačevėje igumenas t. Pavlo (Mychailas Krečunas) OSBM; Ukrainos nacionalinės mokslų akademijos G. S. Skovorodos filosofijos instituto Religijotyros skyriaus Religijų istorijos ir praktinės religijotyros poskyrio vadovė, filosofijos mokslų daktarė profesorė Liudmila Filipovič ir šio straipsnio autorius. Nemažas indėlis tenka ir prie šioje studijoje minimos veiklos prisidėjusiai redaktorei, Šiaulių universiteto docentei, socialinių mokslų daktarei Irenai Ramaneckienei.

Pastebėtina, kad mokslo studiją „LIETUVA – UKRAINA: religija, mokslas, kultūra Vilniaus vienuolių bazilijonų veikloje“ 2020 m. lapkričio 3 d. spausdinti rekomendavo Ukrainos nacionalinės mokslų akademijos G. S. Skovorodos filosofijos instituto Religijotyros skyriaus Mokslo taryba. Studija atspausdinta lietuvių ir ukrainiečių kalbomis. Įvadas, pagrindinis apžvalginis straipsnis „Vilniaus vienuolių bazilijonų, 1989 m. išėjusių iš pogrindžio, veikla lietuvių ir ukrainiečių bendradarbiavimo kontekste“, lentelės ir schemos, literatūros sąrašas, žinios apie autorę taip pat pateikti lietuvių ir ukrainiečių kalbomis. Periodikoje spausdinti straipsniai, suskirstyti pagal tematiką į 13 skyrių, pateikiami tokia kalba, kokia jie buvo publikuoti.

Dr. A. Vasiliauskienės indėlį į ukrainistiką liudija Lietuvos ir Ukrainos mokslo leidiniuose

spausdinti 58 jos moksliniai straipsniai, 2 monografijos ir 6 straipsniai „Padubysio kronikose“. Jie suskirstyti pagal tematiką: I. Antrojo Lietuvos Statuto tyrinėjimas (19) ir monografija; II. Lietuvių katalikų mokslo akademijos istorija ir jos nariai (11); III. Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino istorija; lietuvių ir ukrainiečių istoriniai bei kultūriniai ryšiai (28) ir monografija; IV. Moksliniai straipsniai leidinyje „Padubysio kronikos“ (6).

Kalbant apie publicistiką periodikoje, minėtini straipsniai (14), kuriuose pristatomos ukrainiečių mokslininkų knygos, straipsniai periodikoje lietuvių kalba (325) ir ukrainiečių kalba (75). Dr. A. Vasiliauskiene's straipsnių svarbą liudija 2007 m. „Lvovo religijų istorijos muziejaus žinios“, kurių tarptautiniame skyriuje yra perspausdinti 4 dr. A. Vasiliauskiene's straipsniai apie Lvovo religijų istorijos muziejaus veiklą, publikuoti „Lietuvos aido“ ir „XXI amžiuje“.

Studijoje išspausdinta: I skyrius – iš viso publikuota 16 straipsnių: 10 lietuvių kalba („Mokslas ir gyvenimas“, „XXI amžius“, „Lietuvos aidas“, „Šiaulių universitetas“, „Katalikas“, „Mokslo Lietuva“, „Vienuoliai bazilijonai ir Bazilionai“ (specialus „Mūsų dienų“ priedas tarptautinei mokslinei praktinei konferencijai „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas: švietėjiška veikla“) ir 6 ukrainiečių kalba („Місіонар“ (Львів), „Світло“ (Канада), „Парафіяльне Слово“ (Вильнюс)). Prie ukrainiečių kalba spausdintų straipsnių įrašyti anksčiau neminėti leidiniai – laikraščiai.

II skyrius – 5 straipsniai: 4 lietuvių kalba ir 1 ukrainiečių kalba.

III skyrius – 23 straipsniai: 17 lietuvių kalba („Voruta“) ir 6 ukrainiečių kalba.

IV skyrius – 14 straipsnių: 8 lietuvių kalba ir 6 ukrainiečių kalba.

V skyrius – 26 straipsniai: 16 lietuvių kalba („Utenis“, „Utenos apskrities žinios“, „Kupiškėnų mintys“) ir 10 ukrainiečių kalba.

VI skyrius – 19 straipsnių: 10 lietuvių kalba („Gdytojų žinios“) ir 9 ukrainiečių kalba.

VII skyrius – 13 straipsnių: 7 lietuvių kalba („Šiaulių kraštas“, „Tautinių bendrijų informacinis biuletenis“, „Dialogas“) ir 6 ukrainiečių kalba.

VIII skyrius – 31 straipsnis: 22 lietuvių kalba („Draugas“) ir 9 ukrainiečių kalba.

IX skyrius – 16 straipsnių: 11 lietuvių kalba („Anykšta“) ir 5 ukrainiečių kalba.

X skyrius – 10 straipsnių lietuvių kalba.

XI skyrius – 5 straipsniai: 4 lietuvių kalba ir 1 ukrainiečių kalba.

XII skyrius – 9 straipsniai: 5 lietuvių kalba ir 4 ukrainiečių kalba.

XIII skyrius – 13 straipsnių: 6 lietuvių kalba („Tautinių bendrijų biuletenis“, „Tautinių bendrijų naujienos“) ir 7 ukrainiečių kalba.

Taigi, mokslo studijoje „LIETUVA – UKRAINA: religija, mokslas, kultūra Vilniaus vienuolių bazilijonų veikloje“ iš viso publikuojama 200 straipsnių, iš jų 130 lietuvių kalba ir 70 ukrainiečių kalba.

Daugiausia straipsnių pateikta iš laikraščių „Lietuvos aidas“ (65), „Mokslo Lietuva“ (18), „XXI amžius“ (14), „Voruta“ (9). Pastebėtina, kad daugelis straipsnių yra plačios apimties ir spausdinti keliuose numeriuose, tarkim, 2012 m. net 5 „Vorutos“ numeriuose spausdintas platus, gausiai iliustruotas straipsnis „X tarptautinė mokslinė konferencija Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui Lucke“, o 2013–2014 m. net 7 numeriuose spausdintas straipsnis „Kijevo Rusios krikšto 1025-osios metinės“. Ukrainiečių kalba per kelis numerius spausdinti straipsniai „Parapijos žodyje“ (leidžiamas prie Vilniaus Švč. Trejybės graikų apeigų katalikų bažnyčios). Akcentuotina, kad periodikoje spausdinti dr. A. Vasiliauskiene's straipsniai gausiai iliustruoti jos pačios darytomis nuotraukomis (ar pasinaudojus kitų fotografų darbais), jos pačios sudarytomis lentelėmis, schemomis ir įvairia dokumentika. Akivaizdu, kad mokslo studijoje visų iliustracijų atsisakyta, išskyrus II dalies prieduose esančių lentelių ir schemų, įvardytų „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino (OSBM), Lietuvių, ukrainiečių istorikų asociacijos, Vilniaus ukrainiečių bendrijos istorijos ir veiklos fragmentai lentelėse ir schemose“.

Belieka dar kartą pasidžiaugti ir padėkoti, kad Lietuvoje turime tokių žmonių, mokslininkų, istorikų kaip dr. Aldona Vasiliauskiene, kurie kuria ir stiprina Lietuvos ir Ukrainos tarpusavio ryšius ne deklaratyviais šūkiais, bet kasdieniu, kruopščiu, šiltu ir atsakingu darbu. O su mumis pasidalyta jos ilgamečių pastangų istorija praturtina kiekvieną ir parodo, koku keliu turi eiti ir Lietuvos, ir Ukrainos žmonės, kad pasiektų dvasinio ir kultūrinio gyvenimo aukštumų.